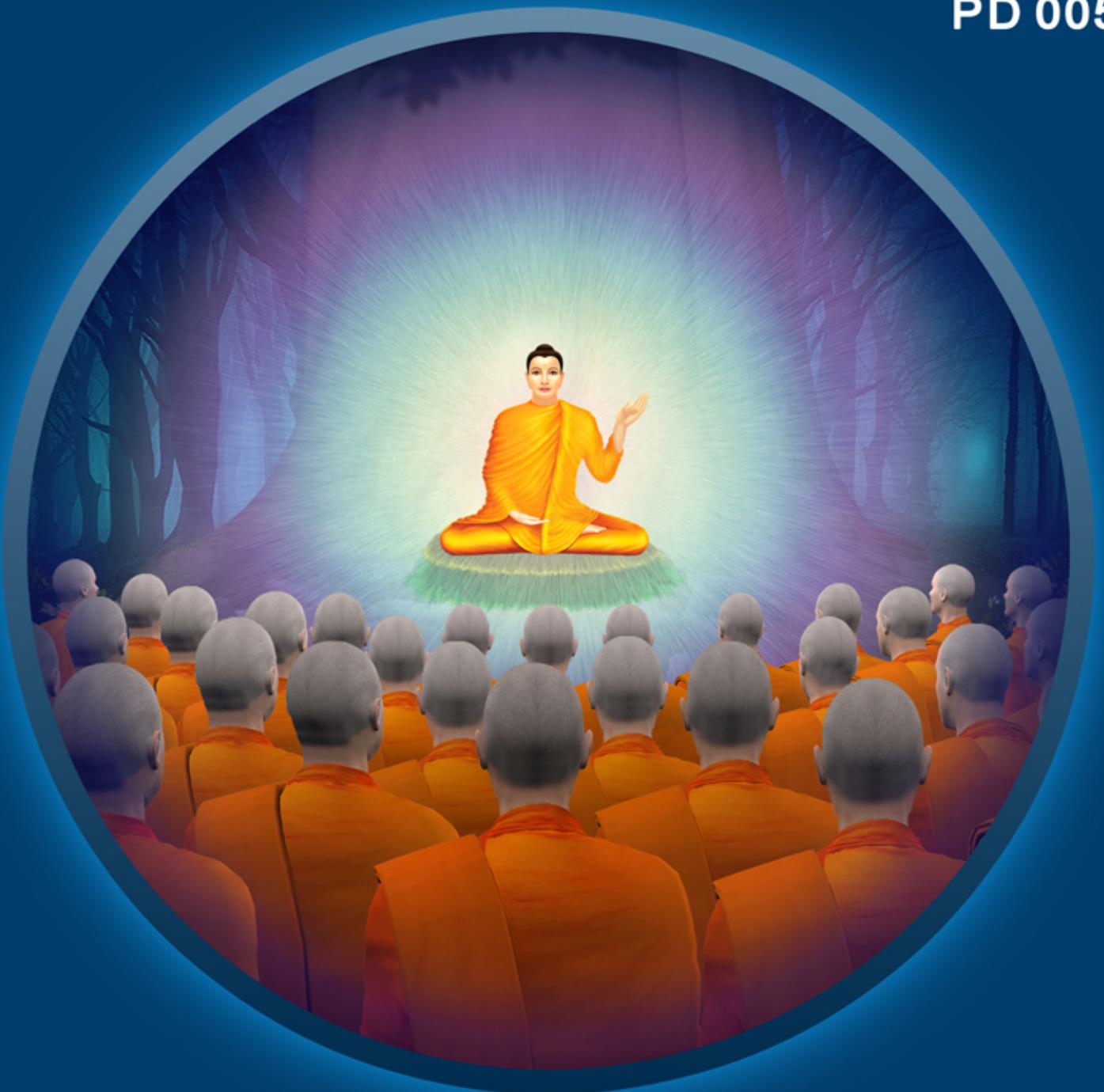

พระไตรปิฎกเบื้องต้น

Introduction to Buddhist Scriptures (Tipiṭaka)

PD 005

พระไตรปิฎกเบื้องต้น

PD 005 : พระไตรปิฎกเบื้องต้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย

คณะผู้จัดทำ กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย

ISBN 978-616-90790-4-0

หากนักศึกษามีข้อเสนอแนะหรือคำแนะนำ กรุณาส่งมาที่

ชมรมประสานงาน DOU

ตู้ ปณ. 69 ปณจ. คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12120

โทรศัพท์ 0-2901-1013 , 02-831-1000 ต่อ 2261

โทรสาร 0-2901-1014

<http://www.dou.us>

e-mail: info@dou.us

คำนำ

วิชาพระไตรปิฎกเบื้องต้น รหัสวิชา PD 005 เป็นวิชาที่มุ่งให้ผู้ศึกษาได้ตระหนักถึงความสำคัญอันยิ่งยวดของพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา และได้มีความรู้ความเข้าใจในประวัติความเป็นมาของพระไตรปิฎก ซึ่งในสมัยพุทธกาลได้ทรงจำกันเป็นลำดับสืบต่อ ๆ กันมา จนกระทั่งวิวัฒนาการมาเป็นพระไตรปิฎกฉบับอักษรไทยในปัจจุบัน เมื่อเราได้ซาบซึ้งถึงคุณค่าของพระคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า “พระไตรปิฎก” นี้ จะได้ช่วยกันอนุรักษ์สืบสานมิให้เสื่อมสลายไปตามกาลเวลาโดยปราศจากการเหลียวแล แต่จะได้ร่วมแรงร่วมใจกันเผยแผ่ขยายความรู้ที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกให้กว้างไกลออกไปทั่วโลก

อย่างไรก็ตาม การจัดทำเอกสารประจำกลุ่มวิชานี้ แม้จะมีการตรวจทานแก้ไข และปรับปรุงเนื้อหาหลายครั้ง แต่ก็อาจจะมีสิ่งที่ยังไม่สมบูรณ์ จึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หากท่านผู้รู้หรือท่านผู้อ่านได้พบข้อผิดพลาด จะได้ให้ข้อเสนอแนะ เพื่อเป็นข้อมูลในการปรับปรุงพัฒนาเนื้อหาสาระให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

คณะกรรมการประจำแผนกวิชาการ
มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย

กันยายน 2554

สารบัญ

คำนำ	(3)
สารบัญ	(4)
รายละเอียดชุดวิชา	(6)
วิธีการศึกษา	(7)
บทนำ	1
บทที่ 1 พระไตรปิฎกเบื้องต้น	5
1.1 ความหมายของพระไตรปิฎก	8
1.2 พระไตรปิฎกแบ่งออกเป็นอะไรบ้าง	9
1.3 จากพระธรรมวินัยสู่พระไตรปิฎก	9
1.4 จากมุขปาฐะสู่การจารึกใบลาน	12
บทที่ 2 ความเป็นมาของพระไตรปิฎก	15
2.1 พระอานนท์เกี่ยวกับพระไตรปิฎกอย่างไร ?	18
2.2 พระอุบาลีเกี่ยวข้องกับพระไตรปิฎกอย่างไร ?	20
2.3 พระโสณกุฎทิมณเฑาะว์เกี่ยวข้องกับพระไตรปิฎกอย่างไร ?	21
2.4 พระมหากัสสปะเกี่ยวข้องกับพระไตรปิฎกอย่างไร ?	22
2.5 พระสารีบุตรแนะนำให้ร้อยกรองพระธรรมวินัย	24
2.6 พระจุนทเถระผู้ปรารภนาดี	25
บทที่ 3 การสังคายนาป็นเหตุให้เกิดพระไตรปิฎก	27
3.1 ปัญหาเรื่องการนับครั้งในการทำสังคายนา	32
3.1.1 การนับครั้งสังคายนาที่รู้จักทั่วไป	32
3.1.2 การนับครั้งสังคายนาของลังกา	62
3.1.3 การนับครั้งสังคายนาของพม่า	63
3.1.4 การนับครั้งสังคายนาของไทย	64

3.1.5 การนับครั้งสังคายนาของฝ่ายมหายาน	67
3.1.6 การนับครั้งสังคายนาของนิกายสัพพัตถิกวาท	69
บทที่ 4 ลำดับอาจารย์ผู้ทรงจำพระไตรปิฎก	71
4.1 สายวินัยปิฎก	74
4.2 สายสุตตันตปิฎก	74
4.3 สายอภิธรรมปิฎก	75
บทที่ 5 การชำระและจารึกกับการพิมพ์พระไตรปิฎกในประเทศไทย	77
5.1 สมัยที่ 1 พระเจ้าติโลกราช เมืองเชียงใหม่	80
5.2 สมัยที่ 2 รัชกาลที่ 1 กรุงเทพฯ	81
5.3 สมัยที่ 3 รัชกาลที่ 5 กรุงเทพฯ	82
5.4 สมัยที่ 4 รัชกาลที่ 7 กรุงเทพฯ	84
บทที่ 6 การสังคายนาพระไตรปิฎกสมัยปัจจุบันในประเทศไทย	89
บทที่ 7 ลำดับชั้นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา	97
บทที่ 8 ระบบการจำแนกพระไตรปิฎกและเนื้อหาย่อโดยสังเขป	103
วิเคราะห์กาลามสูตร	155
บทที่ 9 พระไตรปิฎกจากอดีต-ปัจจุบัน	179
9.1 พระไตรปิฎกภาษาสันสกฤต	182
9.2 พระไตรปิฎกภาษาจีน	188
9.3 พระไตรปิฎกภาษาญี่ปุ่น (ฉบับไทโชชินชิว)	190
9.4 พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีอักษรโรมัน	192
9.5 พระไตรปิฎกฉบับภาษาอังกฤษ	195
9.6 พระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์	199
9.7 พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีอักษรไทย	200
บรรณานุกรม	209

รายละเอียดชุดวิชา

1. คำอธิบายชุดวิชา

วิชาพระไตรปิฎกเบื้องต้นเป็นวิชาที่ว่าด้วยความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพระไตรปิฎก ได้แก่ ประวัติความเป็นมา การสังคายนาพระไตรปิฎกในแต่ละครั้ง ความสำเร็จผู้ทรงจำพระไตรปิฎก ลำดับชั้นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา พัฒนาการของพระไตรปิฎกจากอดีต-ปัจจุบัน เป็นต้น

2. วัตถุประสงค์ชุดวิชา

วิชาพระไตรปิฎกเบื้องต้นมีวัตถุประสงค์ให้นักศึกษาได้มีความรู้ความเข้าใจในความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพระไตรปิฎกและตระหนักซาบซึ่งถึงคุณค่าของพระไตรปิฎกตลอดจนช่วยกันรักษาพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาและสามารถนำความรู้ที่ได้ไปทำหน้าที่กัลยาณมิตรแก่ผู้อื่นได้

3. รายชื่อบทที่สอน

- บทที่ 1 พระไตรปิฎกเบื้องต้น
- บทที่ 2 ความเป็นมาของพระไตรปิฎก
- บทที่ 3 การสังคายนาเป็นเหตุให้เกิดพระไตรปิฎก
- บทที่ 4 ลำดับอาจารย์ผู้ทรงจำพระไตรปิฎก
- บทที่ 5 การชำระและจารึกกับการพิมพ์พระไตรปิฎกในประเทศไทย
- บทที่ 6 การสังคายนาพระไตรปิฎกสมัยปัจจุบันในประเทศไทย
- บทที่ 7 ลำดับชั้นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา
- บทที่ 8 ระบบการจำแนกพระไตรปิฎกและเนื้อหาย่อโดยสังเขป
- บทที่ 9 พระไตรปิฎกจากอดีต-ปัจจุบัน

วิธีการศึกษา

1. การเตรียมตัวเพื่อการศึกษาด้วยตนเอง

ในการศึกษาเนื้อหาวิชาพระไตรปิฎกเบื้องต้น นักศึกษาควรปฏิบัติดังนี้

ก. ใช้เวลาศึกษาอย่างน้อยวันละ 1 ชั่วโมง และควรศึกษาให้จบแต่ละบทภายใน 1-2 สัปดาห์

ข. ควรทำกิจกรรมในระหว่างบทเรียนตามที่กำหนดไว้ เพื่อทดสอบความรู้ความเข้าใจที่ได้จากการศึกษาเนื้อหาของแต่ละบท

ค. ควรศึกษาประกอบกับสื่อการสอน โดยเฉพาะจากการศึกษาธรรมะทางไกลผ่านดาวเทียม (หรือที่รู้จักกันทั่วไปว่า “ดาวธรรม”) (มีรายละเอียดละเอียดในข้อที่ 5)

2. การประเมินผลตนเองระหว่างเรียน

ให้นักศึกษาทำแบบประเมินตนเองในแต่ละบท เพื่อให้นักศึกษาทราบว่า ได้รับความรู้เพิ่มขึ้นจากการศึกษาบทเรียนมากน้อยเพียงใด และควรมุ่งมั่นในเนื้อหาใดที่นักศึกษายังขาดความรู้หรือมีความรู้น้อยเพื่อจะได้รับประโยชน์สูงสุดจากการศึกษาบทเรียนในแต่ละบท

3. การศึกษาเอกสารการสอน

ก่อนศึกษาเนื้อหาในแต่ละบท ขอให้ศึกษาแผนการสอนประจำบท ว่าในบทนั้น ๆ มีกี่ตอน มีหัวข้ออะไรบ้าง ศึกษาแนวคิดและวัตถุประสงค์ แล้วจึงศึกษารายละเอียดต่อไป

เมื่ออ่านรายละเอียดของเนื้อหาในแต่ละบทจบแล้ว ควรบันทึกสาระสำคัญของแต่ละเรื่องและปฏิบัติกิจกรรมที่กำหนดไว้ในท้ายบท ก่อนจะศึกษาเรื่องอื่น ๆ ต่อไป การปฏิบัติกิจกรรมนี้จะช่วยให้นักศึกษาสามารถประเมินผลตนเองได้ว่า นักศึกษามีความเข้าใจในสิ่งที่อ่านมากน้อยเพียงใด อันจะเป็นประโยชน์สำหรับนักศึกษา ในแง่ของการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้องและมีคุณค่าต่อชีวิตอย่างแท้จริง ฉะนั้นนักศึกษาจึงควรปฏิบัติกิจกรรมทุกอย่างด้วยตนเองและอย่างต่อเนื่อง

4. การทำกิจกรรม

นักศึกษาควรบันทึกสาระสำคัญและทำกิจกรรมทุกอย่างที่ได้รับมอบหมาย เพราะกิจกรรมเหล่านี้จำเป็นมากสำหรับการศึกษาชุดวิชานี้ และควรทำกิจกรรมแต่ละกิจกรรมด้วยตนเอง

5. ศึกษาผ่านบทเรียนทางการศึกษาธรรมะทางไกลผ่านดาวเทียมและสื่อเสริม

เนื่องจากการศึกษาธรรมะทางไกลผ่านดาวเทียม (หรือที่รู้จักกันทั่วไปว่า “ดาวธรรม”) ซึ่งดำเนินการโดยมูลนิธิศึกษาธรรมเพื่อสิ่งแวดล้อม เป็นสื่อที่มีการนำเสนอสาระความรู้และนำไปสู่การปฏิบัติ และสามารถติดตามชมและศึกษารายการต่าง ๆ ที่เอื้ออำนวยต่อการศึกษาวชิราพระไตรปิฎกเบื้องต้น เช่น รายการคำวัต, กฎแห่งกรรม, วิธีการฝึกสมาธิเบื้องต้น, หลวงพ่อตอบปัญหา, ชีวิตในสังสารวัฏ และรายการธรรมะเพื่อประชาชน เป็นต้น ให้นักศึกษาทำความเข้าใจเนื้อหาพร้อมทั้งศึกษาเพิ่มเติมจากสื่อการสอนที่เรียกว่า e-learning ซึ่งทางมหาวิทยาลัยฯ ได้ผลิตขึ้นเพื่อประกอบการเรียนโดยตรง (นักศึกษาสามารถสอบถามรายละเอียดเกี่ยวกับโครงการศึกษาธรรมะทางไกลผ่านดาวเทียม ได้ที่ชมรมประสานงาน DOU ตามที่อยู่ของท่านสมัครเรียน)

6. เข้าโรงเรียนอนุบาลฝันในฝันวิทยา

เพื่อให้นักศึกษามีความรู้และศึกษาตัวอย่างประกอบการเรียนอันเป็นประสบการณ์จริงของการดำเนินชีวิตที่แสดงให้เห็นผลของการนำเอาธรรมะมาใช้ในวิถีชีวิต นักศึกษาควรติดตามรายการธรรมะซึ่งเรียกว่า “โรงเรียนอนุบาลฝันในฝันวิทยา” ซึ่งเป็นรายการหนึ่งในการศึกษาธรรมะทางไกลผ่านดาวเทียม ที่มีการนำเสนอทุกวันจันทร์-เสาร์ ตั้งแต่เวลา 19.00-21.30 น. (เวลาในประเทศไทย) หรือเวลาช่วงอื่นที่มีการทบทวน ตามที่มีการแจ้งไว้ในผังรายการ ซึ่งนักศึกษาสามารถสอบถามหรือขอรับเอกสารได้ที่ชมรมประสานงาน DOU ที่ใกล้ที่อยู่ของท่าน

7. การสอบ

การศึกษาวชิราพระไตรปิฎกเบื้องต้น จะประเมินผลการเรียนจากคะแนนในภาคทฤษฎีและแบบฝึกปฏิบัติประกอบวิชา โดยมีคะแนนรวมทั้งสิ้น 100 คะแนน ดังนี้

ภาคทฤษฎี 70 คะแนน	เป็นคะแนนแบบปรนัย 100 ข้อ
ภาคปฏิบัติ 30 คะแนน	วัดผลจากความถูกต้องและความตั้งใจในการทำแบบฝึกปฏิบัติประกอบวิชา

บทนำ

บทนำ

โย โว อานนท มยา ธมฺโม จ วินโย จ

เทสิโต ปญฺญตฺโต โส โว มมจฺเจน สตุถา.

(ที่.ม.10/141/178)

แปลว่า : “ดูกรอานนท์ ธรรมแลวินัยใด ที่เราได้แสดงแล้ว และบัญญัติแล้ว แก่เธอทั้งหลาย ธรรมแลวินัยนั้น จักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย ในเมื่อเราล่วงลับไป”

จากพระดำรัสเบื้องต้น เป็นการเน้นย้ำจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า ใครก็ตามที่ต้องการจะเรียนรู้พระพุทธศาสนาและต้องการเป็นชาวพุทธที่แท้จริง หลังจากที่พระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว จะต้องศึกษาพระธรรมและวินัยที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้อย่างแน่แท้ เพื่อจะได้เดินตามรอยบาทพระศาสดาไปสู่เป้าหมายสูงสุด ตามพระพุทธานุญาตที่ว่า

“อานนท เราตถาคตตั้งศาสนาขึ้นมาไม่ใช่เพื่อดูเล่น ไม่ใช่เพื่อสนุก แต่เพื่อหวังว่ากุลบุตร กุลธิดา ต่อไปในอนาคตผู้ปรารถนาอยากจะทำออกจากทุกข์จะได้เข้ามา”

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งความจริง ไม่เคยบังคับใครให้เชื่อตาม แต่เปิดโอกาสให้บุคคลผู้มีปัญญาที่ต้องการจะพ้นจากทุกข์เข้ามาศึกษา ปฏิบัติ เพื่อให้รู้แจ้งเห็นจริงด้วยตนเอง แม้ในปัจจุบันพระพุทธศาสนาจะไม่ได้รุ่งเรืองดังสมัยพุทธกาลก็จริง แต่ก็ยังเหลือพระธรรมคำสอนที่ได้ร้อยเรียงไว้ในพระไตรปิฎกให้ศึกษาอยู่

แม้เราจะไม่ได้ศึกษาทั้งหมดหรือยังศึกษาได้ไม่ละเอียดลึกซึ้งก็ตาม ถึงอย่างนั้นก็ได้ประโยชน์ เนื่องจากคำสอนในพระไตรปิฎกมีแต่เนื้อหาที่เป็นประโยชน์ เป็นความจริงของโลกและชีวิต เป็นสิ่งสำคัญที่มนุษย์ทุกคนจะต้องรู้ แม้ผู้ศึกษาจะจำธรรมะได้เพียงข้อเดียวแต่หากนำไปปฏิบัติอย่างจริงจังก็จะนำชีวิตไปในทางที่ดีได้

พระไตรปิฎกยังเป็นหลักฐานยืนยันการปฏิบัติธรรม เมื่อมีข้อโต้แย้งสงสัยในธรรมะปฏิบัติต่าง ๆ ก็มีพระไตรปิฎกเป็นหลักในการพิจารณา การที่ต่างคนต่างเชื่อโดยถือเอาความเห็นของตนโดยไม่มีหลักอ้างอิง จะทำให้ถกเถียงกันจนเกิดความแตกแยกและหาข้อสรุปไม่ได้ การศึกษาพระไตรปิฎกจึงเป็นแนวทางหลักที่จะช่วยแก้ปัญหาเหล่านี้ แต่ในกรณีนี้จะต้องศึกษาให้แตกฉานจนแทบตลอดในพุทธธรรม จึงจะอธิบายข้อสงสัยข้อขัดแย้งทั้งปวงได้อย่างกระจ่าง

คำว่า “สาวก” แปลว่า ผู้ฟัง ในสมัยพุทธกาล ชาวพุทธฟังคำสอนจากพระพุทธองค์โดยตรง แต่ในปัจจุบันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว เหลือไว้แต่พระธรรมคำสอนอันบริสุทธิ์ที่พระองค์ได้ตรัสรู้เองโดยชอบเท่านั้น ดังนั้นพุทธบริษัท 4 จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาความรู้จากพระไตรปิฎก อันเป็นแหล่งรวบรวมธรรมะของพระองค์ไว้ เพราะถ้าหากพุทธบริษัท 4 ศึกษาความรู้จากพระไตรปิฎกอย่างถ่องแท้แล้ว เมื่อนำมาปฏิบัติ ก็จะมีความมั่นใจในข้อวัตรปฏิบัติของตนว่า ตรงตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และจะเพิ่มศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ของตนให้มากยิ่งขึ้น พระพุทธศาสนาก็จะยังคงส่องแสงอันยิ่งใหญ่ช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ต่อไปได้ ผู้ที่ได้เห็นและได้ยินข้อวัตรปฏิบัติอันดีงามนี้ แม้ไม่ศรัทธาก็จะเกิดศรัทธา เมื่อศรัทธาแล้วก็ยิ่งศรัทธามากขึ้น เป็นการจรจรโง่งและเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างดียิ่งทีเดียว ในทางตรงกันข้าม หากพุทธบริษัทไม่ได้ศึกษาพระไตรปิฎกอย่างถ่องแท้ นอกจากจะปฏิบัติได้ไม่ตรงตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว อาจถูกชักนำไปปฏิบัติตามความเชื่อที่ไม่ถูกต้อง นำไปสู่ความเสียหาย มิใช่ประโยชน์ทั้งต่อตนเองและพระพุทธศาสนาได้

ทั้งนี้การศึกษาพระไตรปิฎกต้องมีความละเอียดรอบคอบ ไม่มองผ่าน เพราะทุกถ้อยคำในพระไตรปิฎก มาจากการตรัสรู้ธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า การจะศึกษาให้เข้าใจถ่องแท้จึงต้องอาศัยการสังเกต ใช้ปัญญา ต้องอดทน พากเพียร และปฏิบัติธรรมควบคู่กันไป จึงจะเกิดผลที่ดีย้อนคืนสู่ผู้ศึกษาอย่างเต็มที่ จะเกิดประโยชน์ต่อตนเอง คนรอบข้าง รวมถึงพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ตราบนานเท่านาน

บทที่ 1

พระไตรปิฎกเบื้องต้น

เนื้อหาบทที่ 1

พระไตรปิฎกเบื้องต้น

- 1.1 ความหมายของพระไตรปิฎก
- 1.2 พระไตรปิฎกแบ่งออกเป็นอะไรบ้าง
- 1.3 จากพระธรรมวินัยสู่พระไตรปิฎก
- 1.4 จากมุขปาฐะสู่การจารึกใบลาน

แนวคิด

การจะศึกษาพระไตรปิฎกให้เข้าใจจำเป็นต้องเข้าใจว่าพระไตรปิฎกคืออะไร บทแรกจึงเป็นการให้ความหมายของพระไตรปิฎกและภาพรวมคร่าว ๆ ซึ่งจะนำไปสู่การศึกษาที่ละเอียดลึกซึ้งต่อไป

จุดประสงค์

1. เพื่อให้ นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจความหมายเบื้องต้นของพระไตรปิฎก
2. เพื่อให้ นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจภาพรวมของพระไตรปิฎก
3. เพื่อให้ นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจในประวัติเบื้องต้นของพระไตรปิฎก

บทที่ 1

พระไตรปิฎกเบื้องต้น

1. พระไตรปิฎกคืออะไร

1.1 ความหมายของพระไตรปิฎก

ศาสนาทุกศาสนา ย่อมมีคัมภีร์หรือตำราทางศาสนาเป็นหลักในการสั่งสอน แม้เดิมจะมีได้ขีดเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร แต่เมื่อมนุษย์รู้จักใช้ตัวหนังสือ ก็ได้มีการเขียนการจารึกคำสอนในศาสนาเหล่านั้นไว้ เมื่อโลกเจริญขึ้นถึงกับมีการพิมพ์หนังสือเป็นเล่ม ๆ ได้ คัมภีร์ศาสนาเหล่านั้นก็มิผู้พิมพ์เป็นเล่มขึ้นโดยลำดับ

พระไตรปิฎก หรือที่เรียกในภาษาบาลีว่า “**ติปิฎก**” หรือ “**เตปิฎก**” นั้น เป็นคัมภีร์หรือตำราทางพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับไตรเวท ซึ่งเป็นคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์ ไบเบิลของศาสนาคริสต์ อัลกุรอานของศาสนาอิสลาม

กล่าวโดยรูปศัพท์ คำว่า “**พระไตรปิฎก**” แปลว่า 3 คัมภีร์ เมื่อแยกเป็นคำ ๆ ว่า “**พระ + ไตร + ปิฎก**”

คำว่า “**พระ**” เป็นคำยกย่อง แปลว่า ประเสริฐ

คำว่า “**ไตร**” ในภาษาบาลีใช้คำว่า “**ติ**” แปลว่า 3

คำว่า “**ปิฎก**” บาลีใช้คำว่า “**ปิฎก**” แปลได้ 2 นัย คือ

1. หมายถึง ภาชนะ (ภาชนะโต) เช่น ตะกร้า เป็นต้น ดังประโยคบาลีที่ว่า **อถ ปุริโส อาคจฺเจยฺย กุฑฺทลปิฎกมาทาย** แปลว่า คราวนั้นบุรุษคนหนึ่งได้ถือจอบและตะกร้ามา

2. หมายถึง คัมภีร์ หรือตำรา (ปกรณมุปี ปิฎกนฺติ วุจฺจติ) อันเป็นปกรณในการบรรจุหรือจารึกคำสอน ดังประโยคในกาลามสูตรว่า **มา ปิฎกสมฺปทาเนน** ท่านอย่าเชื่อเพียงเพราะอ้างตำราหรือคัมภีร์

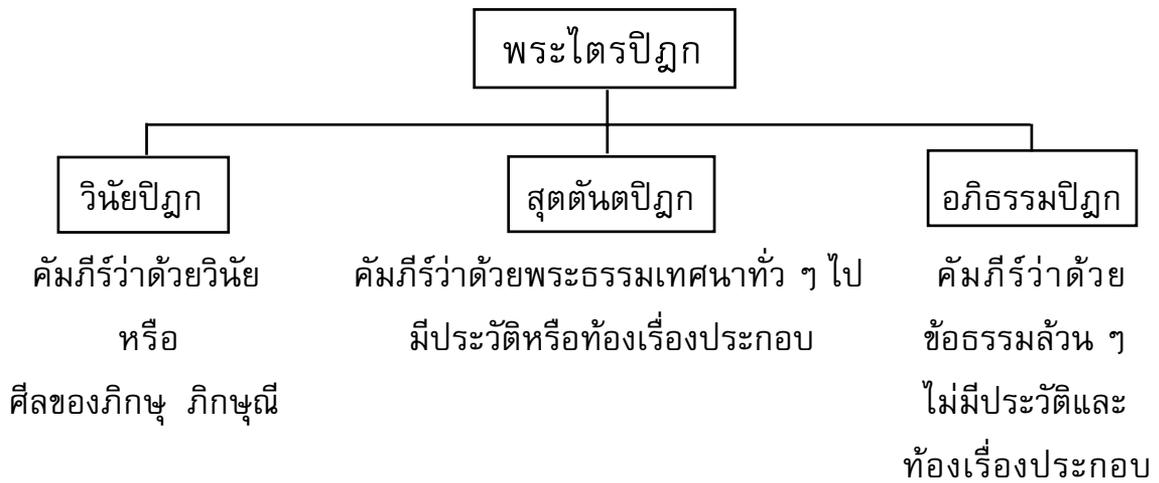
ดังนั้น **พระไตรปิฎก** จึงหมายถึง คัมภีร์หรือตำราที่รวบรวมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไว้เป็นหมวดหมู่ ไม่ให้กระจัดกระจาย คล้ายกระจาดหรือตะกร้าอันเป็นภาชนะสำหรับใส่ของฉะนั้น

1.2 พระไตรปิฎกแบ่งออกเป็นอะไรบ้าง

เมื่อทราบแล้วว่า คำว่า “พระไตรปิฎก” แปลว่า 3 คัมภีร์ หรือ 3 ปิฎก จึงควรทราบต่อไปว่า สามปิฎกนั้นมีอะไรบ้าง และแต่ละปิฎกนั้น มีความหมายอย่างไร ปิฎก 3 นั้นแบ่งออกดังนี้

1. **วินัยปิฎก** คัมภีร์ว่าด้วยวินัย หรือศีลของภิกษุ ภิกษุณี
2. **สุตตันตปิฎก** คัมภีร์ว่าด้วยพระธรรมเทศนาทั่ว ๆ ไป มีประวัติและท้องเรื่องประกอบ
3. **อภิธรรมปิฎก** คัมภีร์ว่าด้วยข้อธรรมล้วน ๆ หรือข้อธรรมที่สำคัญไม่มีประวัติและท้องเรื่องประกอบ

แผนผังพระไตรปิฎก

1.3 จากพระธรรมวินัยสู่พระไตรปิฎก

จากบทพระธรรมคุณที่มีอยู่ในพระสูตรหลายสูตร เช่น ธัคคสูตร ได้แสดงไว้ชัดว่า **สุวาสุขาโต ภควตา ธมฺโม** ซึ่งแปลว่า พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว จะเห็นได้ว่า คำว่า “พระธรรม” ในที่นี้ หมายถึงเอาทั้งธรรมและวินัย ที่พระองค์ตรัสและบัญญัติไว้ทั้งหมด หรือคำที่ให้อุปสมบทแบบเอหิภิกขุอุปสัมปทาว่า **สุวาสุขาโต ธมฺโม พุรหมจรรย์ จรตสมฺมทุกฺขนฺตกิริยา** ซึ่งแปลว่า “ธรรมที่เรากล่าวไว้ดีแล้ว ท่านทั้งหลายจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบ” คำว่า “ธรรม” ในที่นี้จึงหมายถึงเอาทั้งวินัยที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้และธรรมที่พระองค์ทรงแสดง

ต่อมาในสมัยใกล้จะปรินิพพาน มีศัพท์คู่ซึ่งพระองค์ตรัสกับพระอานนท์ก่อนจะปรินิพพาน ซึ่งปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรว่า โย โว อานนุท ธมฺโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญโต โส โว มมจฺเจน สตุถา ซึ่งแปลว่า “ดูก่อนอานนท์ ธรรมวินัยที่เราแสดงบัญญัติไว้แก่พวกเธอนั้นแหละจะเป็นศาสดาของพวกเธอทั้งหลาย เมื่อเราสิ้นไป” มาถึงตอนนี้จะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ชัดว่า พระธรรมวินัย

ซึ่งต่อมา พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายว่า คำว่า “ธรรม” นั้น หมายถึง นิกายห้า คือ ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย และขุททกนิกาย แต่ขุททกนิกายนั้น ได้รวมเอาอภิธรรมหรือสัตตปัฏกนเข้าไว้ด้วย

แม้การสังคายนาครั้งแรก พระมหากัสสปเถระก็กล่าวชักชวนพระอรหันต์ทำการสังคายนาพระธรรมวินัยว่า **หนุท มยฺ อวฺสุ ธมฺมญฺจ วินยญฺจ สงฺคายาม** แปลว่า **เชิญเถอะท่านอวสุ เราจะสังคายนาพระธรรมและพระวินัยกัน (7/614/380)**

คำว่า “**พระไตรปิฎก**” ยังไม่มีกล่าวไว้ชัดเจน คงเรียกรวมว่า พระธรรมวินัย ดังได้กล่าวแล้ว แต่มีข้อความหลายแห่งในพระธรรมวินัยและพระสูตรที่มีคำว่า พระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรมไว้ครบ เช่น ในมหาวิภังค์ สังฆาทิเสสข้อที่ 7 ได้กล่าวไว้ว่า

ทพฺโพ มลฺลปฺตุโต สภาคานํ สภาคานํ ภิกฺขุณฺโณ เอกขุณฺโณ เสนาสนํ ปญฺญาเปติ.,
เย เต ภิกฺขุ สุตฺตฺนุตฺติกา, เตสํ เอกขุณฺโณ เสนาสนํ ปญฺญาเปติ, เต อญฺญมมฺญฺย สุตฺตฺนุตฺติ
สงฺคายิสฺสฺสนฺตฺติ, เย เต ภิกฺขุ วินยธฺรา, เตสํ เอกขุณฺโณ เสนาสนํ ปญฺญาเปติ เต อญฺญมมฺญฺย
วินยํ วินิจฺฉินิสฺสฺสนฺตฺติ, เย เต ภิกฺขุ อาภิธมฺมิกา, เตสํ เอกขุณฺโณ เสนาสนํ ปญฺญาเปติ เต
อญฺญมมฺญฺย อภิธมฺมํ สากจฺจสฺสฺสนฺตฺติ

แปลว่า “**พระทัพพะมัลลบุตรย่อมจัดเสนาสนะไว้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แก่ภิกษุทั้งหลายที่มีลักษณะคล้าย ๆ กัน กล่าวคือ ภิกษุเหล่าใดศึกษาเล่าเรียนพระสูตร ก็จัดเสนาสนะให้ภิกษุเหล่านั้นในกลุ่มเดียวกัน ด้วยคิดว่า พวกเธอจะได้สวดพระสูตรระกันและกัน ผู้ทรงวินัยก็จัดเสนาสนะไว้กลุ่มเดียวกัน ด้วยคิดว่า ภิกษุเหล่านั้นจะได้วินิจฉัยข้อวินัยระกันและกัน ภิกษุเหล่าใดเล่าเรียนพระอภิธรรม ก็จัดเสนาสนะสำหรับภิกษุเหล่านั้นไว้เป็นกลุ่มเดียวกัน ด้วยคิดว่า ภิกษุเหล่านั้นจักสนทนาพระอภิธรรมระกันและกัน” (1/543/369)**

อนึ่ง ในภิกษุณีวิวัฏฐกัมม์ จัตตูปาหนวรรค ลิกขาบทที่ 12 ว่า

ปณฺหิ ปุจฺเจยยาติ สุตฺตฺนฺเต โອกาสํ การาเปตฺวา วินยํ วา อภิธมฺมํ วา
ปุจฺจติ อาปตฺติ ปาจิตฺตียสฺส ฯ วินยเ ओकาสं การาเปตฺวา สุตฺตฺนฺตํ วา อภิธมฺมํ วา
ปุจฺจติ อาปตฺติ ปาจิตฺตียสฺส ฯ อภิธมฺเม ओकาสं การาเปตฺวา สุตฺตฺนฺตํ วา วินยํ วา
ปุจฺจติ อาปตฺติ ปาจิตฺตียสฺส ฯ

แปลว่า “ภิกษุณี ผู้ถามปัญหาเกี่ยวกับภิกษุ ขอโอกาสอันใด ต้องถามอันนั้น ถ้าขอ
โอกาสถามพระสูตรแล้ว กลับไปถามพระวินัยก็ดี ถามพระอภิธรรมก็ดี ต้องอาบัติปาจิตตีย์
ขอโอกาสถามพระวินัย กลับไปถามพระสูตร หรือพระอภิธรรม ต้องอาบัติปาจิตตีย์
ขอโอกาสถามพระอภิธรรม กลับไปถามพระสูตรหรือพระวินัย ต้องอาบัติปาจิตตีย์”
(3/477/255)

ยังมีข้อความใน อปทานอุบาลีเถรวัตถุ หน้า 63 มีว่า

สุตฺตฺนฺตํ อภิธมฺมญฺจ   **วินยญฺจาปิ เกวลํ**
นวงคํ พุทฺธวจนํ   **เอสา ธมฺมสภา คว**

แปลว่า “(ข้าแต่พระจอมมุนี) พระสูตร พระอภิธรรม พระวินัย รวมพุทธวจนะ
มีองค์ 9 ทั้งสิ้นนี้ เป็นธรรมสภาของพระองค์” ฯลฯ

ข้อความดังกล่าวแสดงถึงการเรียกพระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม ได้มี
มานานแล้ว แต่ยังไม่แยกออกชัด เป็นพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก
อย่างที่ปรากฏในยุคตั้งแต่สังคายนาครั้งที่ 3 เป็นต้นมา ดังบาลีว่า

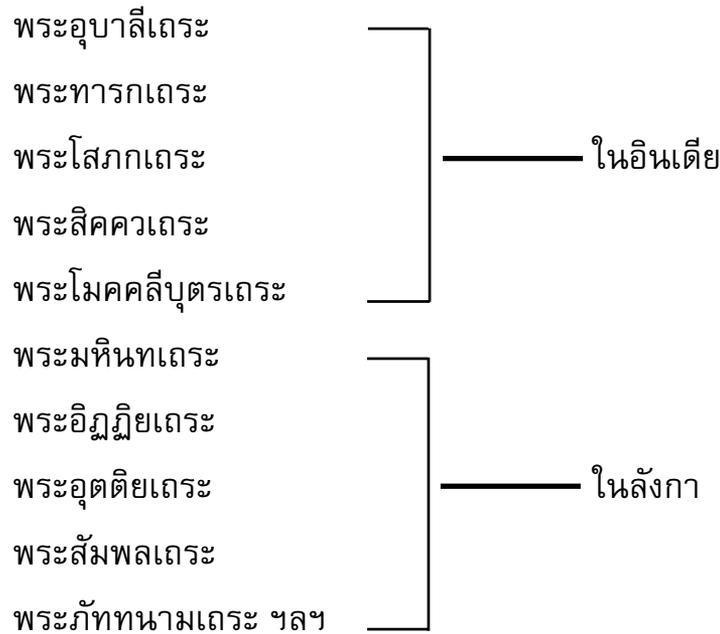
เตปิฎกํ พุทฺธวจนํ นาม พุทฺธสฺส ภควโต ธมฺมวินยสฺส สโมธานํ โหติ

แปลว่า “พระพุทธพจน์คือพระไตรปิฎก เป็นที่รวมแห่งพระธรรมวินัยของ
องค์ภควันต์พุทธเจ้า”

1.4 จากมุขปาฐะสู่การจารึกใบลาน

ตำราที่บรรจุพระพุทธพจน์ ที่พระธรรมสังคากาจารย์ได้สังคายนาหรือรวบรวมไว้เป็นหมวด เรียกว่า พระไตรปิฎก ได้ถ่ายทอดกันมาโดยระบบมุขปาฐะ หรือท่องจำ (Oral Tradition) ดุจสมัยก่อน ๆ ในประเทศไทยของเราก็มีการนิยมต่อหนังสือเจ็ดตำนาน สิบสองตำนาน หรือท่องพระปาติโมกข์ โดยอาศัยการท่องปากต่อปาก จากครูบาจารย์ จนจำได้แม่นยำ และสืบทอดกันมาถึงอนุชนรุ่นหลัง พระไตรปิฎกก็เช่นกัน ตั้งแต่สังคายนาครั้งแรก ศิษย์สายพระอุบาลีก็จดจำพระวินัยปิฎก ศิษย์สายพระอานนท์ก็จดจำพระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก สืบ ๆ กันมาโดยมิได้ขาดสาย

ตัวอย่างสายพระอุบาลี ที่ท่านแสดงไว้ตามลำดับ ออกนามเฉพาะหัวหน้าสายดังนี้

การท่องจำนี้ได้กระทำมาจนถึงสังคายนาครั้งที่ 5 ในลังกาทวีป (ถ้านับเฉพาะที่ทำสังคายนาในศรีลังกา ก็เป็นครั้งที่ 2) ประมาณ พ.ศ. 433 ในรัชสมัยของพระเจ้าวิภูฏคามนโยชัย โดยมีพระรักขิตมหาเถระเป็นประธาน ทำที่อาโลกเลณสถาน ณ มตเลชนบทหรือที่เรียกกันว่า มลัชชนบท สาเหตุของการจารึกพระพุทธวจนะลงในใบลานก็เพราะว่า ถ้าจะใช้วิธีท่องจำพระพุทธวจนะต่อไป ก็อาจมีข้อผิดพลาดได้ง่าย เพราะปัญญาในการท่องจำของกุลบุตรเสื่อมถอยลง นอกจากนั้น พระสงฆ์ยังได้รับความกระทบกระเทือนจากภัยธรรมชาติและภัยสงครามอยู่เนือง ๆ ทำให้ไม่มีเวลาท่องจำพระพุทธวจนะ จะทำให้ช่วงการสืบทอดขาดลงได้ มีคำกล่าวว่าการจารึกครั้งนี้ได้จารึกอรรถกถาลงไว้ด้วย

มีผู้สงสัยว่า สมัยพุทธกาลคนไม่รู้จักการเขียนหนังสือหรืออย่างไร ? จึงไม่ปรากฏว่ามีตำรับตำราจารึกไว้เป็นหลักฐาน แม้บริวารที่สำคัญของพระภิกษุก็ไม่ระบุหนังสือไว้ด้วย

พระมหาเสฐียรพงษ์ ปุณฺณวณฺโณ ได้ประมวลทัศนะนี้ไว้ในหนังสือภาษาศาสตร์ ภาษาบาลีไว้ว่า “ความจริงการเขียนหนังสือ น่าจะมีมาก่อนพุทธกาลแล้ว ในพระไตรปิฎกเอง ก็มีข้อความเอ่ยถึงการขีดเขียนเป็นครั้งคราว เช่น ตอนหนึ่ง ห้ามภิกษุเล่นเกม **อักษริกา** ได้แก่ การทายอักษรในอากาศ หรือบนหลังเพื่อนภิกษุ วิชาเขียนหนังสือ (เลขา) ได้รับยกย่องว่าเป็นศิลปะพิเศษอย่างหนึ่ง ลิกขาบทบางข้อห้ามภิกษุณีเรียนศิลปะทางโลก หนึ่งในศิลปะเหล่านี้คือวิชาเขียนหนังสือ ในบทสนทนาภายในครอบครัว พ่อแม่ปรารภว่า จะให้บุตรเรียนวิชาอะไรดี ถ้าจะให้เขียนหนังสือ บุตรก็อาจยังชีพอยู่ได้สบาย แต่ก็อาจเจ็บนิ้วมือ ถ้าภิกษุเขียนหนังสือพรรณนาคุณของอตีวินาตกรรม (การฆ่าตัวตายเอง) ปรับทุกกฎทุกตัวอักษร ถ้ามีผู้อ่านพบข้อความนั้นแล้ว เห็นดีเห็นงามด้วย แล้วฆ่าตัวตายตามนั้น ปรับอาบัติปาราชิก”

หลักฐานเหล่านี้แสดงว่า อักษรหรือการเขียนมีมาก่อนสมัยพระพุทธองค์แล้ว แต่ที่พระพุทธองค์ไม่นิยมใช้ หันมาใช้วิธีมุขปาฐะแทน น่าจะทรงเห็นประโยชน์อันสูงส่งบางสิ่งบางอย่าง หรือว่าระบบการขีดเขียนยังไม่เป็นที่แพร่หลายเท่าที่ควร ทั้งยังไม่มีอุปกรณ์การขีดเขียนเพียงพอ ก็ยากที่จะทราบได้ แต่ข้อที่น่าคิดอยู่บ้าง คือ วิธีเรียนด้วยมุขปาฐะนี้ นอกจากจะสร้างสัมพันธภาพอย่างใกล้ชิดระหว่างผู้เรียนและผู้สอนแล้ว ยังเป็นการสร้างสมาธิฝึกจิตของผู้เรียนไปในตัวด้วย นักปราชญ์ยุคก่อนที่มีความคิดเช่นนี้ก็มีไม่น้อย เปเลโตเคยกล่าวไว้ว่า “การคิดอักษรขึ้นใช้แทนการท่องจำ ทำให้มนุษย์ขาดอานุภาพแห่งการทรงจำ คือ แทนที่จะจดจำจากอินทรีย์ภายใน ต้องอาศัยสัญลักษณ์ภายนอกเข้าช่วย”

บทที่ 2

ความเป็นมาของพระไตรปิฎก

เนื้อหาบทที่ 2

ความเป็นมาของพระไตรปิฎก

- 2.1 พระอานนท์เกี่ยวข้องกับพระไตรปิฎกอย่างไร ?
- 2.2 พระอุบาลีเกี่ยวข้องกับพระไตรปิฎกอย่างไร ?
- 2.3 พระโสณกุฎทิณณ์เกี่ยวข้องกับพระไตรปิฎกอย่างไร ?
- 2.4 พระมหากัสสปะเกี่ยวข้องกับพระไตรปิฎกอย่างไร ?
- 2.5 พระสารีบุตรแนะนำให้ร้อยกรองพระธรรมวินัย
- 2.6 พระจุนทเถระผู้ปรารภนาดี

แนวคิด

บทนี้จะกล่าวถึงประวัติความเป็นมาว่าพระไตรปิฎกเกิดขึ้นมาได้อย่างไร มีเหตุการณ์อะไรที่สำคัญบ้าง เพื่อให้นักศึกษาได้เข้าใจว่า ในทางพระพุทธศาสนามีวิธีการ แนวคิดอย่างไร เกี่ยวกับการร้อยกรองพระวินัย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจความเป็นมาในพระไตรปิฎก รวมถึงประวัติบุคคลสำคัญ ที่ได้ทำการสังคายนาพระไตรปิฎกในครั้งแรก
2. เพื่อให้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจว่า เพราะเหตุใดการร้อยกรองพระธรรมวินัย จึงไม่เกิดตั้งแต่สมัยที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์ชีพอยู่

บทที่ 2

ความเป็นมาของพระไตรปิฎก

การกล่าวถึงความเป็นมาแห่งพระไตรปิฎก จำเป็นต้องกล่าวถึงเหตุการณ์ตั้งแต่ยังมีได้จดจารึกเป็นลายลักษณ์อักษร รวมทั้งหลักฐานเรื่องการท่องจำและข้อความที่กระจัดกระจายยังมีได้จัดเป็นหมวดหมู่ จนถึงการสังคายนา คือ จัดระเบียบหมวดหมู่การจารึกเป็นตัวหนังสือและการพิมพ์เป็นเล่ม

ในเบื้องต้นเห็นควรกล่าวถึงพระสาวก 4 รูป ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาแห่งพระไตรปิฎก คือ

1. พระอานนท์ผู้เป็นพระอนุชา และเป็นผู้อยู่ปฏิญาณรับใช้ใกล้ชิดพระพุทธองค์ในฐานะที่ทรงจำพระพุทธรวจนะไว้ได้มาก
2. พระอุบาลี ผู้เชี่ยวชาญทางวินัย ในฐานะที่ทรงจำวินัยปิฎก
3. พระโสณกุฎิกัณณะ ผู้เคยท่องจำบางส่วนแห่งพระสูตรตันตปิฎกและกล่าวข้อความนั้น ปากเปล่าในที่เฉพาะพระพักตร์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้รับสรรเสริญว่าทรงจำได้ดีมาก สำเนียงที่กล่าวข้อความก็ชัดเจน แจ่มใส เป็นตัวอย่างแห่งการท่องจำในสมัยที่ยังไม่มีการจารึกพระไตรปิฎกเป็นตัวหนังสือ
4. พระมหากัสสปะ ในฐานะผู้ริเริ่มให้มีการสังคายนา จัดระเบียบพุทธรวจนะให้เป็นหมวดหมู่ ในข้อนี้ย่อมโยงไปถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระสารีบุตรและพระจุนทะน้องชายพระสารีบุตร ซึ่งเคยเสนอให้เห็นความสำคัญของการทำสังคายนา คือ จัดระเบียบคำสอนให้เป็นหมวดหมู่ดังจะกล่าวต่อไป

2.1 พระอานนท์เกี่ยวข้องกับพระไตรปิฎกอย่างไร ?

เมื่อพระพุทธองค์เสด็จออกบรรพชาและได้ตรัสรู้แล้ว แสดงธรรมโปรดเจ้าลัทธิตกกับทั้งพระราชาและมหาชนในแคว้นแคว้นต่าง ๆ ในปลายปีแรกที่ตรัสรู้พระองค์เอง พระพุทธบิดาก็ทรงส่งทูตไปเชิญเสด็จพระศาสดาให้ไปแสดงธรรมโปรด ณ กรุงกบิลพัสดุ์ เมื่อพระพุทธองค์เสด็จไปถึงกรุงกบิลพัสดุ์แสดงธรรมโปรดพระพุทธบิดาและพระประยูรญาติแล้ว พระประยูรญาติต่างพากันเลื่อมใสให้โอรสของตนออกบวชในสำนักของพระพุทธองค์เป็นจำนวนมาก

พระอานนท์เป็นโอรสของเจ้าชายสุกโกทนะศากยะ ผู้เป็นพระอนุชาของพระเจ้าสุทโธทนะพระพุทธบิดา เมื่อนับโดยเชื้อสายจึงนับเป็นพระอนุชาหรือลูกผู้น้องของพระพุทธองค์ ท่านออกบวชพร้อมกับราชากุมารอื่น ๆ อีก คือ 1. อนุรุทธะ 2. ภัคค 3. กิมพิละ 4. ภัททियะ รวมเป็น 5 ท่านในฝ่ายศากยวงศ์ เมื่อรวมกับเทวทัตซึ่งเป็นราชากุมารในโกถียวงศ์ 1 กับอุบาสี ซึ่งเป็นพนักงานภาษามาลามีหน้าที่เป็นช่างกลบอีก 1 รวมเป็น 7 ท่าน ใน 7 ท่านนี้เมื่อออกบวชแล้วก็มีชื่อเสียงมากอยู่ 4 ท่าน คือ พระอานนท์เป็นพุทธอุปัฏฐาก ทรงจำพุทธวจนะได้มาก พระอนุรุทธ์ชำนาญในทิพยจักขุ พระอุบาสีทรงจำและชำนาญในทางพระวินัย กับพระเทวทัตมีชื่อเสียงในทางก่อเรื่องยุ่งยากในสังฆมณฑล จะขอปกครองคณะสงฆ์แทนพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

กล่าวเฉพาะพระอานนท์ เป็นผู้ที่สงฆ์เลือกให้ทำหน้าที่เป็นพุทธอุปัฏฐาก คือ ผู้รับใช้ใกล้ชิดพระพุทธองค์ ก่อนที่จะรับหน้าที่นี้ ท่านได้ขอพรหรือหัยหนึ่งเงื่อนไข 8 ประการจากพระพุทธองค์ เป็นเงื่อนไขฝ่ายปฏิเสธ 4 ข้อ เงื่อนไขฝ่ายขอร้อง 4 ข้อ คือ

เงื่อนไขฝ่ายปฏิเสธ

1. ขอพระผู้มีพระภาคจักไม่ประทานจีวรอันประณีตที่ได้แล้วแก่ข้าพระองค์
2. ขอพระผู้มีพระภาคจักไม่ประทานบิณฑบาต (คืออาหาร) อันประณีตที่ได้แล้วแก่ข้าพระองค์
3. ขอพระผู้มีพระภาคจักไม่โปรดให้ข้าพระองค์อยู่ในที่ประทับของพระองค์
4. ขอพระผู้มีพระภาคจักไม่ทรงพาข้าพระองค์ไปในที่นิมนต์

เงื่อนไขฝ่ายขอร้อง

5. ขอพระองค์จักเสด็จไปสู่ที่นิมนต์ ที่ข้าพระองค์รับไว้
6. ขอข้าพระองค์จักนำบริษัทซึ่งมาเฝ้าพระองค์แต่ที่ไกล ให้เข้าเฝ้าได้ในขณะที่มาแล้ว
7. ถ้าความสงสัยของข้าพระองค์เกิดขึ้นเมื่อใด ขอให้ได้เข้าเฝ้าทูลถามเมื่อนั้น
8. ถ้าพระพุทธองค์ทรงแสดงข้อความอันใดในที่ลับหลังข้าพระองค์ ครั้นเสด็จมาแล้วจักตรัสบอกข้อความอันนั้นแก่ข้าพระองค์

พระพุทธองค์ตรัสถามว่า ที่ขอเงื่อนไขฝ่ายปฎิเสธนั้นเพื่ออะไร พระอานนท์กราบทูลว่า เพื่อป้องกันผู้กล่าวหาว่าท่านอุปัฏฐากพระพุทธองค์เพราะเห็นแก่ลาภสักการะ ส่วนเงื่อนไขฝ่ายขอร้อง 4 ข้อ เมื่อพระพุทธองค์ตรัสถาม ท่านก็กราบทูลว่า 3 ข้อต้น เพื่อป้องกันผู้กล่าวหาว่า พระอานนท์จะอุปัฏฐากพระพุทธองค์ทำไม ในเมื่อพระพุทธองค์ไม่ทรงอนุเคราะห์แม้แต่ด้วยเรื่องเพียงเท่านี้ ส่วนเงื่อนไขข้อสุดท้ายเพื่อว่า ถ้ามีใครถามท่านในที่ลับหลังพระพุทธองค์ว่า คาถา นี้ สุตระ นี้ ชาตก นี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงในที่ไหน ถ้าพระอานนท์ตอบไม่ได้ ก็จะมีผู้กล่าวว่า พระอานนท์ตามเสด็จพระศาสดาไปดูจนตามตัว แม้เรื่องเพียงเท่านี้ก็ไม่รู้ เมื่อพระอานนท์กราบทูลชี้แจงดังนั้นแล้ว พระศาสดาก็ทรงตกลงประทานพรหรือเงื่อนไขทั้งแปดข้อให้แก่พระอานนท์

โดยเฉพาะพรข้อที่ 8 เป็นอุปกะระแก่การที่จะรวบรวมพระพุทธวจนะเป็นหมวดหมู่อย่างยิ่ง เพราะเมื่อพระพุทธองค์ปรินิพพานแล้ว พระอานนท์ได้รับหน้าที่ตอบคำถามเกี่ยวกับพระธรรม (พระอุบาสีเกี่ยวกับพระวินัย) เพื่อจัดระเบียบคำสอนให้เป็นหมวดหมู่ในคราวสังคายนาครั้งที่ 1 ซึ่งกระทำภายหลังพุทธปรินิพพาน 3 เดือน

ในสมัยที่วิชาหนังสือยังไม่เจริญพอที่จะใช้บันทึกเรื่องราวได้ตั้งในปัจจุบัน อันเป็นสมัยที่ไม่มีกระดาษ มนุษย์ก็ต้องอาศัยความจำเป็นเครื่องมือสำคัญในการบันทึกเรื่องราว นั้น ๆ ไว้แล้วบอกเล่าต่อ ๆ กันมา การทรงจำและบอกกันด้วยปากต่อ ๆ กันมานี้ เรียกในภาษาบาลีว่า มุขปาฐะ

พระอานนท์เป็นผู้ได้รับการยกย่องจากพระบรมศาสดาว่ามีความทรงจำดี สดับตรับฟังมาก นับว่าท่านเป็นส่วนสำคัญในการรวบรวมคำสอนของพระพุทธองค์ แล้วจัดเป็นหมวดหมู่ต่าง ๆ สืบมาจนทุกวันนี้

2.2 พระอุบาสีเกี่ยวข้องกับพระไตรปิฎกอย่างไร ?

เรื่องของพระอุบาสี ผู้เคยเป็นพนักงานภูษามาลา (ช่างตัดผม) อยู่ในราชสำนักแห่งกรุงกบิลพัสดุ์ก็น่าสนใจไม่น้อย ท่านออกบวชพร้อมกับพระอานนท์และราชกุมารอื่น ๆ ดังที่กล่าวแล้วในข้างต้น และในฐานะที่ท่านเป็นคนรับใช้มาแต่เดิมก็ควรจะเป็นผู้บวชคนสุดท้าย แต่เจ้าชายเหล่านั้นตกลงกันว่าควรให้อุบาสีบวชก่อน ตนจะได้กราบไหว้อุบาสีตามพรรษาอายุเป็นการแก้ทิฏฐิมานะตั้งแต่เริ่มแรกในการออกบวช แต่ท่านก็มีความสามารถสมกับเกียรติที่ได้รับจากราชกุมารเหล่านั้น คือเมื่อบวชแล้วท่านมีความสนใจกำหนดจดจำทางพระวินัยเป็น

พิเศษ มีเรื่องเล่าในพระวินัยปิฎก (เล่มที่ 7 หน้า 129) ว่าพระพุทธองค์ทรงแสดงเรื่องวินัยแก่ภิกษุทั้งหลายแล้วทรงสรรเสริญวินัยกับสรรเสริญท่านพระอุบาลีเป็นอันมาก ภิกษุทั้งหลายจึงพากันไปเรียนวินัยจากพระอุบาลี นอกจากนั้นในวินัยปิฎก (เล่มที่ 8 หน้า 443) มีพุทธภาษิตโต้ตอบกับพระอุบาลีในข้อปัญหาทางพระวินัยมากมาย เป็นการเฉลยข้อถามของพระเถระ เรียกชื่อหมวดนี้ว่า อุपालิปัญจกะ มีหัวข้อสำคัญถึง 14 เรื่อง ในการทำสังคายนาครั้งที่ 1 ท่านได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ตอบคำถามเกี่ยวกับวินัยปิฎก นับว่าท่านเป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงในการช่วยรวบรวมข้อพระวินัยต่าง ๆ ทั้งของภิกษุและภิกษุณีให้เป็นหมวดหมู่หลักฐานมาจนทุกวันนี้

2.3 พระโสณกุฎิกัณณะเกี่ยวข้องกับพระไตรปิฎกอย่างไร ?

ความจริงท่านผู้นี้ไม่ได้เกี่ยวข้องโดยตรงกับพระไตรปิฎก แต่ประวัติของท่านมีส่วนเป็นหลักฐานในการท่องจำพระไตรปิฎก อันช่วยให้เกิดความเข้าใจดีในเรื่องความเป็นมาแห่งพระไตรปิฎก จึงได้นำเรื่องของท่านมากล่าวไว้ในที่นี้ด้วย เรื่องของท่านมีปรากฏในพระสุตตันตปิฎกเล่ม 25 หน้า 160 อุทาน มีใจความว่า เดิมท่านเป็นอุบาสก เป็นผู้รับใช้ใกล้ชิดของพระมหากัจจายนะเถระ พำนักอยู่ใกล้ภูเขาคันธมาถ์เชื่อมเข้าไปในนครชื่อ กุรุทระ ในแคว้นอวันตี ท่านเลื่อมใสในพระมหากัจจายนะเถระและเลื่อมใสที่จะบรรพชาอุปสมบท พระเถระกล่าวว่าเป็นการยากที่จะประพฤติพรหมจรรย์ ท่านจึงแนะนำให้เป็นคฤหัสถ์ ประพฤติตนแบบอนาคาริกะ คือผู้ไม่ครองเรือนไปก่อน แต่อุบาสกโสณกุฎิกัณณะรบเร้าบ่อย ๆ ท่านจึงบรรพชาให้ ต่อมาอีก 3 ปี จึงรวบรวมพระไตรปิฎก 10 รูป จัดการอุปสมบทให้ หมายความว่าพระโสณะต้องบรรพชาเป็นสามเณรอยู่ 3 ปี จึงได้อุปสมบทเป็นภิกษุ

ต่อมาท่านลาพระมหากัจจายนะเถระเดินทางไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ณ เขตวนาราม กรุงสาวัตถี เมื่อไปถึงและพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสถาม ทราบความว่า เดินทางไกลมาจากอวันตีทักษิณาทิศ คืออินเดียภาคใต้จึงตรัสสั่งพระอานนท์ให้จัดที่พักให้ พระอานนท์พิจารณาว่า พระองค์คงปรารถนาจะสอบถามอะไรกับภิกษุรูปนี้เป็นแน่แท้ จึงจัดที่พักให้ในวิหารเดียวกันกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ในคืนวันนั้น พระผู้มีพระภาคประทับนั่งอยู่กลางแจ้งจนตีกจึงเสด็จเข้าสู่วิหาร แม้พระโสณกุฎิกัณณะก็นั่งอยู่กลางแจ้งจนตีกจึงเข้าสู่วิหาร ครั้นเวลาใกล้รุ่ง พระพุทธองค์จึงตรัสเชิญให้พระโสณะกล่าวธรรม ซึ่งท่านได้กล่าวสูตรถึง 16 สูตร อันปรากฏในอัญจกวัคค์ (สุตตันนิบาต พระสุตตันตปิฎกเล่มที่ 25) จนจบ เมื่อจบแล้ว พระผู้มีพระภาคทรงอนุโมทนา

สรรเสริญความทรงจำและท่วงทำนองในการกล่าววาทะเพราะสละสลวย แล้วตรัสถามเรื่อง ส่วนตัวอย่างอื่นอีก เช่นว่ามีพรรษาเท่าไร ออกบวชด้วยมีเหตุผลอย่างไร

เรื่องนี้เป็นตัวอย่างอันดีในเรื่องความเป็นมาแห่งพระไตรปิฎกว่าได้มีการท่องจำกัน ตั้งแต่ครั้งพระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ ใครสามารถหรือพอใจจะท่องจำส่วนไหน ก็ท่องจำ ส่วนนั้น ถึงกับมีครูอาจารย์กันเป็นสาย ๆ

2.4 พระมหากัสสปะเกี่ยวข้องกับพระไตรปิฎกอย่างไร ?

พระมหากัสสปะเป็นพระเถระที่บวชเมื่อสูงอายุ เพราะต้องรับผิดชอบตระกูล สมองพระคุณพ่อแม่ของท่าน ท่านอุปสมบทโดยวิธีโอวาทานุสาสน์อุปสัมปทา เมื่อบวชแล้ว ได้บำเพ็ญตนเป็นผู้มักน้อยสันโดษครองผ้าบังสุกุลจีวร 3 ผืน เทียบบิณฑบาตเป็นวัตร และอยู่ ป่าเป็นวัตร ไม่คะนองกาย วาจา ใจ เมื่อเข้าไปสู่ตระกูล และได้รับยกย่องจากพระศาสดาว่า มีคุณธรรมเบื้องสูง คือมีความสามารถในการเข้าฌานเสมอกับพระองค์ ประพฤติตนเป็น ตัวอย่างแก่อนุชนรุ่นหลังตลอดชีวิต

ในระยะเวลาปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ท่านได้สดับคำของสุภทัตตะพุทธมบรมพชิต ที่กล่าวจ้วงจาบพระพุทธองค์และพระธรรมวินัย จึงดำริที่จะทำการสังคายนาพระธรรมวินัยให้ เป็นหลักพระศาสนา หลังถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระศพแล้ว จึงได้ชักชวนพระอรหันต์ 500 รูป ทำสังคายนาพระธรรมวินัย โดยมีท่านเป็นประธาน มีพระอาณนทเป็นผู้นำวิสาขพระธรรม มีพระอุบาลีเป็นผู้นำวิสาขพระวินัย ที่ถ้ำสัตตบรรณคูหา ใกล้กรุงราชคฤห์ โดยความอุปถัมภ์ ของพระเจ้าอชาตศัตรู ทำอยู่ 7 เดือนจึงเสร็จ นับเป็นรูปแรกที่ได้รวบรวมพระธรรมวินัยให้ เป็นหมวดหมู่ จนเกิดพระไตรปิฎกขึ้น

พระพุทธวจนะที่สำคัญที่พระผู้มีพระภาคตรัสแก่พระมหากัสสปะ เกี่ยวกับความ เจริญและความเสื่อมแห่งพระศาสนา มีปรากฏในกัสสปสังยุตต์ สังยุตตนิกาย (16/532-5/ 263-5) ดังนี้

“ดูก่อนกัสสปะ สัทธรรมปฏิรูป ไม่เกิดขึ้นในโลกเพียงไร การอันตรธานแห่ง พระสัทธรรม (พระศาสนา) ก็ไม่มีตราบนั้น เมื่อใดสัทธรรมปฏิรูปเกิดขึ้นในโลก กัสสปะ เมื่อนั้นการสูญสิ้นแห่งพระสัทธรรมย่อมมี เหมือนทองแท้ ย่อมไม่อันตรธาน ตราบเท่าที่ ทองเทียมยังไม่เกิดขึ้น เมื่อทองเทียมเกิด ทองแท้ย่อมหายไป

“ดูก่อนกัสสปะ ปฐวีธาตุ-อาโปธาตุ-เตโชธาตุ-วาโยธาตุ หากทำให้พระศาสนาเสื่อมไม่แท้ โหมฆบุรุษที่เกิดขึ้นในพระศาสนาต่างหากที่ทำให้พระศาสนาเสื่อมหายไป ดุจเรือจะจมก็เพราะต้นหน กัสสปะ การเสื่อมไปของพระสังฆธรรม ย่อมไม่มีอย่างนี้แล”

“ดูก่อนกัสสปะ ธรรมฝ่ายต่ำ 5 ประการ ย่อมเป็นไปเพื่อความเลอะเลือน เสื่อมสูญแห่งพระสังฆธรรม คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา

1. ไม่เคารพยำเกรงในพระศาสดา
2. ไม่เคารพยำเกรงพระธรรม
3. ไม่เคารพยำเกรงพระสงฆ์
4. ไม่เคารพยำเกรงในการศึกษา
5. ไม่เคารพยำเกรงในสมาธิ

“ดูก่อนกัสสปะ ธรรม 5 ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่เลอะเลือน ไม่เสื่อมสูญแห่งพระสังฆธรรม (คือศาสนา) คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา

1. ยังเคารพยำเกรงในพระศาสดา
2. ยังเคารพยำเกรงในพระธรรม
3. ยังเคารพยำเกรงในพระสงฆ์
4. ยังเคารพยำเกรงในการศึกษา
5. ยังเคารพยำเกรงในสมาธิ

ธรรม 5 ประการนี้แล เป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่เลอะเลือน ไม่เสื่อมสูญ แห่งพระสังฆธรรม (คือศาสนา)

ได้กล่าวไว้แล้วว่า ในการปรารภนามของพระเถระ 4 รูป ประกอบความรู้เรื่องความเป็นมาแห่งพระไตรปิฎก คือ พระอาณนที พระอุบาสี พระโสณกุฎทิณณะ และพระมหา กัสสปะนั้น ทำให้มีความเกี่ยวโยงไปถึงพระพุทธองค์ พระสารีบุตร และพระจุนทะ ดังนี้คือ

พระพุทธองค์ทรงแนะนำให้ร้อยกรองพระธรรมวินัย

สมัยนิครนถนาฎบุตร ผู้เป็นอาจารย์เจ้าลัทธินักสำคัญคนหนึ่งสิ้นชีพ สวากเกิดแตกกัน พระจุนทะเถระเป็นผู้ห้องชายพระสารีบุตร เกรงเหตุการณ์เช่นนั้นจะเกิดแก่พระพุทธศาสนา จึงเข้าไปหาพระอาณนท์เล่าความให้ฟัง พระอาณนท์จึงชวนไปเฝ้าพระพุทธองค์ เมื่อกราบทูลแล้วพระองค์ได้ตรัสตอบด้วยข้อความเป็นอันมาก แต่มีอยู่ข้อหนึ่งที่สำคัญยิ่ง (ปาสาทิกสูตร พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 11 หน้า 128 ถึงหน้า 156) คือ ในหน้า 139 พระผู้มีพระภาคตรัสบอกพระจุนทะ แนะนำให้รวบรวมธรรมภาสิตของพระองค์ และทำสังคายนาคือจัดระเบียบทั้งโดยอรรถและพยัญชนะเพื่อให้พรหมจรรย์ตั้งมั่นยังยืนสืบไป

พระพุทธภาสิตที่แนะนำให้รวบรวมพุทธวจนะร้อยกรองจัดระเบียบหมวดหมู่นี้ ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการแนะนำ เพื่อให้เกิดพระไตรปิฎกตั้งที่เป็นอยู่ทุกวันนี้

2.5 พระสารีบุตรแนะนำให้ร้อยกรองพระธรรมวินัย

พระสารีบุตรเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาของพระพุทธองค์คู่กับพระโมคคัลลานะ ท่านได้แสดงความปรารถนาที่ขอให้พระพุทธองค์ทรงบัญญัติพระวินัย ซึ่งปรากฏในเวรัชชกัณฑ์ มหาวิภังค์ วินัยปิฎกเล่ม 1 (1/8/15) เพื่อให้พระศาสนาตั้งมั่นและดำรงอยู่สืบกาลนาน พระพุทธองค์ก็ทรงรับหลักการ แต่ทรงมีข้อแม้ว่า ให้ถึงกาลเสียก่อน ให้มีพระมาก ลากสักการะมาก มีอาสวัฏฐานีธรรมปรากฏในหมู่สงฆ์เสียก่อนแล้วจะทรงบัญญัติพระวินัย

อนึ่ง มีข้อความในสังคีตีสสูตร ที่ขนิทาย ปาฎิกวรรค (11/221-163/222-287) และข้อความในทสุตตรสูตร (11/364/475/288-343) ได้แสดงถึงตัวอย่างการจัดหมวดธรรมเป็นหมวดเป็นหมู่โดยพระสารีบุตร ซึ่งเมื่อพระพุทธองค์ทรงสดับแล้วทรงประทานสาธุการ ทรงให้ชื่อว่า **สังคีติปริยาย-แนวทางแห่งการรวบรวมพระธรรมวินัย** แม้ข้อความในทสุตตรสูตรก็เช่นกัน แสดงแนวการรวบรวมธรรมเป็นหมวดหมู่ เป็นแม่บทของคัมภีร์ อังคุตตรนิกาย ในกาลต่อมา คือเริ่มด้วยธรรมหมวด 1-10

ที่แสดงมานี้ แสดงถึงความเป็นห่วงใยและความปรารถนาดีของพระสารีบุตรเถระ ที่ประสงค์จะให้พรหมจรรย์ คือพระศาสนาของพระบรมศาสดา ดำรงอยู่นาน ๆ เป็นประโยชน์ และให้ความสุขแก่ชนส่วนใหญ่ทั้งเทวดาและมนุษย์ทั้งมวล

2.6 พระจุนทเถระผู้ปรารถนาดี

พระจุนทเถระเป็นพระเถระรูปหนึ่งที่มีความปรารถนาดีต่อวงการพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ท่านเป็นน้องชายของพระสารีบุตร ข้อความในสามคามสูตร ในมัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ (14/51/49) แสดงว่า ครั้งหนึ่ง เมื่อนิครนถนาภบุตรสิ้นบุญไปใหม่ ๆ ที่เมืองปาวา พระจุนทเถระได้เห็นความแตกแยก ความขัดแย้ง และระส่ำระสายในหมู่สาวกของนิครนถนาภบุตรที่ขัดแย้งกันในคำสอนของศาสดาของตนเอง จึงได้เข้าไปเล่าเหตุการณ์ให้พระอานนท์ฟัง แสดงความเป็นห่วงความมั่นคงแห่งพระธรรมวินัยของพระพุทธองค์ พระอานนท์ฟังเรื่องแล้ว เห็นด้วย จึงได้พาไปเฝ้าพระศาสดาทูลเรื่องให้ทรงทราบ และแสดงความเป็นห่วงว่า ขอการทะเลาะวิวาทอย่างนั้นอย่าเกิดมีในหมู่พระสาวกของพวกเราเพราะไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของพหูชน เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

พระพุทธองค์จึงตรัสถามว่า มีการขัดแย้งในธรรมที่พระองค์ตรัสรู้แล้วแสดงให้ฟังหรือไม่ เช่น ในหลักธรรมเกี่ยวกับสติปัฏฐาน 4 สัมมัปปธาน 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 มรรค 8

พระอานนท์ก็ทูลว่าไม่มี แล้วจึงทรงแนะว่า สาเหตุแห่งการวิวาทมี 6 อย่าง

- 1) โกรธ - ผู้โกรธ
- 2) ตูถูกผู้อื่น - ตีเสมอ
- 3) อิจฉา - ตระหนี่
- 4) โอ้อวด - เจ้ามாயา
- 5) ปรารถنالามก - เห็นผิด
- 6) ถือแต่ความเห็นของตนอย่างแน่น - ไม่สละคืน

เมื่อเป็นเช่นนี้ ย่อมไม่เคารพในพระรัตนตรัย ไม่เคารพในการศึกษา ก่อให้เกิดการทะเลาะวิวาท ก่ออธิกรณ์ทั้ง 4 ขึ้น จะระงับได้ก็โดยวิธีการ 7 อย่างที่เรียกว่า วิธีระงับอธิกรณ์คือ

1. ระงับต่อหน้า
2. ให้สติ
3. ให้แก่คนบ้า
4. ปรับตามรับสารภาพ
5. เอาเสียงข้างมาก
6. ลงโทษคนกลับกลอก
7. แบบประนีประนอม

แล้วทรงแสดงหลักที่จะทำให้สามัคคีกัน 6 ประการ (สาราณียธรรม) คือ

- 1) ทำอะไรในระหว่างเพื่อนนักบวชก็ทำด้วยเมตตา
- 2) พูดอะไรในระหว่างเพื่อนนักบวชก็พูดด้วยเมตตา
- 3) คิดอะไรในระหว่างเพื่อนนักบวชก็คิดด้วยเมตตา
- 4) มีลาภอะไรเกิดขึ้นก็แบ่งปัน ไม่บริโภคนคนเดียว
- 5) มีศีลและระเบียบเสมอกัน
- 6) มีทิวฐิถือความเห็นเสมอกันตรงกัน

นี่คือความหวังดีของพระจุนทะ จนทำให้พระพุทธองค์แสดงแนวทางแห่งการระงับความขัดแย้ง และให้เกิดสามัคคีไว้

บทที่ 3

การสังคายนาเป็นเหตุ ให้เกิดพระไตรปิฎก

เนื้อหาบทที่ 3

การสังคายนาเป็นเหตุให้เกิดพระไตรปิฎก

3.1 ปัญหาเรื่องการนับครั้งในการทำสังคายนา

แนวคิด

แม้ในช่วงแรกจะมีพระภิกษุผู้เชี่ยวชาญในพระธรรมวินัย แต่ยังไม่มีการรื้อยกรองพระธรรมวินัย และมีหลักฐานว่าคำว่า “พระไตรปิฎก” เกิดขึ้นในภายหลัง ในบทนี้จะชี้ให้เห็นถึงสาเหตุเหล่านี้ รวมถึงประวัติการสังคายนาในยุคต่าง ๆ โดยสังเขป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้ นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจกระบวนการในการสังคายนาพระไตรปิฎก และสาเหตุที่ทำให้เกิดการสังคายนาขึ้น
2. เพื่อให้ นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจการสังคายนาในยุคต่าง ๆ ทั้งฝ่ายมหายาน และเถรวาท

บทที่ 3

การสังคายนาเป็นเหตุให้เกิดพระไตรปิฎก

แม้ในตอนต้นจะได้ระบุนามของพระเถระหลายท่าน ว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับพระไตรปิฎก แต่พระไตรปิฎกก็เกิดขึ้นภายหลังที่ท่านพระเถระทั้งหลายได้ร่วมกันร้อยกรองจัดระเบียบพระพุทธรวจนะแล้ว ในสมัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเองยังไม่มีการจัดระเบียบหมวดหมู่ ยังไม่มีการจัดเป็นวินัยปิฎก สุตตันตปิฎก และอภิธรรมปิฎก นอกจากมีตัวอย่างการจัดระเบียบวินัยในการสวดปาฏิโมกข์ลำดับสิกขาบททุกกึ่งเดือน ตามพุทธบัญญัติและการจัดระเบียบธรรมะในสังคีตสูตรและทศสูตรที่พระสารีบุตรเสนอไว้ กับตัวอย่างที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงชี้แจงวิธีจัดระเบียบพระธรรมแก่พระจุนทเถระและพระอาณนทีในปาสาทิกสูตร และสามคามสูตร ดังได้กล่าวไว้แล้วในเบื้องต้น

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประทานพระพุทธรวจนะไว้มากหลายต่างกาลเวลา ต่างสถานที่กัน การที่พระสาวกซึ่งท่องจำกันไว้ได้ และจัดระเบียบหมวดหมู่เป็นปิฎกต่าง ๆ ในเมื่อพระศาสดานิพพานแล้ว พอเทียบได้ดังนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่ากับทรงเป็นเจ้าของผลไม้ เช่น ส้มหรือองุ่น พระเถระผู้จัดระเบียบหมวดหมู่คำสอนเท่ากับเป็นผู้ที่จัดผลไม้เหล่านั้นห่อกระดาษบรรจุลงไม้เป็นประเภท ๆ บางอย่างก็ใช้ผงไม้กั้นกระเทือนแทนการห่อกระดาษ ปัญหาเรื่องของภาชนะที่ใส่ผลไม้เช่นส้มหรือห่อก็เกิดขึ้น คือในชั้นแรก คำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น รวมเรียกว่าพระธรรมพระวินัย เช่น ในสมัยเมื่อใกล้จะปรินิพพาน พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสกับพระอาณนทีว่า “ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่ท่านทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้น จะเป็นศาสดาของท่านทั้งหลายเมื่อเราล่วงลับไป” จึงเป็นอันกำหนดลงเป็นหลักฐานได้อย่างหนึ่งว่า ในสมัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังไม่มีคำว่าพระไตรปิฎก มีแต่คำว่า ธรรมวินัย คำว่า “**พระไตรปิฎก** หรือ **ติปิฎก**” ในภาษาบาลีนั้นมาเกิดขึ้นภายหลังที่ทำสังคายนาแล้วแต่จะภายหลังสังคายนาครั้งที่เท่าไร จะได้กล่าวต่อไป

อย่างไรก็ตาม แม้คำว่า “**พระไตรปิฎก**” จะเกิดขึ้นในสมัยหลังพุทธปรินิพพานก็ไม่ทำให้สิ่งที่บรรจุอยู่ในพระไตรปิฎกนั้นคลายความสำคัญลงเลย เพราะคำว่า “**พระไตรปิฎก**” เป็นเพียงภาชนะ กระดาษหรือลังสำหรับใส่ผลไม้ ส่วนตัวผลไม้หรือหน้หนึ่งพุทธรวจนะ ก็มีมาแล้วในสมัยที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสั่งสอนพระศาสนา

การสวดปาฏิโมกข์ต่างจากการสังคายนาอย่างไร ?

การสวดปาฏิโมกข์ คือการ “ว่าปากเปล่า” หรือการสวดข้อบัญญัติทางพระวินัย 150 ข้อในเบื้องต้น และ 227 ข้อในกาลต่อมาทุก ๆ กึ่งเดือนหรือ 15 วัน เป็นข้อบัญญัติทางพระวินัยที่ให้พระภิกษุทั้งหลายต้องลงฟังการกล่าวทบทวนข้อบัญญัติทางพระวินัยนี้ทุก 15 วัน ถ้าขาดโดยไม่มีเหตุสมควรต้องปรับอาบัติ การสวดปาฏิโมกข์นี้เป็นตัวอย่างอันหนึ่งของการบังคับให้ท่องจำ ซึ่งเป็นข้อบัญญัติทางพระวินัย แต่ไม่ใช่ทุกท่านสวดพร้อมกัน คงมีผู้สวดรูปเดียว รูปที่เหลือคอยตั้งใจฟังและช่วยทักท้วงเมื่อผิด

ส่วนการสังคายนานั้น แปลตามรูปศัพท์ว่า ร้อยกรอง คือประชุมสงฆ์จัดระเบียบหมวดหมู่พระพุทธรวจนะ แล้วรับทราบทั่วกันในที่ประชุมนั้นว่าตกลงกันอย่างนี้ แล้วก็มีการท่องจำนำสืบต่อ ๆ มา ในชั้นเดิมการสังคายนาปรารถนาเหตุความมั่นคงแห่งพระพุทธานุศาสนาจึงจัดระเบียบหมวดหมู่พระพุทธรวจนะไว้ในครั้งต่อ ๆ มาปรากฏมีการถือผิด ตีความหมายผิด ก็มีการชำระวินัยข้อที่ถือผิด ตีความหมายผิดนั้น ซึ่งขาดว่าที่ถูกต้องเป็นอย่างไร แล้วก็ทำการสังคายนา โดยการทบทวนระเบียบเดิมบ้าง เพิ่มเติมของใหม่อันเป็นทำนองบันทึกเหตุการณ์บ้าง จัดระเบียบใหม่ในบางข้อบ้าง ในชั้นหลัง ๆ เพียงการจารึกลงในใบลาน การสอบทานข้อผิดในใบลาน ก็เรียกกันว่า “สังคายนา” ไม่จำเป็นต้องมีเหตุการณ์ถือผิด เข้าใจผิดเกิดขึ้น แต่ความจริง เมื่อพิจารณารูปศัพท์แล้ว การสังคายนาก็เท่ากับการจัดระเบียบการปิดกวาดให้สะอาด ทำขึ้นครั้งหนึ่งก็มีประโยชน์ครั้งหนึ่ง เหมือนการทำความสะอาดการจัดระเบียบที่อยู่อาศัย

การสังคายนาจึงต่างจากการสวดปาฏิโมกข์ ในสาระสำคัญที่ว่า การสวดปาฏิโมกข์เป็นการทบทวนความจำของที่ประชุมสงฆ์ทุกกึ่งเดือน เกี่ยวกับข้อปฏิบัติทางพระวินัย ส่วนการสังคายนาไม่มีกำหนดว่าต้องทำเมื่อไร โดยปกติเมื่อรู้สึกว่าการจัดระเบียบชำระข้อถือผิดเข้าใจผิดได้แล้ว ก็ลงมือทำตามโอกาสอันสมควร แม้เมื่อรู้สึกว่าการถือผิดเข้าใจผิด แต่เห็นสมควรตรวจสอบชำระพระไตรปิฎก แก่ตัวอักษร หรือข้อความที่วิปลาสคลาดเคลื่อน ก็ถือกันว่าเป็นการสังคายนา ดังจะกล่าวต่อไป

3.1 ปัญหาเรื่องการนับครั้งในการทำสังคายนา

ในปัจจุบันประเทศพม่าถือว่า ตั้งแต่เริ่มแรกมา มีการทำสังคายนา รวม 6 ครั้ง โดยเฉพาะครั้งที่ 6 พม่าจัดทำเป็นการใหญ่ ในโอกาสใกล้เคียงกับงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ แล้วฉลองพร้อมกันทีเดียวทั้งการสังคายนาครั้งที่ 6 และงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ แต่ตามหลักฐานของพระเถระฝ่ายไทยผู้รจนาหนังสือเรื่องสังคีตยวงศ์หรือประวัติศาสตร์การสังคายนา กล่าวว่า สังคายนามี 9 ครั้ง รวมทั้งครั้งที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงกระทำในรัชสมัยของพระองค์ คือการสอบทานแก้ไขพระไตรปิฎก แล้วจารึกลงในใบลานเป็นหลักฐาน

โดยเหตุที่ความรู้เรื่องการสังคายนา ย่อมเป็นเรื่องสำคัญในความรู้เรื่องความเป็นมาแห่งพระไตรปิฎก เพราะฉะนั้นจะได้รวบรวมมติของประเทศต่าง ๆ เกี่ยวกับการทำสังคายนา และปัญหาเรื่องการนับครั้งมารวมเป็นหลักฐานไว้ในที่นี้ รวมเป็น 6 หัวข้อ คือ

1. การนับครั้งสังคายนาที่รู้จักทั่วไป
2. การนับครั้งสังคายนาของลังกา
3. การนับครั้งสังคายนาของพม่า
4. การนับครั้งสังคายนาของไทย
5. การสังคายนาของฝ่ายมหายาน
6. การสังคายนาของนิกายสังฆพัตติกวาท

ในการรวบรวมเรื่องนี้ ผู้เขียนได้อาศัยหลักฐานจากวินัยปิฎกเล่มที่ 7 พร้อมทั้งอรรถกถาจากหนังสือมหาวงศ์, สังคีตยวงศ์ และบทความของท่าน B. Jinananda ในหนังสือ 2500 Years of Buddhism ซึ่งพิมพ์ในโอกาสฉลอง 25 พุทธศตวรรษในอินเดียและหนังสืออื่น ๆ

3.1.1 การนับครั้งสังคายนาที่รู้จักทั่วไป

การนับครั้งสังคายนาที่รู้จักทั่วไปคือ สังคายนาครั้งที่ 1-3 ซึ่งทำในอินเดีย เป็นของฝ่ายเถรวาท กับอีกครั้งหนึ่งในอินเดียภาคเหนือ ซึ่งพระเจ้ากนิษกะทรงอุปถัมภ์ เป็นสังคายนาผสมรวมเป็น 4 ครั้ง แต่ฝ่ายเถรวาทมิได้รับรู้ในการสังคายนาครั้งที่ 4 นั้น เพราะการสืบสายศาสนาแยกกันคนละทาง ตลอดจนภาษาที่รองรับคัมภีร์ทางศาสนาก็ใช้ต่างกัน คือของเถรวาทหรือศาสนาพุทธแบบที่ไทย พม่า ลังกา เขมร ลาวนับถือ ใช้ภาษาบาลี ส่วนของฝ่ายมหายานหรือศาสนาพุทธแบบที่ญี่ปุ่น จีน ทิเบต ญวน และเกาหลีนับถือ ใช้ภาษาสันสกฤต ในสมัยที่ตำราภาษาสันสกฤตสาบสูญก็มีเฉพาะคัมภีร์ที่แปลเป็นภาษาจีนและภาษาทิเบตเป็นหลัก แล้วมีผู้แปลสู่ภาษาอื่น ๆ เช่น ญี่ปุ่นอีกต่อหนึ่ง

1) สังคายนาครั้งที่ 1

เมื่อพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานผ่านไปได้ 7 วัน พระมหากัสสปเถระ พร้อมด้วยบริวารประมาณ 500 รูป ได้ทราบจากปริพาชกท่านหนึ่งว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานได้ 7 วันแล้ว ขณะที่ท่านและบริวารพักอยู่ ณ เมืองปาวา ภิกษุทั้งหลายเมื่อได้ทราบข่าวต่างก็แสดงตัวออกมาแตกต่างกัน คือ

ท่านที่เป็นพระอริยบุคคล มีสติอดกลั้นด้วยคิดว่า สังฆาทันทีทั้งหลายไม่เที่ยง คนจะได้สิ่งที่เที่ยงจากสังฆาทันทีทั้งหลายแต่ที่ไหน ฝ่ายท่านที่ยังมีราคะ โทสะ โมหะ อยู่ได้แสดงความเศร้าโศก วิปโยคอย่างหนักว่า

“พระผู้มีพระภาคปรินิพพานเร็วนัก พระสุคตเสด็จปรินิพพานเร็วนัก จักขุแห่งโลกหายไปจากโลกเร็วนัก”

ขณะที่พระอริยบุคคลทั้งหลายได้แสดงความจริงแห่งสังฆา เพื่อให้ภิกษุเหล่านั้นยอมรับตามพระพุทธดำรัสความว่า

“ท่านทั้งหลายอย่าเศร้าโศกร่ำไรไปเลย พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้มิใช่หรือว่า ความเป็นอย่างอื่น ความเป็นอย่างอื่น จากสัตว์และสังฆาทันทีทั้งหลายที่รักที่ชอบใจ ทั้งปวง ย่อมไม่อาจจะหาสิ่งที่เที่ยงจากสังฆาทันทีทั้งหลาย สิ่งใดเกิดแล้ว มีแล้ว อันปัจจัยปรุงแต่งแล้ว ต้องมีความแตกสลายไปเป็นธรรมดา การที่เราจะปราถนาว่า ขอสิ่งนั้นอย่าสลายเลย ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้”

ท่านสุภัททวุฑฒบรพชิตกลับกล่าวปลอบโยนด้วยเหตุผลที่ต่างกันว่า “พวกเราพ้นจากมหาสมณะนั้นด้วยดีแล้ว เพราะเมื่อก่อนได้เบียดเบียนเรา ด้วยการดักเตือนว่า นี่ควร นี่ไม่ควร สำหรับพวกเราทั้งหลาย บัดนี้ พวกเราสบายแล้ว พวกเราต้องการทำอะไรก็ทำ สิ่งนั้น ไม่ต้องการทำอะไรก็ไม่ทำสิ่งนั้น”

คำพูดของท่านสุภัททวุฑฒบรพชิต ถือว่าเป็นการกล่าวจ้วงจาบขาดความเคารพต่อพระธรรมวินัยทั้ง ๆ ที่ตนเองเป็นพุทธสาวก เสมือนผู้แสดงตนเป็นขอบต่อพระศาสนา แต่เนื่องจากเป็นเวลาที่ใกล้การถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ พระมหากัสสปะจึงไม่ได้กล่าวอะไรในขณะนั้น

หลังจากถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระแล้ว พระมหากัสสปะจึงนำเรื่องนี้เข้าที่ประชุมสงฆ์ พร้อมเสนอให้มีการสังคายนาพระธรรมวินัยโดยให้เหตุผลว่า ถ้าปล่อยให้นานไป

“สิ่งที่ไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัยจักเจริญ สิ่งที่เป็นธรรม เป็นวินัยจะเสื่อมถอย พวกอธรรมวาที อวินัยวาทีได้พวกแล้วจักเจริญ ฝ่ายธรรมวาที วินัยวาทีจะเสื่อมถอย”

นอกจากนี้ พระมหากัสสปเถระยังมีเหตุผลส่วนตัวของท่านที่จะต้องพิทักษ์ศาสนาธรรม อันเป็นตัวแทนของพระศาสดาไว้ คือท่านได้รับยกย่องจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่ามีธรรมเครื่องอยู่เสมอด้วยพระองค์ และทรงเปลี่ยนผ้าสังฆาฏิของพระองค์กับท่านอันเปรียบเสมือนพระเจ้าจักรพรรดิ ทรงเปลื้องเกราะมอบให้เชษฐโอรส เพื่อเป็นเครื่องหมายว่าพระราชโอรสจะเป็นผู้รับผิดชอบราชการแผ่นดินต่อไป หลังจากพระองค์สวรรคตไปแล้ว ฐานะที่ทรงยกย่องพระมหากัสสปเถระทั้ง 2 นี้ ไม่เคยยกย่องพระสาวกรูปอื่นเลย

ในที่สุดมติที่ประชุมของเถระทั้งหลายในคราวนั้น กำหนดให้มีการสังคายนาพระธรรมวินัย โดยใช้การกสงฆ์ 500 รูป เป็นพระอรหันต์ล้วน ๆ เพื่อประกอบกันเป็นพระสังคีติกาจารย์และกำหนดให้ทำสังคายนาที่สัตตบรรณคูหา ช้างเวภารบรรพต กรุงราชคฤห์ เมื่อพระมหากัสสปเถระเลือกพระอรหันต์ทั้งหลายอยู่นั้น เลือกไปได้ครบ 499 รูป ก็เกิดปัญหาคือสังคายนาครั้งนี้จะขาดพระอรหันต์ที่ไม่ได้ เพราะท่านทรงจำพระธรรมวินัยไว้ได้มาก แต่ถ้าจะเลือกท่านเข้าร่วมด้วย ก็ผิดมติที่ประชุม เพราะท่านยังเป็นพระโสดาบันอยู่ ในที่สุดที่ประชุมจึงเสนอให้พระมหากัสสปเถระเลือกพระอรหันต์เข้าไปด้วย โดยให้เหตุผลว่า

- 1) แม้พระอรหันต์จะเป็นพระเสขบุคคลอยู่ แต่ท่านก็ไม่ลำเอียงด้วยอคติ 4
- 2) พระอรหันต์เป็นเหมือนคลังพระสัทธรรม เพราะได้สดับจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระเถระทั้งหลายเป็นอันมาก

พระมหากัสสปเถระจึงเลือกพระอรหันต์เถระเข้าร่วมในการสังคายนา และประกาศด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาให้พระสงฆ์ทั้งปวงยอมรับญัตติ 3 ประการ คือ

1. ยอมรับให้พระเถระจำนวน 500 รูป คัดเลือกตามมติสงฆ์ เป็นพระสังคีติกาจารย์ มีหน้าที่ในการสังคายนาพระธรรมวินัย
2. ใช้สัตตบรรณคูหา ช้างเวภารบรรพต กรุงราชคฤห์ เป็นที่ทำสังคายนา
3. ห้ามพระอื่นนอกจากพระสังคีติกาจารย์ เข้าจำพรรษาในกรุงราชคฤห์ เพื่อสะดวกแก่การบิณฑบาต และป้องกันผู้ไม่หวังดีทำอันตรายแก่การสังคายนา

เมื่อพระสงฆ์ทั้งปวงลงมติยอมรับเป็นเอกฉันท์แล้ว พระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายก็เดินทางเข้ากรุงราชคฤห์ ขอพระบรมราชูปถัมภ์จากพระเจ้าอชาตศัตรู เรื่องการซ่อมวิหาร 18 ตำบล สร้างสถานที่ทำสังคายนา ทรงรับภาระเกี่ยวกับด้านราชอาณาจักรทุกประการ พระอรหันต์ได้บำเพ็ญเพียรจนบรรลุอรหันต์ก่อนการทำสังคายนา จึงเป็นอันว่าการทำ

สังคายนาในคราวนั้นทำโดยพระอรหันต์ล้วนทั้ง 500 องค์ โดยเริ่มลงมือทำหลังจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วได้ 3 เดือน พระมหากัสสปเถระทำหน้าที่วิไลชนาพระวินัยและพระธรรมตามลำดับ โดยที่ประชุมกำหนดให้สังคายนาพระวินัยก่อน เพราะถือว่าพระวินัยเป็นรากแก้วของพระพุทธศาสนา เมื่อพระวินัยดำรงอยู่ พระพุทธศาสนาย่อมเชื่อว่าดำรงอยู่

ทำสังคายนาได้อย่างไร?

ชั้นแรกพระมหากัสสปะ พระอุบาลี และพระอาณนท ได้สวดประกาศสมมติตนเพื่อทำหน้าที่ปุจฉา-วิไลชนาพระวินัยและพระธรรม ตามหน้าที่ซึ่งได้รับมอบหมายจากสงฆ์ ต่อแต่นั้นพระมหากัสสปเถระจะสอบถามพระวินัยแต่ละข้อในส่วนที่เกี่ยวกับ วัตถุ นิทาน บุคคล บัญญัติ อนุบัญญัติ อาบัติ อนาบัติ เป็นต้น แห่งสิกขาบทแต่ละบท เมื่อพระอุบาลีตอบไปตามลำดับแล้ว พระสงฆ์ที่ประชุมกันจะสอดพระวินัยข้อนั้น ๆ พร้อมกัน เมื่อตรงกันไม่ผิดพลาดแล้ว สงฆ์รับว่าถูกต้อง จึงถามข้ออื่นต่อไป ทำกันโดยนัยนี้จนจบ พระวินัยปิฎกแบ่งเป็นหมวดใหญ่ได้ 5 หมวด คือ อาภิกรรม ปาจิตตีย์ มหาวรรค จุลวรรค และบริวาร ปัจจุบันพิมพ์ออกมาเป็นหนังสือขนาดใหญ่ถึง 8 เล่ม เรียกเป็นหัวใจพระวินัยว่า **อา. ปา. ม. จ. ป.**

ในด้านพระสูตร ท่านเริ่มสังคายนาพระสูตรขนาดยาวก่อน คือ พรหมชาลสูตร สามัญญผลสูตร เป็นต้น สิ่งที่พระมหากัสสปะถาม คือ นิทาน บุคคล เนื้อหาแห่งพระสูตรนั้น ๆ เมื่อพระอาณนทตอบแล้ว พระสงฆ์ทั้งปวงก็สาธยายพระสูตรนั้น ๆ พร้อมกัน จนจบพระสูตรทั้งหมด โดยแบ่งเป็น 5 นิกาย การสังคายนาในคราวนั้นใช้เวลาถึง 7 เดือนจึงสำเร็จ

หลังจากเสร็จการสังคายนาแล้ว พระอาณนทได้แจ้งให้สงฆ์ทราบว่า ก่อนจะปรินิพพาน พระพุทธองค์รับสั่งไว้ว่า

“เมื่อเราล่วงไป สงฆ์หวังอยู่ จะพึงถอนสิกขาบทเล็ก ๆ น้อย ๆ เสียบ้างก็ได้”

แต่พระอาณนทไม่ได้กราบทูลถามว่า สิกขาบทเล็กน้อยนั้นคือสิกขาบทอะไรบ้างกับสงฆ์ไม่อาจหาข้อยุติได้ว่า สิกขาบทเช่นไรเรียกว่าสิกขาบทเล็กน้อย พระมหากัสสปเถระจึงเสนอเป็นญัตติในที่ประชุมว่าด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาความว่า

- สิกขาบทบางอย่างที่เกี่ยวกับชาวบ้าน ชาวบ้านย่อมทราบว่าจะใครควรหรือไม่ควร สำหรับสมณศากยบุตรทั้งหลาย

- หากจะถอนสิกขาบทบางข้อ ชาวบ้านจะตำหนิว่า พวกเราศึกษาและปฏิบัติตาม สิกขาบททั้งหลายในขณะที่พระศาสดายังดำรงพระชนม์อยู่เท่านั้นพอพระศาสดา นิพพานก็ไม่ใส่ใจที่จะปฏิบัติ
- ขอให้สงฆ์ทั้งปวงอย่าเพิกถอนสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้ สมาทานศึกษาตาม สิกขาบท ที่ทรงบัญญัติไว้เท่านั้น

สงฆ์ตำหนิพระอานนทเถระ

นอกจากนั้น ที่ประชุมสงฆ์ยังได้มีมติตำหนิการกระทำของพระอานนท์ 5 อย่าง ว่าเป็นการกระทำที่ไม่ดี ซึ่งใช้คำบาลีว่า “ทุกกฏ” แปลว่า **อาบัติทุกกฏ** แต่การกำหนดอาบัติ เป็นพุทธานุญาต คนอื่นไม่อาจที่จะบัญญัติอาบัติได้ ความหมายของคำนี้ จึงควรเป็นเพียง ตำหนิว่า ทำไม่ดีเท่านั้น ข้อที่สงฆ์ตำหนิพระอานนท์ 5 ประการนั้น คือ

1. ไม่กราบทูลถามว่า สิกขาบทเล็กน้อยที่รับสั่งนั้นคือสิกขาบทอะไร ? พระเถระ แก้วว่า ที่ไม่กราบทูลถาม เพราะกำลังเศร้าโศกเนื่องจากพระพุทธองค์ กำลังจะปรินิพพานจึงระลึกไม่ได้
2. เวลาพระเถระเย็บผ้าของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ใช้เท้าหนีบผ้าอีกด้านหนึ่ง อันเป็นการขาดความเคารพต่อพระพุทธองค์ ข้อนี้พระเถระแก้วว่า ที่ต้องทำ เช่นนั้น เพราะไม่มีใครช่วยจับเวลาเย็บผ้า หาได้ทำด้วยขาดความเคารวะไม่
3. พระอานนท์ปล่อยให้สตรีถวายบังคมพระพุทธสรีระ พวกเธอร้องไห้จนน้ำตา ถูกพระพุทธสรีระ ข้อนี้พระเถระแก้วว่า ท่านเห็นว่าสตรีไม่ควรอยู่ข้างนอก ในเวลากลางคืน จึงจัดให้พวกเธอได้เข้าไปถวายบังคมพระพุทธสรีระ ก่อน จะได้กลับสู่ที่อยู่ของตนในเวลาที่ยังไม่ค่ำมืด
4. พระอานนท์ไม่กราบทูลอาราธนาให้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงดำรงพระชนม์ อยู่ตลอดกับ ทั้ง ๆ ที่พระองค์ทรงทำนิมิตโอภาสถึง 16 ครั้ง พระเถระแก้วว่า ที่ไม่กราบทูลอาราธนาเพราะไม่ทราบ เนื่องจากถูกมารดลใจ
5. พระอานนท์ชวนชายให้สตรีเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา พระเถระแก้วว่า พระนางมหาปชาบดีโคตมีพระมาตุจฉาได้ประทับประคอง เลี้ยงดูพระผู้มี- พระภาคเจ้ามาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์

การกระทำทั้งหมดนี้ท่านไม่เห็นด้วยว่าเป็นความผิดอะไร แต่เมื่อสงบเห็นว่า เป็นการกระทำไม่ดี ท่านยินดียอมรับและถ่ายโทษผิดนั้น การกระทำของพระสังคีติกาจารย์ นอกจากเป็นการเน้นให้เห็นว่า การทำบางอย่างถึงแม้ว่าจะทำไปด้วยความบริสุทธิ์ใจ แต่เมื่อ ความรู้สึกส่วนใหญ่ท่านตำหนิ การจะดีหรือมันดีไปนั้นเป็นการไร้ประโยชน์ การยอมรับนับถือ มติส่วนใหญ่ในบางกรณี เพื่อยุติปัญหาและสร้างแบบแผนที่ดีงาม เป็นสิ่งที่ควรกระทำ

ความเห็นแย้งจากพระปุราณะ

หลังจากการสังคายนาผ่านไปได้ไม่นาน พระเถระรูปหนึ่งชื่อว่า ปุราณะ พร้อมด้วย บริวารประมาณ 500 พำนักจำพรรษาอยู่ที่ทักขิณาครีชนบท ในคราวทำสังคายนา เมื่อทราบ ว่าสังคายนาทำเสร็จแล้ว ท่านและบริวารจึงได้เข้าสู่กรุงราชคฤห์ พระสังคีติกาจารย์ได้เข้าไป แจ้งให้ท่านทราบว่าพระสงฆ์ได้ทำการสังคายนาแล้ว ขอให้ท่านยอมรับด้วย พระปุราณะ กลับกล่าวว่า

“ท่านทั้งหลาย พระเถระทั้งหลายได้ทำสังคายนาพระธรรมวินัยกันเรียบร้อยก็ดีแล้ว แต่ผมได้ฟังได้รับมาเฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธองค์ว่าอย่างไร จักถือปฏิบัติตามนั้น”

เมื่อได้ชี้แจงกันพอสมควรแล้ว ปรากฏว่าพระปุราณะมีความเห็นตรงกับพระสังคีติ- กาจารย์ส่วนมาก แต่มีความเห็นขัดแย้งกันเรื่องวัตถุ 8 ประการ ซึ่งเป็นพุทธานุญาตพิเศษที่ ทรงอนุญาตให้พระทำได้ในคราวเกิดทุพภิกขภัย แต่เมื่อภัยเหล่านั้นระงับ ก็ทรงบัญญัติห้ามมิ ให้กระทำอีก เรื่องทั้ง 8 นั้น คือ

1. อันโตฏฐฐะ	เก็บของที่เป็นยาวกาลิกคืออาหารไว้ในที่อยู่ของตน
2. อันโตปักกะ	ให้มีการหุงต้มอาหารในที่อยู่ของตน
3. สามปักกะ	พระลงมือหุงต้มด้วยตนเอง
4. อุกคหิตะ	คือการหยิบของเคี้ยวของฉันที่ยังไม่ได้ประเคน
5. ตโตนีเหตะ	ของที่นำมาจากที่นิมนต์ ซึ่งเป็นพวกอาหาร
6. ปุเรภัตตะ	การฉันของก่อนเวลาภัตตาหาร กรณีที่รับนิมนต์ไว้ในที่อื่น แต่ฉันอาหารอื่นก่อนอาหารที่ตนจะต้องฉันในที่นิมนต์
7. วณฺฐฐะ	ของที่เกิดและตกอยู่ในป่า ซึ่งไม่มีใครเป็นเจ้าของ
8. โปกขรฺฐฐะ	ของที่เกิดอยู่ในสระ เช่น ดอกบัว เหง้าบัว

วัตถุทั้ง 8 นี้เป็นพุทธานุญาตพิเศษในคราวพุทภิขภัย 2 คราว คือ ที่เมืองเวสาลี และเมืองราชคฤห์ แต่เมื่อพุทภิขภัยหายไปแล้ว ทรงห้ามมิให้พระภิกษุกระทำ พระปุราณะ และพวกของท่านคงจะได้ทราบเฉพาะเวลาที่ทรงอนุญาต จึงทรงจำไว้เช่นนั้น เนื่องจากการ อยู่กระจัดกระจายกัน การติดต่อบอกกล่าวกันบางเรื่องทำไม่ได้ จะถือว่าท่านดีอันเกินไปก็ ไม่ถนัดนัก เพราะท่านถือตามที่ได้สดับมาจากพุทธสำนักเหมือนกัน เมื่อฝ่ายพระสังคีติกาจารย์ ชี้แจงให้ท่านฟัง ท่านกลับมีความเห็นว่า

“พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีพระสัพพัญญุตญาณ ไม่สมควรที่จะบัญญัติห้ามแล้ว อนุญาต อนุญาตแล้วกลับบัญญัติห้ามมิใช่หรือ”

“เพราะพระองค์ทรงมีพระสัพพัญญุตญาณนั่นเอง จึงทรงรู้ว่ากาลใดควรห้าม กาลใดควรอนุญาต”

พระมหากัสสปเถระกล่าว และได้กล่าวเน้นให้พระปุราณะทราบว่า มติของที่ประชุม ได้ตกลงกันว่า

“จักไม่บัญญัติสิ่งทีพระพุทเจ้ามิได้ทรงบัญญัติ จักไม่เพิกถอนสิ่งทีทรงบัญญัติไว้แล้ว จักสมาทานศึกษาสำเหนียกในสิกขาบททั้งหลาย ตามทีทรงบัญญัติไว้”

พระปุราณะยืนยันว่าท่านจักปฏิบัติตามมติของท่านที่ได้สดับฟังมา หลักฐานฝ่าย มหายานบอกว่า พระปุราณะไม่ยอมรับเรื่องวัตถุ 8 ประการนี้ แล้วนำพวกของตนไปจัดการ สังคายนาศีลอื่นอีกต่างหากซึ่งแน่นอนว่า วัตถุ 8 ประการนี้ ซึ่งตามพระวินัยห้ามมิให้ทำและปรับ อบัติปาจิตตีย์บ้าง ทุกกฐบ้างนั้น ฝ่ายพระปุราณะถือว่ากระทำได้

เป็นอันว่าความแตกแยกในปฏิบัติ คือ ความเสียแห่งศีลสามัญญตา ได้เกิดขึ้นใน พระพุทธศาสนาหลังจากพุทธปรินิพพานผ่านไปเพียงไม่กี่เดือนเท่านั้น ความไม่เสมอกันใน ด้านการปฏิบัติอย่างน้อยได้แตกแยกออกเป็น 2 ฝ่าย

- ฝ่ายที่ยอมรับนับถือมติของพระสังคีติกาจารย์ ในคราวปฐมสังคายนา
- ฝ่ายที่สนับสนุนคล้อยตามมติของพระปุราณะกับพวก อย่างน้อยฝ่ายนี้ต้องมี ไม่ต่ำกว่า 500 รูป ซึ่งในที่สุดฝ่ายพระปุราณะต้องได้พวกเพิ่มขึ้น

งานเด่น ๆ หลังจากปฐมสังคายนาที่ท่านนำมาลงไว้ในพระไตรปิฎก คือ

1. การลงพรหมทัณฑ์แก่พระฉันทเถระ ซึ่งพระอาณนทัตได้กระทำไปตามพระพุทธรังษี หลังจากทราบพรหมทัณฑ์แล้ว พระฉันทเถระถึงกับเป็นลมและได้กลับความประพฤติ บำเพ็ญเพียร บรรลุอรหัตตในระยะเวลาไม่นานนัก พรหมทัณฑ์สำหรับท่านจึงไม่ทันได้ลง
2. พระอาณนทัตได้แสดงให้พระเจ้าอุเทนทรงทราบว่า จีวรที่ถวายแก่พระผินหนึ่งสามารถอำนวยความสะดวกไปตามลำดับ คือ ท่านผู้ใดจีวรใหม่ให้แก่ท่านที่มีจีวรเก่า ผู้ที่มีจีวรเก่าให้แก่ท่านที่มีจีวรเก่ากว่า จากนั้นใช้เป็นผ้าปูนอน เพดาน ผ้าเช็ดเท้า ผ้าเช็ดพื้น ขยับกับดินฉาบฝาในที่สุด พระเจ้าอุเทนทรงสดับแล้วเห็นว่า ผ้าที่ถวายแก่พระผินนั้นมีประโยชน์มาก จึงได้ถวายผ้าแก่พระอาณนทัตถึง 1,000 ผืน พระเถระได้นำผ้าเหล่านั้นไปแจกแก่ภิกษุในวิหารต่าง ๆ จนหมด

ความแตกแยกในด้านศีลสามัญญตา คงมีต่อมาและเพิ่มขึ้นตามลำดับ โดยเฉพาะฝ่ายที่ถือตามพระปุราณะ เมื่อไม่ยอมรับมติของพระสังคีติกาจารย์ที่ไม่ได้ถอนสิกขาบทที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แล้ว การเพิกถอนสิกขาบทที่เห็นว่าเล็กน้อย ตามความเข้าใจของพวกท่านก็ติดตามมา แต่ไม่มีอะไรรุนแรงจนถึงต้องทำสังคายนา

การลงพรหมทัณฑ์พระฉันทเถระ

ในการทำสังคายนาครั้งที่ 1 นอกจากร้อยกรองพระธรรมวินัยเข้าเป็นหมวดหมู่แล้ว ยังได้กระทำสิ่งอันเป็นประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาอีกเรื่องหนึ่งคือ การลงพรหมทัณฑ์พระฉันทเถระ ซึ่งเคยเป็นสารีของพระพุทธองค์ในวันเสด็จออกผนวช ซึ่งขณะนั้นท่านยังมิได้บรรลุพระอรหัตต มีความเย่อหยิ่งจองหองลำพองใจ แม้พระพุทธองค์จะตักเตือนอย่างไรก็ไม่ยอมฟัง ยิ่งกว่านั้นยังได้กล่าวติเตียนเหยียดหยามดูถูกภิกษุรูปอื่นอีก เพราะถือว่าตนเองอยู่ใกล้ชิดกับพระพุทธองค์ พระอาณนทัตได้แจ้งข้อที่ควรปฏิบัติแก่พระฉันทเถระต่อคณะสงฆ์ ตามที่พระพุทธองค์ได้ทรงสั่งไว้ คือ ให้ลงพรหมทัณฑ์แก่พระฉันทเถระ (ฉนฺทสฺส อาณนทฺ ภิกขุโน มมจฺเจน พฺรหฺมทณฺโท ทาทพฺโพ) คือประกาศห้ามมิให้ภิกษุทั้งหลายกล่าวตักเตือนพระฉันทเถระ ห้ามมิให้คบค้าสมาคมด้วย เมื่อพระฉันทเถระทราบว่าคณะสงฆ์จะลงพรหมทัณฑ์แก่ตนเช่นนั้น ก็เกิดความเสียใจ เกิดความสำนึกตัว เป็นผู้มี ความ ขวนขวายน้อย กลับประพฤติเป็นคนดี จนได้บรรลุพระอรหัตต

สรุปการทำสังคายนาครั้งที่ 1

ปฐมสังคายนา	:	หลังจากพุทธปรินิพพาน 3 เดือน
ประธานสงฆ์	:	พระมหากัสสปเถระ มีพระอุบาลีเป็นผู้เรียบเรียงสวดพระวินัย พระอาณนทฺ์เป็นผู้เรียบเรียงสวดพระสูตร
ผู้เข้าร่วมประชุมสังคายนา	:	พระอรหันตชีนาสพจำนวน 500 องค์
องค์อุปถัมภ์	:	พระเจ้าอชาตศัตรู
เหตุปรารภในการทำสังคายนา	:	พระสุภัททะกล่าวจ้วงจาบพระธรรมวินัย
สถานที่ประชุมทำสังคายนา	:	ถ้ำสัตตบรรณคูหา ข้างภูเขาเวภารบรรพต เมืองราชคฤห์
ระยะเวลาในการประชุม	:	กระทำอยู่ 7 เดือนจึงสำเร็จ

ผลที่เกิดจากการทำสังคายนาครั้งที่ 1

1. ได้ร้อยกรองพระธรรมวินัยเข้าเป็นหมวดหมู่ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย
2. การปฏิบัติของพระอาณนทฺ์และการลงพรหมทัณฑ์พระฉันทะเป็นตัวอย่างที่ดี
ชี้ถึงหลักประชาธิปไตยและธรรมาธิปไตยอย่างแจ่มชัด
3. ทำให้คำสั่งสอนของพระพุทธองค์ดำรงมั่นและได้ตกทอดมาถึงพวกเราทุกวันนี้
4. แสดงถึงความสามัคคีของพระภิกษุสงฆ์ที่ได้พร้อมกันทำสังคายนา เป็น
แบบอย่างที่ดีจนได้ถือเป็นตัวอย่างในการทำสังคายนาในกาลต่อมา
5. เป็นการยอมรับมติของพระมหากัสสปเถระให้คงเถรวาทไว้

2) สังคายนาครั้งที่ 2 ความวิบัติแห่งสี่สามัญญตา

หลังจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานได้ 100 ปี พระภิกษุที่อยู่จำ
พรรษาในเมืองเวสาลี ได้ประพฤติผิดวินัย 10 ประการ เรียกว่า วัตถุ 10 ประการ คือ

1. ภิกษุจะเก็บเกลือไว้ในแขนแล้วนำไปฉันปนกับอาหารได้ (สิงคิโลกปฺป)

2. ภิกษุจะฉันอาหารหลังจากตะวันบ่ายผ่านไปเพียง 2 องค์ก็ได้ (ทวงคุลกบป)
3. ภิกษุฉันภัตตาหารในวัดเสร็จแล้ว ห้ามภัตแล้วเข้าไปสู่บ้าน จะฉันอาหารที่ไม่เป็นเดน และไม่ได้ทำวินัยกรรมตามพระวินัยได้ (คามนุตรกบป)
4. ในอวาสเดียวมีสีมาใหญ่ ภิกษุจะแยกกันทำอุโบสถได้ (อวาสกบป)
5. ในเวลาทำอุโบสถ แม้ว่าพระจะเข้าประชุมยังไม่พร้อมกัน จะทำอุโบสถไปก่อนได้ โดยให้ผู้มาทีหลังขออนุมัติเอาเองได้ (อนุมตีกบป)
6. การประพฤติการปฏิบัติตามพระอุปัชฌาย์อาจารย์ ไม่ว่าจะผิดหรือถูกพระวินัยก็ตาม ย่อมเป็นการกระทำที่สมควรเสมอ (อาจิญญกบป)
7. นมส้มที่แปรมาจากนมสดแต่ยังไม่กลายเป็นทมิฬ ภิกษุฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว ห้ามภัตแล้ว จะฉันนมนั้นทั้งที่ยังไม่ได้ทำวินัยกรรมหรือทำให้เป็นเดนตามพระวินัยก็ได้ (อมตถิตกบป)
8. สุราที่ทำใหม่ ๆ ยังมีสีแดง เหมือนสีเท่านั้นพิราบ ยังไม่เป็นสุราเต็มที ภิกษุจะฉันก็ได้ (ชโลศิปาต)
9. ผ้าปูนั่งคือสีหะอันไม่มีชาย ภิกษุจะบริโภคใช้สอยก็ได้ (อทสกํ นิสีหน)
10. ภิกษุรับและยืมดีในทองเงินที่เขาถวายหาเป็นอาบัติไม่ (ชาตรุปรชต)

วัตถุประสงค์ 10 ประการนี้ ภิกษุวัชชีบุตร ชาวเมืองเวสาลี คงประพฤติมานานแล้ว เพราะเป็นที่ยอมรับนับถือของชาวบ้าน ชาวบ้านเองไม่มีความรู้สึกว่าท่านเหล่านั้นทำผิดแต่ประการใด จึงมีการถวายทองเงินแก่พระภิกษุ โดยการประเคนให้ท่านรับอย่างวัตถุประสงค์ที่เป็นกับปิยะทั้งหลาย

ต่อมาพระเถระอรหันต์รูปหนึ่งชื่อพระยสะกาทัญชบุตร ชาวเมืองโกสัมพีได้ไปที่เมืองเวสาลี ได้พบเห็นพระภิกษุวัชชีบุตรชาวเมืองเวสาลีนำถาดทองสำริดเต็มด้วยน้ำ นำมาวางไว้ที่โรงอุโบสถ แล้วประกาศเชิญชวนชาวบ้านบริจาคเงินใส่ลงไปในถาดนั้น โดยบอกว่าพระมีความต้องการด้วยเงินทอง แม้พระยสะเถระจะห้ามปรามไม่ให้มีการถวายเงินทองในทำนองนั้น พระภิกษุวัชชีบุตรก็ไม่เชื่อฟัง ชาวบ้านเองก็คงถวายตามที่เคยปฏิบัติมา พระเถระจึงตำหนิทั้งพระวัชชีบุตรและชาวบ้านที่ถวายเงินทองและรับเงินทองในลักษณะนั้น เมื่อพระภิกษุวัชชีบุตรได้รับเงินทองแล้วนำมาแจกกันตามลำดับพรรษา นำส่วนของพระยสะกาทัญชบุตรมาถวาย ท่านพระเถระไม่ยอมรับและตำหนิอีก

ภิกษุวัชชีบุตรไม่พอใจที่พระเถระไม่ยอมรับและตำหนิ จึงประชุมกันฉวยโอกาสลงปฏิสนธิกรรม คือการลงโทษให้ไปขอขมาคฤหัสถ์ โดยกล่าวว่าพระเถระรุกรานชาวบ้านซึ่งพระเถระก็ยินยอมไปขอขมา โดยนำภิกษุอนุทูตไปเป็นพยานด้วย เมื่อไปถึงสำนักของอุบาสก พระเถระได้ชี้แจงพระวินัยให้ฟัง และบอกให้ชาวบ้านเหล่านั้นทราบว่าการกระทำของภิกษุวัชชีบุตรเป็นความผิด โดยยกเอาพระพุทธภาษิตที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ความว่า

“พระจันทร์และพระอาทิตย์ไม่ได้ร้อนแรงและรุ่งเรืองด้วยรัศมีเพราะโทษมลทิน 4 ประการ คือ หมอก ควัน ธุลี และอสุรินทราหูกำบังฉันใด ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้จะไม่มืดบอดรุ่งเรืองด้วยศีล เพราะโทษมลทิน 4 ประการปิดบังไว้ คือ ตีมสสุราเมรัย เสพเมถุน ธรรม ยินดีรับเงินและทอง อันเป็นเหมือนภิกษุที่นินดีบริโภคน้ำซึ่งกามคุณ และยินดีเลี้ยงชีพในทางที่ไม่ชอบธรรม ด้วยเวชกรรม กุลทูลสกะ อเนสนา และวิญญูติ พร้อมด้วยกล่าวอวดอุตริมนุสธรรม อันไม่มีจริง”

เมื่อพระยสะกัณทกบุตรชี้แจงให้อุบาสก อุบาสิกาเข้าใจแล้ว คนเหล่านั้นเกิดความเลื่อมใสพระเถระ อาราธนาให้ท่านอยู่จำพรรษา ณ วาลุการาม โดยพวกเขาจะอุปฐากบำรุงและได้อาศัยท่านบำเพ็ญกุศลต่อไป ฝ่ายภิกษุที่เป็นอนุทูตไปกับพระเถระได้กลับมาแจ้งเรื่องทั้งปวงให้ภิกษุวัชชีบุตรทราบ ภิกษุวัชชีบุตรหวังจะใช้พวกมากบีบบังคับพระเถระด้วยการลงอุกเขปนียกรรมแก่ท่าน ได้พากันยกพวกไปล้อมกุฏิของพระเถระ แต่พระเถระทราบล่วงหน้าเสียก่อนจึงได้หลบออกไปจากที่นั้น

พระยสะกัณทกบุตรพิจารณาเห็นว่า เรื่องนี้หากปล่อยไว้เนิ่นนานไป พระธรรมวินัยจะเลื่อมถอยลง พวกอธรรมวาที อวินัยวาทีได้พวกแล้วจักเจริญขึ้น จึงได้ไปที่เมืองปาฐา เมืองอวันตี และทักษิณาบถ แจ้งให้พระที่อยู่ในเมืองนั้น ๆ ทราบ เพื่อจะได้ร่วมกันแก้ไข และได้เรียนให้พระสาณสัมภุตวาสี ซึ่งพำนักอยู่ ณ อโหคังคบรรพตทราบ และขอการวินิจฉัยจากพระเถระ พระสาณสัมภุตวาสีมีความเห็นเช่นเดียวกับพระยสะกัณทกบุตรทุกประการ

ในที่สุดพระเถระอรหันต์จากเมืองปาฐา 60 รูป จากแคว้นอวันตี และทักษิณาบถ 80 รูป ได้ไปประชุมร่วมกับพระสาณสัมภุตวาสีและยสะกัณทกบุตร ณ อโหคังคบรรพต มติของที่ประชุมเห็นร่วมกันว่า เรื่องนี้ต้องมีการชำระให้เรียบร้อย โดยตกลงให้ไปอาราธนาพระเรวตเถระซึ่งเป็นพระอรหันต์ที่เป็นพหูสูต ชำนาญในพระธรรมวินัย ทรงธรรมวินัยมาติกา ฉลาดเฉียบแหลม มีความละเอียดรอบคอบ รังเกียจบาป ไคร่ต่อสิกขา และเป็นนักปราชญ์ให้เป็นประธานในการวินิจฉัยตัดสินเรื่องวัตุทั้ง 10 ประการนี้

พระเวทเถระหยั่งรู้ด้วยญาณว่า อธิกรณ์นี้หยาบช้า กล้าแข็ง เราไม่ควรท้อถอยที่จะชำระเรื่องนี้ แต่เพราะไม่ต้องการที่จะคลุกคลีด้วยหมู่คณะ จึงหลีกเลี่ยงไปพักอยู่ที่โสเรยยนคร พระเถระทั้งหลายต้องติดตามพระเวทเถระจากเมืองสู่เมืองตามลำดับดังนี้ คือ โสเรยยะ สังกัสสะ กุณณกุชชะ อุทุมพร อัคคัพปุระ ไปพบกับพระเถระที่สหชาตินคร

พระสาณสัมภุตวาสีได้นำเรื่องวัตถุ 10 ประการ เรียนถวายให้พระเวทเถระทราบ และขอให้ท่านวินิจฉัยที่ละข้อ ปรากฏว่าทุกข้อที่ภิกษุวัชชีบุตรกระทำนั้น เป็นความผิดทางพระวินัยทั้งหมด จึงตกลงร่วมกันที่จะชำระเรื่องนี้ และจัดการสังคายนาพระธรรมวินัย ตามที่พระสังคีติกาจารย์ได้กระทำแล้วในคราวปฐมสังคายนา

ฝ่ายภิกษุวัชชีบุตร เมื่อพระยสะกาทกบุตรหายไปถึงก็ร้อนใจ ต่อมาได้ทราบการตระเตรียมงานเพื่อชำระอธิกรณ์ของพระอรหันต์ทั้งหลาย จึงพยายามหาพวกเพื่อป้องกันตนเองโดยตกลงให้พระเวทเถระช่วยเหลือเช่นเดียวกัน แต่พระเถระได้ปฏิเสธด้วยความนุ่มนวลว่า

“อย่าเลยท่านทั้งหลาย ไตรจีวรของมมมีบริบูรณ์แล้ว” และไม่รับเครื่องบรรณาการเหล่านั้น

ภิกษุวัชชีบุตรเมื่อเข้าทางพระเวทเถระไม่สำเร็จ จึงไปหาพระอุตตระศิษย์ของท่าน พร้อมด้วยบรรณาการเช่นเดียวกัน ในชั้นแรกพระอุตตระปฏิเสธ แต่ทนการรบเร้าของภิกษุวัชชีบุตรไม่ไหวจึงรับจีวรไว้ผืนหนึ่ง เมื่อรับจีวรเข้าแล้วจึงทำงานให้เขา พระอุตตระจึงเข้าไปหาพระเวทเถระ พร้อมกับขอให้พระเถระช่วยสนับสนุนฝ่ายวัชชีบุตรโดยให้เหตุผลว่า

“พระฝ่ายปราจีนคือวัชชีบุตรเป็นธรรมวาที ฝ่ายเมืองปาฐา คือพระอรหันต์ทั้งหลายเป็นธรรมวาที ขอให้พระเถระช่วยสนับสนุนฝ่ายวัชชีบุตรด้วย”

พระเวทเถระตำหนิพระอุตตระว่า ชักชวนให้ท่านสนับสนุนฝ่ายธรรมวาที จึงต้องกลับมาบอกฝ่ายวัชชีบุตรว่า งานที่รับไปนี้ทำไม่สำเร็จ

เป็นอันว่าสังคมสงฆ์ในพุทธศตวรรษที่ 1 ก้าวหน้าไปอีกขั้นหนึ่ง คือการให้สินบนและรับสินบนกัน ทั้ง ๆ ที่พระอรหันต์ยังมีอยู่เป็นจำนวนมากก็ตาม จึงเป็นเรื่องที่คนจะต้องยอมรับความจริงว่า การเสียสละเพื่อประโยชน์ของตน และการลู่อำนาจแก่ความอยากที่เกิดขึ้นนั้นมิได้แก่คนทุกประเภททุกยุคทุกสมัย ถ้าเขาตกอยู่ภายใต้ของตัณหา ไม่ต้องกล่าวถึงสังคมในปัจจุบัน ที่มีคนมากไปด้วยกิเลส แม้แต่ในที่พระอรหันต์ปรากฏอยู่ คนจำพวกนี้ก็คงมีอยู่นั่นเอง

ในที่สุดที่ประชุมของพระอรหันต์ทั้งหลายได้ตกลงกันว่าอิภรณ์เกิดขึ้นในที่ใดควรไปจัดการระงับในที่นั้น โดยพระเวตเถระประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยบัญญัติพุทธบัญญัติกรรมวาจาขอให้สงฆ์ระงับอิภรณ์ด้วยอุพพาทิกา คือ การยกอิภรณ์ไปชำระในที่ที่เกิดอิภรณ์ สงฆ์ได้คัดเลือกพระเถระ 8 รูป คือ

- พระสัพพกามีเถระ พระสาฬเถระ พระชุชชโสภิตเถระ พระวาสภคามีเถระทำหน้าที่แทนฝ่ายเมืองปราจีนคือพวกวัชชีบุตร ทำหน้าที่ในการวินิจฉัยอิภรณ์
- พระเวตเถระ พระสาณสัมภุตวาสีเถระ พระยสะกาทกบุตรเถระ พระสุมนเถระ เป็นตัวแทนฝ่ายเมืองปาฐา ทำหน้าที่เป็นตัวแทนฝ่ายธรรมวาที มีหน้าที่ในการเสนออิภรณ์ต่อสงฆ์

สงฆ์ได้รับมอบหมายการสวดปาติโมกข์ การจัดแจงเสนาสนะให้เป็นหน้าที่ของพระอชิตะ ซึ่งมีพรรษาได้ 10 พรรษา และตกลงเลือกเอาวาลิการามหรือวาลุการาม เมืองเวสาลี อันเป็นที่เกิดเรื่องวัตถุ 10 ประการ เป็นสถานที่วินิจฉัยเรื่องวัตถุ 10 และทำสังคายนา พระเถระที่ทำหน้าที่สำคัญทั้ง 8 ท่านนี้ พระวาสภคามีเถระกับพระสุมนเถระเป็นศิษย์ของพระอนุรุทธเถระ อีก 6 รูปเป็นศิษย์ของพระอาณนทเถระ ซึ่งเป็นพระสังคิติกายาจารย์สำคัญในการปลุมนสังคายนา

ฝ่ายภิกษุวัชชีบุตร เมื่อไม่อาจหาเสียงสนับสนุนจากพระเวตเถระได้ จึงได้เข้าเฝ้าพระเจ้ากาฬาโคกราช ขอความอุปถัมภ์โดยแจ้งให้ทราบว่า พวกตนรักษาวัดวาลุการาม แต่มีภิกษุฝ่ายปราจีนกำลังจะแย่งวัด พระเจ้ากาฬาโคกราชหลงเชื่อ ตกกลางคืนทรงสุบินนิมิตว่า พระองค์ถูกนายนิรยบาลจับลงไปทอดในหม้อทองแดง ทรงตกพระทัยมาก พระนั้นทาเถรีซึ่งเป็นพระกนิษฐภคินีของพระองค์และเป็นพระอรหันต์ ได้ทราบเรื่องทั้งปวงจึงได้มาถวายพระพรให้ทรงทราบว่า ใครเป็นใคร และขอให้พระองค์สนับสนุนฝ่ายพระธรรมวาที

พระเจ้ากาฬาโคกราชจึงรับสั่งให้พระสงฆ์ทั้ง 2 ฝ่ายประชุมรวมกัน และขอให้แต่ละฝ่ายแถลงเหตุผลให้ทรงทราบ ทรงโปรดในเหตุผลฝ่ายอรหันต์ทั้งหลาย จึงพิจารณาพระองค์ที่จะให้การอุปถัมภ์ฝ่ายอาณาจักรทุกประการ และโปรดให้ชำระมลทินพระศาสนาพร้อมด้วยการทำพุทธสังคายนาที่วาลุการาม เมืองเวสาลี พระสงฆ์เข้าร่วมในคราวนั้น 700 รูป โดยมีการทำตามลำดับ ดังนี้

พระเถระที่ได้กำหนดหน้าที่กันไว้ฝ่ายละ 4 รูปนั้น พระเวตเถระยกเอาวัตถุ 10 ประการขึ้นมาถามทีละข้อ พระสัพพกามีเถระได้ตอบไปตามลำดับว่า

1. ภิกษุชาววัชชี : ภิกษุเก็บเกลือไว้ในแขนงแล้วนำไปฉันปนกับอาหารได้ ไม่เป็นอาบัติ
- (พระสัพพกามีได้ตอบว่า : การเก็บเกลือไว้ในแขนง โดยตั้งใจว่าจะใส่ลงในอาหารฉัน เป็นอาบัติปาจิตตีย์ เพราะเป็นการสะสมอาหารตามโภชนสิกขาบท)
2. ภิกษุชาววัชชี : ภิกษุจะฉันอาหารหลังจากตะวันบ่ายผ่านไปเพียง 2 องคุลิกี้ได้ไม่เป็นอาบัติ
- (พระสัพพกามีได้ตอบว่า : ภิกษุฉันโภชนะในเวลาวิกาล เมื่อตะวันบ่ายคล้อยไปแล้ว 2 องคุลี ต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะฉันโภชนะในเวลาวิกาล)
3. ภิกษุชาววัชชี : ภิกษุฉันภัตตาหารในวัดเสร็จแล้ว ฉันเสร็จแล้วเข้าไปสู่บ้าน จะฉันอาหารที่ไม่เป็นเดนและไม่ได้ทำวิหัยกรรมได้ ไม่เป็นอาบัติ
- (พระสัพพกามีได้ตอบว่า : ภิกษุฉันอาหารเสร็จแล้วคิดว่าจักฉันอาหาร เข้าไปในบ้านแล้ว ฉันโภชนะที่เป็นอนติริตตะ (ไม่เป็นเดน) ผิดเป็นอาบัติปาจิตตีย์ เพราะฉันอาหารที่ไม่เป็นเดนภิกษุใช้)
4. ภิกษุชาววัชชี : ในอาวาสเดียวกันมีสีมาใหญ่ ภิกษุจะแยกทำอุโบสถได้ ไม่เป็นอาบัติ
- (พระสัพพกามีได้ตอบว่า : ภิกษุจะแยกกันทำอุโบสถสังฆกรรมไม่ได้ ผิดหลักที่ทรงบัญญัติไว้ในอุโบสถชั้นธกะ ใครขึ้นทำต้องอาบัติทุกกฏ)
5. ภิกษุชาววัชชี : ในเวลาทำอุโบสถ แม้ว่าพระจะเข้าประชุมยังไม่พร้อมกัน จะทำอุโบสถไปก่อนก็ได้ โดยให้ผู้มาทีหลังขออนุมัติเอาเองได้ ไม่เป็นอาบัติ
- (พระสัพพกามีได้ตอบว่า : สงฆ์ทำสังฆกรรมด้วยคิดว่า ให้พวกมาทีหลังอนุมัติ ทั้งที่สงฆ์ยังประชุมไม่พร้อมหน้ากัน ผิดหลักที่ทรงบัญญัติไว้ในจัมเปยยชั้นธกะ ต้องอาบัติทุกกฏ)

6. ภิกษุชาววัชชี : การประพฤติปฏิบัติตามพระอุปัชฌาย์อาจารย์ ไม่ว่าจะผิดหรือถูกพระวินัยก็ตาม ย่อมเป็นการกระทำที่สมควรเสมอ
- (พระสัมพทกามีได้ตอบว่า : การประพฤติปฏิบัติ ด้วยเข้าใจว่าอุปัชฌาย์อาจารย์ของเราเคยประพฤติมาอย่างนี้ ไม่เป็นสิ่งที่ถูกต้อง เพราะท่านเหล่านั้นอาจประพฤติผิดหรือถูกก็ได้ ต้องยึดหลักพระวินัยจึงจะเป็นสิ่งสมควร)
7. ภิกษุชาววัชชี : นมสั้มที่แปรมาจากนมสดแต่ยังไม่กลายเป็นทถิ (เหยยใส) ภิกษุฉันอาหารเสร็จแล้ว จะฉันนมนั้น ทั้งที่ยังไม่ได้ทำวินัยกรรมหรือทำให้เป็นเดนตามพระวินัยก็ได้ ไม่เป็นอาบัติ
- (พระสัมพทกามีได้ตอบว่า : นมสั้มที่ละความเป็นนมสดไปแล้ว แต่ยังไม่กลายเป็นทถิ ภิกษุฉันภัตตอาหารแล้ว ห้ามภัตแล้ว จะดื่มนมนั้น อันไม่เป็นเดนภิกษุไซ้ หรือยังไม่ได้ทำวินัยกรรม ไม่ควร ต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะฉันอาหารที่เป็นอนตริตตะ)
8. ภิกษุชาววัชชี : สุราที่ทำใหม่ ๆ ยังมีสีแดงเหมือนสีเท้านกพิราบ ยังไม่เป็นสุราเต็มที่ภิกษุจะฉันก็ได้ ไม่เป็นอาบัติ
- (พระสัมพทกามีได้ตอบว่า : การดื่มสุราอย่างอ่อนที่มีสีเหมือนเท้านกพิราบ ซึ่งยังไม่ถึงความเป็นน้ำเมาไม่ควร เป็นอาบัติปาจิตตีย์ เพราะดื่มสุราและเมรัย)
9. ภิกษุชาววัชชี : ผ้าปูหนังสีทนะอันไม่มีชาย ภิกษุจะบริโภคใช้สอยก็ได้ ไม่เป็นอาบัติ
- (พระสัมพทกามีได้ตอบว่า : ผ้าสีทนะที่ไม่มีชาย ภิกษุจะใช้ ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ซึ่งจะต้องตัดเสียจึงจะแสดงอาบัติตก)
10. ภิกษุชาววัชชี : ภิกษุรับและยินตีในเงินทองที่เขาถวายไม่เป็นอาบัติ
- (พระสัมพทกามีได้ตอบว่า : การรับเงินหรือยินตี ซึ่งเงินและทองที่เขาเก็บไว้เพื่อตนเอง ไม่สมควรเป็นอาบัตินิสัสคคัยปาจิตตีย์)

ทุกข้อที่พระสัพพกามีวิสัยชา ฝ่ายพระเวรตเถระได้เสนอให้สงฆ์ทราบทุกข้อ และ
ขอมติจากสงฆ์เพื่อให้ยอมรับว่า

“วัตถุเหล่านี้ผิดธรรม ผิดวินัย เป็นการหลีกเลียงต่อคำสอนของพระพุทธองค์”

และได้ขอให้สงฆ์ลงมติทุกครั้งทีพระสัพพกามีเถระตอบ มติของสงฆ์เห็นว่าวัตถุ 10
ประการนี้ ผิดธรรม ผิดวินัย โดยเสียงเอกฉันท์

จากนั้นพระเถระทั้งหลายจึงได้เริ่มสังคายนาพระธรรมวินัยตามแบบที่
พระมหากัสสปเถระ เป็นต้น ได้กระทำในคราวปฐมสังคายนา การกระทำสังคายนาคราวนี้
ใช้เวลา 8 เดือนจึงเสร็จ

ความวิบัติแห่งทิวฐิสามัญญตา

จากคัมภีร์ชื่อ ธรรมเภทจักรศาสตร์ของพระวสุมิตร และอรรถกถาแห่งคัมภีร์นั้น
ซึ่งแต่งโดยพระคันถรจนอาจารย์ กุยกี ในราชวงศ์ถังของจีน บอกว่า การแตกแยกคราวนั้นเกิด
ขึ้นจากความวิบัติแห่งทิวฐิ ซึ่งแสดงโดยพระมหาเถระ 5 ประการ คือ

1. พระอรหันต์อาจถูกมารยั่วยวนจนอสุจิเคลื่อนในเวลาหลับได้
2. พระอรหันต์อาจมีอัญญาณคือความไม่รู้ในบางสิ่งได้
3. พระอรหันต์อาจมีกังขา คือความลังเลสงสัยในบางสิ่งได้
4. ผู้จะรู้ว่าตนได้บรรลุมรรคผลขั้นใด จำต้องอาศัยการพยากรณ์จากคนอื่น
5. อริยมรรค อริยผลจะปรากฏเมื่อบุคคลเปล่งวาจาว่า “อโห ทุกข์ อโห ทุกข์”

ท่านได้เล่าประวัติความเป็นมาของพระเถระและทิวฐิของท่านไว้ว่า พระมหาเถระเป็น
บุตรพ่อค้าของหอมเมืองมฤธา เป็นชายหนุ่มรูปงามเป็นที่ต้องการของสตรีเป็นอันมาก เมื่อพ่อ
ของเขาไปค้าของหอมต่างเมือง เขาได้ลักลอบได้เสียกับมารดาของตน เมื่อบิดากลับมากแล้ว
ความลับจะแตก จึงวางแผนร่วมกับมารดาฆ่าบิดาของตนเสีย กลัวความผิดจะปรากฏจึงนำ
มารดาไปอยู่ที่เมืองปาฐลีบุตร ได้พบพระอรหันต์รูปหนึ่งซึ่งตนเคยบำรุงเมื่ออยู่เมืองมฤธา ที่
เมืองปาฐลีบุตร กลัวท่านจะเปิดเผยความเป็นมาของตนจึงลอบฆ่าพระอรหันต์รูปนั้นเสีย หลัง
จากนั้นมารดาที่เป็นภรรยา นั้น ได้ลักลอบเป็นชู้กับชายอื่น เขาโกรธมากจึงฆ่าเสียอีก หลังจาก
ได้ทำบาปกรรมมามากแล้วเกิดความสลดใจ จึงไปขอบวชที่วัดกุกกุฎาราม เล่าเรียนพระปริยัติ
ธรรมจนมีความรู้แตกฉานเป็นนักเทศน์มีชื่อเสียง มีคนเคารพนับถือและบริวารมาก ต้องการ
จะได้ลาภสักการะเพิ่มขึ้น จึงได้กล่าวอวดอุตริมนุสธรรมว่าตนเป็นพระอรหันต์ทำให้คนเคารพ

นับถือและได้ลาภสักการะเพิ่มขึ้น เพื่อจะเอาใจพวกศิษย์ของตนจึงได้พยากรณ์ว่าคนนั้นเป็น โสดาบัน พระสัทธาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ เป็นต้น

ต่อมาท่านนอนหลับฝันอธิษฐาน เมื่อลุกศิษย์นำผ้าไปซักเห็นเข้าถึงถามว่า

“อาจารย์บอกว่าเป็นพระอรหันต์แล้ว แต่ทำไมพระอรหันต์จึงยังนอนฝันอธิษฐาน เคลื่อนเล่า”

“พระอรหันต์ทั้งหลายอาจถูกมารยั่วชวน จนอนธิษฐานได้ในเวลาหลับ” พระมหาเถระตอบ ศิษย์ที่ท่านบอกว่า เป็นพระอริยบุคคลนั้น มีความรู้สึกที่ว่า ท่านเองไม่ค่อยรู้เรื่องอะไรเอามาก ๆ แต่ทำไมอาจารย์จึงบอกว่า ตนเป็นพระอริยบุคคล จึงเข้าไปเรียนถามว่า

“ท่านอาจารย์บอกว่ากระผมเป็นพระอรหันต์ แต่ทำไมกระผมไม่ค่อยรู้เรื่องอะไร ทั้ง ๆ ที่ผู้เป็นพระอรหันต์น่าจะรู้ทุกสิ่งตามความเป็นจริง มิใช่หรือ ?”

“พระอรหันต์อาจมีอัธยาศัย คือความไม่รู้ในบางสิ่งได้” พระมหาเถระชี้แจง

“ในเมื่ออาจารย์บอกว่าเป็นพระอรหันต์ แต่ทำไมกระผมจึงยังมีความสงสัยอยู่เล่า ?”

“พระอรหันต์อาจมีกังขา คือความสงสัยในบางสิ่งได้” พระมหาเถระกล่าว

“ตามธรรมดาท่านที่จะเป็นพระอรหันต์ จะต้องเกิดญาณรู้ด้วยตนเองมิใช่หรือว่า ตนบรรลุเป็นพระอรหันต์แล้ว แต่ทำไมผมจึงไม่มีความรู้เช่นนั้น ยังต้องอาศัยการพยากรณ์จากอาจารย์อยู่เล่า” ศิษย์ถาม

“ผู้ที่รู้ว่าคุณเป็นพระอรหันต์ ต้องอาศัยการแนะนำพยากรณ์จากคนอื่น”

พระมหาเถระตอบ

หลังจากทำเรื่องนอกกริตนอกรอยหลายอย่างเข้า พระมหาเถระเกิดความไม่สบายใจ รู้สึกว่าจะอยู่ในอิริยาบถใดก็มีแต่ความเร่าร้อน คึนหน้างง รู้สึกว่าเร่าร้อนมากจนนอนไม่หลับจึง อุทานว่า “โอโฮ ทุกข์ โอโฮ ทุกข์” แปลว่า ทุกข์หนอ ๆ เมื่อศิษย์ของท่านได้ยินเข้าจึงถามว่า

“อาจารย์บอกว่าเป็นพระอรหันต์แล้ว ทำไมจึงยังบ่นว่า โอโฮ ทุกข์ โอโฮ ทุกข์ อยู่เล่า พระอรหันต์ยังมีทุกข์อยู่อีกหรือ ?”

“อริยมรรค อริยผลจะปรากฏ เมื่อบุคคลเปล่งวาจาว่า โอโฮ ทุกข์ โอโฮ ทุกข์”

พระมหาเถระตอบ

พระมหาเทวะตั้งทิวฎี 5 ประการของตนขึ้นแล้ว ได้พยายามหาพวกให้ความสนับสนุนความเห็นตน เมื่อเห็นว่าได้มากพอควรแล้ว จึงเสนอความเห็นทั้ง 5 นี้ในท่ามกลางสงฆ์ที่กุฎกุฎาราม เพื่อให้สงฆ์ทั้งปวงยอมรับว่า ทิวฎีของท่านเป็นธรรม แต่พระเถระอรหันต์และท่านที่ยึดมั่นในธรรมทั้งปวงปฏิเสธ พระมหาเทวะจึงขอให้ลงมติด้วยเยภยยลิกา คือถือเอาเสียงข้างมากเป็นประมาณ เนื่องจากท่านได้เตรียมบุคคลไว้มากพอก่อนแล้วจึงชนะในการลงมติ พระเถระที่ยึดมั่นในธรรมวินัยเห็นว่า ชี้น้อยต่อไปก็ขาดความสุข ทั้งไม่อาจแก้ไขเรื่องนี้ได้ จึงหนีออกจากปาฏลีบุตรเพื่อไปจำพรรษาที่เมืองอื่น

พระเจ้ากาฬาศุภราชทรงทราบ จึงขอร้องไม่ให้พระเหล่านั้นไป แต่พระเถระทั้งหลายไม่ยินยอม ทำให้พระเจ้ากาฬาศุภราชกริ้วมาก เพราะเข้าพระทัยผิด จึงรับสั่งให้ปล่อยพระเหล่านั้นลงในเรือและทำให้เรือแตกกลางแม่น้ำคงคา พระเถระทั้งหลายใช้อิทธิทธิสังขารลอยขึ้นไปบนอากาศสูงสู่แคว้นกาศมีระ พระเจ้ากาฬาศุภราชทอดพระเนตรเห็นเช่นนั้น ทรงทราบว่าพระองค์หลงผิดจนถึงกับทำอันตรายต่อพระอริยเจ้า จึงส่งคนไปขอขมาและอาราธนาให้ท่านเหล่านั้นกลับ เมื่อพวกเขาไม่ยอมกลับ จึงโปรดให้สร้างอารามถวายเป็นที่แคว้นกาศมีระจำเดิมแต่นั้นมาสังฆมณฑลได้แตกออกเป็น 2 ฝ่าย คือ

เถรวาท หรือ **สถวีระ** อันเป็นนิกายเดิมกับ **มหาสังฆิกวาท** คือพวกที่แตกออกไป
ในกาลต่อมา นิกายทั้งสองนั้นได้แตกแยกออกไปเรื่อย ๆ จนถึง 18 นิกายคือ

1. สายเถรวาทหรือสถวีรวาท แยกออกคราวแรกเป็นเหมวันตวาทกับสรวาสตีวาท

- 1.1 นิกายสรวาสตีวาทแยกเป็น 4 นิกาย คือ มหิศาสกวาท, กาศุยปิยวาท, เสาตรนุติกวาท, วาตสิปุตริวาทหรือวัชชีบุตรวาท
- 1.2 นิกายมหิศาสกวาทแยกออกเป็นนิกายธรรมคูปตวาท
- 1.3 นิกายวัชชีบุตรวาทแยกเป็นนิกายย่อยอีก 4 นิกาย คือ ศนุณาคาริกวาท, สามุมมีตียวาท, ภาทรยานิยวาท และธรรมโมตริยวาท

2. นิกายมหาสังฆิกวาท แยกออกเป็นกึ่งนิกายย่อยถึง 8 นิกาย คือ เอกวยหาริกวาท, โลโกตตวาท, โคกุลิกวาท, พหุศุฎติยวาท, บัญญูตีวาท, ใจติกวาท, อประเสลิกวาท และอุตตรเสลิกวาท

หลักฐานเกี่ยวกับนิกายเหล่านั้นใช้ภาษาสันสกฤตเพราะมาจากปกรณ์ทางสันสกฤตเมื่อนับเรียงลำดับจากยุคต่าง ๆ มีถึง 20 นิกาย ความแตกแยกเป็นนิกายในตอนต้นนั้นนั้นมิใช่ข้อที่ควรสังเกตบางประการคือ

1. วัตถุ 10 ประการที่ภิกษุวัชชีบุตรละเมิดนั้น เมื่อว่ากันในแง่ของพระวินัย ก็เป็น ความผิดตามที่พระสังฆกามีเถระได้วิสันหาไว้ แต่เมื่อคำหนึ่งประวัติศาสตร์ ท่านเหล่านั้นอาจ จะสืบเชื้อสายมาจากสายของพระปุราณะที่ไม่เห็นด้วยต่อมติของพระสังคีติกาจารย์ในคราวปฐม สังคายนาบางประการ มติที่ไม่ให้ถอนสิกขาบทเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่พระสังคีติกาจารย์ คราวปฐม สังคายนาท่านลงไว้ อาจจะมีพระกลุ่มหนึ่งไม่เห็นด้วย เพราะถือว่าเป็นพุทธานุญาตให้ถอนได้ ท่านเหล่านั้นก็ถอนกับเฉพาะข้อที่พวกท่านเห็นว่าเล็กน้อย ท่านพระวัชชีบุตรและรุ่นหลังได้ถือ ปฏิบัติสืบต่อกันมาโดยเชื่อว่า เป็นความถูกต้อง เพราะคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่ใช้เป็นหลักฐาน ในคราวนั้นยังไม่มี

2. พระเถระในคราวทุติยสังคายนา ท่านเป็นศิษย์ร่วมสมัยกับพระสังคีติกาจารย์ ผู้ทำปฐมสังคายนา ท่านต้องเคารพรักษามติของพระเถระอรหันต์ ซึ่งเป็นอุปัชฌาย์อาจารย์ ของท่าน เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น ท่านมีเดชานุภาพจะจัดการแก้ไขได้ จึงได้จัดการแก้ไขไปตาม หน้าที่อันเป็นกรณีที่จะต้องแก้การอนุโมทนา แต่การจะให้อีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งมีความฝังใจมาแต่ เดิมว่า ตนทำถูกต้องแล้ว กลับความประพฤติ ความเชื่อถือทั้งหมด ย่อมไม่อาจเป็นไปได้ ความแตกแยกจึงเกิดขึ้นทั้งในด้านศีลและทิวฎฐิ

3. ความแตกแยกในด้านศีลและทิวฎฐินี้ เมื่อเวลาผ่านไปปรากฏชัดมากยิ่งขึ้น จนเกาะกลุ่มกันเป็นพวกที่เชื่อว่า การปฏิบัติและความเห็นเช่นนั้นถูกต้อง นิกายย่อย ๆ จึงเพิ่ม ขึ้นตามลำดับกาล แต่ในชั้นแรกจริง ๆ ท่านเหล่านั้นคงอยู่อาศัยในที่เดียวกัน คือ วัดหนึ่ง ๆ อาจจะมีพระอยู่ด้วยกันหลายนิกายก็ได้ กาลต่อมาจึงแยกออกไปตั้งสำนักของพวกตนขึ้น จนไม่อาจประสานสามัคคีกันได้ในที่สุด

4. ความเจริญมั่นคงของนิกายต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับศรัทธาจากใจของประชาชนเป็นผู้กำหนด หากนิกายใดประชาชนยอมรับนับถือเชื่อฟังและปฏิบัติตามมาก นิกายนั้นก็เจริญ แพร่หลายออกไปมาก ฝ่ายตรงข้ามแพร่หลายไปน้อย จนค่อย ๆ หายไปในที่สุด

5. ความแตกต่างทางด้านศีลและทิวฎฐินั้น น่าสังเกตว่าไม่ใช่เรื่องรุนแรงอะไรนัก คือไม่ถึงกับแตกต่างในหลักสำคัญ เช่น อริยสัจ 4 เป็นต้น ส่วนที่เป็นหลักสำคัญจริง ๆ ทั้งศีล และทิวฎฐิ ทุกนิกายยังคงรักษาไว้ด้วย ซึ่งตามหลักความเป็นจริงแล้วควรจะหาทาง ประนีประนอมกันได้หลายเรื่อง แต่ยังคงหาคนจัดการไม่ได้ อาจจะเป็นเพราะเข้าสู่สูตรที่ว่า “ทิวฎฐิพระ มานะเจ้า” ก็ได้ ความแตกแยกเหล่านี้จึงยึดเยื่อมาจนถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 3 อันเป็นรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช

สรุปการทำสังคายนาครั้งที่ 2

ทุติยสังคายนา	:	ประมาณ พ.ศ. 100
ประธานสงฆ์	:	มีพระยสกกัณฑกบุตรเถระเป็นประธาน พระเรวตะเป็นผู้ถาม พระสัพพกามีเป็นผู้ตอบ
ผู้เข้าร่วมประชุมสังคายนา	:	พระอรหันตชีณาสพจำนวน 700 องค์
องค์อุปถัมภ์	:	พระเจ้ากาฬาโคกราช
เหตุปรารภในการทำสังคายนา	:	วัตถุ 10 ประการ
สถานที่ประชุมทำสังคายนา	:	วาสิการาม เมืองเวสาลี แคว้นวัชชี
ระยะเวลาในการประชุม	:	กระทำอยู่ 8 เดือนจึงสำเร็จ

พระพุทธศาสนาในศตวรรษที่ 3

ขณะที่ทางศาสนจักรมีการแตกแยกเป็นนิกายต่าง ๆ เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นทางอาณาจักรเช่นเดียวกัน คือ ราชวงศ์สุสุหนาคซึ่งครอบครองอาณาจักรมคธมายาวนานนั้นถูกทำลายลงโดยราชวงศ์นันทะ เมื่อสิ้นรัชสมัยของพระเจ้ากาฬาโคกราช ราชวงศ์นันทะได้ย้ายราชธานีกลับมาที่ปาฏลีบุตร ปกครองสืบต่อกันมาจนถึงพระเจ้าอานันทะ อันเป็นกษัตริย์องค์ที่ 9 ในราชวงศ์นันทะ อารยันได้ถูกข่าศึกจากต่างแดนรุกราน คือ

พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชแห่งมาซิโดเนีย ชนชาติกรีก ได้ยกมาตีดินแดนต่าง ๆ ทางทวีปเอเชียในปีพ.ศ. 209 ตีได้เพนเซีย อีหร่าน ส่วนแอฟริกา ประเทศอียิปต์ยอมสวามิภักดิ์ หลังจากตีอีหร่านได้แล้ว ก็ยกเข้าตีอินเดีย ยึดได้แคว้นปัญจาบหลังจากได้พิชิตพระเจ้าเปารวะหรือสิงห์แห่งปัญจาบได้ แต่ยังไม่ทันบุกเข้ามคธ ทหารเกิดเบื่อหน่ายการรบเพราะจากบ้านเมืองมานาน ทำให้พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชตัดสินใจพระทัยยกกองทัพกลับ โดยมอบหมายให้ทหารผู้ใหญ่ปกครองเมืองที่ยึดได้ พร้อมด้วยกำลังทหารจำนวนหนึ่ง พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชยกกองทัพตีเมืองต่าง ๆ อยู่ในอินเดีย 1 ปี กับ 8 เดือน โดยตีเมืองแถบลุ่มแม่น้ำสินธุตอนบนและตอนล่างได้หมด เมื่อเสด็จออกจากชมพูทวีปแล้ว พระองค์ไปสวรรคตที่กรุงบาลิโลนในปีพ.ศ. 220 ขณะพระชนมายุเพียง 33 พรรษาเท่านั้น

หลังจากกองทัพกรีกยกกลับออกไปแล้ว ราชวงศ์นั้นนั้นก็ถูกทำลายโดยกองทัพของมหาโจรจันทรคุปต์ ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์บอกว่า เป็นเชื้อสายศากยวงศ์ที่อพยพออกจากแคว้นสักกะ เมื่อพระเจ้าวิฑูทกะยกกองทัพไปตีกรุงกบิลพัสดุ์ ในปีที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน คนเหล่านั้นได้มาสร้างเมืองอยู่แถบภูเขาที่มีนกยูงอาศัยอยู่มาก จึงตั้งวงศ์ของตนว่าโมริยะหรือเมารยะ ตามชื่อของนกยูง แต่หลักฐานบางอย่างบอกว่า จันทรคุปต์เป็นเชื้อสายราชวงศ์นั้นแหละ แต่มารดาเกิดในตระกูลต่ำ คือเป็นธิดาของคนเลี้ยงนกยูง จึงได้ชื่อตามตระกูลมารดาว่าเมารยวงศ์ จันทรคุปต์ได้อาจารย์ที่ปรึกษาคนสำคัญคือ จาณักยะ ซึ่งในมหาวังสะเรียกว่า “ปาณกพราหมณ์” ได้เพียรพยายามยึดครองบ้านเมืองในราชอาณาจักรมคธหลายครั้ง จนประสบความสำเร็จ ล้างราชวงศ์นั้นทะทำพิธีปราบดาภิเษกเป็นกษัตริย์ครองปาณาลีบุตร ตั้งราชวงศ์เมารยะขึ้นเมื่อ พ.ศ. 222 ในรัชสมัยของพระองค์มีข้าศึกมาก จึงต้องมีการปราบปรามกันอยู่เสมอ

ในสมัยที่พระองค์ทำตนเป็นมหาโจรอยู่นั้น ได้ศึกษาชีวิตและผลงานของศาสดาทั้งหลายไปด้วย เกิดประทับใจในชีวิตประวัติของท่านบรรพตมาณหรือมหาวิระ จนยอมรับนับถือเป็นศาสดาของตน หลังจากเสวยราชย์อยู่ 26 ปีก็สละราชสมบัติออกผนวชเป็นนิครนถ์ในศาสนาเซน โดยตั้งพระทัยจะให้เชษฐโอรสคือสิงหเสนเสวยราชย์แทน แต่มุขมนตรีซึ่งเป็นพราหมณ์ส่วนมากสนับสนุนพินทุสารราชกุมาร ซึ่งเป็นราชโอรสอีกพระองค์หนึ่งขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เพราะเจ้าชายพินทุสารนับถือศาสนาพราหมณ์ ตามหลักฐานจากมหาวังสะบอกว่า ทรงเลี้ยงพราหมณ์ภายในพระราชวังวันละ 60,000 คนทุกวัน ซึ่งออกจะเป็นจำนวนที่มากไป

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพระเจ้าจันทรคุปต์จะนับถือศาสนาเซน พระเจ้าพินทุสารจะนับถือศาสนาพราหมณ์ ตลอดเวลา 28 ปีที่เสวยราชย์อยู่ก็ตาม พระพุทธศาสนาก็ไม่ได้ถูกเบียดเบียนแต่อย่างใดไม่ ศูนย์กลางของพระพุทธศาสนายังคงอยู่ที่แคว้นมคธ นิกายสำคัญ ๆ ยังได้ออกไปตั้งหลักมั่นคงในส่วนต่าง ๆ ของชมพูทวีปอีกมาก เช่น

นิกายเถรวาท ได้เลื่อนไปตั้งหลักแหล่งเพิ่มเติมขึ้นที่แคว้นอวันตี

นิกายมหาสังฆิกวาท ไปรุ่งเรืองอยู่ที่แคว้นคันธาระ ตอนเหนือของชมพูทวีป

นิกายสรวาสติวาท ไปเจริญรุ่งเรืองอยู่ที่แคว้นมถุรา

นิกายมหิศาสกวาท ไปรุ่งเรืองอยู่ที่มหิสกมณฑล

พระเจ้าอโศกมหาราช

ก่อนที่พระเจ้าพินทุสารจะสวรรคต ทรงตั้งพระทัยจะให้สุสิมราชกุมารหรือ สุมนราชกุมารซึ่งเป็นเชษฐโอรสเป็นพระเจ้าแผ่นดินต่อจากพระองค์ แต่จะเป็นเรื่องกบฏกบฏกรรมหรืออะไรก็ตาม ปรากฏว่ามุขมนตรีทั้งหลายพร้อมใจกันยกราชสมบัติถวายอโศกราชกุมาร ซึ่งเป็นอุปราชอยู่ที่เมืองอุชเชนี แคว้นอวันตี พระเจ้าพินทุสารมีพระราชโอรสพระราชธิดาถึง 100 พระองค์ พระเจ้าอโศกเป็นโอรสของพระนางศิริธรรมา หลังจากได้รับราชสมบัติแล้วต้องปราบปรามพระเชษฐา พระอนุชาที่แข็งข้อพร้อมด้วยพรรคพวกบริวารอยู่นาน ตามประวัติบอกว่า ได้จับพระเชษฐา พระอนุชาปลงพระชนม์เกือบหมด คงเหลือแต่ติสสราชกุมาร ซึ่งร่วมพระชนนีเดียวกันเพียงพระองค์เดียว ตอนต้นรัชสมัยคงนับถือศาสนาพราหมณ์ตามพระราชบิดา ได้ทรงทำอะไรรุนแรงหลายอย่างด้วยกัน โดยเฉพาะทางด้านฆ่าคน สิ่งที่ทำให้สลดพระทัยมาก คือ สงครามกลิงคราษฎร์ที่ต้องเสียชีวิตคนทั้งสองฝ่าย ฝ่ายละหลายหมื่น ต่อมาได้สดับธรรมจากนิโครธสามเณร เกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ทรงสนพระทัยศึกษาศาสตร์รับฟังธรรมโดยพิสดาร จนสามารถนำเอาหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเข้ามาใช้ในการบริหารประเทศ ซึ่งถือได้ว่าเป็นยุคเดียวที่พระพุทธศาสนามีอิทธิพลในการบริหารบ้านเมือง ทรงยุติการขยายราชอาณาจักรด้วยกองทัพ แต่ทรงใช้หลักธรรมวินัย คือ ชัยชนะโดยธรรม ทรงปฏิบัติการปกครองบ้านเมือง โดยใช้หลักธรรมในการบริหาร เช่น

1. ปกครองบ้านเมืองโดยระบบธรรมาธิปไตย คือใช้หลักพระธรรมวินัยบริหารบ้านเมือง
2. อุทิศพระองค์เป็นธรรมทาส ทรงหวังผลทั้งในภพนี้และภพหน้า นำประชาชนให้เว้นจากมิถฉาชีพ ดำรงชีวิตโดยหลักสัมมาอาชีวะ
3. เสด็จประพาสเพื่อธรรม คือ เทียนมัสการปูชนียสถานในพระพุทธศาสนา และทรงแนะนำสั่งสอนประชาชนให้รู้และปฏิบัติ
4. ปฏิวัติสังคมโดยธรรม ยกเลิกพิธีกรรมที่มีการเบียดเบียนทำลายล้าง ห้ามฆ่าสัตว์ บูชายัญ ด้วยกฎ “มา ฆาต” คือห้ามฆ่า แม้ภายในส่วนต่าง ๆ ของประเทศ
5. ใช้ระบบรัฐสวัสดิการด้วยการสร้างโรงพยาบาลรักษาคนและโรงพยาบาลรักษาสัตว์ ปลูกสมุนไพรวัวในส่วนต่าง ๆ ของประเทศ ขุดบ่อน้ำ สระน้ำ สร้างถนน คูคลอง เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ประชาชน

6. ให้เลิกพิธีกรรมทุกชนิดที่ไม่เป็นธรรม และได้นำเอาหลักของมงคลสูตร สิบกาลสูตร ให้คนปฏิบัติต่อกันตามสมควรแก่ฐานะหน้าที่ เน้นให้ประชาชน รู้จักคุณค่าของธรรมทาน เห็นคุณค่าของการแนะนำ การรับการแนะนำ สั่งสอนกันด้วยเมตตา กรุณา
7. ตั้งข้าหลวงแทนพระองค์เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม โดยให้ข้าหลวงเหล่านั้น สร้างความรู้สึกต่อประชาชนว่า เป็นเหมือนลูกหลานของตน พยายามสอดส่อง ดูแลสุขทุกข์ของเขาดุจบิดาเอาใจใส่ดูแลบุตรธิดา การกระทำทุกอย่างเน้นหนัก ไปที่ผลประโยชน์อันผู้กระทำพึงได้ในภพนี้และภพหน้า

การปกครองโดยระบบธรรมาธิปไตย ทำให้เพื่อนบ้านใกล้เคียงมีสัมพันธไมตรีกับ พระองค์ มีเมืองเป็นอันมากที่ยอมเป็นข้าขอบขัณฑสีมา เพราะความเคารพศรัทธาต่อ พระเจ้าอโศกมหาราช ความสงบสุขได้บังเกิดขึ้น ดังข้อความในศิลาจารึกตอนหนึ่งว่า

“มา ณ ยุคปัจจุบัน โดยเหตุที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ทรง ปฏิบัติธรรมแล้ว ประชากรราษฎรแทนที่จะได้ยินเสียงยุทธภรี แต่กลับได้ยินเสียงธรรมภรี แทนในกาลก่อน นิกรชนแห่งชมพูทวีปไม่ได้อยู่ร่วมกับทวยเทพ ครั้นมาบัดนี้ได้อยู่ร่วมกับ ทวยเทพแล้ว อย่างนี้คือผลแห่งการปฏิบัติธรรมโดยเคร่งครัดกวัดขันของข้าโดยไม่ต้องสงสัย”

การสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ 3

จากหลักฐานในมหาวังสะกล่าววว่า ในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชได้มี เติยรถีย์ปลอมเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา เพราะเห็นว่าพระพุทธศาสนามีลาภสักการะ มากจนพระสงฆ์เกิดรังเกียจกันเพราะไม่รู้ว่าเป็นใคร ในที่สุดไม่ทำอุโบสถสังฆกรรมร่วมกัน ถึง 7 ปี ต่อมาความทราบถึงพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์รับสั่งให้อำมาตย์คนหนึ่งไป อาราธนาให้พระร่วมสังฆกรรมกัน เมื่อพระเหล่านั้นไม่ยินยอม อำมาตย์ถือว่าขัดพระราชโองการ จึงตัดคอพระมรณภาพไปหลายรูป พระติสสเถระซึ่งเป็นพระอนุชาของพระเจ้าอโศกมหาราช เห็นเช่นนั้นจึงไปนั่งขวางไว้ อำมาตย์ไม่กล้าฆ่าพระอนุชาจึงกลับไปกราบทูลให้พระเจ้าอโศก มหาราชทรงทราบทุกประการ พระเจ้าอโศกมหาราชทรงตกพระทัยมากแล้วว่า บาปกรรมจะ มาถึงพระองค์ด้วย แม้ว่าอำมาตย์จะทำไปโดยพลการก็ตาม จึงไปเรียนถามพระเถระทั้งหลาย ปรากฏว่าท่านทั้งหลายตอบไม่ตรงกัน ในที่สุดได้รับคำแนะนำจากพระเถระให้ไปอาราธนา พระโมคคลีบุตรติสสเถระให้มาวินิจฉัยให้ และจะได้ช่วยกันชำระเรื่องเสื่อมเสียที่เกิดขึ้น

พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระนี้ ท่านเล่าว่าเป็นผู้ที่พระอรหันต์ในคราวทศกัณฐ์สังคายนา ขอให้จัดจากพรหมโลกมาชำระพระศาสนาในคราวนี้โดยตรง โดยมอบหมายให้พระเถระ 2 รูป คือ พระสิคควเถระและพระจันทวัชชีเถระ รับหน้าที่ในการนำติสสมหาพรหม ซึ่งมาปฏิสนธิ ในครรภ์ของโมคคัลลีพราหมณี ให้ออกบวช อบรม ให้การศึกษาจนแตกฉานพระธรรมวินัย โดยถือเป็นทัณฑกรรมของท่านทั้ง 2 ฐานขาดการประชุม ในคราวที่พระสงฆ์ทำทศกัณฐ์สังคายนา พระเถระทั้งสองได้ทำหน้าที่ของท่านตามมติสงฆ์ โดยพระสิคควเถระนำติสสกุมารออกบวช เป็นสามเณร ให้ศึกษาธรรมเบื้องต้น พระจันทวัชชีเถระให้อุปสมบทเป็นภิกษุ ให้ศึกษาธรรม เบื้องสูงขึ้นไป เติรเถียรปลอมเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาเมื่อพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระเป็น พระอรหันต์แล้ว แต่เป็นเรื่องใหญ่มาก ไม่อาจจัดการได้โดยลำพังอำนาจสงฆ์ ต้องอาศัย พระราชอำนาจจึงทำได้ พระเถระเมื่อเห็นเหตุการณ์เช่นนั้นจึงคิดว่า

“บัดนี้ อธิกรณ์เกิดขึ้นแล้ว ไม่นานนักอธิกรณ์นี้จะหยาบช้ำกล้าแข็งขึ้น ถ้าเราอยู่ในท่ามกลางเถียรเถียรเหล่านี้ จักไม่อาจระงับอธิกรณ์ได้ จึงมอบหมายการบริหารสงฆ์ให้ พระมหินทเถระ ซึ่งเป็นสัททวิหาริกของท่าน และเป็นราชโอรสของพระเจ้าอโศกมหาราช ท่านเองได้หนีไปพักอยู่ที่โอคังคบรรพต ตอนเหนือแม่น้ำคงคา

พระเจ้าอโศกมหาราชส่งอำมาตย์ พระธรรมกถึก 4-8 ท่าน พร้อมด้วยบริวารไป เรียนให้พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระมา ตามพระบรมราชโองการ 2 คราว แต่พระเถระไม่ยอมรับ อาราธนา เพราะท่านเหล่านั้นพูดไม่ถูกเรื่อง จึงต้องเพิ่มจำนวนพระธรรมกถึก อำมาตย์ 16 คน พร้อมด้วยบริวารให้ไปอาราธนาว่า

“ข้าแต่พระคุณเจ้า ศาสนากำลังเสื่อมโทรม ขอพระคุณเจ้าเป็นสหายของข้าพเจ้า เพื่อเชิดชูพระพุทธศาสนาเถิด”

เมื่อพระเถระได้สดับพระราชสาสน์นั้นคิดว่า

“เราบวชมาด้วยความตั้งใจว่าจะเชิดชูพระศาสนามาตั้งแต่ต้นแล้ว เวลาของเรามาถึงแล้ว”

พระเถระได้มาด้วยแพล่องมาตามลำน้ำคงคา พระเจ้าอโศกมหาราชต้อนรับด้วยความเลื่อมใส แต่ยังข้องใจในคุณสมบัติของพระเถระ หลังจากได้ทดสอบแล้วจึงเกิดความมั่นใจ พระทัยในคุณสมบัติของพระเถระ จึงได้เรียนถามข้อที่ทรงข้องพระทัยเรื่องอำมาตย์ฆ่า พระเถระมรณภาพไปหลายรูป พระเถระได้ถวายวิสัยนาให้ทรงหายข้องพระทัย ความว่า เมื่อ พระองค์ไม่มีพระประสงค์ให้อำมาตย์ฆ่าภิกษุ บาบจะไม่มีแก่พระองค์ และให้พระราชามั่น พระทัยด้วยพระพุทธภาชิตว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลคิดแล้วจึงกระทำความกรรมด้วยกาย วาจา และใจ”

นอกจากนั้นพระเถระยังได้ยกภาษีของดาบสในอดีตรชาดก ความว่า

“ถ้าท่านไม่มีความคิดไซ้ไร บาบก็ไม่มี แท้จริง กรรมย่อมถูกต้องบุคคลผู้คิดอยู่เท่านั้นหาถูกต้องบุคคลผู้ไม่คิดไม่”

หลังจากพระเจ้าอโศกมหาราชทรงสบายพระทัย เพราะได้ฟังคำวินิจฉัยของพระเถระแล้ว พระเถระได้ถวายพระพรให้ทราบเรื่องสถานการณ์ของพระพุทธศาสนาในกรุงปาฏลีบุตร พร้อมกับให้พระราชารเรียนสังฆธรรมทางพระพุทธศาสนา จนสามารถแยกได้ว่า อะไรเป็นคำสอนของพระพุทธศาสนา อะไรไม่ใช่ พระเจ้าอโศกมหาราชได้เรียกภิกษุทั้งหลายมาสอบถามด้วยพระองค์เองว่า

“กิวาที่ สมุมาสมพุทุโธ พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีปกติตรัสว่าอย่างไร ?”

ท่านรูปใดตอบว่า “วิภชชวาที่ มีปกติตรัสจำแนก” ถือว่าเป็นพระที่แท้จริง ท่านที่ตอบเป็นอย่างอื่น ถือว่าเป็นเดียรถีย์ปลอมบวช รับสั่งให้แจกผ้าขาวแก่คนเหล่านั้น ให้สึกออกมาเป็นจำนวนมาก ตามหลักฐานในมหาวิงสะและสมันตปาสาทิกาบอกว่า พระที่ถูกจับสึกไปคราวนั้นถึง 60,000 รูป

เมื่อได้มีการชำระสังฆมณฑลให้บริสุทธิ์แล้ว พระเจ้าอโศกมหาราชจึงได้อาราธนาให้พระสงฆ์ทำอุโบสถสังฆกรรมกันตามปกติ โดยพระองค์ประทานการอารักขา พระสงฆ์ทั้งปวงก็พร้อมเพรียงกันทำอุโบสถตั้งแต่นั้นมา พระโมคคลีบุตรตีสเถระได้เลือกพระจำนวน 1,000 รูป เฉพาะท่านที่ทรงปริยัติ แดกฉานในปฏิสัมภิกา ชำนาญในวิชา 3 ประชุมกันทำสังคายนา ครั้งที่ 3 ขึ้นที่อโศการาม เมืองปาฏลีบุตร ภายใต้พระบรมราชูปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราช ประเด็นสำคัญในตติยสังคายนา คือ

1. พระโมคคลีบุตรตีสเถระเป็นประธาน มีพระสังคีติกาจารย์เข้าร่วม 1,000 รูป ทำที่อโศการาม เมืองปาฏลีบุตร พระเจ้าอโศกมหาราชเป็นองค์อุปถัมภ์ เริ่มทำเมื่อปี พ.ศ. 218
2. พระโมคคลีบุตรตีสเถระได้ยกเอาวาทะในนิกายต่าง ๆ ที่เผยแพร่กันในสมัยนั้นขึ้นวิพากษ์ 300 ข้อ ถือว่าเป็นความเห็นผิดจากพระพุทธศาสนา เป็นเหตุให้เกิดคัมภีร์กถาวัตถุ ในพระอภิธรรมปิฎกชั้น คัมภีร์ในอภิธรรมปิฎกสมบุรณ์ในคราวนี้เอง

3. รูปแบบของการสังคายนาอย่างอื่น ทำตามแบบที่พระสังคีติกาจารย์ในคราวปฐมสังคายนาท่านกระทำ โดยใช้เวลานานถึง 9 เดือนจึงสำเร็จ
4. พระโมคคลีบุตรติสสเถระพิจารณาเห็นว่า กาลต่อไปพระพุทธศาสนาจะตั้งมั่นนอกชมพูทวีป จึงจัดส่งพระเถระพร้อมด้วยบริวารให้ไปเผยแผ่ศาสนาในส่วนต่าง ๆ ของทวีปเอเชีย 9 สาย คือ
  - 4.1 พระมหินทเถระ พระอัญญิยะเถระ พระอุตตยเถระ พระสัมพลเถระ พระภัททสาธเถระ และสุนนสามเณร ไปเผยแผ่พระศาสนาที่เกาะลังกา ในรัชสมัยพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ
  - 4.2 พระมัชฌันติกเถระไปเผยแผ่พระศาสนาที่แคว้นคันธาระและกัษมีระ ทรมานพวกนาคให้ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา
  - 4.3 พระมหาเทวะไปเผยแผ่พระศาสนา ณ แคว้นมหิสกมณฑล ได้แก่ แแถบตอนใต้ของกลุ่มแม่น้ำโคธาวารี อันเป็นแคว้นไมเซอร์ในปัจจุบัน
  - 4.4 พระรักชิตเถระไปเผยแผ่พระศาสนา ณ วนวาสีประเทศ ได้แก่ แคว้นแคว้นกนราเหนือ ภาคตะวันตกเฉียงใต้ของอินเดีย มหาวังสะบอกว่ามีวัดเกิดขึ้น 500 วัด ในดินแดนส่วนนี้
  - 4.5 พระโยนกธรรมรักชิต ซึ่งเป็นพระอรหันต์ชนชาติกรีกไปเผยแผ่พระศาสนา ณ อปรันตกชนบท เชื่อกันว่าได้แก่ ดินแดนชายทะเล อันเป็นเมืองบอมเบย์ในปัจจุบัน
  - 4.6 พระมหารักชิตเถระไปเผยแผ่พระศาสนา ณ โยนกประเทศ คือ ดินแดนที่อยู่ในการยึดครองของฝรั่งชาติกรีก ในทวีปเอเชียตอนกลางเหนืออิหร่านขึ้นไปจนถึงเตอร์กีสถาน
  - 4.7 พระมัชฌิมเถระพร้อมพระเถระอีก 4 รูป คือ พระกัสสปโคตตะ พระอฬกเถวะ พระทุนทุกิสสระ พระสหัสเถวะ ไปเผยแผ่พระศาสนาที่ดินแดนแถบภูเขาหิมาลัย
  - 4.8 พระโสณะกับพระอุตตรเถระไปเผยแผ่พระศาสนา ณ ดินแดนที่เรียกว่า “สุวรรณภูมิ” เชื่อกันว่าได้แก่ ดินแดนที่เป็นจังหวัดนครปฐมในปัจจุบัน

4.9 พระมหาธรรมรักษ์ขิดไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่แคว้นมหาราษฎร์ คือ ดินแดนแถบตะวันออกเฉียงเหนือห่างจากเมืองบอมเบย์ในปัจจุบัน

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตทุกสายเป็นการไปอย่างเป็นคณะสงฆ์สามารถให้การอุปสมบทแก่กุลบุตรผู้มีศรัทธาได้ ซึ่งท่านบอกไว้เฉพาะหัวหน้าสายเสียส่วนมาก นอกจากสายพระมหินเทเถระ สายของพระมัชฌิมเถระ และสายของพระโสณเถระกับพระอุตตรเถระ เพราะศาสนาในดินแดนส่วนนี้มีหลักฐานอาจสืบค้นได้ในปัจจุบัน เพราะมีการสืบต่อกันมาไม่ขาดสาย โดยเฉพาะจากหลักฐานที่ค้นพบที่นครปฐม บอกว่า พระโสณเถระกับพระอุตตรเถระมาประดิษฐานพระพุทธศาสนาในดินแดนส่วนนี้ เมื่อพ.ศ. 274-304 ซึ่งเป็นปีที่ใกล้เคียงกันกับหลักฐานในที่อื่น ๆ

ข้อควรศึกษาในเรื่องตติยสังคายนาและธรรมทูต

เรื่องตติยสังคายนาเป็นปัญหาที่น่าพิจารณาหลายประการ นักปราชญ์ทางประวัติศาสตร์บางพวกไม่ยอมรับสังคายนาคราวนี้ เพราะถือว่าเป็นการสังคายนาของพระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทพวกเดียว ทั้ง ๆ ที่ขณะนั้นมีภิกษุในพระพุทธศาสนาอยู่ถึง 18 นิกายเป็นอย่างน้อย และยังมีเรื่องที่น่าข้องใจหลายประการ เช่น

1. ในยุคพระเจ้าอโศกมหาราช แม้พระองค์จะทรงนับถือพระพุทธศาสนาและเป็นพุทธมามกะ แต่ทรงให้การยกย่องและสนับสนุนลัทธิศาสนาต่าง ๆ ทุกศาสนา ในยุคนั้น แสดงว่าไม่มีใครขาดแคลนลาภสักการะในเรื่องนี้
2. เดียร์ถีย์ที่ว่าปลอมบวช ตามหลักฐานคัมภีร์ที่เขียนในลังกาน่าจะเป็นพระในนิกายต่าง ๆ ซึ่งปะปนกันจนแยกไม่ออกว่าใครเป็นใคร ทำให้มีความรังเกียจกันในด้านศีลและทฤษฎี ถ้าเป็นพวกเดียร์ถีย์ปลอมบวชจริง ไม่รู้ว่าจะปลอมบวชเข้ามาทำไม เพราะเป็นนักบวชในลัทธิใดก็ได้รับการบำรุงเช่นเดียวกัน หากปลอมเข้ามาบวชจริง แสดงว่าการปกครองในยุคนี้หละหลวมมาก จนไม่อาจเชื่อว่าจะเกิดขึ้นได้ เพราะยังมีพระอรหันต์อยู่มาก
3. เรื่องที่พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระนำมาวิพากษ์และแก้ทฤษฎีต่าง ๆ ส่วนมากแล้วเป็นความเชื่อถือของนิกายต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนานั้นเอง แต่ไม่ตรงกับหลักการของฝ่ายเถรวาทเท่านั้น

4. การเรียกขานพระพวกอื่นที่ตนไม่ชอบด้วยคำว่า “อัลซี เดียร์ถีย์” ท่านผู้รจนาหนังสือของลังกาถนัดมาก ดังนั้นมหาวังสะจึงเรียกท่านวัชชีบุตรว่า “อัลซี” และเรียกพระที่ถูกรับสีกไปว่า “เดียร์ถีย์” จึงไม่ใช่เรื่องแปลก ยิ่งตัวเลขพระที่จับสีกไปมีถึง 60,000 รูป นึกอย่างไรก็นึกไม่ออกว่าทำไมจำนวนจึงมากอย่างนั้น ประเทศไทยใหญ่กว่าเมืองปาฏลีบุตรเป็นอันมาก พระยังมีประมาณ 300,000 รูป เท่านั้น
5. เรื่องการส่งพระธรรมทูต 9 สายออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ถึงแม้จะไม่ปรากฏในศิลาจารึก แต่จากหลักฐานในที่ต่าง ๆ ที่ขุดค้นพบตอนหลังบ้าง หลักฐานที่สืบทอดกันมาบ้าง แสดงว่ามีการส่งพระออกไปเผยแผ่ศาสนาในส่วนต่าง ๆ ของทวีปเอเชียจริง ๆ ที่น่าเสียดายคือด้านยุโรป แทนที่จะส่งพระภิกษุไป กลับส่งธรรมมหาอำมาตย์ซึ่งเป็นฆราวาสไป เมื่อท่านเหล่านั้นสิ้นชีวิตลง จึงไม่มีใครสืบทอด หลักธรรมในพุทธศาสนาจึงหายไปจากกรีก แต่ไปปรากฏในปรัชญาสตออิสม์ของปรัชญาเมธีชื่อ เซโน ซึ่งได้นำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปสั่งสอนในลัทธิสตออิสม์ ความว่า

“สุขทุกข์ของมนุษย์เราอยู่ที่การปรับปรุงจิตใจให้เข้มแข็ง ไม่หวั่นไหวต่อโลกธรรม สามารถปลงให้ตกในความเป็นอนิจจังของสังขารธรรม โดยให้เห็นว่าเป็นของธรรมดา แล้วจะมีความสุข”

หากในครั้งนั้นได้ส่งพระสงฆ์ไปโดยเฉพาะคือ พระโยนกธรรมรักชิต ให้ไปเผยแผ่ในดินแดนอันเป็นมาตุภูมิของท่าน สถาบันสงฆ์ก็จะสามารถตั้งมั่นที่กรีกและจักรวรรดิโรมัน ซึ่งแน่นอนเหลือเกินว่า พระพุทธศาสนาก็จะเผยแผ่อยู่ในทวีปแอฟริกาและยุโรป ก่อนศาสนาคริสต์ถึง 200 ปี จึงไม่เป็นการแปลกอะไรที่นักนิรุกติศาสตร์อย่างศาสตราจารย์เดวิดกล่าววว่า “ก็อด (GOD) เลื่อนมาจาก อัลเลาะห์ เลื่อนมาจากคำว่า อรหันต์”

สรุปการทำสังคายนาครั้งที่ 3

ตติยสังคายนา	:	ประมาณ พ.ศ. 236
ประธานสงฆ์	:	พระโฆสคัลลิสฺสบุตรติสสเถระเป็นประธานและผู้ถาม พระมัชฌันติกกับพระมหาเถวะเป็นผู้ตอบ
ผู้เข้าร่วมประชุมสังคายนา	:	พระอรหันตชีณาสพจำนวน 1,000 องค์
องค์อุปถัมภ์	:	พระเจ้าอโศกมหาราช
เหตุปรารภในการทำสังคายนา	:	เดิยรภัยปลอมมาบวชในพระพุทธศาสนา
สถานที่ประชุมทำสังคายนา	:	อโศการาม เมืองปาฏลีบุตร
ระยะเวลาในการประชุม	:	กระทำอยู่ 9 เดือนจึงสำเร็จ

ผลของการสังคายนาครั้งนี้

1. สามารถจัดอภิสัชชีในพระพุทธศาสนาได้ และรวบรวมพระธรรมวินัยให้บริสุทธิ์ผุดผ่องได้
2. มีการรวบรวมแยกพระไตรปิฎกเป็น 3 อย่างสมบูรณ์ คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก โดยเฉพาะได้บรรจุคัมภีร์กถาวัตถุเข้าในอภิสัชชีด้วย
3. มีการส่งพระมหาเถระออกไปเป็นพระธรรมทูตในเมืองต่าง ๆ ถึง 9 สาย สืบต่อพระพุทธศาสนามาถึงปัจจุบันในนานาประเทศ

การสังคายนาครั้งที่ 4

การสังคายนาครั้งนี้ผสมกับฝ่ายมหายาน กระทำกันในอินเดียภาคเหนือ ด้วยความอุปถัมภ์ของพระเจ้ากนิษกะ ได้กล่าวแล้วว่า สังคายนาครั้งนี้ ทางฝ่ายเถรวาท คือฝ่ายที่ถือพระพุทธศาสนาแบบที่ไทย ลาว เขมร พม่า ลังกานับถือ มิได้รับรองเข้าอันดับเป็นครั้งที่ 4 เพราะเป็นการสังคายนาของนิกายสัพพัตติกวาท ซึ่งแยกออกไปจากเถรวาททำผสมกับฝ่ายมหายาน และเพราะมีสายแห่งการสืบต่อสั่งสอนอบรมไม่ติดต่อเกี่ยวข้องกัน จึงไม่มีบันทึกหลักฐานเรื่องทางเถรวาท ทั้งภาษาที่ใช้สำหรับพระไตรปิฎกก็ไม่เหมือนกัน คือ ฝ่ายมหายานใช้ภาษาสันสกฤต (บางครั้งก็ปนปรากฤต) ฝ่ายเถรวาทใช้ภาษาบาลี

การสังคายนาครั้งที่ 3 ในอินเดีย ทางฝ่ายจีนและทิเบตก็ไม่บันทึกรับรองไว้ เพราะเป็นคนละสาย

แต่การสังคายนาครั้งนี้ เป็นที่รู้จักกันไปในวงการของผู้ศึกษาพระพุทธศาสนาจึงนับว่ามีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่ควรนำมากล่าวไว้ด้วย และเมื่อคิดตามลำดับเวลาแล้วก็นับเป็นสังคายนาครั้งที่ 4 ที่ทำในอินเดีย เมื่อประมาณ ค.ศ. 100 หรือ พ.ศ. 643 เรื่องปีที่ทำสังคายนານี้ หนังสือบางเล่มก็กล่าวต่างออกไป สังคายนาครั้งนี้กระทำ ณ เมืองชาลันธร แต่บางหลักฐานก็ว่า ทำที่กัษมีระหรือแคชเมียร์ รายละเอียดบางประการจะได้กล่าวถึงตอนที่ว่าด้วยการสังคายนาของนิกายสัพพัตติกวาท

มีข้อสังเกต คือหนังสือประวัติศาสตร์ของอินเดียบางเล่ม กล่าวว่า ในค.ศ.634 (พ.ศ.1177) พระเจ้าศิลาทิพย์ได้จัดให้มีมหาสังคายนาขึ้นในอินเดียภาคเหนือ มีกษัตริย์ประเทศราชมาร่วมด้วยถึง 21 พระองค์ พิธีมีพระสงฆ์ผู้คงแก่เรียนและพราหมณ์ผู้ทรงความรู้มาประชุมกัน วันแรกตั้งพระพุทธรูปบูชาในพิธี วันที่ 2 ตั้งรูปสุริยเทพ วันที่ 3 ตั้งรูปพระคิเว การสังคายนาครั้งนี้จึงมีลักษณะผสม คือ ทั้งพุทธและพราหมณ์ ภิกษุที่เข้าประชุมก็มีทั้งฝ่ายเถรวาทและมหายาน แต่เมื่อสอบดูหนังสือประวัติของภิกษุเฮียนจิง ซึ่งบันทึกเหตุการณ์ตอนนีไว้ด้วย กลายเป็นการประชุมเพื่อให้มาโต้แย้งภิกษุเฮียนจิงผู้แต่งตำรายกย่องพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน หาใช่การสังคายนาไม่ ที่บันทึกไว้ในที่นี้เพื่อให้หมดปัญหาประวัติการสังคายนาในประเทศอินเดีย

สรุปการทำสังคายนาครั้งที่ 4

1. ประสงค์จะบันทึกคัมภีร์ฝ่ายสัพพัตติกวาทเป็นภาษาสันสกฤต และทำให้พระพุทธศาสนาแบบมหายานมั่นคง
2. ประมาณ พ.ศ. 643 โดยมีพระเข้าร่วมกว่า 500 รูป
3. ทำที่เมืองชาลันธร แคว้นกัษมีระ ตอนเหนือของประเทศอินเดีย
4. พระเจ้ากนิษกะได้ทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งนี้

ผลของการทำสังคายนาครั้งนี้

การสังคายนาครั้งนี้ เนื่องจากเป็นครั้งแรกของฝ่ายมหายาน จึงมีผลดังนี้

1. มีการเขียนคำอธิบายพระไตรปิฎกหรืออรรถกถาเป็นภาษาสันสกฤต ปิฎกละ 1,000,000 โศลก โดยความอุปถัมภ์ของพระเจ้ากนิษกะและการแนะนำของพระปารสวเถระ

2. มีการประสานความคิดระหว่างนิกายทั้ง 18 นิกาย แล้วจารึกคัมภีร์ทางศาสนา เป็นสันสกฤตครั้งแรก

ปรากฏว่า หลวงจันทยวงษ์กล่าวถึงการสังคายนาครั้งนี้ มีการจารึกพระธรรมลงบนแผ่นทองเหลืองและเก็บไว้ในหีบทำด้วยศิลา เพื่อเก็บรักษาไว้เป็นอันดีในพระเจดีย์ แม้ว่าทางฝ่ายเถรวาทจะไม่บันทึกการสังคายนาครั้งนี้ แต่ประวัติศาสตร์โดยทั่วไปก็จารึกไว้จึงเป็นสังคายนาที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในหมู่พุทธศาสนิกฝ่ายอุตรนิกาย

3.1.2 การนับครั้งสังคายนาของลังกา

ลังกาซึ่งนับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทเช่นเดียวกับไทย รับรองการสังคายนาทั้งสามครั้งแรกในอินเดีย แต่ไม่รับรองสังคายนาครั้งที่ 4 ซึ่งเป็นของนิกายสัพพัตถิกวาทผสมกับฝ่ายมหายาน

หนังสือสมันตปาสาทิกาซึ่งแต่งอธิบายวินัยปิฎกกล่าวว่า เมื่อทำสังคายนาครั้งที่ 3 เสร็จแล้วพระมหินทเถระผู้เป็นโอรสของพระเจ้าอโศก พร้อมด้วยพระเถระอื่น ๆ รวมกันครบ 5 รูป ได้เดินทางไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในลังกา ได้พบกับพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะแสดงธรรมให้พระราชาเลื่อมใส และประดิษฐานพระพุทธศาสนาได้แล้ว มีการประชุมสงฆ์ให้พระอรหันต์ผู้เป็นศิษย์ของพระมหินทเถระสวดพระวินัยเป็นการสังคายนาวินัยปิฎก ส่วนหนังสืออื่น ๆ เช่น สังคีตวงศ์กล่าวว่า มีการสังคายนาทั้งสามปิฎก สังคายนาครั้งนี้กระทำที่ภูปาราม เมืองอนุราชปุระ มีพระมหินทเถระเป็นประธาน

การสังคายนาครั้งนี้ ต่อจากสังคายนาครั้งที่ 3 ในอินเดียไม่กี่ปี คือการทำสังคายนาครั้งที่ 3 กระทำในพ.ศ. 235 พอทำสังคายนาเสร็จไม่นาน (พ.ศ. 236) พระมหินทเถระก็เดินทางไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในลังกา และในปี พ.ศ. 238 ก็ได้ทำสังคายนาในลังกา เหตุผลที่อ้างในการทำสังคายนาครั้งนี้ก็คือ เพื่อให้พระศาสนาตั้งมั่น เพราะเหตุที่สังคายนาครั้งนี้ห่างจากครั้งแรกประมาณ 3-4 ปี บางมติจึงไม่ยอมรับเป็นสังคายนา เช่น มติของฝ่ายพม่าตั้งจะกล่าวข้างหน้า ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า สังคายนาครั้งนี้ อาจเป็นการวางรากฐานให้ชาวลังกาท่องจำพระพุทธรวณะ จึงต้องประชุมชี้แจงหรือแสดงรูปแห่งพุทธรวณะตามแนวที่ได้จัดระเบียบไว้ใน การสังคายนาครั้งที่ 3 ในอินเดีย ฉะนั้นจึงนับได้ว่าเป็นสังคายนาครั้งแรกในลังกา

สังคายนาครั้งที่ 2 ในลังกา กระทำเมื่อประมาณพ.ศ. 433 ในรัชสมัยของพระเจ้าวิภูคามฉือภย เรื่องที่ปรากฏเป็นเหตุทำสังคายนาครั้งนี้ คือเห็นกันว่า ถ้าจะใช้วิธีท่องจำพระพุทธรวณะต่อไป ก็อาจมีข้อผิดพลาดได้ง่าย เพราะปัญญาในการท่องจำของกุลบุตรเสื่อมถอยลง จึงตกลงจารึกพระพุทธรวณะลงในใบลาน มีคำกล่าวว่าได้จารึกอรรถกถาลงไว้ด้วยสังคายนาครั้งนี้กระทำที่อาโลกเลณสถาน ณ มตเลชนบท ซึ่งไทยเราเรียกว่า “มัลลชนบท” ประเทศลังกา มีพระรักชิตมหาเถระเป็นประธาน ได้กล่าวแล้วว่า บางมติไม่รับรองการสังคายนาของพระมหินท์ ว่าเป็นครั้งที่ 4 ต่อจากอินเดีย แต่สังคายนาครั้งที่ 2 ในลังกา นี้ได้รับการรับรองเข้าลำดับโดยทั่วไป บางมติก็จัดเข้าเป็นลำดับที่ 5 บางมติที่ไม่รับรองสังคายนาของพระมหินท์ (ครั้งแรกในลังกา) ก็จัดสังคายนาครั้งที่ 2 ในลังกา นี้ว่า เป็นครั้งที่ 4 ต่อมาจากอินเดีย

สังคายนาครั้งที่ 3 ในลังกา กระทำเมื่อไม่ถึง 100 ปีมานี้เอง คือใน พ.ศ. 2407 (ค.ศ. 1865) ที่รัตนปุระในลังกา พระเถระชื่อหิกชุกเว สิริสูมังคละ เป็นหัวหน้า กระทำอยู่ 5 เดือน การสังคายนาครั้งนี้ น่าจะไม่มีใครรู้จักมากนัก นอกจากเป็นบันทึกของชาวลังกาเอง การโฆษณาก็คงไม่มากมายเหมือนสังคายนาครั้งที่ 6 ของพม่า

3.1.3 การนับครั้งสังคายนาของพม่า

ได้กล่าวแล้วว่า พม่าไม่รับรองสังคายนาครั้งแรกในลังกา คงรับรองเฉพาะสังคายนาครั้งที่ 2 ของลังกาว่าเป็นครั้งที่ 4 ต่อจากนั้นก็นับสังคายนาครั้งที่ 5 และ 6 ซึ่งกระทำในประเทศพม่า

สังคายนาครั้งแรกในพม่าหรือที่พม่านับว่าเป็นครั้งที่ 5 ต่อจากครั้งจารึกลงในใบลานของลังกาสังคายนาครั้งนี้ มีการจารึกพระไตรปิฎกลงในแผ่นหินอ่อน 729 แผ่น ณ เมืองมันดเล ด้วยการอุปถัมภ์ของพระเจ้ามินดง ในพ.ศ. 2414 (ค.ศ. 1871) พระมหาเถระ 3 รูป คือ พระชาคราภิวังสะ พระนรินทาภิธชะ และพระสูมังคลสามี ได้ผลัดเปลี่ยนกันเป็นประธานโดยลำดับ มีพระสงฆ์และพระอาจารย์ผู้แตกฉานในพระปริยัติธรรมร่วมประชุม 2,400 ท่าน กระทำอยู่ 5 เดือนจึงสำเร็จ

สังคายนาครั้งที่ 2 ในพม่าหรือที่พม่านับว่าเป็นครั้งที่ 6 ที่เรียกว่า “ฉัฐฐสังคายนา” เริ่มกระทำเมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2497 จนถึงวันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ. 2499 เป็นอันปิดงาน ในการปิดงานได้กระทำร่วมกับการฉลอง 25 พุทธศตวรรษ (การนับปีของพม่าเร็วกว่าไทย 1 ปี จึงเท่ากับเริ่ม พ.ศ. 2498 ปิด พ.ศ. 2500 ตามที่พม่านับ) พม่าทำ

สังคายนาครั้งนี้ มุ่งพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นข้อแรก แล้วจะจัดพิมพ์อรรถกถา (คำอธิบายพระไตรปิฎก) และคำแปลเป็นภาษาพม่าโดยลำดับ มีการโฆษณาและเชิญชวนพุทธศาสนิกชนหลายประเทศไปร่วมพิธีด้วย โดยเฉพาะประเทศเถรวาท คือ พม่า ลังกา ไทย ลาว เขมร ทั้งห้าประเทศนี้ ถือว่าสำคัญสำหรับการสังคายนาครั้งนี้มาก เพราะใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลีอย่างเดียวกันจึงได้มีสมัยประชุม ซึ่งประชุมหรือผู้แทนประชุมของทั้งห้าประเทศนี้เป็นหัวหน้า เป็นสมัยของไทยสมัยของลังกา เป็นต้น ได้มีการก่อสร้างกุหาจำลอง ทำด้วยคอนกรีต จุดนี้ได้หลายพันคน มีที่นั่งสำหรับพระสงฆ์ไม่น้อยกว่า 2,500 ที่ บริเวณที่ก่อสร้างประมาณ 200 ไร่เศษ เมื่อเสร็จแล้วได้แจกจ่ายพระไตรปิฎกฉบับอักษรพม่าไปในประเทศต่าง ๆ รวมทั้งประเทศไทยด้วย

3.1.4 การนับครั้งสังคายนาของไทย

ตามหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมของไทย เรารับรองสังคายนาครั้งที่ 1-2-3 ในอินเดียและครั้งที่ 1-2 ในลังกา รวม 5 ครั้ง ถือว่าเป็นประวัติที่ควรรู้เกี่ยวกับความเป็นมาแห่งพระธรรมวินัยแต่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงถือว่าสังคายนาในลังกาทั้งสองครั้งเป็นเพียงสังคายนาเฉพาะประเทศ ไม่ควรจัดเป็นสังคายนาทั่วไป จึงทรงบันทึกพระมติไว้ในท้ายหนังสือพุทธประวัติ เล่ม 3

แต่ตามหนังสือสังคีตยวงศ์หรือประวัติแห่งการสังคายนา ซึ่งสมเด็จพระวันรัต วัดพระเชตุพนรจนาเป็นภาษาบาลีในรัชกาลที่ 1 ตั้งแต่ครั้งเป็นพระพิมพ์ลธรรม ได้ลำดับความเป็นมาแห่งสังคายนาไว้ 9 ครั้ง ดังต่อไปนี้

สังคายนาครั้งที่ 1-2-3 ทำให้ประเทศอินเดียตรงกับที่กล่าวไว้ในเบื้องต้น

สังคายนาครั้งที่ 4-5 ทำในลังกา คือครั้งที่ 1 ที่ 2 ที่ทำในลังกา ดังได้กล่าวแล้วในประวัติการสังคายนาของลังกา

สังคายนาครั้งที่ 6 ทำในลังกาเมื่อ พ.ศ. 956 พระพุทธโฆสะได้แปลและเรียบเรียงอรรถกถา คือคำอธิบายพระไตรปิฎก จากภาษาลังกาเป็นภาษาบาลี ในรัชสมัยของพระเจ้ามหานาม เนื่องจากการแปลอรรถกถาเป็นภาษาบาลีครั้งนี้ มิใช่การสังคายนาพระไตรปิฎกทางลังกาเองจึงไม่ถือว่าเป็นการสังคายนาตามแบบแผนที่นิยมกันว่า จะต้องมีการชำระพระไตรปิฎก

สังคายนาครั้งที่ 7 ทำในลังกาเมื่อพ.ศ.1587 พระกัสสปเถระเป็นประธาน มีพระเถระร่วมด้วยกว่า 1,000 รูป ได้รจนาคำอธิบายอรรถกถาพระไตรปิฎกเป็นภาษาบาลี กล่าวคือ แต่งตำราอธิบายคัมภีร์อรรถกถา ซึ่งพระพุทธโฆสะได้ทำเป็นภาษาบาลีไว้ในการสังคายนาครั้งที่ 6 คำอธิบายอรรถกถานี้กล่าวตามสำนวนนักศึกษา ก็คือ คัมภีร์ฎีกา ตัวพระไตรปิฎกเรียกว่า “บาลี” คำอธิบายพระไตรปิฎกเรียกว่า “อรรถกถา” คำอธิบายอรรถกถาเรียกว่า “ฎีกา” การทำสังคายนาครั้งนี้ เนื่องจากมิใช่สังคายนาพระไตรปิฎกแม่ทางลังกาเองก็ไม่รับรองว่าเป็นสังคายนา

อย่างไรก็ตาม ข้อความที่กล่าวไว้ในหนังสือสังคีตยวงศ์ ก็นับว่าได้ประโยชน์ในการรู้ความเป็นมาแห่งพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา อย่างดียิ่ง

หมายเหตุ ข้อมูลเพิ่มเติมการสังคายนาครั้งที่ 6 และครั้งที่ 7

การสังคายนาครั้งที่ 6 ที่ประเทศลังกา

พ.ศ. 956 รัชสมัยของพระเจ้ามหานามมีพระมหาเถระปราชญ์สำคัญชาวชมพูทวีปรูปหนึ่งชื่อ พระพุทธโฆสะ เดินทางไปยังเกาะลังกาด้วยความประสงค์จะแปลอรรถกถาพระไตรปิฎกภาษาสิงหลในลังกาทวีปกลับเป็นภาษามคธ ท่านได้เข้าพบพระมหาเถระประธานสงฆ์ในสำนักมหาวิหาร บอกความประสงค์และขออนุญาตแปลอรรถกถา พระเถระเจ้าถิ่นผู้รักษาคัมภีร์ได้ทดสอบความรู้ด้วยการให้คาถา 1 คาถา ในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค ให้พระพุทธโฆสะ แต่งขยายความแล้วขอตรวจสอบความรู้ คาถากระทู้นั้นคือ

สีเล ปติฏณาย นโร สปลโย   จิตต์ ปญญญจ ภายย์
อาตาลี นิปกิ   ภิกขุ   โส อิมิ วิชญเย ชฏิ

ท่านพระพุทธโฆสะได้ใช้กระทู้นี้แต่งบรรยายเป็นหนังสือ ชื่อ ปกรณ์พิเศษวิสุทธีมรรค ซึ่งบัดนี้ใช้เป็นหลักสูตรชั้นประโยค ป.ธ. 8 และ ป.ธ. 9 ของสนามหลวงแผนกบาลีในประเทศไทย ผลงานของท่านพระพุทธโฆสะเป็นที่พอใจของพระมหาเถระแห่งมหาวิหารมาก ท่านจึงได้รับอนุญาตให้แปลอรรถกถาจากภาษาสิงหลเป็นภาษามคธได้

อรรถกถาเดิมภาษาสิงหลที่สำคัญปรากฏชื่อเป็นที่รู้จักมี 3 คัมภีร์ คือ

1. **มหาอรรถกถา** เป็นปรัมปรามตเถรวาทอธิบายพระสูตรที่พระมหินเถระนำมายังลังกา แล้วแปลสู่ภาษาสิงหล
2. **มหาปัจจริยัตถกถา** อรรถกถาอภิธรรมปิฎก มีชื่อตามแพที่พระเถระนั่งประชุมกันทำอรรถกถานี้

3. กุรุษที่อรรถกถา อรรถกถาวินัยปิฎก มีชื่อตามตำบลงซึ่งวิหารที่พระสงฆ์ประชุมกันทำอรรถกถานี้ตั้งอยู่

พระพุทธโฆสะใช้ข้อมูลจากกุรุษที่อรรถกถาแต่งคัมภีร์อรรถกถาวินัย ชื่อ สมัน-ตปาสาทิกา ใช้ข้อมูลจากมหาอรรถกถาแต่งคัมภีร์อรรถกถาพระสุตตันตปิฎกตามลำดับนิกาย คือ

- สุมังคลวิลาสินี อรรถกถาที่ขนิภาย
- ปัญจสุทนี อรรถกถามัชฌิมนิกาย
- สारตถปกาสินี อรรถกถาสังยุตตนิภาย
- มโนรทปุรณี อรรถกถาอังคุตตรนิกาย ฯลฯ

ใช้ข้อมูลจากอรรถกถามหาปัจจรี แต่คัมภีร์อรรถกถาอภิธรรมปิฎก คือ

- อัถตสาลีณี อรรถกถาธัมมสังคณี
- สัมโมทวิโนทนี อรรถกถาวิภังค์
- ปรมัตถทีปนี อรรถกถาปัญญาปกรณ์แห่งอภิธรรมปิฎก

กล่าวกันว่า พระพุทธโฆสะใช้เวลาเพียง 1 ปีเพื่อแปลอรรถกถาเหล่านี้ ซึ่งทางประเทศลังกาถือเป็นการสังคายนาครั้งที่ 6

สังคายนาครั้งนี้มีบันทึกไว้ในหนังสือสังคีตยวงศ์ บางมติไม่ถือว่าเป็นสังคายนา เพราะไม่มีอธิกรณ์หรือการชำระพระไตรปิฎก

การสังคายนาครั้งที่ 7 ที่ประเทศลังกา

พ.ศ. 1587 รัชกาลพระเจ้าปรักกมพาทุมหาราช พระมหากัสสปเถระได้รับอาราธนา และพระบรมราชูปถัมภ์ให้จัดทำสังคายนา จึงประชุมพระสงฆ์พันกว่ารูปประชุมจัดทำคำอธิบายอรรถกถา คือ คัมภีร์ฎีกาแห่งพระไตรปิฎกเป็นเวลา 1 ปี คัมภีร์ฎีกาที่กล่าวไว้ในหนังสือสังคีตยวงศ์ คือ

1. สारตถทีปนี ฎีกาสมันตปาสาทิกา อรรถกถาวินัยปิฎก
2. ปฐมसारตถมัญจุสา ฎีกาสุมังคลวิลาสินี อรรถกถาที่ขนิภาย
3. ทุตติยसारตถมัญจุสา ฎีกापปัญจสุทนี อรรถกถามัชฌิมนิกาย
4. ตติยसारตถมัญจุสา ฎีกาสารตถปกาสินี อรรถกถาสังยุตตนิภาย

5. จตุตถสารัตถมัญชุสา	ฎีกามโนรณปุรณี	อรรถกถาอังคุตตรนิกาย
6. ปฐมปรมัตถัปปกาสินี	ฎีกาอรรถสาสินี	อรรถกถาธรรมสังคณี
7. ทุตติยปรมัตถัปปกาสินี	ฎีกาสัมโมหวิโนทนี	อรรถกถาวิมังคปกรณ์
8. ตติยปรมัตถัปปกาสินี	ฎีกาปรมัตถทีปนี	อรรถกถาปัญญาปกรณ์
		แห่งอภิธรรมปิฎก

เช่นเดียวกับครั้งที่ 6 บางมติไม่ถือว่าเป็นการสังคายนา เพราะเหตุผลเช่นเดียวกับการสังคายนาครั้งที่แล้ว

สังคายนาครั้งที่ 8 ทำในประเทศไทย ประมาณ พ.ศ. 2020 พระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ได้อาราธนาพระภิกษุผู้ทรงไตรปิฎก ในวัดโพธารามเป็นเวลา 1 ปี จึงสำเร็จ สังคายนาครั้งนี้จัดเป็นครั้งที่ 1 ในประเทศไทย

สังคายนาครั้งที่ 9 ทำในประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 2331 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงแห่งบรมราชจักรีวงศ์ กรุงรัตนโกสินทร์ ได้ทรงอาราธนาพระสงฆ์ให้ชำระพระไตรปิฎก ในครั้งนี้มีพระสงฆ์ 218 รูป กับราชบัณฑิตอาจารย์อุบาสก 32 คน ช่วยกันชำระพระไตรปิฎก แล้วจัดให้มีการจารึกลงใบลาน สังคายนาครั้งนี้สำเร็จภายใน 5 เดือน จัดว่าเป็นสังคายนาครั้งที่ 2 ในประเทศไทย

ประวัติการสังคายนา 9 ครั้งตามที่ปรากฏในหนังสือสังคีตยวงค์ ซึ่งสมเด็จพระวันรัตจรรยาไฉนี้ ภิกษุชินานันทะ ศาสตราจารย์ภาษาบาลี และพุทธศาสตร์แห่งสถาบันภาษาบาลีที่นาทันทาได้นำไปเล่าไว้เป็นภาษาอังกฤษ ในหนังสือ 2,500 ปีแห่งพระพุทธศาสนาในอินเดีย ซึ่งพิมพ์ขึ้นในโอกาสฉลอง 25 พุทธศตวรรษในอินเดียด้วย

3.1.5 การนับครั้งสังคายนาของฝ่ายมหายาน

จะกล่าวถึงสังคายนาฝ่ายมหายานไว้ในที่นี้ด้วย เพื่อเป็นแนวศึกษาและระดับความรู้ เพราะไตรปิฎกของฝ่ายเถรวาท โดยเฉพาะสูตรตันตปิฎก ได้มีคำแปลในภาษาจีนซึ่งแสดงว่าฝ่ายมหายานได้มีเอกสารของฝ่ายเถรวาทอยู่ด้วย จึงควรจะได้สอบสวนดูว่า ความเป็นมาแห่งพระไตรปิฎกนั้น ทางฝ่ายมหายานได้กล่าวถึงไว้อย่างไร

เมื่อกล่าวตามหนังสือพุทธประวัติและประวัติสังฆมณฑลสมัยแรกตามฉบับของทิเบต ซึ่งชาวต่างประเทศได้แปลไว้เป็นภาษาอังกฤษ ได้กล่าวถึงการสังคายนา 2 ครั้ง คือครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 ในอินเดีย ดังที่รู้จักกันอยู่ทั่วไป แต่จะเล่าไว้ในที่นี้ เฉพาะข้อที่น่าสังเกตคือ

การสังคายนาครั้งที่ 1 หลักฐานฝ่ายเถรวาทว่าสังคายนาพระธรรมกับพระวินัย พระอาณนทเป็นผู้ตอบคำถามเกี่ยวกับพระธรรม หมายถึงว่า พระอาณนทวิสัยนาทั้งสุดตันตปิฎก และอภิธรรมปิฎก แต่ในฉบับของทิเบตกล่าวว่า พระมหากัสสปเป็นผู้วิสัยนาอภิธรรมปิฎก ส่วน พระอาณนทวิสัยนาสุดตันตปิฎกและพระอุบาลีวิสัยนาวินัยปิฎกกับได้กล่าวพิสดารออกไปอีกว่า สังคายนาสุดตันตปิฎกก่อน พอพระอาณนทเล่าว่าปฐมเทศนาจบ พระอัญญาโกณฑัญญะได้ ยืนยันว่าถูกต้องแล้ว เป็นพระสูตรที่ท่านได้สดับมาเอง แม้เมื่อกล่าวสูตรที่ 2 (อนัตตลักขณสูตร) จบ พระอัญญาโกณฑัญญะก็ให้คำรับรองเช่นกัน รายละเอียดอย่างอื่นที่เห็นว่าพื้นเพือ ได้จัด ไม่น่ามากกล่าวในที่นี้ มีข้อสังเกตอีกอย่างหนึ่งก็คือ ในหนังสือที่อ้างถึงนี้ใช้คำว่า “มาตริกา” (มาตริกา) แทนคำว่า อภิธรรมปิฎก

การสังคายนาครั้งที่ 2 ฉบับมหายานของทิเบตได้กล่าวคล้ายคลึงกับหลักฐานของ ฝ่ายเถรวาทมากทั้งได้ลงท้ายว่า ที่ประชุมได้ลงมติ ตำหนิข้อถ้อยผิด 10 ประการของภิกษุชาววัชชี อันแสดงว่าหลักฐานของฝ่ายมหายานกลับรับรองเรื่องนี้ ผู้แปล (คือ Rockhill) อ้างว่าได้ สอบสวนฉบับของจีน ซึ่งมีผู้แปลเป็นภาษาอังกฤษแล้ว ก็ไม่ปรากฏว่ากล่าวถึงอะไร นอกจาก จบด้วยการตำหนิข้อถ้อยผิด 10 ประการนั้น

ดร.นลินีเกษะ แห่งมหาวิทยาลัยกัลกัตตา อินเดีย ได้พยายามรวบรวมหลักฐาน ฝ่ายมหายานเกี่ยวกับสังคายนาครั้งที่ 2 ไว้อย่างละเอียดเป็น 3 รุ่น คือ รุ่นแรก รุ่นกลาง และ รุ่นหลัง แม้รายละเอียดปลีกย่อยในหลักฐานนั้นจะมีต่างกันออกไปก็ตาม แต่ก็เป็นอันตกลงว่า ฝ่ายมหายานได้รับการสังคายนาครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 ร่วมกัน

โดยเหตุที่คัมภีร์พระศาสนาฝ่ายมหายานมักมีอะไรหลายอย่างต่างออกไปจาก ของเถรวาท เมื่อเกิดปัญหาว่า คัมภีร์เหล่านั้นมีมาอย่างไร มักจะมีคำตอบว่า มีการสังคายนา ของฝ่ายมหายาน คัมภีร์เหล่านั้นเกิดขึ้นจากผู้สังคายนา ซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิได้รู้ได้ฟังมา คนละสายกับฝ่ายเถรวาท

เมื่อตรวจสอบจากหนังสือของฝ่ายมหายาน แม้จะพบว่าสังคายนาผสมกับ ฝ่ายมหายานนั้น เกิดเมื่อสมัยพระเจ้ากนิษกะ ประมาณพ.ศ. 643 ก็จริง แต่ข้ออ้างต่าง ๆ มักจะพาดพิงไปถึงสังคายนาครั้งที่ 1 และ 2 คือมีคณะสงฆ์อีกฝ่ายหนึ่งทำสังคายนาแข่งขันกับ อีกส่วนหนึ่ง คือ

1. สังคายนาศรีครั้งแรกที่พระมหากัสสปะเป็นประธาน กระทำที่ถ้ำสัตตบรรณคูหา ข้างเขาเวภารบรรพต กรุงราชคฤห์ มีคำกล่าวของฝ่ายมหายานว่า ภิกษุทั้งหลายผู้ได้รับเลือก เป็นการกสงฆ์ (คือสงฆ์ผู้กระทำหน้าที่) ในปฐมสังคายนาซึ่งมีพระมหากัสสปะเป็นประธาน ได้ประชุมกันทำสังคายนาขึ้นอีกส่วนหนึ่งเรียกว่าสังคายนาออกถ้ำ และเหตุที่ภิกษุผู้ทำสังคายนาออกถ้ำมีจำนวนมาก จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **สังคายนามหาสังฆิกะ** คือของสงฆ์หมู่ใหญ่ เรื่องนี้ปรากฏในประวัติของหลวงจีนเฮียนจ้ง ผู้เดินทางไปดูพระพุทธศาสนาในอินเดีย ที่นายเคงเหลียน สิบญูเรื่อง แปลเป็นภาษาไทย หน้า 169 และกล่าวด้วยว่า ในการสังคายนาครั้งนี้ แบ่งออกเป็น 5 ปีกฎ คือ พระสูตร, วินัย, อภิธรรม, ปกิณกะ และธารณี

แต่หลักฐานของการสังคายนาออกถ้ำครั้งที่ 1 น่าจะเป็นการกล่าวสับสนกับเหตุที่เกิดขึ้นกับการสังคายนาครั้งที่ 2 หรือนัยหนึ่งเอาเหตุการณ์ในสังคายนาครั้งที่ 2 ไปเป็นครั้งที่ 1 คือ

2. การสังคายนาของมหาสังฆิกะ มีเรื่องเล่าว่า เมื่อภิกษุวัชชีบุตรถือวินัยย่อหย่อน 10 ประการและพระยสะกัณฑกบุตรได้ชักชวนคณะสงฆ์ในภาคต่าง ๆ มาร่วมกันทำสังคายนาชำระมลทินโทษแห่งพระศาสนาวินิจฉัยชื่อว่า ข้อถ้อยผิด 10 ประการนั้น มีห้ามไว้ในพระวินัยอย่างไรแล้วได้ทำสังคายนา ในขณะเดียวกันพวกภิกษุวัชชีบุตรซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก ก็ได้เรียกประชุมสงฆ์ถึง 10,000 รูป ทำสังคายนาของตนเองที่เมืองกุสุมปุระ (ปาตลีบุตร) ให้ชื่อว่า มหาสังคิตติ คือมหาสังคายนาเป็นเหตุให้เกิดนิกายมหาสังฆิกะ ซึ่งแม้จะยังไม่นับว่าเป็นมหายานโดยตรง แต่ก็นับว่าเป็นเบื้องต้นแห่งการแตกแยกจากฝ่ายเถรวาทมาเป็นมหายานในการต่อมา การสังคายนาครั้งนี้ได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงของเดิมไม่น้อย หลักฐานของฝ่ายมหายานบางเล่มได้กล่าวถึงกำเนิดของนิกายมหาสังฆิกะ โดยไม่กล่าวถึงวัตถุประสงค์ 10 ประการก็มี แต่กล่าวว่า ข้อเสนอ 5 ประการของมหาเถระเกี่ยวกับพระอรหันต์ว่า ยังมีได้ดับกิเลสโดยบริบูรณ์ เป็นต้น เป็นเหตุให้เกิดการสังคายนาครั้งที่ 2 แล้วพวกมหาสังฆิกะก็แยกออกทำสังคายนาของตน

3.1.6 การนับครั้งสังคายนาของนิกายสัพพัตติกา

การสังคายนาของพระเจ้ากนิษกะ ประมาณปีพ.ศ. 643 (ค.ศ. 100) พระเจ้ากนิษกะผู้มีอำนาจอยู่ในอินเดียภาคเหนือได้สนับสนุนให้มีการสังคายนา อาจกล่าวได้ว่า เป็นสังคายนาแบบผสม ณ เมืองซาลันธร หรือบางแห่งกล่าวว่า เมืองกาฬมีระ

ในหนังสือจดหมายเหตุของหลวงจีนเฮียนจ้งเล่าว่า พระเจ้ากนิษกะหันมาสนใจ พระพุทธศาสนาและตำราแห่งศาสนา นี้ จึงให้อาราธนาพระภิกษุ 1 รูปไปสอนทุก ๆ วัน และเนื่องจากภิกษุแต่ละรูปที่ไปสอนก็สอนต่าง ๆ กันออกไป บางครั้งก็ถึงกับขัดกัน พระเจ้ากนิษกะทรงสงสัยไม่รู้จะฟังว่าองค์ไหนถูกต้องจึงปรึกษาข้อความนี้กับพระเถระผู้มีนามว่า ปารสวะ ถามว่าคำสอนที่ถูกต้องนั้นคืออันใดกันแน่ พระเถระแนะนำให้แล้ว พระเจ้ากนิษกะ จึงตกลงพระทัยจัดให้มีการสังคายนา ซึ่งมีภิกษุสงฆ์นิกายต่าง ๆ ได้รับความอาราธนาให้มาเข้าประชุม พระเจ้ากนิษกะโปรดให้สร้างวัดเป็นที่พักพระสงฆ์ได้ 500 รูป ผู้จะฟังเขียนคำอธิบาย พระไตรปิฎก คำอธิบายหรืออรรถกถาสุตตันตปิฎก มี 100,000 โศลกและอรรถกถา อภิธรรมอันมีนามว่า อภิธรรมวิภาษามีจำนวน 100,000 โศลก ได้แต่งขึ้นในสังคายนาครั้งนี้ ด้วย เมื่อทำสังคายนาเสร็จแล้ว ก็ได้จารึกลงในแผ่นทองแดงเก็บไว้ในหีบศิลา แล้วบรรจุไว้ใน เจดีย์ที่สร้างขึ้น โดยเฉพาะเพื่อการนี้อีกต่อหนึ่ง มีข้อสังเกตคือกำหนดกาลของสังคายนาครั้งนี้ ที่ปรากฏในคัมภีร์ฝ่ายทิเบต กล่าวว่ากระทำในยุคหลังกว่าที่หลวงจีนเฮียนจ้งกล่าวไว้ แต่เรื่อง พ.ศ. ที่เกี่ยวกับเหตุการณ์ในพระพุทธศาสนาก็มีข้อโต้แย้งผิดเพี้ยนกันอยู่มิใช่แห่งเดียว จึงเป็น ข้อที่ควรจะได้พิจารณาสอบสวนในทางที่ควรต่อไป

การสังคายนาครั้งนี้เป็นของนิกายลัทธิพัตติกาวาท ซึ่งแยกสาขาออกไปจากเถรวาท แต่ก็มีพระของฝ่ายมหายานร่วมอยู่ด้วย จึงเท่ากับเป็นสังคายนาผสม

สังคายนาออกประวัติศาสตร์

ยังมีสังคายนาอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งไม่ปรากฏในประวัติศาสตร์ และไม่ได้รับการรับรอง ทางวิชาการจากผู้ศึกษาค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา อาจถือได้ว่าเป็นความเชื่อถือปรัมปรา ของพุทธศาสนิกชนฝ่ายมหายานในจีนและญี่ปุ่น คือสังคายนาของพระโพธิสัตว์มีณชุกรีกับ พระโพธิสัตว์ไมเตรยะ (พระศรีอารย) ทั้งนี้ปรากฏตามหลักฐานในหนังสือประวัติศาสตร์ย่อ แห่งพระพุทธศาสนา 12 นิกาย ของญี่ปุ่น หน้า 51 ซึ่งไม่ได้บอกกาลเวลา สถานที่ และ รายละเอียดไว้ ที่นำมากล่าวไว้ในที่นี้ พอเป็นเครื่องประดับความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาแห่ง พระไตรปิฎกในที่มาต่าง ๆ เท่าที่จะค้นหามาได้

เป็นอันว่าได้กล่าวถึงการสังคายนาทั้งของฝ่ายเถรวาทและของมหายานไว้พอเป็น แนวทางให้ทราบความเป็นมาแห่งคำสอนทางพระพุทธศาสนาและโดยเฉพาะคัมภีร์พระไตรปิฎก

บทที่ 4
ลำดับอาจารย์
ผู้ทรงจำพระไตรปิฎก

เนื้อหาบทที่ 4

ลำดับอาจารย์ผู้ทรงจำพระไตรปิฎก

- 4.1 สายวินัยปิฎก
- 4.2 สายสุตตันตปิฎก
- 4.3 สายอภิธรรมปิฎก

แนวคิด

พระไตรปิฎกนั้นมิได้จารึกด้วยอักษรตั้งแต่ยุคแรก แต่อาศัยการท่องจำแบบปากต่อปาก หรือที่เรียกว่า “มุขปาฐะ” เนื่องจากคำสอนมีมากมายจึงได้แบ่งสายในการท่องจำเป็นกลุ่มผู้เชี่ยวชาญในแต่ละปิฎก เราจะได้เห็นว่าแต่ละสายนั้นมีการสืบทอดกันอย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้ นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจลำดับการสืบทอดพระไตรปิฎกของพระเถระจากรุ่นสู่รุ่น
2. เพื่อให้ นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจกระบวนการในการทรงจำพระไตรปิฎกกว่าเป็นอย่างไร จึงสามารถสืบทอดคำสอนมาได้ ถึง 2,500 กว่าปีโดยยังคงความสมบูรณ์ไว้มาก

บทที่ 4

ลำดับอาจารย์ผู้ทรงจำพระไตรปิฎก

ได้กล่าวไว้แล้วในสมัยที่ยังมิได้มีการจารึกพระไตรปิฎกลงในใบลานนั้น ใช้วิธีท่องจำ และการท่องจำก็แบ่งหน้าที่กัน ตามแต่ใครจะสมัครเป็นผู้เชี่ยวชาญในส่วนไหนตอนไหนของพระไตรปิฎก เช่น คำว่า “ที่สมาณกะ” แปลว่า ผู้สวดคัมภีร์ที่สมาณิกาย (พระธรรมเทศนาหมวดยาว) มัชฌิมสมาณกะผู้สวดคัมภีร์มัชฌิมนิกาย (พระธรรมเทศนาขนาดปานกลาง) โดยนัยนี้จึงเป็นการแบ่งงานกันทำในการท่องจำพระไตรปิฎก และมีผู้เชี่ยวชาญในแต่ละสาขามีศิษย์ของแต่ละสำนักท่องจำตามที่อาจารย์สั่งสอน เป็นทางให้เห็นความเป็นมาแห่งพระไตรปิฎกด้วยประการฉะนี้

ในหนังสืออธิบายพระไตรปิฎกหรือที่เรียกว่าอรรถกถา ได้แสดงการสืบสายของอาจารย์ในแต่ละทาง คือ วินัยปิฎก สุตตันตปิฎก และอภิธรรมปิฎก ที่เรียกว่าอาจารย์ปรัมปราสายแห่งพระอาจารย์ ดังนี้

4.1 สายวินัยปิฎก

1. พระอุบาลี
2. พระทาสกะ
3. พระโสณกะ
4. พระสิคควะ
5. พระโมคคลีบุตรติสสะ

4.2 สายสุตตันตปิฎก

ไม่ได้มีระบุไว้ในอรรถกถา เป็นแต่ได้กล่าวถึงการมอบหน้าที่ในการท่องจำนำสืบ ๆ กันต่อไป ดังนี้

1. มอบให้พระอานนท์ที่องจําสั่งสอนที่ฌนิกาย
2. มอบให้หนังสือทั้งหลายของพระสารีบุตรที่องจํามัชฌนิกาย
3. มอบให้พระมหากัสสปะที่องจําสั่งยุตตนิกาย
4. มอบให้พระอนุรุทธที่องจํอังกุตตรนิกาย ส่วนขุททกนิกายไม่ได้กล่าวไว้ว่ามอบเป็นหน้าที่ของใคร

4.3 สายอภิธรรมปิฎก

1. พระสารีบุตร
2. พระภัททชิ
3. พระโสภิตะ
4. พระปิยชาลี
5. พระปิยปาละ
6. พระปิยทัสสี
7. พระโกสิยปุตตะ
8. พระสิคควะ
9. พระสันเทหะ
10. พระโมคคลีบุตร
11. พระติสสทัตตะ
12. พระธัมมียะ
13. พระทาสกะ
14. พระโสณกะ
15. พระเรวตะ

ตามรายนามนี้ สืบต่อมาเพียงชั่ว 235 ปีเท่านั้น ต่อจากนั้นยังมีรายนามอีกมาก ซึ่งนับแต่แผ่ศาสนาไปในลังกาแล้ว

บทที่ 5
การชำระและจารึก
กับการพิมพ์พระไตรปิฎก
ในประเทศไทย

เนื้อหาบทที่ 5

การชำระและจารึกกับการพิมพ์พระไตรปิฎกในประเทศไทย

- 5.1 สมัยที่ 1 พระเจ้าติโลกราช เมืองเชียงใหม่
- 5.2 สมัยที่ 2 รัชกาลที่ 1 กรุงเทพฯ
- 5.3 สมัยที่ 3 รัชกาลที่ 5 กรุงเทพฯ
- 5.4 สมัยที่ 4 รัชกาลที่ 7 กรุงเทพฯ

ในประเทศไทยก็ได้มีการชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกเช่นกัน ในบทนี้จะกล่าวถึง การชำระและจัดทำพระไตรปิฎกในยุคต่าง ๆ ว่ามีความเป็นมาอย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้ นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจประวัติความเป็นมาของพระไตรปิฎกของ ประเทศไทยในยุคต่าง ๆ
2. เพื่อให้ นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจประวัติความเป็นมาและการปรารภ เหตุการณ์ชำระพระไตรปิฎกในยุคต่าง ๆ

บทที่ 5

การชำระและจารึกกับการพิมพ์พระไตรปิฎกในประเทศไทย

ได้กล่าวไว้แล้วว่า ควรจะได้กล่าวเป็นพิเศษถึงการชำระ การเขียน การพิมพ์ พระไตรปิฎกในประเทศไทย ให้ค่อนข้างละเอียดสักเล็กน้อย เพื่อเป็นประโยชน์ในการรู้เรื่อง ความเกี่ยวข้องของประเทศไทยที่มีต่อพระไตรปิฎก ซึ่งในที่นี้จะได้แบ่งเป็น 4 สมัย ดังนี้

สมัยที่ 1 ชำระและจารลงในใบลาน กระทำที่เมืองเชียงใหม่ สมัยพระเจ้าติโลกราช ประมาณ พ.ศ. 2020

สมัยที่ 2 ชำระและจารลงในใบลาน กระทำที่กรุงเทพฯ สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 พ.ศ. 2331

สมัยที่ 3 ชำระและพิมพ์เป็นเล่ม กระทำที่กรุงเทพฯ สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2431 ถึง พ.ศ. 2436

สมัยที่ 4 ชำระและพิมพ์เป็นเล่ม กระทำที่กรุงเทพฯ สมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 พ.ศ. 2468 ถึง พ.ศ. 2473

5.1 สมัยที่ 1 พระเจ้าติโลกราช เมืองเชียงใหม่

ความจริงสมัยนั้น เมืองเชียงใหม่เป็นอิสระและถือได้ว่าภูมิภาคแถบนั้นเป็นประเทศลานนาไทย แต่เมื่อรวมกันเป็นประเทศไทยในภายหลัง ก็ควรจะได้อ้างถึงการชำระพระไตรปิฎก และการจารลงในใบลาน

พระเจ้าติโลกราชผู้นี้ มีเรื่องกล่าวถึงไว้ในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์สั้น ๆ ว่าสร้างพระพุทธรูปในจุลศักราช 845 ในหนังสือสังคีตยวงศ์เล่าเรื่องสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ตรงกับหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ แต่มีเล่าเรื่องสังคายนาพระไตรปิฎกด้วย พระเจ้าติโลกราชได้อาราธนาพระภิกษุผู้ทรงพระไตรปิฎกหลายร้อยรูป มีพระธรรมทินเถระเป็นประธานให้ชำระอักษรพระไตรปิฎกในวัดโพธาราม 1 ปีจึงสำเร็จ เมื่อทำการฉลองสมโภชแล้ว ก็ได้ให้สร้างมณฑปในวัดโพธาราม เพื่อประดิษฐานพระไตรปิฎก

ข้อที่น่าสังเกตก็คือ ตัวอักษรที่ใช้ในการจารึกพระไตรปิฎกในครั้งนั้น คงเป็นอักษรแบบไทยลานนา คล้ายอักษรพม่า มีผิดเพี้ยนกันบ้าง และพอเดาออกเป็นบางตัว

5.2 สมัยที่ 2 รัชกาลที่ 1 กรุงเทพฯ

เรื่องสังคายนาพระไตรปิฎกโดยพิสดาร ในสมัยรัชกาลที่ 1 มีปรากฏในหนังสือพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาและคำประกาศเทวดาครั้งสังคายนาปิวกอ สมฤทธิศก พ.ศ. 2331 รัชกาลที่ 1 (หนังสือประกาศการพระราชพิธี) ซึ่งเก็บใจความได้ดังนี้

ปีพ.ศ. 2331 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงสละพระราชทรัพย์จ้างช่างจารจารึกพระไตรปิฎกลงในใบลาน และให้ชำระและแปลฉบับอักษรลาว อักษรรามัญ เป็นอักษรขอม สร้างใส่ตู้ไว้ในหอมนเทียรธรรม และสร้างพระไตรปิฎกถวายพระสงฆ์ไว้ทุกพระอารามหลวง มีผู้กราบทูลว่า ฉบับพระไตรปิฎกและอรรถกถาฎีกาที่มีอยู่ผิดเพี้ยนวิปลาสเป็นอันมาก ผู้ที่รู้พระไตรปิฎกก็มีน้อยท่าน ควรจะได้หาทางชำระให้ถูกต้องจึงทรงอาราธนาพระสังฆราช พระราชาคณะฐานานุกรมเปรียญ 100 รูปมาฉันทรัสถามว่า พระไตรปิฎก ผิดพลาดมากน้อยเพียงไร สมเด็จพระสังฆราชพร้อมด้วยพระราชาคณะถวายพรให้ทรงทราบว่ามีผิดพลาดมาก แล้วเล่าประวัติการสังคายนาพระไตรปิฎก 8 ครั้งที่ผ่านมาแล้ว เมื่อทรงทราบดังนี้จึงอาราธนาให้พระสงฆ์ดำเนินการสังคายนาชำระพระไตรปิฎก ซึ่งเลือกได้พระสงฆ์ 218 รูป ราชบัณฑิตอุบาสก 32 คน (แต่ตามประกาศเทวดาว่า พระสงฆ์ 219 รูป ราชบัณฑิตอุบาสก 30 คน) กระทำ ณ วัดพระศรีสรรเพชญ์ (คือวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ในปัจจุบัน) แบ่งงานออกเป็น 4 กอง สมเด็จพระสังฆราชเป็นแม่กองชำระสูตรตันตปิฎก พระวันรัตเป็นแม่กองชำระวินัยปิฎก พระพิมลธรรมเป็นแม่กองชำระอภิธรรมปิฎก พระพุฒาจารย์เป็นแม่กองชำระสังคหิยาพิเศษ (ตำราไวยากรณ์และอธิบายศัพท์ต่าง ๆ) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระอนุชาเสด็จไป ณ พระอารามทุกวัน ๆ ละ 2 ครั้ง เวลาเช้าทรงประเคนสำหรับอาหาร เวลาเย็นทรงถวายน้ำอัฐบาน (น้ำผลไม้คั้น) และเทียนทุกวัน เป็นอย่างนี้สิ้นเวลา 5 เดือนจึงเสร็จ แล้วได้จ้างช่างจารจารึกลงในใบลาน ให้ปิดทองแท่งทับทั้งใบปกหน้าหลังและกรอบทั้งสิ้น เรียกว่าฉบับทองห่อด้วยผ้ายก เชือกรัดถักด้วยไหมแพรวเบญจพรรณ มีฉลากงาแกะเขียนอักษรด้วยหมึก และฉลากทอเป็นตัวอักษรบอกชื่อพระคัมภีร์ทุกคัมภีร์

เมื่อพิจารณาจากการที่พระมหากษัตริย์ทรงอุตสาหะ เสด็จพระราชดำเนินไปให้กำลังใจแก่พระเถระและราชบัณฑิตผู้ชำระพระไตรปิฎกถึงวันละ 2 เวลาแล้ว ก็ควรจะถือได้ว่าเป็นพระราชจริยาอันดียิ่ง มีคุณค่าในการถนอมรักษาตำราทางพระพุทธศาสนาไว้ด้วยดี

แต่การสังคายนาครั้งนี้ ผู้ทรงความรู้รุ่นหลังมักจะพูดลือว่าเป็นการสังคายนา แด้มหัวตะ เช่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ทรงไว้ในพระราช วิจารณ์เทียบลัทธิพระพุทธศาสนาฝ่ายหินยาน (เถรวาท) กับมหายาน หน้า 13 โดยเล็งไป ถึงว่าไม่ได้ทำอะไรมาก นอกจากแก้ไขตัวหนังสือที่ผิดคำว่า แด้มหัวตะ หมายความว่า อักษร ค กับอักษร ต เมื่อเขียนด้วยอักษรขอม มีลักษณะใกล้เคียงกัน ถ้าจะให้ชัดเจนเวลาเขียนตัว ต จะต้องมีขมวดหัว การสอบทานเห็นตัวไหนไม่ชัดก็เติมขมวดหัวเสียให้ชัด

แต่ข้าพเจ้าเองมิได้เห็นว่าการชำระพระไตรปิฎกในรัชกาลที่ 1 เป็นเรื่องเล็กน้อย เพราะมิได้ติดใจถ้อยคำที่ว่า สังคายนา จะต้องเป็นเรื่องปราบเสี้ยนหนามทุกครั้งไป สังคายนา ครั้งที่ 1 ก็ไม่ใช่มีเสี้ยนหนามอะไรมาก เพียงภิกษุสูงอายุรูปหนึ่งพูดไม่ดีเท่านั้น ข้อสำคัญอยู่ที่ การจัดระเบียบหรือถนอมรักษาพระพุทธรูปให้ดำรงอยู่พอแล้ว ข้อปรารถนาของรัชกาลที่ 1 ที่ว่า พระไตรปิฎกมีอักษรผิดพลาดตกหล่นมาก จึงควรชำระให้ดี นี่เป็นเหตุผลเพียงพอที่จะดำเนินงานได้ ถ้าไม่ได้พระบรมราชูปถัมภ์งานก็คงสำเร็จได้โดยยาก จะเรียกว่าสังคายนาหรือไม่ ไม่ สำคัญ สำคัญอยู่ที่ได้แก้ไขฉบับพระไตรปิฎกให้ดีขึ้นก็เป็นทีพอใจแล้ว เพราะแม้การสังคายนา ครั้งที่ 1-2-3 ถ้าจะถือว่ามี การสังคายนาคนเกี่ยวข้องด้วยทุกครั้ง แต่ในที่สุดก็ไม่พ้นสังคายนา พระธรรมวินัย จัดระเบียบพระพุทธรูป โดยเฉพาะการสังคายนาครั้งแรกเพียงปรารถนาคำ ของสุภัททภิกษุเท่านั้น มิใช่สังคายนาคนหรือ ต้องชำระสะสางความผิดของใคร ด้วยเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงขอบันทีคุณของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ไว้ในที่นี้ด้วยคารวะอย่างยิ่ง

5.3 สมัยที่ 3 รัชกาลที่ 5 กรุงเทพฯ ฯ

หลักฐานเรื่องการพิมพ์พระไตรปิฎก ซึ่งเดิมเขียนเป็นตัวอักษรขอมอยู่ในคัมภีร์ไบลานให้เป็นเล่มหนังสือขึ้นนี้ มีในหนังสือชุมนุมกฎหมายในรัชกาลที่ 5 (หลวงรัตนานุปัติเป็นผู้รวบรวมพิมพ์) หน้า 839 ว่าด้วยลักษณะบำรุงพระพุทธศาสนาในหัวข้อว่า การศาสนาอุปถัมภ์ คือการพิมพ์พระไตรปิฎก ประกาศการสังคายนาและพระราชดำรัสแก่พระสงฆ์โดยพระองค์ ซึ่งได้พิมพ์ไว้ส่วนหนึ่งในภาคผนวกแล้ว

สาระสำคัญที่ได้กระทำคือตัดลอกตัวขอมในคัมภีร์ไบบลานเป็นตัวไทยแล้วชำระแก้ไข และพิมพ์ขึ้นเป็นเล่มหนังสือรวม 39 เล่ม (เดิมกะว่าจะถึง 40 เล่ม) มีการประกาศการสังคายนา แต่เพราะเหตุที่ถือกันว่า การสังคายนาควรมีการชำระสะสางหรือทำลายเสียชนนาม พระศาสนา เพียงพิมพ์หนังสือเฉย ๆ คนจึงไม่นิยมถือว่าเป็นการสังคายนา แต่ได้กล่าวไว้แล้วว่า จะเรียกว่าสังคายนาหรือไม่ ไม่สำคัญ ขอให้ได้มีการชำระตรวจสอบ จารึกหรือจัดพิมพ์ พระไตรปิฎกให้เป็นเล่มรักษาไว้เป็นหลักฐาน ก็นับว่าเป็นกิจอันควรสรรเสริญอย่างยิ่ง เพราะเป็นการทำให้พระพุทธรวณะดำรงอยู่เป็นหลักฐานแห่งการศึกษาและปฏิบัติตลอดไป

มีข้อนำสังเกตในการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งแรกในประเทศไทย ครั้งที่ขอเสนอไว้เป็นข้อ ๆ คือ

1. การชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งนี้เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2431 สำเร็จเมื่อ พ.ศ. 2436 จำนวน 1,000 ชุด เป็นครั้งแรกในประเทศไทยที่ได้มีการพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นเล่มด้วยอักษรไทย เป็นการฉลองการที่พระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสวยราชสมบัติมาครบ 25 ปี
2. เป็นการสละพระราชทรัพย์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (เทียบกับการพิมพ์พระไตรปิฎกในรัชกาลที่ 7 ซึ่งเป็นการสละพระราช- ทรัพย์และทรัพย์รวมกันของพระมหากษัตริย์กับประชาชน)
3. ในการพิมพ์ครั้งนี้พิมพ์ได้ 39 เล่มชุด ยังขาดหายไปมิได้พิมพ์อีก 6 เล่ม และได้พิมพ์เพิ่มเติมในรัชกาลที่ 7 จนครบ ฉบับพิมพ์ในรัชกาลที่ 7 รวม 45 เล่ม จึงนับว่าสมบูรณ์ เป็นการช่วยเพิ่มเติมเล่มที่ขาดหายไปคือ
  - 1) เล่ม 26 วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา เถรีคาถา
  - 2) เล่ม 27 ชาดก
  - 3) เล่ม 28 ชาดก
  - 4) เล่ม 32 อปทาน
  - 5) เล่ม 33 อปทาน พุทธวงศ์ จரியปิฎก
  - 6) เล่ม 41 อนุโลมติตปิฎฐานภาค 2 และ
  - 7) ปัจฉนียปิฎฐาน อนุโลมปัจฉนียปิฎฐาน ปัจฉนียอนุโลมปิฎฐาน

นอกจากนี้ได้เพิ่มเติมท้ายเล่ม 44 ที่ขาดหายไปครึ่งหนึ่งคือ อนุโลมติดกติกปฏิฐาน และอนุโลมทุกทุกปฏิฐานให้สมบูรณ์ด้วย ตามจำนวนดังกล่าวนี้ เมื่อคิดเป็นเล่มจึงมีหนังสือขาดหายไป ต้องพิมพ์เพิ่มเติมใหม่ถึง 7 เล่ม แต่เพราะเหตุที่ฉบับพิมพ์ในครั้งรัชกาลที่ 5 แยกคัมภีร์ยมกแห่งอภิธรรมปิฎกออกเป็น 3 เล่ม ส่วนในการพิมพ์ครั้งหลังรวมเป็นเพียง 2 เล่ม จำนวนเล่มที่ขาดหายจึงเป็นเพียง 6 เล่ม คือฉบับพิมพ์ในรัชกาลที่ 5 มี 39 เล่ม ฉบับพิมพ์ในรัชกาลที่ 7 มี 45 เล่มด้วยประการฉะนี้

อย่างไรก็ดี การพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นเล่มหนังสือนี้ แม้ในชั้นแรกจะไม่สมบูรณ์ แต่ก็ประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าทางพระพุทธศาสนาสะดวกยิ่งขึ้น เป็นการวางรากฐานอย่างสำคัญแห่งพระพุทธศาสนาในประเทศไทย เป็นพระราชกรณียกิจอันควรสรรเสริญยิ่งแห่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

5.4 สมัยที่ 4 รัชกาลที่ 7 กรุงเทพฯ

หลักฐานเรื่องนี้ในหนังสือรายงานการสร้างพระไตรปิฎกสยามรัฐ พิมพ์ขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 แสดงรายละเอียดการจัดพิมพ์พระไตรปิฎก ระหว่าง พ.ศ. 2468 ถึง พ.ศ. 2473

มีข้อที่พึงกล่าวเกี่ยวกับการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งนี้ คือ

1. ได้ใช้เครื่องหมายและอักษรวิธีตามแบบของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสซึ่งทรงคิดขึ้นใหม่ แม้การจัดพิมพ์จะกระทำในสมัยที่พระองค์ท่านสิ้นพระชนม์แล้ว
2. พิมพ์ 1,500 จบ พระราชทานในราชอาณาจักร 200 จบ พระราชทานในนานาประเทศ 450 จบ เหลืออีก 850 จบ พระราชทานแก่ผู้บริจาคทรัพย์ขอรับหนังสือพระไตรปิฎก
3. การพิมพ์พระไตรปิฎกในครั้งนี้ นับว่าได้เพิ่มเติมส่วนที่ขาดอยู่ให้สมบูรณ์ โดยใช้ฉบับลานของหลวง (เข้าใจว่าฉบับนี้สืบเนื่องมาจากรัชกาลที่ 1) คัดลอกแล้วพิมพ์เพิ่มเติมจากส่วนที่ยังขาดอยู่

4. ผลของการที่ส่งพระไตรปิฎกไปต่างประเทศ ทำให้มีผู้พยายามอ่านอักษรไทย เพื่อสามารถอ่านพระไตรปิฎกฉบับไทยได้ และได้มีผู้บันทึกสถิติไว้ เช่น พระนยานติโลกเถระ ชาวเยอรมัน ผู้อุปสมบทประจำอยู่ ณ ประเทศลังกา ได้ชมเชยไว้ในหนังสือ Guide through the Abhidhamma-Pitaka ว่า ฉบับพระไตรปิฎกของไทยสมบูรณ์กว่าฉบับพิมพ์ด้วยอักษรโรมันของสมาคมบาลีปกรณ์ในอังกฤษเป็นอันมาก
5. ในการพิมพ์ครั้งนี้ได้ทำอนุกรมต่าง ๆ ไว้ท้ายเล่มเพื่อสะดวกในการค้น แม้จะไม่สมบูรณ์แต่ก็มีประโยชน์มาก เป็นแนวทางให้ชำระเพิ่มเติมให้สมบูรณ์ต่อไป

การแปลและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นภาษาไทย ครั้งที่ 1

โดยเหตุที่พระไตรปิฎกเป็นภาษาบาลี ผู้ใคร่ศึกษาจำเป็นต้องรู้ภาษาบาลีอย่างลึกซึ้งจึงจะศึกษาได้สมประสงค์ แม้จะมีผู้แปลสู่ภาษาไทยอยู่เสมอ แต่ก็เลือกแปลเฉพาะบางตอน ไม่ปรากฏว่ามีใครแปลตลอดเรื่อง ถ้าสามารถดำเนินการแปลจนครบบริบูรณ์ ก็จะเป็นอุปการคุณแก่พุทธบริษัทอย่างใหญ่หลวง

เมื่อพ.ศ. 2483 สมัยรัชกาลที่ 8 สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราช (แพ ตีสถเทว) วัดสุทัศนเทพวราราม ทรงปรารภว่า พระไตรปิฎกเป็นที่ประมวลพระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งจัดเป็นพระรัตนดวงหนึ่งในสามรัตนะ เรียกว่า “ธรรมรัตนะ” พระไตรปิฎกนี้ของเดิมเป็นภาษาบาลี พระสาวกในปางก่อนได้ท่องจำสืบมาโดยมุขปาฐะตราบจนได้จารึกเป็นลายลักษณ์อักษร ภายหลังเมื่อมีเหตุวิบัติได้เกิดขึ้นในพระพุทธานุศาสน์พระมหากษัตริย์ในฐานะที่ทรงเป็นพุทธมามกะ ได้ทรงอุปถัมภ์ให้พระเถรานุเถระเป็นผู้บริหารตลอดมา จัดการสังคายนาพระไตรปิฎก โดยเฉพาะสมัยกรุงรัตนโกสินทร์กระทำถึง 3 ครั้ง คือในรัชกาลที่ 1 ที่ 5 และที่ 7 ในต่างประเทศหลายประเทศได้แปลบาลีพระไตรปิฎกออกเป็นภาษาของเขามาช้านานแล้ว จึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะจัดแปลพระไตรปิฎกฉบับบาลีเป็นภาษาไทยให้ตลอดสมบูรณ์ จะเป็นการเฉลิมพระเกียรติแห่งกษัตริย์ไทยและได้เชิดชูเกียรติแห่งรัฐบาลในระบบประชาธิปไตยให้ปรากฏไพศาลไปตลอดถึงนานาประเทศ แต่เนื่องด้วยงานนี้เป็นงานใหญ่ไม่เป็นวิสัยที่เอกชนคนสามัญจะพึงจัดทำให้สำเร็จเรียบร้อยได้ สมเด็จพระสังฆราชจึงมีบัญชาให้แจ้งไปยังกระทรวงธรรมการ (กระทรวงศึกษาธิการในปัจจุบัน) เพื่อนำความกราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์

กระทรวงธรรมการได้รายงานเสนอนายกรัฐมนตรีนำกราบบังคมทูลพระกรุณาทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วยตามพระปรารภอันดียิ่งของสมเด็จพระสังฆราช จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้รับการจัดแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทยไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ถวายให้สมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธานในการนี้ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ทรงแต่งตั้งพระเถรานุเถระเป็นกรรมการจัดแปลได้ตามสมควร คณะกรรมการแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทย ได้เริ่มดำเนินการแปลตั้งตั้งแต่ พ.ศ. 2483 เป็นต้นมา จนถึงพ.ศ. 2492 จึงแปลเสร็จเรียบร้อย หากยังค้างอยู่แต่การตรวจสำนวนคำแปล ซึ่งกรรมการแผนกตรวจสำนวนคำแปลมีอยู่จำนวนน้อย บางท่านก็พ้นหน้าที่ไปแล้ว ต้องปรับปรุงคณะกรรมการเพิ่มเติมใหม่ เพื่อเร่งรัดตรวจสำนวนให้เสร็จเรียบร้อยลงในเวลาอันสมควร ต่อมาถึงพ.ศ. 2495 รัฐบาลได้จัดตั้งงบประมาณขึ้นอุปถัมภ์เพื่อสร้างพระไตรปิฎกให้ทันพิธีฉลองยี่สิบห้าพุทธศตวรรษในปี 2500 และเป็นการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยเป็นรูปเล่ม เป็นครั้งแรกในประเทศไทย เป็นจำนวน 2,500 จบ จบละ 80 เล่ม

การจัดพิมพ์ครั้งที่ 2

เนื่องจากการจัดพิมพ์ครั้งแรกได้จำหน่ายจ่ายแจกไปยังสถานศึกษา ห้องสมุดและพระอารามหลวงทั่วราชอาณาจักร สถานทูต กับสถาบันการศึกษาที่เนื่องด้วยพระพุทธศาสนาในนานาประเทศ ตามความประสงค์ของรัฐบาล ในการจัดงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษนั้นแล้ว ปรากฏว่าพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับนี้ เป็นที่ต้องการของผู้ใคร่ศึกษา และเป็นที่ยินยอมของประชาชนผู้ประสงค์บุญด้วยการบริจาคทุนสร้างให้เป็นสมบัติของวัดทั่วไป ด้วยคณะกรรมการอำนวยการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาไทยในครั้งนั้น จึงอนุญาตให้กรมการศาสนาจัดพิมพ์เพิ่มเติมขึ้นอีก และมอบหมายให้กรมการศาสนาเป็นภาระในการจัดจำหน่ายจ่ายแจกพระไตรปิฎกสืบต่อมา

เมื่อเห็นว่าพระไตรปิฎกภาษาไทยที่จัดพิมพ์ครั้งแรกจำหน่ายจ่ายแจกหมดสิ้นตั้งแต่ปีพ.ศ. 2513 ไปแล้ว แต่ยังมีผู้ศรัทธาปรารถนาสร้างไว้เป็นสมบัติในพระศาสนาไม่ขาดสาย กรมการศาสนาจึงพิจารณาเห็นสมควรจัดพิมพ์ขึ้นอีกเป็นครั้งที่ 2 นำโครงการเสนอที่ประชุมมหาเถรสมาคม ได้รับอนุญาตให้ดำเนินการได้ในปี พ.ศ. 2514 ซึ่งนับเป็นมหามงคลสมัยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบัน เสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติบรรจบครบ 25 ปี ในวันที่ 7 มิถุนายน พ.ศ. 2514 พอดี ซึ่งในโอกาสนี้ทางราชการได้จัดพระราชพิธีรัชดาภิเษกถวาย

เป็นการเฉลิมพระเกียรติ คณะกรรมการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งนี้ จึงเห็นสมควรทูลเกล้าฯ ถวายการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาไทยครั้งนี้เฉลิมพระเกียรติในปรัชดาภิเษกนี้ด้วย โดยให้ชื่อพระไตรปิฎกฉบับพิมพ์ครั้งนี้ว่า **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง** และประกาศการจัดพิมพ์ครั้งนี้ว่า พิมพ์ในปีฉลองรัชดาภิเษกพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาล ที่ 9 พุทธศักราช 2514

มีข้อควรบันทึกเรื่องการทำงานของคณะกรรมการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งนี้ไว้ให้ปรากฏ คือ คณะกรรมการจัดพิมพ์ทั้งฝ่ายวิชาการและฝ่ายธุรการพยายามรักษาข้อความตามฉบับที่พิมพ์ครั้งแรกทั้งหมด นอกจากนี้ปรากฏว่าผิดพลาดจึงแก้ไข นอกจากนี้คณะกรรมการเห็นว่าจำนวนเล่มฉบับภาษาไทยที่พิมพ์ในครั้งแรก แยกกระจายจากฉบับบาลีไว้เป็น 80 เล่ม ปรากฏว่า บางเล่มทำให้เรื่องแยกกันแยกหมวดแยกวรรคกระจายมากเกินไปและในการอ้างอิงในฉบับภาษาไทยก็ไม่ตรงกับเล่มที่ในฉบับภาษาบาลีซึ่งมีอยู่ 45 เล่ม ทำให้เกิดความไขว้เขวแก่นักศึกษาซึ่งศึกษาทั้ง 2 ฉบับ จึงได้ปรับปรุงรูปเล่มจัดพิมพ์ฉบับภาษาไทยให้เท่ากับฉบับภาษาบาลีเป็นเล่มต่อเล่ม รวมแล้ว 1 จบ 45 เล่ม จัดพิมพ์จำนวน 2,000 จบ

การจัดพิมพ์ครั้งที่ 3

เมื่อพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง ที่จัดพิมพ์ขึ้นเมื่อพ.ศ. 2514 จำนวน 2,000 จบ มีผู้สนใจสร้างทั้งในและต่างประเทศ จำหน่ายหมดในปี 2520

กรมการศาสนาจึงนำโครงการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง ครั้งที่ 3 ขึ้น เสนอมหาเถรสมาคม ในการประชุมครั้งที่ 3/2520 เมื่อวันที่ 9 ธันวาคม 2520 ที่ประชุมพิจารณาแล้วเห็นชอบด้วย กรมการศาสนาจึงได้เสนอแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้น ดำเนินการจัดพิมพ์โดยได้ดำเนินการตรวจทานแก้ไขเพิ่มเติมต้นฉบับพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 และจัดพิมพ์ขึ้นอีกจำนวน 2,000 จบ จบละ 45 เล่ม หลังจากการจัดพิมพ์เสร็จเรียบร้อยแล้ว ได้จำหน่ายจ่ายแจกจนหมดสิ้นลงในปีพ.ศ. 2523 แต่ก็ยังไม่พอกับความต้องการของมหาชน

การจัดพิมพ์ครั้งที่ 4

เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ปีพุทธศักราช 2525 ทางคณะสงฆ์ได้สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณแห่งพระมหากษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์ ทุกพระองค์ที่ได้ทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาตลอดมา จึงเห็นสมควรจัดพิมพ์พระไตรปิฎก ภาษาไทยฉบับหลวงนี้ขึ้นเฉลิมพระเกียรติแห่งพระบรมราชจักรีวงศ์

กรมการศาสนาในฐานะผู้สนองงานคณะสงฆ์ ได้นำเรื่องเสนอมหาเถรสมาคมในการประชุมครั้งที่ 2/2524 เมื่อวันที่ 21 มกราคม 2524 ที่ประชุมมหาเถรสมาคมลงมติเห็นชอบในหลักการ ให้ดำเนินการจัดพิมพ์เป็นครั้งที่ 4 จำนวน 3,000 จบ เพื่อให้การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยทันการ สมเด็จพระสังฆราชทรงมีพระบัญชาให้แต่งตั้งกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ขึ้นดำเนินการ รวม 2 คณะ คือ คณะกรรมการอำนวยการจัดพิมพ์และจำหน่ายพระไตรปิฎก โดยมีสมเด็จพระญาณสังวร วัดบวรนิเวศวิหาร และสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์เป็นที่ปรึกษา อธิบดีกรมการศาสนาเป็นประธาน คณะกรรมการตรวจทานพระไตรปิฎกฯ มีพระเทพสิทธิมุนี (โชดก ญาณสิริ ป.ธ.9) เป็นประธาน

การจัดพิมพ์ครั้งนี้ได้ปรับปรุงรูปเล่มและขนาดแตกต่างไปจากเดิม โดยพิมพ์เป็นหนังสือขนาดแปดหน้ายกพิเศษเพื่อให้ได้มาตรฐานสากลนิยม สันปกพิมพ์หมายเลขเล่มที่ของพระไตรปิฎกไว้ตอนบน พิมพ์หมายเลขเล่มที่ของแต่ละปิฎกไว้ตอนล่าง เพื่อสะดวกในการค้นคว้าและอ้างอิง ในการจัดพิมพ์ได้เสร็จสิ้นด้วยความเรียบร้อย ตามความประสงค์ของผู้สร้างเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2525 เป็นการเฉลิมชาติ ดำรงพระศาสนา และเฉลิมพระเกียรติยศของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาตลอดมา ให้ดำรงมั่นคงอยู่ในแผ่นดินสืบไป

บทที่ 6

การสังคายนาพระไตรปิฎก สมัยปัจจุบันในประเทศไทย

เนื้อหาบทที่ 6
การสังคายนาพระไตรปิฎกสมัยปัจจุบันในประเทศไทย

โครงการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก

แนวคิด

บทนี้จะกล่าวถึงการสังคายนาพระไตรปิฎกในประเทศไทยว่าปรารถนาเหตุอย่างไร
ใครเป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องบ้าง และมีผลเป็นเช่นไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้ นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจวิธีการสังคายนาพระไตรปิฎกในประเทศไทย
ว่าทำอย่างไร
2. เพื่อให้ นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจประวัติความเป็นมา รวมถึงสาเหตุในการ
สังคายนาพระไตรปิฎกในประเทศไทย

บทที่ 6

การสังคายนาพระไตรปิฎกสมัยปัจจุบันในประเทศไทย

ในการสังคายนาตรวจชำระพระไตรปิฎกนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบโครงการสังคายนาตามที่สมเด็จพระสังฆราชถวายพระพร ทรงพระราชศรัทธาเลื่อมใสพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ โดยทรงพระราชดำริว่า พระพุทธวงษาอันเรียกว่า “พระไตรปิฎก” ย่อมเป็นหนังสือที่ประมวลธรรมวินัยของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งยังบริบูรณ์และตั้งมั่นอยู่ตราบไต่ ก็ย่อมเป็นหลักของพุทธบริษัทที่จะปฏิบัติให้เป็นสัมมาปฏิบัติถึงความมอกขามรุ่งเรืองถาวรอยู่ตราบนั่น

ดังนั้นจึงทรงพระบรมราชโองการประกาศขออาราธนาสมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระราชาคณะ พระราชาคณะ พระสงฆ์เปรียญธรรม พร้อมด้วยผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นการกระดำเนิการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ทั้งนี้เพื่อทรงอุทิศพระราชกุศลถวายแด่สมเด็จพระบรมราชบุพการี พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ พ่อค้า และประชาชนชาวไทยโดยทั่วไป ตามประกาศพระบรมราชโองการ ประกาศ ณ วันอังคารที่ 29 ตุลาคม พ.ศ. 2528 เป็นรัชกาลที่ 9 รัตนโกสินทร์ศก 205 ที่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

สมเด็จพระสังฆราช ทรงสนองพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในการดำเนินงาน โดยทรงแต่งตั้งคณะกรรมการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก คณะต่าง ๆ รวม 7 คณะ เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2528

สำหรับการดำเนินการต่าง ๆ ในการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งนี้ จะได้นำมากล่าวไว้โดยสรุปต่อไป

สรุปแนวการดำเนินงาน

โครงการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก

1. ผู้อำนวยการโครงการ   อธิบดีกรมการศาสนา
2. หน่วยงานที่รับผิดชอบ   กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา
3. ขั้นตอนการดำเนินงาน

1. ทำคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก (ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี แต่งตั้ง)

คณะกรรมการอำนวยการนี้ ประกอบด้วยที่ปรึกษา มีสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธานที่ปรึกษาและกรรมการอำนวยการ มี ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี เป็นประธานกรรมการอำนวยการ คณะกรรมการคณะนี้มีจำนวน 45 ท่าน มีหน้าที่อำนวยการดำเนินงานสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก ให้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย และแก้ไขปัญหาอุปสรรคที่จะเกิดขึ้น ให้ดำเนินการให้แล้วเสร็จทันกำหนดเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ครบ 5 รอบนักษัตร

2. พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช แต่งตั้งสังคีติการกสงฆ์

สังคีติการกสงฆ์คณะนี้ ประกอบด้วยสมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระราชาคณะ รองสมเด็จพระราชาคณะ พระราชาคณะชั้นธรรม ชั้นเทพ ชั้นราช ท้าวราชาณาจักร จำนวน 188 รูป มีสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธานสังคีติการกสงฆ์ สังคีติการกสงฆ์คณะนี้ มีหน้าที่ประชุมรับรองการตรวจชำระพระไตรปิฎกฉบับหลวง ทั้งภาษามคธและภาษาไทย ที่คณะกรรมการปาติวิโสธกะ ทั้ง 3 คณะ ได้จัดทำแล้วเป็นคราว ๆ ไป

3. พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราชแต่งตั้งคณะกรรมการปาติวิโสธกะ (คณะกรรมการแยกประเภท)

3.1 คณะกรรมการปาติวิโสธกะพระวินัยปิฎก (คณะกรรมการตรวจชำระพระวินัยปิฎก)

คณะกรรมการคณะนี้ประกอบด้วยพระภิกษุผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระวินัยปิฎก จำนวน 28 รูป (ตรวจชำระเล่มละ 3 รูป ไม่นับรวมสังฆปาโมกข์ ฝ่ายพระวินัยปิฎก ประธาน รองประธาน และเลขานุการ) เป็นกรรมการตรวจชำระพระวินัยปิฎกซึ่งมี 8 เล่ม แบ่งออกเป็น

- ภิกขุวิภังค์ (เล่ม 1-2)
- ภิกขุณีวิภังค์ (เล่ม 3)
- มหาวรรค (เล่ม 4-5)
- จุลวรรค (เล่ม 6-7)
- ปริวาร (เล่ม 8)

คณะกรรมการปาสิวิโสธกะคณะนี้ตรวจชำระพระวินัยปิฎก ทั้งภาษามคธ และภาษาไทย โดยสอบทานกับพระไตรปิฎกฉบับอักษรไทยและอักษรอื่น ๆ และสอบทานกับอรรถกถา ฎีกา โยชนา สัททวิเสส และปกรณ์พิเศษ พร้อมทั้งตรวจสอบแก้ไขคำแปลภาษาไทยให้ถูกต้อง ในกรณีนี้ให้มีหน้าที่รับรองการตรวจชำระพระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎกสำหรับกองอื่นด้วย

3.2 คณะกรรมการปาสิวิโสธกะพระสุตตันตปิฎก (คณะกรรมการตรวจชำระพระสุตตันตปิฎก)

คณะกรรมการคณะนี้ประกอบด้วยพระภิกษุผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระสุตตันตปิฎก จำนวน 81 รูป (ตรวจชำระเล่มละ 3 รูป ไม่นับรวมสังฆปาโมกข์ฝ่ายพระสุตตันตปิฎก ประธาน รองประธาน 2 รูป เลขานุการ และผู้ช่วยเลขานุการ) เป็นกรรมการตรวจชำระพระสุตตันตปิฎก ซึ่งมี 25 เล่ม แบ่งเป็น

- ทีฆนิกาย (เล่ม 9-11)
- มัชฌิมนิกาย (เล่ม 12-14)
- สังยุตตนิกาย (เล่ม 15-19)
- อังคุตตรนิกาย (เล่ม 20-24)
- ขุททกนิกาย (เล่ม 25-33)

คณะกรรมการปาสิวิโสธกะคณะนี้ตรวจชำระพระสุตตันตปิฎกทั้งภาษามคธ และภาษาไทย โดยสอบทานกับพระไตรปิฎกฉบับอักษรไทยและอักษรอื่น ๆ และสอบทานกับอรรถกถา ฎีกา โยชนา สัททวิเสส และปกรณ์พิเศษ ตรวจสอบแก้ไขคำแปลภาษาไทยให้ถูกต้อง ในกรณีนี้ให้มีหน้าที่รับรองการตรวจชำระพระวินัยปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก สำหรับกองอื่นด้วย

3.3 คณะกรรมการปาสิวิโสธกะพระอภิธรรมปิฎก (คณะกรรมการตรวจชำระพระอภิธรรมปิฎก)

คณะกรรมการคณะนี้ประกอบด้วยพระภิกษุผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระอภิธรรมปิฎก จำนวน 40 รูป (ตรวจชำระเล่มละ 3 รูป ไม่นับรวมสังฆปาโมกข์ ฝ่ายพระอภิธรรมปิฎกมี 12 เล่ม แบ่งออกเป็น

- ธัมมสังคณี (เล่ม 34)
- วิภังค์ (เล่ม 35)
- ธาตุกถา (เล่ม 36)

- บุคคลบัญญัติ (เล่ม 36)
- กถาวัตถุ (เล่ม 37)
- ยมก (เล่ม 38-39)
- ปิฎฐาน (เล่ม 40-45)

คณะกรรมการปาสิวิโสธกะคณะนี้ตรวจชำระพระอภิธรรมปิฎกทั้งภาษามคธและภาษาไทย โดยสอบทานกับพระไตรปิฎกฉบับอักษรไทยและอักษรอื่น ๆ และสอบทานกับอรรถกถาฎีกา โยชนา สัททวิเสส และปกรณ์วิเศษ พร้อมทั้งตรวจสอบแก้ไขคำแปลภาษาไทยให้ถูกต้องในกรณีนี้ให้มีหน้าที่รับรองการตรวจชำระพระวินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎกสำหรับกองอื่นด้วย

3.4 พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราชแต่งตั้งคณะกรรมการแห่งสังฆคิติการสงฆ์

คณะกรรมการคณะนี้ประกอบด้วยพระเถระผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก จำนวน 15 รูป คัดเลือกจากคณะกรรมการปาสิวิโสธกะทั้ง 3 คณะ คณะละ 2 รูป และพระเถระผู้ทรงคุณวุฒิอื่นอีก 9 รูป

คณะกรรมการคณะนี้มีหน้าที่ดูแลการดำเนินงานตรวจชำระพระไตรปิฎกให้เป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนดไว้ สอดคล้องเป็นแนวเดียวกัน และให้ฉันทานุมัติในการที่จะนำพระไตรปิฎกเล่มที่ชำระแล้ว เข้ารับการรับรองจากสังฆคิติการสงฆ์

3.5 พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราชแต่งตั้งศาสนบัณฑิตในการสังคายนาพระธรรมวินัย ตรวจชำระพระไตรปิฎก

3.5.1 ศาสนบัณฑิตฝ่ายบรรพชิต

3.5.2 ศาสนบัณฑิตฝ่ายคฤหัสถ์

ศาสนบัณฑิตคณะนี้ประกอบด้วยพระภิกษุและคฤหัสถ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระไตรปิฎก มีหน้าที่ช่วยเหลือทางวิชาการและอำนวยความสะดวกแก่คณะกรรมการปาสิวิโสธกะทั้ง 3 คณะ ให้ดำเนินการตรวจชำระพระไตรปิฎกฉบับหลวงทั้งภาษามคธและภาษาไทย สำเร็จบรรลุเป้าหมายด้วยความเรียบร้อย ถูกต้องสมบูรณ์

3.6 พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราชแต่งตั้งกรรมการดำเนินการและประสานงาน

3.7 พระลิขิตสมเด็จพระสังฆราชถวายสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ตามโบราณราชประเพณี

3.8 ประชุมประธานกรรมการและรองประธานกรรมการปาฏิวิโสภะทั้ง 3 คณะ พร้อมทั้งเชิญศาสนบัณฑิตบางท่าน หรือจัดทำปฏิทินปฏิบัติการการสังคายนาพระธรรมวินัย ตรวจชำระพระไตรปิฎก

3.9 ประชุมปฐมนิเทศคณะกรรมการปาฏิวิโสภะทั้ง 3 คณะ ชักซ้อมความเข้าใจ ในการตรวจชำระพระไตรปิฎกทั้งภาษามคธและภาษาไทย เพื่อให้ปฏิบัติงานไปในแนวเดียวกัน

4. สถานที่ดำเนินการ

4.1 เมื่อทรงรับไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ตามลิติตของสมเด็จพระสังฆราชที่ทรง ถวายตาม ข้อ 3.7 แล้วกำหนดพระราชพิธีประกาศการอุปถัมภ์การสังคายนาตรวจชำระ พระไตรปิฎก ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

4.2 ประชุมคณะกรรมการอำนวยการและสังคีติการกสงฆ์ เป็นการประชุมใหญ่ ณ พุทธมณฑล

4.3 ประชุมปฏิบัติการคณะกรรมการปาฏิวิโสภะทั้ง 3 คณะ ณ ตำหนักสมเด็จพระ วิดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

5. ขั้นตอนการตรวจชำระพระไตรปิฎก

5.1 วาระที่ 1 คณะกรรมการปาฏิวิโสภะแต่ละคณะกรรมการดำเนินการตรวจ ชำระพระไตรปิฎกทั้งภาษามคธและภาษาไทยในความรับผิดชอบให้ถูกต้องสมบูรณ์

5.2 วาระที่ 2 เมื่อกรรมการปาฏิวิโสภะแต่ละคณะดำเนินการตามวาระที่ 1 แล้วให้นำมาพิจารณารวมในคณะกรรมการทั้ง 3 คณะพร้อมกันเพื่อรับรองในวาระที่ 2

5.3 วาระที่ 3 เมื่อดำเนินการตามวาระที่ 2 แล้ว นำมาเสนอเพื่อสังคีติการกสงฆ์ พิจารณารับรองในวาระที่ 3

6. ระยะเวลาการดำเนินการ

ให้ประธานกรรมการและรองประธานกรรมการปาฏิวิโสภะทั้ง 3 คณะ ซึ่งจะ ประชุมหารือกันในข้อ 3.8 กำหนดระยะเวลาให้การดำเนินงานเสร็จเรียบร้อยบริบูรณ์ ก่อนวัน เจริญพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ครบ 5 รอบนักษัตร ในปีพ.ศ. 2530

บทที่ 7
ลำดับชั้นคัมภีร์
ทางพระพุทธศาสนา

เนื้อหาบทที่ 7

ลำดับชั้นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

1. พระไตรปิฎก
2. คำอธิบายพระไตรปิฎก
3. คำอธิบายอรรถกถา
4. คำอธิบายฎีกา

แนวคิด

ในทางพระพุทธศาสนา นอกจากคำสอนในพระไตรปิฎกแล้ว ยังมีคัมภีร์อื่นที่ได้กระทำขึ้นภายหลัง เพื่ออธิบายข้อความในพระไตรปิฎกในส่วนที่ยากแก่การเข้าใจ ที่เรียกว่า ช้่นอรรถกถา และยังมีคัมภีร์ในลำดับชั้นถัดไปด้วย การจะศึกษาพระไตรปิฎกให้เชี่ยวชาญ จำเป็นที่จะต้องเข้าใจภาพรวมของการลำดับชั้น และการให้ความสำคัญในแต่ละชั้นคัมภีร์ว่า เป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้ นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจประวัติลำดับชั้นของคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ว่าเป็นอย่างไร
2. เพื่อให้ นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจภาพรวมคัมภีร์ในทางพระพุทธศาสนาทั้งใน ส่วนของพระไตรปิฎกและอรรถกถา

บทที่ 7

ลำดับชั้นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

แม้ว่าพระไตรปิฎกจะนับว่าเป็นคัมภีร์สำคัญและเป็นหลักฐานทางพระพุทธศาสนา แต่ก็มีคัมภีร์อื่นอีกที่เกี่ยวข้องด้วย จึงควรทราบลำดับชั้นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาดังต่อไปนี้

1. พระไตรปิฎก เป็นหลักฐานชั้น 1 เรียกว่า **บาลี**
2. คำอธิบายพระไตรปิฎก เป็นหลักฐานชั้น 2 เรียกว่า **อรรถกถา** หรือ **วณณา**
3. คำอธิบายอรรถกถา เป็นหลักฐานชั้น 3 เรียกว่า **ฎีกา**
4. คำอธิบายฎีกา เป็นหลักฐานชั้น 4 เรียกว่า **อนุฎีกา**

นอกจากนี้ยังมีคัมภีร์ที่แต่งขึ้นว่าด้วยไวยากรณ์ภาษาบาลีฉบับต่าง ๆ และอธิบายศัพท์ต่าง ๆ เรียกรวมกันว่า สัทททวิเสส เป็นสำนวนที่เรียกกัน ในวงการนักปราชญ์บาลีฝ่ายไทย ดังปรากฏในพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่า เมื่อทำสังคายนาในรัชกาลที่ 1 กรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2331 เพื่อชำระพระไตรปิฎกนั้น ได้มีการชำระคัมภีร์สัทททวิเสสต่าง ๆ ด้วย โดยมีพระพุฒาจารย์เป็นแม่กอง เช่น มูลกัจจายนปกรณ์ รูปลัทธิ ธาตุุปที่ปิคา อภิธาน์ปที่ปิคา และสุจิ เป็นต้น

การจัดชั้นของพระไตรปิฎกนั้นจัดตามกาลเวลากล่าวคือพระไตรปิฎกเป็นของที่มีมาก่อน จัดเป็นหลักฐานชั้น 1 ส่วนอรรถกถานั้นแต่งขึ้นประมาณ 956 ปี ภายหลังกพุทธปรินิพพาน จัดเป็นชั้น 2 ส่วนฎีกาแต่งขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 1587 นับเป็นหลักฐานชั้น 3 ส่วนคัมภีร์อนุฎีกานั้นแต่งขึ้นมาภายหลังฎีกาเป็นคำอธิบายฎีกาอีกต่อหนึ่ง นับเป็นหลักฐานชั้น 4

ตารางลำดับชั้นคุณวุฒิในพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกาบาลี

พระไตรปิฎก	อักษรย่อ คัมภีร์	อรรถกถา	อักษรย่อ คัมภีร์	ฎีกา	อักษรย่อ คัมภีร์
ก. พระวินัยปิฎก					
๑. วินัยปิฎก มหาวิภังคปาฐ	วิ.มหา.	-วินัยปิฎก สมณปาสาทิกา ปราชชิกฉลฺลปะ-สังฆทิลกตี-มหาเวลาทีอฎฐกถา	วิ.อ.	๑. วชิรพุทธฎีกา ๒. สารชุดทีปนีฎีกา ๓. วินิตวีโนทนีฎีกา	วชิรฎีกา สารชุดฎีกา วินิตฎีกา
๒. วินัยปิฎก ภิกขุทีปนีวิภังคปาฐ	วิ.ภิกขุทีป.				
๓. วินัยปิฎก มหาเวลาคปาฐ	วิ.ม.				
๔. วินัยปิฎก จุฬเวลาคปาฐ	วิ.จ.				
๕. วินัยปิฎก ปริวารปาฐ	วิ.ป.				
ข. พระสุตตันตปิฎก					
๖. ทีฆนิกาย สัตถกขเนรคคปาฐ	ที.ส.	-ทีฆนิกาย สุนงคตวิลาสินี สัตถกขเนรคคคอุฏฐกถา	ที.ส.อ.	-ทีฆนิกาย สาธุวิลาสินี สัตถก.ขเนรคคคคอุภินวฎีกา	ที.ส.ฎีกา (อินทว)
๗. ทีฆนิกาย มหาเวลาคปาฐ	ที.ม.	-ทีฆนิกาย สุนงคตวิลาสินี มหาเวลาคคอุฏฐกถา	ที.ม.อ.	-ทีฆนิกาย สิ้นทองปกาสนี สัตถกขเนรคคคคฎีกา	ที.ส.ฎีกา
๘. ทีฆนิกาย ปาฎีกาเวลาคปาฐ	ที.ป.	-ทีฆนิกาย สุนงคตวิลาสินี ปาฎีกาเวลาคคอุฏฐกถา	ที.ป.อ.	-ทีฆนิกาย สิ้นทองปกาสนี มหาเวลาคคฎีกา	ที.ม.ฎีกา
๙. มัชฌิมนิกาย มูลปะถเวลาคปาฐ	ม.ม.	-มัชฌิมนิกาย ปะถเวลาคคอุฏฐกถา	ม.ม.อ.	-มัชฌิมนิกาย สิ้นทองปกาสนี มูลปะถเวลาคคฎีกา	ที.ป.ฎีกา
๑๐. มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปะถเวลาคปาฐ	ม.ม.	-มัชฌิมนิกาย ปะถเวลาคคอุฏฐกถา	ม.ม.อ.	-มัชฌิมนิกาย สิ้นทองปกาสนี มูลปะถเวลาคคฎีกา	ม.ม.ฎีกา
๑๑. มัชฌิมนิกาย อุปริปะถเวลาคปาฐ	ม.อุ.	-มัชฌิมนิกาย ปะถเวลาคคอุฏฐกถา	ม.อุ.อ.	-มัชฌิมนิกาย สิ้นทองปกาสนี มัชฌิม-อุปริปะถเวลาคคฎีกา	ม.ม.ฎีกา
๑๒. สัฎฐตนิกราย สทาเวลาคปาฐ	ส.ส.	-สัฎฐตนิกราย สารชุดปกาสนี สทาเวลาคคอุฏฐกถา	ส.ส.อ.	-สัฎฐตนิกราย สิ้นทองปกาสนี มัชฌิม-อุปริปะถเวลาคคฎีกา	ส.ฎีกา
๑๓. สัฎฐตนิกราย นีทานเวลาคปาฐ	ส.น.	-สัฎฐตนิกราย สารชุดปกาสนี นีทาน-ขเนรคคคคอุฏฐกถา	ส.น.อ.	-สัฎฐตนิกราย สิ้นทองปกาสนี สัฎฐตฎีกา	ส.ฎีกา
๑๔. สัฎฐตนิกราย ขเนรคคคคปาฐ	ส.ข.	-สัฎฐตนิกราย สารชุดปกาสนี นีทาน-ขเนรคคคคคอุฏฐกถา	ส.ข.อ.	-สัฎฐตนิกราย สิ้นทองปกาสนี สัฎฐตฎีกา	ส.ฎีกา
๑๕. สัฎฐตนิกราย สพทตเวลาคปาฐ	ส.สพ.	-สัฎฐตนิกราย สารชุดปกาสนี สพทต-มหารคคคคคอุฏฐกถา	ส.สพ.อ.	-สัฎฐตนิกราย สิ้นทองปกาสนี สัฎฐตฎีกา	ส.ฎีกา
๑๖. สัฎฐตนิกราย มหารคคคคคปาฐ	ส.ม.	-สัฎฐตนิกราย สารชุดปกาสนี สพทต-มหารคคคคคคอุฏฐกถา	ส.สพ.ม.อ.	-สัฎฐตนิกราย สิ้นทองปกาสนี สัฎฐตฎีกา	ส.ฎีกา
๑๗. อังคุตตรนิกาย เอกกนิปาตปาฐ	อ.อ.	-อังกคุตตรนิกาย มโนรณปุริณี เอกกนิปาตคคอุฏฐกถา	อ.อ.	-อังกคุตตรนิกาย สารชุดมณฺหุสา อังกคุตตรฎีกา	อ.อ.ฎีกา
๑๘. อังคุตตรนิกาย ทุกกนิปาตปาฐ	อ.ท.	-อังกคุตตรนิกาย มโนรณปุริณี ทุกกนิปาตคคอุฏฐกถา	อ.ท.อ.	-อังกคุตตรนิกาย สารชุดมณฺหุสา อังกคุตตรฎีกา	อ.ท.ฎีกา
๑๙. อังคุตตรนิกาย ติกกนิปาตปาฐ	อ.ต.	-อังกคุตตรนิกาย มโนรณปุริณี ทุกกนิปาตคคอุฏฐกถา	อ.ต.อ.	-อังกคุตตรนิกาย สารชุดมณฺหุสา อังกคุตตรฎีกา	อ.ต.ฎีกา
๒๐. อังคุตตรนิกาย จตุกกนิปาตปาฐ	อ.จ.	-อังกคุตตรนิกาย มโนรณปุริณี ทุกกนิปาตคคอุฏฐกถา	อ.จ.อ.	-อังกคุตตรนิกาย สารชุดมณฺหุสา อังกคุตตรฎีกา	อ.จ.ฎีกา
๒๑. อังคุตตรนิกาย ปตตกนิปาตปาฐ	อ.ป.	-อังกคุตตรนิกาย มโนรณปุริณี ปตตกนิปาตคคอุฏฐกถา	อ.ป.อ.	-อังกคุตตรนิกาย สารชุดมณฺหุสา อังกคุตตรฎีกา	อ.ป.ฎีกา
๒๒. อังคุตตรนิกาย เอกกนิปาตปาฐ	อ.อ.	-อังกคุตตรนิกาย มโนรณปุริณี ปตตกนิปาตคคอุฏฐกถา	อ.อ.อ.	-อังกคุตตรนิกาย สารชุดมณฺหุสา อังกคุตตรฎีกา	อ.อ.ฎีกา
๒๓. อังคุตตรนิกาย สตุตกนิปาตปาฐ	อ.ส.	-อังกคุตตรนิกาย มโนรณปุริณี ปตตกนิปาตคคอุฏฐกถา	อ.ส.อ.	-อังกคุตตรนิกาย สารชุดมณฺหุสา อังกคุตตรฎีกา	อ.ส.ฎีกา
๒๔. อังคุตตรนิกาย อฎฐกนิปาตปาฐ	อ.อ.	-อังกคุตตรนิกาย มโนรณปุริณี ปตตกนิปาตคคอุฏฐกถา	อ.อ.อ.	-อังกคุตตรนิกาย สารชุดมณฺหุสา อังกคุตตรฎีกา	อ.อ.ฎีกา
๒๕. อังคุตตรนิกาย นวกกนิปาตปาฐ	อ.น.	-อังกคุตตรนิกาย มโนรณปุริณี ปตตกนิปาตคคอุฏฐกถา	อ.น.อ.	-อังกคุตตรนิกาย สารชุดมณฺหุสา อังกคุตตรฎีกา	อ.น.ฎีกา

ตารางลำดับคัมภีร์ในพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกาบาลี (ต่อ)

พระไตรปิฎก	อักษรย่อ คัมภีร์	อรรถกถา	อักษรย่อ คัมภีร์	ฎีกา	อักษรย่อ คัมภีร์
๒๖. อังคุตตรนิกาย ทสก นิปาตปาถ	อง ทสก.	- อังคุตตรนิกาย มโนรณปุริณี ปลงกนิปาตอฏฐกถา	ทสก., เอกาทสก.อ.	- อังคุตตรนิกาย สารตมณฺหฺสา อังคุตตรฎีกา	อง.ฎีกา
๒๗. อังคุตตรนิกาย เอกาทสกนิปาตปาถ	อง เอกาทสก.	- อังคุตตรนิกาย มโนรณปุริณี ปลงกนิปาตอฏฐกถา	ขุ.ข.อ.	- อังคุตตรนิกาย สารตมณฺหฺสา อังคุตตรฎีกา	อง.ฎีกา
๒๘. ขุททกนิกาย ขุททกปาฐปาถ	ขุ.ข.	- ขุททกนิกาย ปริมตโต ไชติกา ขุททกปาฐอฏฐกถา	ขุ.ร.อ.	- ธรรมปัทมหน้าฎีกา	ขุ.ร.ฎีกา
๒๙. ขุททกนิกาย ธรรมปัทมปาถ	ขุ.ร.	- ขุททกนิกาย ปริมตโตที่มี อุทานอฏฐกถา	ขุ.อุ.อ.		
๓๐. ขุททกนิกาย อุทานปาถ	ขุ.อ.	- ขุททกนิกาย ปริมตโตที่มี อิติวุตตกอฏฐกถา	ขุ.อิติ.อ.		
๓๑. ขุททกนิกาย อิติวุตตกปาถ	ขุ.อิติ.	- ขุททกนิกาย ปริมตโตที่มี อิติวุตตกอฏฐกถา	ขุ.ส.อ.		
๓๒. ขุททกนิกาย สุตตนิปาตปาถ	ขุ.ส.	- ขุททกนิกาย ปริมตโต ไชติกา สุตตนิปาตอฏฐกถา	ขุ.วิ.อ.		
๓๓. ขุททกนิกาย วิมาวอดฺธปาถ	ขุ.วิ.	- ขุททกนิกาย ปริมตโตที่มี วิมาวอดฺธอฏฐกถา	ขุ.ป.๒.อ.		
๓๔. ขุททกนิกาย เปตวตฺถปาถ	ขุ.เป๒.	- ขุททกนิกาย ปริมตโต ไชติกา เปตวตฺถอฏฐกถา	ขุ.เดร.อ.		
๓๕. ขุททกนิกาย เถรคาลาปาถ	ขุ.เดร.	- ขุททกนิกาย ปริมตโตที่มี เถรคาลาอฏฐกถา	ขุ.เดร์.อ.		
๓๖. ขุททกนิกาย เถร์คาลาปาถ	ขุ.เดร์.	- ขุททกนิกาย ปริมตโตที่มี เถร์คาลาอฏฐกถา	ขุ.ชา.อ.		
๓๗. ขุททกนิกาย ชาตกปาถ	ขุ.ชา.	- ขุททกนิกาย ชาตกอฏฐกถา	ขุ.ม.อ.		
๓๘. ขุททกนิกาย มหานิทฺเทสปาถ	ขุ.ม.	- ขุททกนิกาย สาทมมมปฺปชฺไชติกา มหานิทฺเทสอฏฐกถา	ขุ.จู.อ.		
๓๙. ขุททกนิกาย จุฬนิทฺเทสปาถ	ขุ.จู.	- ขุททกนิกาย สาทมมมปฺปชฺไชติกา จุฬนิทฺเทสอฏฐกถา	ขุ.ป.อ.		
๔๐. ขุททกนิกาย ปฏิสมภิกขมคตปาถ	ขุ.ป.	- ขุททกนิกาย สาทมมมปฺปกาสิณี ปฏิสมภิกขมคตอฏฐกถา	ขุ.อบ.อ.		
๔๑. ขุททกนิกาย อปทานปาถ	ขุ.อบ.	- ขุททกนิกาย วิสุทฺทชนวิลาสิณี อปทานอฏฐกถา	ขุ.พุทธ.อ.		
๔๒. ขุททกนิกาย พุทฺธวํสาปาถ	ขุ.พุทธ.	- ขุททกนิกาย มรฺรุตตวิลาสิณี พุทฺธวํสาอฏฐกถา	ขุ.จริยา.อ.		
๔๓. ขุททกนิกาย จริยปิฎกปาถ	ขุ.จริยา.	- ขุททกนิกาย ปริมตโตที่มี จริยปิฎกอฏฐกถา			
ค. พระอภิธรรมปิฎก					
๔๔. อภิธรรมปิฎก ธรรมสงคณีปาถ	อภิ.สง.	- อภิธรรมปิฎก ธรรมสงคณี อฏฐกถา	อภิ.สง.อ.	- อภิธรรมปิฎก ธรรมสงคณี-วิภังค-ไปเฉตปกรณมฺหฺฎีกา	อภิ.มฺหฺฎีกา
๔๕. อภิธรรมปิฎก วิภังคปาถ	อภิ.วิ.	- อภิธรรมปิฎก วิภังค สมฺโมทวิโนทนีอฏฐกถา	อภิ.วิ.อ.	- อภิธรรมปิฎก ธรรมสงคณี-วิภังค-ไปเฉตปกรณมฺหฺฎีกา	
๔๖. อภิธรรมปิฎก ชาติคาปาถ	อภิ.ฐา.	- อภิธรรมปิฎก ปลงปกรณมฺหฺอฏฐกถา	อภิ.ไปเฉ.อ.	- อภิธรรมปิฎก ธรรมสงคณี-วิภังค-ไปเฉตปกรณมฺหฺฎีกา	
๔๗. อภิธรรมปิฎก ปุคฺคตปไปเฉตตฺติปาถ	อภิ.ป.	- อภิธรรมปิฎก ปลงปกรณมฺหฺอฏฐกถา	อภิ.ไปเฉ.อ.	- อภิธรรมปิฎก ธรรมสงคณี-วิภังค-ไปเฉตปกรณมฺหฺฎีกา	
๔๘. อภิธรรมปิฎก กถาวตฺตปาถ	อภิ.ก.	- อภิธรรมปิฎก ปลงปกรณมฺหฺอฏฐกถา	อภิ.ไปเฉ.อ.	- อภิธรรมปิฎก ธรรมสงคณี-วิภังค-ไปเฉตปกรณมฺหฺฎีกา	
๔๙. อภิธรรมปิฎก ขนปาถ	อภิ.ข.	- อภิธรรมปิฎก ปลงปกรณมฺหฺอฏฐกถา	อภิ.ไปเฉ.อ.	- อภิธรรมปิฎก ธรรมสงคณี-วิภังค-ไปเฉตปกรณมฺหฺฎีกา	
๕๐. อภิธรรมปิฎก ปญฺญานปาถ	อภิ.ป.	- อภิธรรมปิฎก ปลงปกรณมฺหฺอฏฐกถา	อภิ.ไปเฉ.อ.	- อภิธรรมปิฎก ธรรมสงคณี-วิภังค-ไปเฉตปกรณมฺหฺฎีกา	

บทที่ 8

ระบบการจำแนกพระไตรปิฎก และเนื้อหาย่อโดยสังเขป

เนื้อหาบทที่ 8

ระบบการจำแนกพระไตรปิฎกและเนื้อหาย่อโดยสังเขป

1. ระบบการจำแนกพระไตรปิฎก
2. วิเคราะห์กาลามสูตร

แนวคิด

ในบทนี้จะได้ศึกษาในเนื้อหาพระไตรปิฎกอย่างละเอียดลึกซึ้งมากขึ้น ทั้งการจำแนกพระไตรปิฎก และเนื้อหาโดยสังเขปในส่วนต่าง ๆ ของพระไตรปิฎก รวมถึงการวิเคราะห์บางพระสูตรเพื่อให้เราฝึกคิดวิเคราะห์พระไตรปิฎก เพื่อการเข้าใจอย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้ นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจระบบการจำแนกพระไตรปิฎกว่าเป็นอย่างไร แต่ละส่วนกล่าวถึงเรื่องใด
2. เพื่อให้ นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจเนื้อหาโดยย่อของพระไตรปิฎกในส่วนต่าง ๆ

บทที่ 8

ระบบการจำแนกพระไตรปิฎกและเนื้อหาย่อโดยสังเขป

ระบบการจำแนกพระไตรปิฎกแบบโบราณ ท่านได้จำแนกพระไตรปิฎกออกเป็นดังนี้

1. พระวินัยปิฎก แบ่งออกเป็น 5 คัมภีร์ คือ

1. มหาวิภังค์ หรือ ภิกขุวิภังค์
2. ภิกขุณีวิภังค์
3. มหาวรรค
4. จุฬวรรค
5. ปริวาร

ซึ่งพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้แบ่งพระวินัยออกเป็น 5 คัมภีร์ตามวิธีการดังกล่าวนี้

นอกจากนี้ยังมีวิธีการแบ่งพระวินัยปิฎกอีก 2 แบบ ตามที่บันทึกไว้ในคัมภีร์ชื่อว่า วชิรสารัตถสังคหะ ที่พระรัตนปัญญาเถระรจนาทิ์เชียงใหม่ เมื่อพ.ศ. 2078 ดังนี้

แบบที่ 1 ปรากฏในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ ข้อ 22 ว่า “อาปามจุปาทิกา” ซึ่งท่านได้แบ่งพระวินัยปิฎกออกเป็น 5 คัมภีร์ มีคำย่อหรือหัวใจว่า **อา ปา ม จุ ป** คือ

1. อา	=	อาทิกัมมิกะ
2. ปา	=	ปาจิตตีย์
3. ม	=	มหาวรรค
4. จุ	=	จุลวรรค
5. ป	=	ปริวาร

แบบที่ 2 ปรากฏในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะข้อ 398 ว่า “ปาปามจุปิติ ปญจวิธวินัยปิฎก” พระวินัยปิฎกมี 5 คัมภีร์ คือ **ปา ปา ม จุ ป** ซึ่งท่านแบ่งพระวินัยปิฎกออกเป็น 5 คัมภีร์ มีคำย่อหรือหัวใจว่า **ปา ปา ม จุ ป** คือ

1. ปา = ปาราชิก
2. ปา = ปาจิตตีย์
3. ม = มหาวรรค
4. จุ = จุลวรรค
5. ป = ปริวาร

ส่วนพระไตรปิฎกที่สมาคมบาลีปกรณ์พิมพ์ขึ้นในประเทศไทยแบ่งพระวินัยปิฎก ออกเป็น 3 หมวด คือ

1. สุตตวิภังค์ รวมมหาวิภังค์และภิกขุวิภังค์เข้าด้วยกัน
2. ชันธกะ รวมมหาวรรคและจุลวรรคเข้าด้วยกัน
3. ปริวาร ก็คือ ปริวาร

2. พระสุตตันตปิฎก แบ่งออกเป็น 5 นิกายคือ

1. ทีฆนิกาย = ที
2. มัชฌิมนิกาย = ม
3. สังกยุตตนิกาย = ส
4. อังคุตตรนิกาย = อ
5. ขุททกนิกาย = ข

มีอักษรย่อว่า **ที ม ส อ ข**

คำว่า “นิกาย” แปลว่า หมวด หรือ หมู่ หมายถึง หมวดหรือหมู่ของพระสูตร การจัดแบ่งหมวดหรือหมู่ของพระสูตร พระสังคีตติกาจารย์ (พระเถระผู้ทำสังคายนาพระธรรมวินัย) ใช้เกณฑ์ดังนี้

1. แบ่งตามความยาวของพระสูตร คือ รวบรวมพระสูตรที่มีความยาวมากไว้เป็น หมวดหนึ่งหรือหมู่หนึ่ง เรียกว่า ทีฆนิกาย (หมวดยาว) รวบรวมพระสูตรที่มีความยาวปานกลางไว้เป็นหมวดหนึ่งหรือหมู่หนึ่ง เรียกว่า มัชฌิมนิกาย (หมวดปานกลาง) ส่วนพระสูตรที่มีขนาดความยาวน้อยกว่านั้นแยกไปจัดแบ่งไว้ใน หมวดอื่น และด้วยวิธีอื่นดังจะกล่าวในข้อ 2 ข้อ 3 และข้อ 4 ตามลำดับ

2. แบ่งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร คือ ประมวลพระสูตรที่มีเนื้อหาสาระประเภทเดียวกัน จัดไว้เป็นหมวดเดียวกัน เรียกว่า สังยุตตนิกาย (หมวดประเภทเนื้อหาสาระ) เช่น ประมวลเรื่องเกี่ยวกับพระมหากัสสปเถระเข้าไว้เป็นหมวดเดียวกัน เรียกว่า กัสสปสังยุต
3. แบ่งตามลำดับจำนวนองค์ธรรมหรือหัวข้อธรรมะ คือ รวบรวมพระสูตรที่มีหัวข้อธรรมะเท่ากันเข้าไว้เป็นหมวดเดียวกัน เรียกว่า อังคุตตรนิกาย (หมวดเรียงด้วยองค์) และมีชื่อกำกับหมวดย่อยว่า นิบาต มี 11 นิบาต คือ พระสูตรที่มีหัวข้อธรรม 1 ข้อ เรียกว่า เอกกนิบาต, มี 2 ข้อ เรียกว่า ทุกนิบาต, มี 3 ข้อ เรียกว่า ติกนิบาต, มี 4 ข้อ เรียกว่า จตุกกนิบาต, มี 5 ข้อ เรียกว่า ปัญจกนิบาต, มี 6 ข้อ เรียกว่า ฉักกนิบาต, มี 7 ข้อ เรียกว่า สัตตกนิบาต, มี 8 ข้อ เรียกว่า อัฏฐกนิบาต, มี 9 ข้อ เรียกว่า นวกนิบาต, มี 10 ข้อ เรียกว่า ทสกนิบาต และมี 11 ข้อ เรียกว่า เอกาทสกนิบาต
4. จัดแยกพระสูตรที่ไม่เข้าเกณฑ์ทั้ง 3 ข้างต้นไว้เป็นหมวดเดียวกัน เรียกว่า ขุททกนิกาย (หมวดเล็กน้อย) แบ่งตามหัวข้อใหญ่เป็น 15 เรื่อง คือ
  1. ขุททปาฐะ
  2. ธรรมปทะ (ธรรมบท)
  3. อุทาน
  4. อิติวุตตกะ
  5. สุตตนิบาต
  6. วิมานวัตถุ
  7. เปตวัตถุ
  8. เถรคาถา
  9. เถรีคาถา
  10. ชาตกะ
  11. นิทเทส
  12. ปฏิสัมภิตามัคคะ (ปฏิสัมภิตามรรค)
  13. อปทาน
  14. พุทธวังสะ
  15. จรียาปิฎก

3. พระอภิธรรมปิฎก แบ่งออกเป็น 7 คัมภีร์ คือ

1. สังคณี	=	สัง
2. วิภังค์	=	วิ
3. ธาตุกถา	=	ธา
4. ปุคคลบัญญัติ	=	ปุ
5. กถาวัตถุ	=	ก
6. ยมก	=	ย
7. ปัญฐาน	=	ป

มีอักษรย่อว่า **สัง วิ ธา ปุ ก ย ป**

ดังนั้นจึงเป็นอันว่า หัวใจย่อแห่งพระไตรปิฎก คือ **ปา ปา ม จุ ป ; ที ม ล อ ง ขุ ; สัง วิ ธา ปุ ก ย ป**

สำหรับเนื้อหาสาระละเอียดของคัมภีร์ในแต่ละปิฎกจะนำเสนอโดยย่อพอสังเขปดังนี้

1. พระวินัยปิฎก คือ ประมวลพุทธบัญญัติเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิต และวิธีดำเนินกิจการต่าง ๆ ของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ พระวินัยซึ่งเป็นพุทธบัญญัตินี้ แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ อาทิพรหมจรรย์กาลสิกขาและอภิสมัจจาริกาสิกขา

อาทิพรหมจรรย์กาลสิกขา หมายถึง หลักการศึกษาอบรมในฝ่ายบพบัญญัติหรือข้อปฏิบัติ อันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้เป็นพุทธอาณัติ เพื่อป้องกันความประพฤติเสียหายและวางโทษแก่ภิกษุ ผู้ล่วงละเมิดโดยปรับอาบัติหนักบ้าง เบาบ้าง พระสงฆ์สวดทุกกึ่งเดือน เรียกว่า พระปาติโมกข์

อภิสมัจจาริกาสิกขา หมายถึง หลักการศึกษาอบรมในฝ่ายขนบธรรมเนียมเกี่ยวกับมรรยาทและความเป็นอยู่ที่ดีงามสำหรับชักนำความประพฤติ ความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ให้ดีงาม มีคุณค่าน่าเลื่อมใสศรัทธายิ่งขึ้นไป

ดังนั้นอาทิพรหมจรรย์กาลสิกขา และอภิสมัจจาริกาสิกขาทั้ง 2 ส่วนนี้รวมกันเรียกว่า พระวินัย

ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกาอธิบายความหมายของคำว่า วินัยปิฎกดังนี้

คำว่า วินัย (วิ+นัย) มี 3 ความหมาย ได้แก่

1. วินัย หมายถึง นัยต่าง ๆ (วิวิธ+นัย) เพราะมีปาติโมกข์ 2 คือ ภิกขุปาติโมกข์ และภิกขุณีปาติโมกข์ มีวิภังค์ 2 คือ ภิกขุวิภังค์และภิกขุณีวิภังค์ มีอาบัติ 7 กอง คือ ปาราชิก สังฆาทิเสส อุลลัจจัย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ ทุพภาสิต
2. วินัย หมายถึง นัยพิเศษ (วิเสส+นัย) เพราะมีอนุบัญญัติเพิ่มเติมเพื่อให้สิกขาบทรัดกุมยิ่งขึ้น หรือผ่อนผันให้เพลาคความเข้มงวดลง
3. วินัย หมายถึง กฏสำหรับฝึกอบรมกายวาจา (วินยโนโต เจว กายวาจาโน) เพราะเป็นเครื่องป้องกันความประพฤติที่ไม่เหมาะสมทางกายและทางวาจา

คำว่า ปิฎก มี 2 ความหมาย ได้แก่

1. ปิฎก หมายถึง ปริยัติ เช่นในข้อความ “มา ปิฎกสมุปทาเนน” อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างปริยัติ
2. ปิฎก หมายถึง ภาชนะ เช่นข้อความว่า “อก บุริโส อาคจเฉยฺย กุฑทาลปิฎก มาทาย บุรุชถือจอบและกระบุงเดินมา”

เมื่อรวมคำว่า วินัย กับคำว่า ปิฎก ก็เป็นวินัยปิฎก คำว่า วินัยปิฎก หมายถึง คัมภีร์ที่ประมวลกฏสำหรับฝึกอบรมกาย วาจา หรือภาชนะที่รวบรวมกฏสำหรับฝึกอบรมกาย วาจา

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า พระวินัยปิฎกว่าด้วยสิกขาบทและบทบัญญัติต่างๆ ที่เกี่ยวกับภิกษุสงฆ์ และภิกษุณีสงฆ์ มี 21,000 พระธรรมขันธ์ โดยแบ่งออกเป็น 5 คัมภีร์คือ

1) มหาวีภังค์หรือภิกขุวิภังค์ ว่าด้วยสิกขาบทหรือศีลของภิกษุ 227 ข้อ ที่มาในพระปาติโมกข์ที่ภิกษุสงฆ์ต้องสวดในที่ประชุมสงฆ์ทุกครั้งเดือน เรียกโดยรวมว่า ภิกขุปาติโมกข์ แบ่งออกเป็น 2 ภาค คือ

เล่ม 1 มหาวีภังค์ ภาค 1 แบ่งเป็นหมวดเรียกว่า กัณฑ์ มี 4 กัณฑ์ คือ

1. **เวรัญชกัณฑ์** ว่าด้วยเหตุที่ทำให้พรหมจรรย์พระศาสนาตั้งมั่นและไม่ตั้งมั่น ทูลขอให้ทรงบัญญัติสิกขาบทเพื่อความตั้งมั่นแห่งพรหมจรรย์
2. **ปาราชิกกัณฑ์** ว่าด้วยอาบัติหนักที่ภิกษุต้องแล้วขาดจากความเป็นภิกษุ 4 สิกขาบท

3. **สังฆาทิเสสภณ** ว่าด้วยอาบัติหนักที่ต้องอาศัยสงฆ์ในการระงับโทษ 13 ข้อ
4. **อนิยตภณ** ว่าด้วยอาบัติอันไม่แน่ว่าจะควรปรับอาบัติข้อไหน มี 2 ลิกขาบท
เล่ม 2 มหาวีรภัค ภาค 2 ต่อจากภาค 1 แบ่งเป็น 4 ภณท์กับ 1 เรื่อง คือ
5. **นิสัคคิยภณ** ว่าด้วยอาบัตินิสัคคิยปาจิตติย ต้องสละสิ่งของเสียก่อน 30 ข้อ
แบ่งออกเป็น 3 วรรค ดังนี้ คือ
  1. จีวรวรรค ว่าด้วยจีวร เป็นวรรคที่ 1 มี 10 ลิกขาบท
  2. โกสิยวรรค ว่าด้วยไหม เป็นวรรคที่ 2 มี 10 ลิกขาบท
  3. ปัตตวรรค ว่าด้วยบาตร เป็นวรรคที่ 3 มี 10 ลิกขาบท
6. **ปาจิตติยภณ** อาบัติอันยังกุศลธรรมให้ตกไป 9 วรรค รวม 92 ลิกขาบท มี
รายละเอียดดังนี้
  1. มุสาวาทวรรค ว่าด้วยการพูดปด เป็นวรรคที่ 1 มี 10 ลิกขาบท
  2. ภูตคามวรรค ว่าด้วยพืชพันธุ์ไม้ เป็นวรรคที่ 2 มี 10 ลิกขาบท
  3. โฉวาทวรรค ว่าด้วยการให้โฉวาท เป็นวรรคที่ 3 มี 10 ลิกขาบท
  4. โภชนวรรค ว่าด้วยการฉันอาหาร เป็นวรรคที่ 4 มี 10 ลิกขาบท
  5. อเจลกวรรค ว่าด้วยซีเปื้อน เป็นวรรคที่ 5 มี 10 ลิกขาบท
  6. สุราปานวรรค ว่าด้วยการดื่มสุรา เป็นวรรคที่ 6 มี 10 ลิกขาบท
  7. สัปปาณกวรรค ว่าด้วยสัตว์มีชีวิต เป็นวรรคที่ 7 มี 10 ลิกขาบท
  8. สหัมมิกวรรค ว่าด้วยการกล่าวถูกต้องตามธรรม
เป็นวรรคที่ 8 มี 12 ลิกขาบท
  9. รตนวรรค ว่าด้วยของมีค่า เป็นวรรคที่ 9 มี 10 ลิกขาบท
7. **ปาฏิเทศนียภณ** อาบัติที่พึงแสดงคืน 4 ลิกขาบท
8. **เสขิยภณ** ข้อพึงศึกษาเกี่ยวกับวัตร จรรยา มารยาท 75 ลิกขาบท แบ่งเป็น
7 วรรค คือ

1. ปริมัททลวรรค	ว่าด้วยการนุ่งห่มเรียบร้อย	มี 10 ลิกขาบท
2. อุชชัคฆิกวรรค	ว่าด้วยการหัวเราะ	มี 10 ลิกขาบท
3. ชัมภตกวรรค	ว่าด้วยการทำสะอาด	มี 10 ลิกขาบท
4. สักกัจจวรรค	ว่าด้วยความเอื้อเฟื้อ	มี 10 ลิกขาบท
5. กพฬวรรค	ว่าด้วยคำช้า	มี 10 ลิกขาบท
6. สุรสุรวรรค	ว่าด้วยการฉันทงู๊ด ๆ	มี 10 ลิกขาบท
7. ปาทุกววรรค	ว่าด้วยเชิงเท้า	มี 15 ลิกขาบท

9. อธิกรณสมถกัณฑ์ ว่าด้วยวิธีระงับอธิกรณ์ ด้วยธรรมะ 7 ประการ

2) **ภิกขุณีวิวัฏฐ์** ว่าด้วยสิกขาบทหรือศีลของภิกษุณี 311 ข้อ ที่มาในพระปาติโมกข์ที่ภิกษุณีสงฆ์จะต้องสวดในที่ประชุมสงฆ์ทุกครั้งเดือน เหมือนกับที่ภิกษุสงฆ์สวดภิกษุปาติโมกข์เรียกโดยรวมว่า “ภิกษุณีปาติโมกข์” ซึ่งเป็นบทบัญญัติของภิกษุณีมี 2 กลุ่ม คือ

1. **อสาธารณบัญญัติ** หรือ **เอกโตบัญญัติ** เป็นบทบัญญัติที่พระผู้มีพระภาคทรงปรารภภิกษุณีสงฆ์บัญญัติไว้เฉพาะสำหรับภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเดียว 130 ลิกขาบท ภิกษุสงฆ์ไม่ต้องรักษา
2. **สาธารณบัญญัติ** หรือ **อุภโตบัญญัติ** เป็นบทบัญญัติที่พระผู้มีพระภาคทรงปรารภภิกษุสงฆ์บัญญัติไว้ให้ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์พึงรักษาด้วยมี 181 ลิกขาบท

เล่ม 3 ภิกขุณีวิวัฏฐ์ ว่าด้วยบทบัญญัติของภิกษุณีสงฆ์ในปาราชิกกัณฑ์ สังฆาทิเสสกัณฑ์ นิสสัคคิกัณฑ์ ปาจิตตียกัณฑ์ ปาฏิเทสนียกัณฑ์ เสนียกัณฑ์ และอธิกรณสมถะ รวมเป็น 311 ลิกขาบท โดยปรับโทษสถานหนักแก่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดบทบัญญัติในปาราชิกกัณฑ์และสังฆาทิเสสกัณฑ์ และปรับโทษสถานเบาแก่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดบทบัญญัติในกัณฑ์ที่เหลือ ซึ่งในภิกษุณีวิวัฏฐ์เล่ม 3 นี้ ได้แสดงไว้เฉพาะอสาธารณบัญญัติ 130 ลิกขาบทเท่านั้น โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 7 กัณฑ์ ดังนี้

1. **ปาราชิกกัณฑ์** ว่าด้วยอาบัติหนักที่ภิกษุณีต้องแล้ว ขาดจากความเป็นภิกษุณี 8 ลิกขาบท

ปาราชิกของภิกษุณีสงฆ์แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ

1. **อสาธณปาราชิก** เป็นสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงปรารภภิกษุณีสงฆ์ บัญญัติไว้เฉพาะสำหรับภิกษุณีสงฆ์ มี 4 สิกขาบท
2. **สาธณปาราชิก** เป็นสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงปรารภภิกษุณีสงฆ์ บัญญัติไว้ซึ่งภิกษุณีสงฆ์พึงรักษาด้วย

ในภิกษุณีวิภังค์นี้แสดงไว้เฉพาะอสาธณปาราชิก 4 สิกขาบท ส่วนสาธณปาราชิก 4 สิกขาบททอนุโลมตามของภิกษุ

2. **สังฆาทิเสสกัณฑ์** ว่าด้วยอาบัติหนักที่ต้องอาศัยภิกษุณีสงฆ์ในการระงับโทษ 17 ข้อ ซึ่งสังฆาทิเสสของภิกษุณีสงฆ์ 17 สิกขาบท แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ

1. **อสาธณสังฆาทิเสส** เป็นสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคปรารภภิกษุณีสงฆ์ บัญญัติไว้เฉพาะสำหรับภิกษุณีสงฆ์ มี 10 สิกขาบท
2. **สาธณสังฆาทิเสส** เป็นสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงปรารภภิกษุณีสงฆ์ บัญญัติไว้ซึ่งภิกษุณีสงฆ์พึงรักษาด้วย

ในภิกษุณีวิภังค์นี้ แสดงไว้เฉพาะอสาธณสังฆาทิเสส 10 สิกขาบท ส่วนสาธณสังฆาทิเสสอีก 7 สิกขาบททอนุโลมตามสิกขาบทของภิกษุ

3. **นิสัคคิกัณฑ์** ว่าด้วยอาบัตินิสัคคิยปาจิตตีย์ ต้องสละสิ่งของเสียก่อนจึงจะพ้นจากอาบัติ 30 ข้อ นิสัคคิยปาจิตตีย์ของภิกษุณี แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ

- 1) อสาธณบัญญัติ
- 2) สาธณบัญญัติ ในภิกษุณีวิภังค์นี้ แสดงไว้เฉพาะอสาธณบัญญัติ

นิสัคคิกัณฑ์แบ่งเป็น 3 วรรค คือ

1. ปัตตวรรค ว่าด้วยบาตร มี 12 สิกขาบท เป็นอสาธณบัญญัติ
2. จีวรวรรค ว่าด้วยจีวร มี 8 สิกขาบท เป็นสาธณบัญญัติ
3. ชาตुरुปรชตวรรค ว่าด้วยทองและเงิน มี 10 สิกขาบท เป็นสาธณบัญญัติ

4. **ปาจิตตีย์กัณฑ์** อาบัติอันยังกุศลธรรมให้ตกไป 16 วรรค รวม 166 สิกขาบท ซึ่งปาจิตตีย์ของภิกษุณี แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ

- 1) อสาธณบัญญัติ
- 2) สาธณบัญญัติ ในภิกษุณีวิภังค์แสดงไว้แต่่อสาธณบัญญัติ

ปาจิตตยกัณฑ์ แบ่งเป็น 16 วรรค คือ

1) อสาธารณบัญญัติ 9 วรรค

1. ลสุณวรรค	ว่าด้วยกระเทียม	มี 10 ลิกขาบท
2. อันธการวรรค	ว่าด้วยความมืด	มี 10 ลิกขาบท
3. นัคควรรค	ว่าด้วยการเปลือยกาย	มี 10 ลิกขาบท
4. ตูวัฏฏวรรค	ว่าด้วยการนอนร่วมกัน	มี 10 ลิกขาบท
5. จิตตาคารวรรค	ว่าด้วยหोजิตรกรรม	มี 10 ลิกขาบท
6. อารามวรรค	ว่าด้วยอาราม	มี 10 ลิกขาบท
7. คัพภินีวรรค	ว่าด้วยสตรีมีครรภ์	มี 10 ลิกขาบท
8. กุมาริภูตวรรค	ว่าด้วยกุมารี	มี 13 ลิกขาบท
9. ฉัตตูปาหนวรรค	ว่าด้วยร่มและรองเท้า	มี 13 ลิกขาบท

2) สาธารณบัญญัติ 7 วรรค

10. มุสาวาทวรรค	ว่าด้วยการกล่าวเท็จ	มี 10 ลิกขาบท
11. ภูตคามวรรค	ว่าด้วยการภูตคาม	มี 10 ลิกขาบท
12. โภชนวรรค	ว่าด้วยโภชนะ	มี 10 ลิกขาบท
13. จาริตตวรรค	ว่าด้วยจารีต	มี 10 ลิกขาบท
14. โชติวรรค	ว่าด้วยการฝังไฟ	มี 10 ลิกขาบท
15. ทิฏฐิวรรค	ว่าด้วยความเห็น	มี 10 ลิกขาบท
16. ธรรมิกวรรค	ว่าด้วยผู้มีธรรม	มี 10 ลิกขาบท

5. ปาฏิเทสนียกัณฑ์ อาบัติที่พึงแสดงคืน ซึ่งปาฏิเทสนียะของภิกษุณี เป็นอสาธารณบัญญัติ มี 8 ลิกขาบท

6. เสขียกัณฑ์ ข้อพึงศึกษาเกี่ยวกับวัตร จรรยา มารยาท 75 ข้อ

เสขียกัณฑ์ แบ่งเป็น 7 วรรค คือ

1. ปริมัททลวรรค	ว่าด้วยการนุ่งห่มให้เรียบร้อย	มี 10 ลิกขาบท
2. อุชชัคฆิกวรรค	ว่าด้วยการหัวเราะ	มี 10 ลิกขาบท
3. ชัมภกตกวรรค	ว่าด้วยการทำสะเอว	มี 10 ลิกขาบท
4. สักกัจจวรรค	ว่าด้วยความเอื้อเฟื้อ	มี 10 ลิกขาบท

5. กพฬวรรค	ว่าด้วยคำข้าว	มี 10 ลิกขาบท
6. สุรุสุรุวรรค	ว่าด้วยการฉันทังขู้ต ฯ	มี 10 ลิกขาบท
7. ปาทุกวรรค	ว่าด้วยเชียงเท้า	มี 10 ลิกขาบท

เสขियะ 75 เป็นสาธารณลิกขาบททั้งหมด เนื้อความของแต่ละลิกขาบทมีนัยดังที่ได้แสดงไว้แล้วในเสขิกัณฑ์ของภิกษุสงฆ์

7. อธิกรณสมถะ ว่าด้วยวิธีระงับอธิกรณ์ด้วยธรรม 7 ประการ

3) **มหาวรรค** ว่าด้วยระเบียบปฏิบัติ ขนบธรรมเนียม ประเพณีสงฆ์ เรียกโดยรวมว่า “อภิสมจาริกลิกขา” ไม่ได้เป็นลิกขาบทบัญญัติ ไม่ได้มาในพระปาติโมกข์สงฆ์ ไม่ต้องยกขึ้นแสดงทุกครึ่งเดือน ซึ่งคัมภีร์มหาวรรค ภาค 1 และภาค 2 นี้เนื่องจากไม่ได้เป็นลิกขาบทบัญญัติในกรณีที่เป็นข้อห้าม ถ้าภิกษุล่วงละเมิดไม่ปฏิบัติตามบางกรณีทรงปรับเพียงอาบัติทุกกฏ บางกรณีปรับสูงขึ้นไปถึงอาบัติอุลลัจจัย

ซึ่งพระวินัยปิฎก มหาวรรค ทั้ง 2 ภาคได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 10 ชั้นธกะ คือ

1. มหาวรรค ภาค 1 มี 4 ชั้นธกะ
2. มหาวรรค ภาค 2 มี 6 ชั้นธกะ ดังมีรายละเอียดพออธิบายเป็นสังเขปดังนี้

เล่ม 4 มหาวรรค ภาค 1 แบ่งเป็นตอนใหญ่ เรียกว่า ชั้นธกะ มี 4 ชั้นธกะ คือ

1. มหาชั้นธกะ ตอนว่าด้วยเรื่องสำคัญ มี 67 หัวข้อ
2. อุโปสถชั้นธกะ ตอนว่าด้วยอุโบสถ มี 39 หัวข้อ
3. วัสสูปนายิกชั้นธกะ ตอนว่าด้วยวันเข้าพรรษา มี 13 หัวข้อ
4. ปวารณาชั้นธกะ ตอนว่าด้วยปวารณา มี 27 หัวข้อ

เล่ม 5 มหาวรรค ภาค 2 มีทั้งหมด 6 ชั้นธกะ นับจำนวนต่อจากปวารณาชั้นธกะ ซึ่งเป็นหัวข้อที่ 4 แห่งมหาวรรค ภาค 1 ดังนี้คือ

5. จัมมชั้นธกะ ตอนว่าด้วยหนัง มี 13 หัวข้อ
6. เกสัชชชั้นธกะ ตอนว่าด้วยยารักษาโรค มี 27 หัวข้อ
7. กฐินชั้นธกะ ตอนว่าด้วยกฐิน มี 15 หัวข้อ
8. จีวรชั้นธกะ ตอนว่าด้วยจีวร มี 32 หัวข้อ
9. จัมเปยยชั้นธกะ ตอนว่าด้วยภิกษุชาวกรุงจัมปา มี 37 หัวข้อ
10. โกสัมพิกชั้นธกะ ตอนว่าด้วยภิกษุชาวกรุงโกสัมพี มี 10 หัวข้อ

4) **จุฬวรรค** ว่าด้วยเรื่องเบ็ดเตล็ดนอกจากบทบัญญัติที่มาในพระปาฏิโมกข์ โดยแบ่งเนื้อหาเป็นส่วน สังฆกรรมประเภทนิกคกรรมและกฐาระเบียบ ขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของสงฆ์ เรียกโดยรวมว่า “อภิธมาจาริกสิกขา” ไม่ได้เป็นสิกขาบทบัญญัติที่มาในพระปาฏิโมกข์ สงฆ์ไม่ต้องยกขึ้นแสดงทุกกึ่งเดือน

ซึ่งพระวินัยปิฎก จุฬวรรค มี 2 ภาค แบ่งเนื้อหาออกเป็น 12 ชั้นธกะ คือ จุฬวรรค ภาค 1 มี 4 ชั้นธกะ และจุฬวรรค ภาค 2 มี 8 ชั้นธกะ มีรายละเอียดพออธิบายเป็นสังเขปดังนี้

เล่ม 6 จุฬวรรค ภาค 1 แบ่งเป็น 4 ชั้นธกะคือ

1. **กัมมชั้นธกะ** ตอนว่าด้วยนิกคกรรม (การลงโทษ) มีทั้งหมด 5 หัวข้อ
2. **ปาริวาสิกชั้นธกะ** ตอนว่าด้วยระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับปาริวาส มีทั้งหมด 5 หัวข้อ
3. **สมุจจยชั้นธกะ** ตอนว่าด้วยการประมวลวิธีการออกจากอาบัติสังฆาทิเสสมีทั้งหมด 11 หัวข้อ
4. **สมถชั้นธกะ** ตอนว่าด้วยวิธีระงับอธิกรณ์ มีทั้งหมด 9 หัวข้อ

เล่ม 7 จุฬวรรค ภาค 2 เนื้อหาต่อจากภาค 1 แบ่งเป็น 8 ชั้นธกะคือ

5. **ขุททกวัตถุชั้นธกะ** ตอนว่าด้วยเรื่องเล็กๆ น้อย ๆ มี 2 หัวข้อคือ
  1. ขุททกวัตถุ ว่าด้วยเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ
  2. รวมเรื่องที่มีในขุททกชั้นธกะ
6. **เสนาสนชั้นธกะ** ตอนว่าด้วยเรื่องเสนาสนะ มีทั้งหมด 27 หัวข้อ
7. **สังฆเภทชั้นธกะ** ตอนว่าด้วยเรื่องสงฆ์แตกกัน มีทั้งหมด 12 หัวข้อ
8. **วัตตักชั้นธกะ** ตอนว่าด้วยเรื่องวัตร มีทั้งหมด 15 หัวข้อ
9. **ปาติโมกข์ฐูปนชั้นธกะ** ตอนว่าด้วยการงดพระปาติโมกข์ มีทั้งหมด 11 หัวข้อ
10. **ภิกขุณีชั้นธกะ** ตอนว่าด้วยเรื่องของภิกษุณี มีทั้งหมด 3 หัวข้อ
11. **ปัญจสติกชั้นธกะ** ตอนว่าด้วยพระอรหันต์ 500 รูป ทำสังคายนามีทั้งหมด 4 หัวข้อ
12. **สัตตสติกชั้นธกะ** ตอนว่าด้วยพระอรหันต์ 700 รูป ทำสังคายนา ตั้งหัวข้อเป็น

ภาณวาร รวม 2 ภาณวาร

5) **ปริวาร** เป็นคัมภีร์ประกอบหรือคู่มือ บรรจุคำถาม-คำตอบสำหรับข้อความรู้พระวินัยตั้งแต่เล่มที่ 1 ถึงเล่มที่ 7 โดยมีรายละเอียดพอเป็นสังเขปดังนี้

เล่ม 8 ปรีวาร เป็นคัมภีร์ที่ประมวลเนื้อหาที่สำคัญต่าง ๆ ในพระวินัยตั้งแต่เล่ม 1 ถึง เล่ม 7 มากล่าวไว้ โดยจัดเป็นหัวข้อได้ 21 ข้อด้วยกันคือ

1. ภิกขุวิภังค์โสฬสมหาวาร ว่าด้วยวาระใหญ่ 16 วาระในภิกขุวิภังค์
2. ภิกขุณีวิภังค์โสฬสมหาวาร ว่าด้วยวาระใหญ่ 16 วาระในภิกขุณีวิภังค์
3. สมุฏฐานสี่สังเขป ว่าด้วยการย่อหัวข้อสมุฏฐาน
4. อันตรเปยยาล ว่าด้วยการละข้อความในระหว่าง
5. สมถเภท ว่าด้วยประเภทแห่งสมถะ
6. ชันธกปุจฉาวาร ว่าด้วยวาระคำถามและคำตอบถึงชันธกะ
7. เอกุตตริกนัย ว่าด้วยนัยเกินหนึ่ง
8. อุโปสถาทิปุจฉาวิสัยชา ว่าด้วยคำถามคำตอบเรื่องอุโปสถ เป็นต้น
9. อัตถวสปรกรณ์ ว่าด้วยอำนาจประโยชน์ 10 ประการ
10. คาทาสังคณิกะ ว่าด้วยกลุ่มคาทา
11. อธิกรณเภท ว่าด้วยประเภทแห่งอธิกรณ์
12. อปรคาทาสังคณิกะ ว่าด้วยกลุ่มคาทาอีกกลุ่มหนึ่ง
13. โจทหนักัณท์ ว่าด้วยหมวดการโจท
14. จูฬสงคราม ว่าด้วยภิกษุผู้เข้าสู่จูฬสงคราม
15. มหาสงคราม ว่าด้วยภิกษุผู้เข้าสู่มหาสงคราม
16. กฐินเภท ว่าด้วยประเภทแห่งกฐิน
17. อุปาลปัญญาจะกะ ว่าด้วยเรื่องพระอุบาลี 5 หมวด
18. อัตถาปัตติสมุฏฐาน ว่าด้วยสมุฏฐานอาบัติที่มีอยู่
19. ทุตติยคาทาสังคณิกะ ว่าด้วยกลุ่มคาทากลุ่มที่ 2
20. เสทโฆจนคาทา ว่าด้วยคาทาที่ทำให้เหงื่อแตก
21. ปัญจวรรค ว่าด้วยหมวด 5 หมวด

2. พระสูตรตันตปิฎก คือ ประมวลพุทธพจน์หมวดพระสูตรซึ่งประกอบด้วยพระธรรมเทศนาและธรรมบรรยายต่าง ๆ ที่ตรัสแสดงให้เหมาะสมกับบุคคล เหตุการณ์ และโอกาส ตลอดจนจบบทประพันธ์ เรื่องเล่าและเรื่องราวทั้งหลายที่เป็นชั้นเดิมในพระพุทธศาสนา

ที่เรียกพระธรรมเทศนาและธรรมบรรยายทั้งหลายในพระสูตรต้นตปิฎกว่า “สูตร” พระอรรถกถาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์สมันตปาสาทิกา อธิบายว่าเพราะมีความหมาย 6 อย่างคือ

- 1) เพราะบังถึงประโยชน์ (อตถาณํ สฺจนโต) คือชี้ให้เห็นประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น
- 2) เพราะมีอรรถที่ตรัสไว้ดีแล้ว (สฺสุดโต) คือตรัสตามอุปนิสัยหรืออัธยาศัยของเวไนยสัตว์ (ผู้ควรแนะนำ)
- 3) เพราะผลิตประโยชน์ (สวณโต) คือ ก่อให้เกิดผลดุจข้าวกล้าที่เจริญเติบโตแล้ว ผลิตรวงข้าวต่อไปได้
- 4) เพราะหลังประโยชน์ (สฺทหนโต) คือ ทำให้ประโยชน์หลังไหลออกมาดุจแม่โคนมหลังน้ำนมออกมา
- 5) เพราะป้องกันด้วยดี (สฺสุดตมฺนา) คือ รักษาประโยชน์ทั้งหลายไว้ได้ด้วยดี
- 6) เพราะมีส่วนเสมอด้วยเส้นด้าย (สฺสุดตสภาคโต) คือ ใช้เป็นบรรทัดฐานในการประพฤติปฏิบัติของวิญญูชนดุจเส้นบรรทัดของช่างไม้

มูลเหตุที่พระผู้มีพระภาค (รวมทั้งพระอรหันตสาวก) ทรงแสดงพระสูตรทั้งหลาย พระอรรถกถาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์สุมังคลวิลาสินี อธิบายว่า มี 4 ประการคือ

- 1) อดัตตชฌาสยะ ทรงแสดงตามพระอัธยาศัยของพระองค์เอง โดยไม่ต้องมีผู้ใดทูลขอให้ทรงแสดง เช่น อากังเขยยสูตร (ม.ม.) วัตถสูตรหรือวัตถุปมสูตร (ม.ม.) มหาสติปัฏฐานสูตร (ที.ม.) มหาสพายตนสูตร (ม.อ.)
- 2) ปรัชฌาสยะ ทรงแสดงตามพระอัธยาศัยของผู้อื่นที่ทรงตรวจดูด้วยพระญาณก่อนเสด็จไปโปรด เช่น ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร (ส.ม,วิ.ม.) จูฬราหูโลวาทสูตร (ม.ม.) ธาตุวิภังคสูตร (ม.อ.)
- 3) ปุจฉาวลิกะ ทรงแสดงตามคำทูลถาม เช่น สามัญญผลสูตร (ที.ส.) เตวิชชสูตร (ที.ส.) สักกปัญหสูตร (ที.ม.) มังคลสูตร (ขุ.ข., ขุ.ส.) พระสูตรต่าง ๆ ในโพชฌังคสังยุต (ส.ส.) มารสังยุต (ส.ส.) พรหมสังยุต (ส.ส.)
- 4) อดตุปปัตติกะ ทรงแสดงตามเรื่องหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ๆ เช่น จันฑุปมสูตร (ส.น.) อัคคิกขันธุปมสูตร (ส.น.) ปาโรจฉัตตกุปมุสูตร (ส.น.) พรหมชาลสูตร (ที.ส.) จูฬสีหนาทสูตร (ม.ม.) ปุตตมังสุปมสูตร (ส.น.) เณปิณชูปมสูตร (ส.น.) ธัมมทายาทสูตร (ม.ม.)

โครงสร้างของพระสูตร มีองค์ประกอบ 3 ส่วน คือ

1. คำหรือข้อความเบื้องต้น (นิทานนวจนะ) ได้แก่ ข้อความที่พระอานนท์กล่าวว่า “เอวมเม สุต” เป็นต้น จนจบข้อความที่บอกถึงความเป็นมาของพระสูตรนั้น ๆ
2. เนื้อหาของพระสูตรหรือข้อความที่เป็นพุทธภาษิตหรือสาวกภาษิต เป็นต้น ได้แก่ ข้อความที่ต่อจากนิทานนวจนะเป็นต้นไป
3. คำลงท้ายหรือข้อสรุป (นิคมวจนะ) ได้แก่ ข้อความที่ต่อจากเนื้อหาของพระสูตร เช่น ข้อความที่ขึ้นต้นว่า “อิทมโวจ ภควา”

พระสูตรที่มีองค์ประกอบครบทั้ง 3 ส่วนนี้ถือว่ามีความงาม 3 อย่าง คือ

- 1) งามในเบื้องต้นด้วยนิทานนวจนะ
- 2) งามในท่ามกลางด้วยเนื้อหาที่เป็นพระพุทธานุภาษิตหรือสาวกภาษิต
- 3) งามในที่สุดด้วยนิคมวจนะ พระสิริมังคลาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์มังคลัตถปิณีกล่าวว่า มงคลสูตรเป็นตัวอย่างของพระสูตรที่มีความงามครบทั้ง 3 อย่างดังกล่าว

นอกจากนี้ พระสูตรแต่ละสูตรในพระสุตตันตปิฎก ล้วนมีรูปแบบอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง ในรูปแบบ 9 อย่างแห่งพุทธพจน์ ที่มีชื่อเฉพาะว่า “นวังคัสตถุศาสน์” (คำสั่งสอนของพระศาสนามีองค์ 9) คือ

1. **สูตรตะ** คือ ระเบียบคำที่เป็นความเรียงแสดงหรือบรรยายข้อธรรมให้ผู้ฟังเห็นประจักษ์ บางกรณีอาจบรรยายเป็นอุปมาโวหารหรือตั้งประเด็นปัญหาขึ้นถามแล้วตอบเองก็มี เช่น ระเบียบพระสูตรทั่วไป รวมทั้งในพระวินัยปิฎกและคัมภีร์นิตเทส (จูฬนิตเทสและมหานิตเทส ผลงานของพระสารีบุตรเถระ)
2. **เคยยะ** คือ ระเบียบคำที่เป็นประเภทร้อยกรองผสมกับคำประเภทร้อยแก้ว เช่น ระเบียบคำในพระสูตรทั้งหลายที่มีคาถาประพันธ์
3. **เวยยาकरणะ** คือ ระเบียบคำที่เป็นประเภทร้อยแก้วล้วน เช่น ระเบียบคำในพระอภิธรรมทั้งหมดและพระสูตรทั้งหลายที่ไม่มีคาถาประพันธ์

4. **คาถา** คือ ระเบียบคำที่เป็นประเภทร้อยกรองล้วน เช่น ระเบียบคำในธรรมบท (ขุ.ธ.) เถรคาถา (ขุ.เถร.) เถรีคาถา (ขุ.เถรี)
5. **อุทาน** คือ ระเบียบคำที่พระผู้มีพระภาคทรงเปล่งออกมาโดยมิได้ทรงนึกไว้ก่อน อาจเป็นคำประเภทเวैयाकरणะก็มี เป็นคำประเภทคาถาก็มี เช่น ระเบียบคำในคัมภีร์อุทาน (มี 82 สูตร)
6. **อติวุตตะกะ** คือ ระเบียบคำที่มีการกล่าวอ้างข้อความอื่นมาประกอบโดยมีคำว่า “วุตฺตํ เหนฺติ ภควตา” (สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้) เป็นคำเชื่อมความเพื่อนำเข้าสู่คาถาหรือพุทธพจน์ เช่น ระเบียบคำในคัมภีร์อติวุตตะกะ (มี 110 สูตร)
7. **ชาตกะ** คือ ระเบียบคำที่มุ่งเล่าเรื่องในอดีต เป็นบุพพริยา เช่น ระเบียบคำในคัมภีร์ชาตกะหรือชาตก เป็นคำประเภทร้อยกรองหรือคาถาล้วน
8. **อัปภูตธรรม** คือ ระเบียบคำที่แสดงถึงเรื่องที่น่าอัศจรรย์ไม่เคยมี เช่น ระเบียบคำในพระสูตรทั้งหลายที่กล่าวถึงอัปภูตธรรม
9. **เวทลลสะ** คือ ระเบียบคำแบบถาม-ตอบ เช่น ระเบียบคำในพระสูตรที่เป็นปุจฉาวลลสะ คือ ที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงตามคำทูลถาม มีลักษณะสำคัญ 2 อย่าง คือ
  - 1) ทูลถามเพื่อขอความรู้ (เวทญจ)
  - 2) ผู้ทูลถามฟังแล้วพอใจติดใจ (ตุมฺมจฺญญจ) ทูลถามต่อไปอีก เช่น ระเบียบคำในจุฬเวทลลสูตร (ม.ม.) มหาเวทลลสูตร (ม.ม.) สักกปัญหสูตร (ที.ม.) สัมมาทิฏฐิสูตร (ม.ม.) มหาปุณณมสูตร (ม.อ.)

จึงสรุปได้ว่า พระสูตรต้นตปิฎกว่าด้วยพระธรรมเทศนาของพระพุทธองค์ (มีของพระสาวกบ้างบางส่วน) ที่ตรัสแก่ชนต่างชั้น ต่างประเภท ในกาลและโอกาสต่าง ๆ กัน เป็นรูปคำสนทนาบ้าง คำบรรยายหัวข้อธรรมบ้าง เป็นรูปคาถาล้วนบ้าง ร้อยแก้วล้วนบ้าง และเกี่ยวข้องกับหัวข้อธรรมทุกประเภทกระจายอยู่ในที่ต่าง ๆ กัน ปิฎกนี้มี 21,000 พระธรรมขันธ์ แบ่งเป็น 5 นิกาย ดังมีรายละเอียดพอเป็นสังเขปดังนี้

1. **ทีฆนิกาย** เป็นประมวลแห่งพระสูตรขนาดยาวที่จัดรวบรวมไว้เป็นหมวดหนึ่งหรือหมู่หนึ่ง แบ่งย่อยออกเป็นวรรค (ตอน) ได้ 3 วรรค คือ

- 1) สีสันธวรรค มี 13 สูตร
- 2) มหาวรรค มี 10 สูตร
- 3) ปาฎิกวรรค มี 11 สูตร รวมทั้งหมด 34 สูตร

มีรายละเอียดพอเป็นสังเขปดังนี้

เล่ม 9 สีสันธวรรค คำว่า **สีสันธวรรค** แปลว่า ตอนที่ว่าด้วยกองศีล มีพระสูตรขนาดยาวทั้งหมด 13 พระสูตรสำหรับการตั้งชื่อวรรคในวรรคนี้ เนื่องจากในสีสันธวรรคมีพรหมชาลสูตรเป็นพระสูตรที่ 1 พระสูตรนี้ว่าด้วยเรื่องศีลและทิวาส จึงตั้งชื่อว่า สีสันธวรรค จึงถือว่าชื่อวรรคนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร โดยมีชื่อของพระสูตรทั้ง 13 สูตรดังนี้

1) พรหมชาลสูตร	8) มหาสีหนาทสูตร
2) สามัญญผลสูตร	9) ไปฏฐุปาทสูตร
3) อัมพัญญสูตร	10) สุภสูตร
4) โสณทัณฑสูตร	11) เกวัญญสูตร
5) ภูทันทสูตร	12) โลหิจจสูตร
6) มหาลิสสูตร	13) เตวิชชสูตร
7) ชาลียสูตร	

เล่ม 10 มหาวรรค คำว่า **มหาวรรค** แปลว่า หมวดใหญ่ มีพระสูตรขนาดยาวทั้งหมด 10 พระสูตร สำหรับการตั้งชื่อวรรคในวรรคนี้ เนื่องจากในจำนวนพระสูตร 10 สูตรของมหาวรรคนี้มี 7 สูตร ที่ใช้คำนำหน้าชื่อว่า มหา ซึ่งแปลว่าใหญ่ จึงถือกันว่าชื่อวรรคนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระและชื่อของพระสูตรเหล่านี้ ชื่อของพระสูตรทั้ง 10 สูตรในมหาวรรคมีดังนี้

1) มหาปทานสูตร	6) มหาโควินทสูตร
2) มหานิทานสูตร	7) มหาสมยสูตร
3) มหาปรินิพพานสูตร	8) สักกปัญหสูตร
4) มหาสุทัสสนสูตร	9) มหาสติปัญฐานสูตร
5) ชนวลสูตร	10) ปายาสีราชัญญสูตร

เล่ม 11 ปาฎีกวรรค คำว่า **ปาฎีกวรรค** แปลว่า หมวดว่าด้วยปาฎีกสูตร มีพระสูตรขนาดยาวทั้งหมด 11 สูตร สำหรับการตั้งชื่อวรรคในวรรคนี้ ตั้งชื่อตามชื่อพระสูตรที่ 1 ของวรรคนี้ ซึ่งมีทั้งหมด 11 สูตร คือ

1) ปาฎีกสูตร	7) ลักขณสูตร
2) อุทุมพริกสูตร	8) สิงคาลกสูตร
3) จักกวัตติสูตร	9) อาฏานาฎิยสูตร
4) อัคคัณฺณสูตร	10) สังคีติสูตร
5) สัมปสาทนียสูตร	11) ทสุตตรสูตร
6) ปาสาทิกสูตร	

2. มัชฌิมนิกาย เป็นประมวลแห่งพระสูตรที่มีความยาวปานกลาง คือ ไม่ยาวมากเหมือนพระสูตรทั้งหลายในทีฆนิกาย และไม่สั้นมากเหมือนพระสูตรทั้งหลายในสังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย และขุททกนิกายแห่งพระสูตรต้นตปิฎก

สำหรับการจัดแบ่งหมวดหมู่พระสูตร ในมัชฌิมนิกายนั้นมีพระสูตรทั้งหมด 152 สูตร โดยแบ่งออกเป็น 3 หมวด หมวดละ 50 เรียกว่าปัณณาสก์ รวมเป็น 150 สูตรอีก 2 สูตร ท่านจัดไว้ในปัณณาสก์สุดท้าย ปัณณาสก์ทั้งสามได้แก่

- 1) มุลปัณณาสก์
- 2) มัชฌิมปัณณาสก์
- 3) อุปริปัณณาสก์

ซึ่งในแต่ละปัณณาสก์ แบ่งย่อยเป็นวรรคได้ 5 วรรค วรรคละ 10 สูตร ยกเว้น วิภังควรรคในอุปริปัณณาสก์ ซึ่งท่านเพิ่มให้เป็น 12 สูตร โดยมีรายละเอียดพอสังเขปดังนี้

เล่ม 12 มุลปัณณาสก์ มีพระสูตรขนาดกลางทั้งหมด 50 สูตร แบ่งออกเป็นวรรคได้ 5 วรรค วรรคละ 10 สูตร ดังนี้

1. มุลปริยายวรรคมี 10 สูตร มีมุลปริยายสูตรเป็นสูตรที่ 1 และมหาสติปัฏฐานสูตร เป็นสูตรที่ 10 เป็นต้น
2. สีหนาทวรรค มี 10 สูตร มีจุฬสีหนาทสูตรเป็นสูตรที่ 1 และวิตักกสันฐานสูตร เป็นสูตรที่ 10 เป็นต้น
3. โอปัมมวรรค มี 10 สูตร มีกกุปมสูตรเป็นสูตรที่ 1 และจุฬสาโรปมสูตรเป็นสูตรที่ 10 เป็นต้น

4. มหાયมกวรรค มี 10 สูตร มีจุฬโคสิงคสูตรเป็นสูตรที่ 1 และจุฬอัสนปุรสูตรเป็นสูตรที่ 10 เป็นต้น
5. จุฬยมกวรรค มี 10 สูตร มีสาเลยกสูตรเป็นสูตรที่ 1 และมารตซ์ชเนยสูตรเป็นสูตรที่ 10 เป็นต้น

เล่ม 13 มัชฌิมปิณาสก มีพระสูตรขนาดกลางทั้งหมด 50 สูตร แบ่งออกเป็นวรรคได้ 5 วรรค วรรคละ 10 สูตร ดังนี้

1. คหปติวรรค มี 10 สูตร มีกัณฑกรสูตรเป็นสูตรที่ 1 และมีอปัณณกสูตรเป็นสูตรที่ 10 เป็นต้น
2. ภิกขุวรรค มี 10 สูตร มีจุฬพราหุโลวาทสูตรเป็นสูตรที่ 1 และกัฏฐาคริสูตรเป็นสูตรที่ 10 เป็นต้น
3. ปริพพาชกวรรค มี 10 สูตร มีจุฬวัจฉโคตตสูตรเป็นสูตรที่ 1 และมีเวชนสสูตรเป็นสูตรที่ 10 เป็นต้น
4. ราชวรรค มี 10 สูตร มีขมฏิกการสูตรเป็นสูตรที่ 1 และกัณณกัตถลสูตรเป็นสูตรที่ 10 เป็นต้น
5. พราหมณวรรค มี 10 สูตร มีพรหมายุสูตรเป็นสูตรที่ 1 และมีสังคารวสูตรเป็นสูตรที่ 10 เป็นต้น

เล่ม 14 อุปรปิณาสก มีพระสูตรขนาดกลางทั้งหมด 52 สูตร โดยแบ่งออกเป็นวรรคได้ 5 วรรค วรรคที่ 1, 2, 3 และ 5 วรรคละ 10 สูตร ส่วนวรรคที่ 4 มี 12 สูตร ดังนี้

1. เทวทหวรรค มีพระสูตร 10 สูตร มีเทวทหสูตรเป็นสูตรที่ 1 และจุฬปุณณมสูตรเป็นสูตรที่ 10 เป็นต้น
2. อนุปทวรรค มีพระสูตร 10 สูตร มีอนุปทสูตรเป็นสูตรที่ 1 และสังขารูปปัตติสูตรเป็นสูตรที่ 10 เป็นต้น
3. สุธญญตวรรค มีพระสูตร 10 สูตร มีจุฬสุธญญตสูตรเป็นสูตรที่ 1 และเทวทูตสูตรเป็นสูตรที่ 10 เป็นต้น
4. วิภังควรรค มีพระสูตร 12 สูตร มีภัทเทภัตตสูตรเป็นสูตรที่ 1 และทักษิณาวิภังคสูตรเป็นสูตรที่ 12 เป็นต้น

5. สฬายตนวรรค มีพระสูตร 10 สูตร มีอนาถปิณฑโกวาทสูตรเป็นสูตรที่ 1 และมีอินทริยภาวนาสูตรเป็นสูตรที่ 10 เป็นต้น

3. สังยุตตนิกาย เป็นประมวลพระสูตรที่มีเนื้อหาสาระอย่างเดียวกันหรือเกี่ยวข้องกัน มารวมไว้เป็นหมวดเดียวกัน

การจัดแบ่งหมวดหมู่ในสังยุตตนิกาย

การจัดแบ่งหมวดหมู่ในสังยุตตนิกาย มีลักษณะพิเศษไม่เหมือนในนิกายอื่น ๆ สามารถแบ่งตามลำดับขั้นตอนเป็น 3 อันดับดังนี้

อันดับที่ 1 จัดแบ่งเป็นวรรค

การจัดแบ่งหมวดหมู่ในสังยุตตนิกาย อันดับแรกประมวลพระสูตรที่มีเนื้อหาสาระอย่างเดียวกันหรือเกี่ยวข้องกันรวมกลุ่มกันเป็น 5 กลุ่ม จำนวน 2,752 สูตร เรียกชื่อกลุ่มพระสูตร แต่ละกลุ่มว่า วรรค แต่ละวรรคมีชื่อนำหน้าตามลักษณะสำคัญของพระสูตรกลุ่มนั้น ๆ ดังนี้

1. พระสูตรที่มีรูปแบบเป็นคาถาประพันธ์ เรียกว่า **สคาถวรรค** มีจำนวน 271 สูตร
2. พระสูตรที่มีสาระเกี่ยวกับธรรมที่เป็นต้นเหตุแห่งการเกิดและการดับแห่งทุกข์ คือ ปฏิจจสมุปบาท เรียกว่า **นิทานวรรค** มีจำนวน 337 สูตร
3. พระสูตรที่มีสาระเกี่ยวกับชั้น 5 เรียกว่า **ชั้นธวารวรรค** มีจำนวน 716 สูตร
4. พระสูตรที่มีสาระเกี่ยวกับอายตนะ 6 เรียกว่า **สฬายตนวรรค** มีจำนวน 420 สูตร
5. พระสูตรที่มีสาระเกี่ยวกับธรรมหมวดใหญ่ คือ **โพธิปักขิยธรรม** 37 ประการ และหมวดธรรมที่เกี่ยวข้อง เรียกว่า **มหาวารวรรค** มีจำนวน 1,008 สูตร

อันดับที่ 2 จัดแบ่งเป็นสังยุต

ในแต่ละวรรคท่านจัดแบ่งหมวดหมู่พระสูตรอีกชั้นหนึ่ง โดยประมวลเฉพาะพระสูตรที่มีเนื้อหาประเภทเดียวกันมารวมเข้าเป็นเรื่อง ๆ เรียกว่า สังยุต เช่น

ใน **สคาถวรรค** ประมวลพระสูตรที่เกี่ยวกับเทวดา เรียกว่า เทวดาสังยุต

ใน **นิทานวรรค** ประมวลพระสูตรที่เกี่ยวกับธรรมที่เป็นต้นเหตุแห่งการเกิดและการดับแห่งทุกข์ คือ ปฏิจจสมุปบาท เรียกว่า นิทานสังยุต

ใน **ขันธวารวรรค** ประมวลพระสูตรที่เกี่ยวกับขันธ 5 เรียกว่า ขันธสังยุต

ใน **สฬายตนวรรค** ประมวลพระสูตรที่เกี่ยวกับอายตนะ 6 เรียกว่า สฬายตนสังยุต

ใน **มหาวารวรรค** ประมวลพระสูตรที่เกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ 8 เรียกมคคสังยุต

อันดับที่ 3 จัดแบ่งสังยุตเป็นแบบต่าง ๆ

ในสังยุตทั้ง 56 สังยุตนั้น ท่านยังจัดแบ่งเป็นแบบต่าง ๆ อีก 3 แบบ คือ

แบบที่ 1 แบ่งสังยุตออกเป็นป็นฉาสน์ คือ หมวด 50 สูตร แล้วแบ่งป็นฉาสน์ออกเป็นวรรค

แบบที่ 2 แบ่งสังยุตออกเป็นวรรค โดยไม่แบ่งออกเป็นป็นฉาสน์

แบบที่ 3 ไม่มีการแบ่งเป็นป็นฉาสน์หรือเป็นวรรค

โดยในคัมภีร์สังยุตตนิคายนั้นได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 5 วรรค ซึ่งจัดเป็นพระไตรปิฎก 5 เล่ม คือ เล่มที่ 15-19 โดยจัดแบ่งดังนี้

1. สคาถวรรค	จัดเป็นพระไตรปิฎกเล่มที่	15
2. นิทานวรรค	จัดเป็นพระไตรปิฎกเล่มที่	16
3. ขันธวารวรรค	จัดเป็นพระไตรปิฎกเล่มที่	17
4. สฬายตนวรรค	จัดเป็นพระไตรปิฎกเล่มที่	18
5. มหาวารวรรค	จัดเป็นพระไตรปิฎกเล่มที่	19

โดยจะขอนำเสนอรายละเอียดในเนื้อหาของพระสูตรในคัมภีร์สังยุตตนิคายในแต่ละเล่มพอเป็นสังเขปดังนี้

เล่ม 15 สคาถวรรค จัดเป็นเล่มที่ 1 ของสังยุตตนิคายว่าด้วยพระสูตรที่มีคาถาคำว่า คาถา คือ ระเบียบคำที่เป็นประเภทร้อยกรองล้วน เป็นบทกวีที่มีกฎเกณฑ์ มีความไพเราะลึกซึ้ง เป็นรูปแบบอย่างหนึ่ง ในรูปแบบ 9 อย่าง แห่งนวัคศาสตร์ ในสังยุตตนิคาย สคาถวรรค มีพระสูตรที่มีคาถาปรากฏอยู่ทุกสูตร ฉะนั้นพระธรรมสังคิติกาจารย์จึงได้ตั้งชื่อว่า สคาถวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยพระสูตรที่มีคาถา มีทั้งหมด 271 สูตร

การจัดแบ่งหมวดหมู่ในสคาถวรรค

ก. แบ่งเป็นสังยุต

พระสูตร 271 สูตร ในสคาถวรรค จัดแบ่งเป็นสังยุตได้ 11 สังยุต คือ

1. เทวตาสังยุต	มี	81	สูตร
2. เทวปุตตสังยุต	มี	30	สูตร
3. โกสลสังยุต	มี	25	สูตร
4. มารสังยุต	มี	25	สูตร
5. ภิกขุณีสังยุต	มี	10	สูตร
6. พรหมสังยุต	มี	15	สูตร
7. พรหมณสังยุต	มี	22	สูตร
8. วัคีสสังยุต	มี	12	สูตร
8. วนสังยุต	มี	14	สูตร
10. ยักขสังยุต	มี	12	สูตร
11. สักกสังยุต	มี	25	สูตร

ข. แบ่งสังยุตเป็นแบบต่าง ๆ

ในสังยุตเหล่านี้ยังมีการแบ่งเป็นแบบต่าง ๆ อีก 2 แบบ คือ

แบบที่ 1 เทวตาสังยุต, เทวปุตตสังยุต, โกสลสังยุต, มารสังยุต, พรหมสังยุต, พรหมณสังยุต และสักกสังยุต รวม 7 สังยุต แบ่งเป็นวรรค

แบบที่ 2 ภิกขุณีสังยุต, วัคีสสังยุต, วนสังยุต และยักขสังยุต รวม 4 สังยุต ไม่แบ่งเป็นวรรค

เล่ม 16 นิตานวรรค จัดเป็นเล่มที่ 2 ของสังยุตตนิทาย ว่าด้วยธรรมที่เป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์และปฏิบัติเครื่องดำเนินไปสู่ความดับทุกข์ พระธรรมสังคิติกายจารย์จึงได้ตั้งชื่อ ว่า นิตานวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยธรรมที่เป็นต้นเหตุ มีพระสูตรทั้งหมด 337 สูตร

การจัดแบ่งหมวดหมู่ในนิทานวรรค

นิทานวรรค มีการจัดแบ่งหมวดหมู่พระสูตรออกเป็นสังยุต คือประมวลเป็นเรื่อง ๆ แล้วจัดแบ่งสังยุตออกเป็นแบบต่าง ๆ ต่อไปอีก ดังนี้

ก. แบ่งเป็นสังยุต

พระสูตร 337 สูตร ในนิทานวรรค จัดแบ่งเป็นสังยุตได้ 10 สังยุต คือ

1. นิทานสังยุต	มี	144	สูตร
2. อภิสมยสังยุต	มี	11	สูตร
3. ธาตุสังยุต	มี	39	สูตร
4. อนมตัคคสังยุต	มี	20	สูตร
5. กัสสปสังยุต	มี	13	สูตร
6. ลากสักการสังยุต	มี	43	สูตร
7. ราहुลสังยุต	มี	22	สูตร
8. ลักขณสังยุต	มี	21	สูตร
9. โอปัมมสังยุต	มี	12	สูตร
10. ภิกขุสังยุต	มี	12	สูตร

ข. แบ่งสังยุตเป็นแบบต่าง ๆ

ในสังยุตเหล่านี้ มีการแบ่งออกเป็นแบบต่าง ๆ ดังนี้

แบบที่ 1 นิทานสังยุต, ธาตุสังยุต, อนมตัคคสังยุต, ลากสักการสังยุต, ราहुลสังยุต และลักขณสังยุต รวม 6 สังยุต แบ่งออกเป็นวรรค

แบบที่ 2 อภิสมยสังยุต, กัสสปสังยุต, โอปัมมสังยุต และภิกขุสังยุต รวม 4 สังยุต ไม่มีการแบ่งเป็นวรรค

เล่มที่ 17 ชั้นธวารวรรค จัดเป็นเล่มที่ 3 ของสังยุตตนิคายว่าด้วยวาระที่เกี่ยวกับชั้นที่ 5 คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ พระธรรมสังคีติกาจารย์จึงตั้งชื่อว่า ชั้นธวารวรรค แปลว่าหมวดว่าด้วยวาระที่เกี่ยวกับชั้น มีพระสูตรทั้งหมด 716 สูตร

การจัดแบ่งหมวดหมู่ในชั้นถาวรวรรค

ในชั้นถาวรวรรคมีการจัดแบ่งหมวดหมู่พระสูตรออกเป็นสังยุต คือ ประมวลเป็นเรื่อง ๆ แล้วจัดแบ่งสังยุตออกเป็นแบบต่าง ๆ ต่อไปอีก ดังนี้

ก. แบ่งเป็นสังยุต

พระสูตร 716 สูตรในชั้นถาวรวรรค จัดแบ่งเป็นสังยุตได้ 13 สังยุต คือ

1. ชั้นธสังยุต	มี	159	สูตร
2. ราชสังยุต	มี	46	สูตร
3. ทิฏฐิสังยุต	มี	96	สูตร
4. โอกกันตสังยุต	มี	10	สูตร
5. อุปปาทสังยุต	มี	10	สูตร
6. กิเลสสังยุต	มี	10	สูตร
7. สารีปุตตสังยุต	มี	10	สูตร
8. นาคสังยุต	มี	50	สูตร
9. สุปันณสังยุต	มี	46	สูตร
10. คันธัพพกายสังยุต	มี	112	สูตร
11. วลาหกสังยุต	มี	57	สูตร
12. วัจจโคตตสังยุต	มี	55	สูตร
13. ฌานสังยุต	มี	55	สูตร

ข. แบ่งสังยุตเป็นแบบต่าง ๆ

ในสังยุตเหล่านี้ ยังมีการแบ่งเป็นแบบต่าง ๆ ถึง 3 แบบคือ

แบบที่ 1 ชั้นธสังยุต แบ่งเป็นปัญจาสก (หมวด 50) และเป็นวรรค

แบบที่ 2 ราชสังยุตและทิฏฐิสังยุต แบ่งเป็นวรรค

แบบที่ 3 โอกกันตสังยุต, อุปปาทสังยุต, กิเลสสังยุต, สารีปุตตสังยุต, นาคสังยุต, สุปันณสังยุต, คันธัพพกายสังยุต, วลาหกสังยุต, วัจจโคตตสังยุต และฌานสังยุต รวม 10 สังยุต ไม่แบ่งเป็นปัญจาสกหรือวรรค

เล่ม 18 สฬายตนวรรค จัดเป็นเล่มที่ 4 ของสังยุตตนิกาย ว่าด้วยอายตนะภายใน 6 คือ จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย มโน และอายตนะภายนอก 6 คือ รูป สัทตะ คันธะ รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ พระธรรมสังคีตอาจารย์จึงได้ตั้งชื่อว่า สฬายตนวรรค แปลว่าหมวดว่าด้วยอายตนะ 6 มีพระสูตรทั้งหมด 420 สูตร

การจัดแบ่งหมวดหมู่ในสฬายตนวรรค

ในสฬายตนวรรค มีการจัดแบ่งหมวดหมู่พระสูตรออกเป็นสังยุต คือ ประมวล เป็นเรื่อง ๆ แล้วจัดแบ่งสังยุตออกเป็นแบบต่าง ๆ ต่อไปอีก ดังนี้

ก. แบ่งเป็นสังยุต

พระสูตร 420 สูตรในสฬายตนวรรค จัดแบ่งเป็นสังยุตได้ 10 สังยุต คือ

1. สฬายตนสังยุต	มี	248	สูตร
2. เวทนาสังยุต	มี	31	สูตร
3. มาตุคามสังยุต	มี	34	สูตร
4. ชัมพูชาทกสังยุต	มี	16	สูตร
5. สามัญทกสังยุต	มี	2	สูตร
6. โมคคัลลานสังยุต	มี	11	สูตร
7. จิตตสังยุต	มี	10	สูตร
8. คามณีสังยุต	มี	13	สูตร
9. อสังขตสังยุต	มี	44	สูตร
10. อัพยาทสังยุต	มี	11	สูตร

ข. แบ่งสังยุตเป็นแบบต่าง ๆ

ในสังยุตเหล่านี้ ยังมีการแบ่งเป็นแบบต่าง ๆ ถึง 3 แบบ คือ

แบบที่ 1 สฬายตนสังยุต แบ่งเป็นป็นฉาสกั (หมวด 50) และเป็นวรรค

แบบที่ 2 เวทนาสังยุต มาตุคามสังยุต และอสังขตสังยุต รวม 3 สังยุต แบ่งเป็นวรรค

แบบที่ 3 ชัมพูชาทกสังยุต, สามัญทกสังยุต, โมคคัลลานสังยุต, จิตตสังยุต, ความณิสังยุต และอัปยาคตสังยุต รวม 6 สังยุต ไม่แบ่งเป็นปณณาสกหรือวรรค

เล่ม 19 มหาวารวรรค จัดเป็นเล่มที่ 5 และเป็นเล่มสุดท้ายของสังยุตตนิกายว่าด้วยวาระใหญ่ คือวาระที่อธิบายหมวดธรรมไว้เป็นจำนวนมาก หลายนัย พระธรรมสังคีติกาจารย์ จึงตั้งชื่อว่า มหาวารวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยวาระใหญ่ มีพระสูตรทั้งหมด 1,008 สูตร

การจัดแบ่งหมวดหมู่ในมหาวารวรรค

ในมหาวารวรรค จัดแบ่งหมวดหมู่เป็นสังยุต (ประมวลเป็นเรื่อง ๆ) แต่ละสังยุต แบ่งย่อยออกเป็นวรรคต่าง ๆ และแต่ละวรรคได้แบ่งออกเป็นพระสูตรมากบ้าง น้อยบ้างดังนี้

1. มัคคสังยุต	แบ่งเป็น 14 วรรค	มี 181 สูตร
2. โพชฌังคสังยุต	แบ่งเป็น 18 วรรค	มี 184 สูตร
3. สติปัญฐานสังยุต	แบ่งเป็น 10 วรรค	มี 104 สูตร
4. อินทริยสังยุต	แบ่งเป็น 17 วรรค	มี 114 สูตร
5. สัมมปปธานสังยุต	แบ่งเป็น 5 วรรค	มี 44 สูตร
6. พลสังยุต	แบ่งเป็น 10 วรรค	มี 56 สูตร
7. อิทธิปาทสังยุต	แบ่งเป็น 8 วรรค	มี 54 สูตร
8. อนุรุทตสังยุต	แบ่งเป็น 2 วรรค	มี 24 สูตร
9. ฌานสังยุต	แบ่งเป็น 5 วรรค	มี 22 สูตร
10. อาณาปานสังยุต	แบ่งเป็น 2 วรรค	มี 20 สูตร
11. โสตาปัตติสังยุต	แบ่งเป็น 7 วรรค	มี 74 สูตร
12. สัจจสังยุต	แบ่งเป็น 11 วรรค	มี 131 สูตร

4. อังคุตตรนิกาย เป็นชื่อนิกายหนึ่งของพระสูตรตันตปิฎก เป็นนิกายที่ 4 ในจำนวน 5 นิกาย คือ

- 1) ทีฆนิกาย
- 2) มัชฌิมนิกาย
- 3) สังยุตตนิกาย
- 4) อังคุตตรนิกาย
- 5) ขุททกนิกาย

ความหมายของอังคุตตรนิกาย

คำว่า ‘นิกาย’ แปลว่า **หมวดหรือหมู่** หมายถึง หมวดหรือหมู่ของพระสูตร คำว่า ‘อังคุตตร’ แปลว่า **ที่ยิ่งด้วยองค์** คำว่า ‘องค์’ ในที่นี้หมายถึง **จำนวน** คือ จำนวนของหัวข้อธรรมในพระสูตรต่าง ๆ ของนิกายนี้ ดังนั้นคำว่า ‘อังคุตตรนิกาย’ จึงแปลว่า **หมวดที่ยิ่งด้วยองค์หรือหมู่ที่ยิ่งด้วยองค์** เพราะในนิกายนี้พระสังคีติกาจารย์ได้รวบรวมและจัดลำดับพระสูตรเข้าไว้เป็นหมวดหมู่ตามจำนวนหัวข้อธรรมเป็นสำคัญ

การจัดแบ่งหมวดหมู่พระสูตรในอังคุตตรนิกาย

อันดับที่ 1 จัดแบ่งเป็นนิบาต

การจัดแบ่งหมวดหมู่พระสูตรในอังคุตตรนิกาย มีลักษณะพิเศษที่น่าศึกษา กล่าวคือ อันดับแรก แบ่งพระสูตรในนิกายนี้จำนวน 7,902 สูตร (อรรถกถา พระวินัยกถาว่าว่ามี 9,557 สูตร) ให้เหมาะสมกับหัวข้อธรรมไว้ในแต่ละนิบาต (หมวดย่อยของนิกาย) โดยจัดพระสูตรที่มีหัวข้อธรรมจำนวนเท่ากันไว้ในนิบาตเดียวกัน เริ่มตั้งแต่จัดพระสูตรที่มีหัวข้อธรรมจำนวน 1 ข้อไว้ในนิบาตหมวด 1 ไปจนถึงจัดพระสูตรที่มีหัวข้อธรรม จำนวน 11 ข้อไว้ในนิบาต หมวด 11 รวมทั้งหมด 11 นิบาต ดังนี้คือ

1. เอกกนิบาต คือ พระสูตรที่มีหัวข้อธรรมจำนวน 1 ข้อ มี 619 สูตร
2. ทุกนิบาต คือ พระสูตรที่มีหัวข้อธรรมจำนวน 2 ข้อ มี 750 สูตร
3. ดิกนิบาต คือ พระสูตรที่มีหัวข้อธรรมจำนวน 3 ข้อ มี 353 สูตร
4. จตุกกนิบาต คือ พระสูตรที่มีหัวข้อธรรมจำนวน 4 ข้อ มี 782 สูตร
5. ปัญจกนิบาต คือ พระสูตรที่มีหัวข้อธรรมจำนวน 5 ข้อ มี 1,152 สูตร
6. ฉกกนิบาต คือ พระสูตรที่มีหัวข้อธรรมจำนวน 6 ข้อ มี 639 สูตร
7. สัตตกนิบาต คือ พระสูตรที่มีหัวข้อธรรมจำนวน 7 ข้อ มี 1,132 สูตร
8. อัฏฐกนิบาต คือ พระสูตรที่มีหัวข้อธรรมจำนวน 8 ข้อ มี 626 สูตร
9. นวกนิบาต คือ พระสูตรที่มีหัวข้อธรรมจำนวน 9 ข้อ มี 432 สูตร
10. ทสกนิบาต คือ พระสูตรที่มีหัวข้อธรรมจำนวน 10 ข้อ มี 746 สูตร
11. เอกาทสกนิบาต คือ พระสูตรที่มีหัวข้อธรรมจำนวน 11 ข้อ มี 671 สูตร

อันดับที่ 2 จัดแบ่งเป็น 4 แบบ

การแบ่งหมวดหมู่พระสูตรในนิบาตต่าง ๆ ไม่เหมือนกันคือ ในเอกกนิบาตมีการแบ่งอย่างหนึ่ง ในทุกนิบาต-นวกนิบาตมีการแบ่งอย่างหนึ่ง ในทสกนิบาตมีการแบ่งอย่างหนึ่ง และในเอกาทสกนิบาตมีการแบ่งอีกอย่างหนึ่ง รวมเป็น 4 แบบคือ

แบบที่ 1 ในเอกกนิบาต มีการแบ่งเหมือนนิกายอื่น ๆ คือ แบ่งเป็นวรรค (ตอนหรือหมวดย่อยของนิบาต) มีทั้งหมด 20 วรรค วรรคหนึ่ง ๆ มี 10 สูตรบ้างหรือมากกว่า 10 สูตรบ้าง เช่น ในวรรคที่ 1 ชื่อว่า รูปาทิวรรค มี 10 สูตร วรรคที่ 2 ชื่อว่า นีวรรณพหาวรรค มี 10 สูตร เป็นต้น

แบบที่ 2 ในทุกนิบาต-นวกนิบาต แบ่งเป็นปัณณาสก์และเปยยาล คำว่า ปัณณาสก์ แปลว่า หมวดละ 50 คือ แบ่งพระสูตรในนิบาตเหล่านี้ ออกเป็นหมวด ๆ (หมวดย่อยของนิบาต) หมวดละ 50 สูตร หรือ อาจมากกว่า 50 สูตร ท่านก็เรียกว่า ปัณณาสก์หนึ่ง นิบาตหนึ่ง ๆ มีหลายปัณณาสก์ คือตั้งแต่ 3 ปัณณาสก์ถึง 5 ปัณณาสก์ แต่ละ ปัณณาสก์แบ่งออกเป็นวรรค จำนวน 5 วรรค วรรคละ 10 สูตร บ้าง หรือมากกว่า 10 สูตรบ้าง เช่น ในทุกนิบาตมี 3 ปัณณาสก์ ในติกนิบาต มี 3 ปัณณาสก์ ในจตุกกนิบาต มี 5 ปัณณาสก์

มีพระสูตรอีกจำนวนหนึ่งที่แยกไว้ต่างหาก ไม่จัดเข้าไว้ในปัณณาสก์ใด ๆ พระสูตรเหล่านี้มีลักษณะคล้าย ๆ กัน คือ นอกจากมีหัวข้อธรรมจำนวนเท่ากันแล้ว อาจว่าด้วยธรรมหมวดเดียวกันหรือดำเนินเรื่องอย่างเดียวกัน จึงนำมาเรียงเข้าพวกเดียวกันใช้เครื่องหมายไปยาล (ฯ) คือ ละข้อความที่เหมือนกันไว้ จึงเรียกหมวดพระสูตรเหล่านี้ว่า เปยยาล ในทุกนิบาตมี 4 เปยยาล คือ โกธเปยยาล อกุสลเปยยาล วินยเปยยาล และราคเปยยาล ในติกนิบาตมี 2 เปยยาล คือ กัมมปกเปยยาลและราคเปยยาล ในปัญจกนิบาตมี 3 เปยยาล คือ สมมติเปยยาล ลิกขาปทเปยยาล และราคเปยยาล นอกนั้นมีเปยยาลเดี่ยว คือ ราคเปยยาล

แบบที่ 3 ในทสกนิบาต แบ่งเป็นปัณณาสก์และวรรค คือ แบ่งเป็น 5 ปัณณาสก์ 22 วรรค โดย 4 ปัณณาสก์แรก จัดเป็นปัณณาสก์ละ 5 วรรค ส่วนปัณณาสก์ที่ 5 มีเพียง 2 วรรค ไม่มีเปยยาล

แบบที่ 4 ในเอกาทสกนิบาตแบ่งเป็นวรรคและเปยยาล คือ แบ่งเป็น 3 วรรค และ 1 เปยยาล คือ ราคเปยยาล

คัมภีร์อังคตตรนิกาย

อังคตตรนิกายแบ่งเป็น 11 นิบาต จัดเป็น 5 เล่ม คือเล่มที่ 20-24 จัดแบ่งดังนี้

1. เอกกนิบาต ทุกนิบาต และติกนิบาต	จัดเป็นคัมภีร์เล่มที่ 20
2. จตุกกนิบาต	จัดเป็นคัมภีร์เล่มที่ 21
3. ปัญจกนิบาตและฉักกนิบาต	จัดเป็นคัมภีร์เล่มที่ 22
4. สัตตกนิบาต อัญญกนิบาต และนวกนิบาต	จัดเป็นคัมภีร์เล่มที่ 23
5. ทสกนิบาตและเอกาทสกนิบาต	จัดเป็นคัมภีร์เล่มที่ 24

เล่ม 20 เอกก ทุก ติกนิบาต ในพระสูตรตันตปิฎก อังคตตรนิกาย เล่มที่ 20 ว่าด้วยเอกกนิบาต ทุกนิบาต และติกนิบาต มีพระสูตรทั้งหมด 1,722 สูตร มีรายละเอียดพอสังเขปดังนี้

เอกกนิบาต

จำนวนวรรคและพระสูตรในเอกกนิบาต

เอกกนิบาต คือ หมวดพระสูตรที่มีหัวข้อธรรมพระสูตรละจำนวน 1 ข้อ มีทั้งหมด 619 สูตร แบ่งเป็นวรรค จำนวน 20 วรรค แต่ละวรรคมีพระสูตรจำนวนต่างกัน คือน้อยที่สุดมี 10 สูตร และมากที่สุดมี 181 สูตร ดังนี้

1. รупาทิวรรค	มี	10	สูตร
2. นีวรรณปหานวรรค	มี	10	สูตร
3. อกัมม नियวรรค	มี	10	สูตร
4. อทันทวรรค	มี	10	สูตร
5. ปณิหิตอัจฉวรรค	มี	10	สูตร
6. อัจฉราสังฆาตวรรค	มี	10	สูตร
7. วีริยารัมภาทิวรรค	มี	10	สูตร
8. กัลยาณมิตตาทิวรรค	มี	10	สูตร
9. ปมาทาทิวรรค	มี	17	สูตร
10. ทุตติยปมาทาทิวรรค	มี	42	สูตร
11. อธัมมวรรค	มี	10	สูตร
12. อนาปัตติวรรค	มี	20	สูตร

13. เอกบุคคลวรรค	มี	18	สูตร
14. เอตทัคควรรค	มี	80	สูตร
15. อัญฐานบาลี	มี	28	สูตร
16. เอกธัมมบาลี	มี	78	สูตร
17. ปสาทกรธัมมวรรค	มี	16	สูตร
18. อปรัจฉราสังฆาตวรรค	มี	181	สูตร
19. กายคตาสติวรรค	มี	37	สูตร
20. อมตวรรค	มี	12	สูตร

เมื่อกล่าวโดยสรุปใจความสำคัญของเอกกนิบาตทั้ง 20 วรรค นั้นสามารถย่อลงเป็น 5 หมวดได้ดังนี้

1. หมวดเอกธรรม ว่าด้วยธรรมอันเป็นเอก คือ มีลักษณะเด่นเฉพาะตัว ได้แก่ หัวข้อธรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏในรูปาทิวรรค นีวรณพหानวรรค อกัมมนิยวรรค อหันทวรรค ปณิหิตัจฉวรรค อัจฉราสังฆาตวรรค วีริยารัมภาทิวรรค กัลยาณमितตาทิวรรค ปมาทาทิวรรค ทุตติยปมาทาทิวรรค ธัมมวรรค อนาปัตติวรรค และเอกธัมมบาลีซึ่งแบ่งย่อยเป็น 4 วรรค

2. หมวดเอกบุคคล ว่าด้วยบุคคลผู้เป็นเอก ปรากฏในเอกบุคคลวรรค

3. หมวดเอตทัคคะ ว่าด้วยบุคคลผู้ยอดเยี่ยมในทางใดทางหนึ่ง ปรากฏในเอตทัคควรรค ซึ่งแบ่งออกเป็น 7 วรรค

4. หมวดอัญฐานะ ว่าด้วยความเป็นไปได้และความเป็นไปไม่ได้ ปรากฏในอัญฐานบาลี หรืออัญฐานวรรค ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 วรรค

5. หมวดปสาทกรธรรม ว่าด้วยธรรมที่ทำให้เกิดความเลื่อมใส ปรากฏในปสาทกรธัมมวรรค อปรัจฉราสังฆาตวรรค กายคตาสติวรรค และอมตวรรค

ทุกนิบาต

จำนวนวรรคและพระสูตรในทุกนิบาต

ทุกนิบาต คือ พระสูตรที่มีหัวข้อธรรมจำนวน 2 ข้อ มีทั้งหมด 750 สูตร แบ่งเป็นป็นณาสก์ จำนวน 3 ป็นณาสก์ แต่ละป็นณาสก์มีวรรคและพระสูตร จำนวนต่างกัน คือ ปฐมป็นณาสก์มี 5 วรรคและ 53 สูตร ทุตติยป็นณาสก์มี 5 วรรคและ 66 สูตร ตติยป็นณาสก์ มี 6 วรรคและ 62 สูตร รวมวรรคทั้งหมดเป็น 15 วรรค และจัดเป็นหัวข้อเปยยาล 4 ข้อ มี 570 สูตร ดังมีรายละเอียดพอสังเขปดังนี้

ปฐมปิณณาสก์ มี 5 พรรค

1. กัมมกรณวรรค	มี	10	สูตร
2. อธิกรณวรรค	มี	11	สูตร
3. พาลวรรค	มี	11	สูตร
4. สมจิตตวรรค	มี	10	สูตร
5. ปริสววรรค	มี	10	สูตร

ทุติยปิณณาสก์ มี 5 พรรค

1. ปุคคลวรรค	มี	12	สูตร
2. สุขวรรค	มี	13	สูตร
3. สนิมิตตวรรค	มี	10	สูตร
4. ธัมมวรรค	มี	11	สูตร
5. พาลวรรค	มี	20	สูตร

ตติยปิณณาสก์ มี 5 พรรค

1. อาสาทุปปชหวรรค	มี	12	สูตร
2. อายาจนวรรค	มี	11	สูตร
3. ทานวรรค	มี	10	สูตร
4. สันถารวรรค	มี	12	สูตร
5. สมাপัตติวรรค	มี	17	สูตร

เปยยาล มี 4 ข้อ

1. โภธเปยยาล	มี	50	สูตร
2. อกุสลเปยยาล	มี	50	สูตร
3. วินยเปยยาล	มี	300	สูตร
4. รากเปยยาล	มี	170	สูตร

ติกนิบาต

จำนวนวรรคและพระสูตรในติกนิบาต

ติกนิบาต คือ หมวดพระสูตรที่มีหัวข้อธรรมสูตรละ 3 ข้อ มีทั้งหมด 353 สูตร แบ่งเป็น 3 ปัณณาสก์ 16 วรรค กับหัวข้อเปยยาล 2 ข้อ มีรายละเอียดพอสังเขปดังนี้

ปฐมปัณณาสก์ มี 5 วรรค

1. พาลวรรค	มี	10	สูตร
2. รถการวรรค	มี	10	สูตร
3. ปุคคลวรรค	มี	10	สูตร
4. เทวทูตวรรค	มี	10	สูตร
5. จูฬวรรค	มี	11	สูตร

ทุติยปัณณาสก์ มี 5 วรรค

1. พรหมณวรรค	มี	10	สูตร
2. มหาวรรค	มี	10	สูตร
3. อานันทวรรค	มี	10	สูตร
4. สมนวรรค	มี	11	สูตร
5. โลกผลวรรค	มี	11	สูตร

ตติยปัณณาสก์ มี 6 วรรค

1. สัมโพธวรรค	มี	10	สูตร
2. อาปายิกวรรค	มี	10	สูตร
3. กุสินารวรรค	มี	10	สูตร
4. โยธาชีววรรค	มี	13	สูตร
5. มังคลวรรค	มี	10	สูตร
6. อเจลกวรรค	มี	7	สูตร

เปยยาล มี 2 ข้อ

- กัมมปถเปยยาล มี 20 สูตร แบ่งเป็นฝ่ายอกุศล 10 สูตร ฝ่ายกุศล 10 สูตร (ใช้ชื่อสูตร 1 ชื่อต่อ 2 สูตร)
- ราคเปยยาล มี 170 สูตร

เล่ม 21 จตุกกนิบาต เป็นคัมภีร์เล่มที่ 2 ของอังคุตตรนิกาย เป็นพระสูตรที่มี หัวข้อธรรมพระสูตรละจำนวน 4 ข้อ มีพระสูตรทั้งหมด 782 สูตร แบ่งเป็น 5 ปัณณาสก์ 27 วรรค กับ 1 หัวข้อเปยยาล ดั่งมีรายละเอียดพอสังเขปดังนี้

ปฐมปัณณาสก์ มี 5 วรรค

1. ภัณฑคามวรรค	มี	10	สูตร
2. จรวรรค	มี	10	สูตร
3. อรุเวลวรรค	มี	10	สูตร
4. จักกวรรค	มี	10	สูตร
5. โรหิตัสสวรรค	มี	10	สูตร

ทุติยปัณณาสก์ มี 5 วรรค

1. ปุญญาภิสันทวรรค	มี	10	สูตร
2. ปัตตกัมมวรรค	มี	10	สูตร
3. อปัณณกวรรค	มี	10	สูตร
4. มจลวรรค	มี	10	สูตร
5. อสุรวรรค	มี	10	สูตร

ตติยปัณณาสก์ มี 5 วรรค

1. วลาหกวรรค	มี	10	สูตร
2. เกสิวรรค	มี	10	สูตร
3. ภยวรรค	มี	10	สูตร
4. ปุคคลวรรค	มี	10	สูตร
5. อาภาวรรค	มี	10	สูตร

จตุตถปัณณาสก์ มี 5 วรรค

1. อินทริยวรรค	มี	10	สูตร
2. ปฏิปทาวรรค	มี	10	สูตร
3. สัตถุเจตนิยวรรค	มี	10	สูตร
4. โยธาชีววรรค	มี	10	สูตร
5. มหาวรรค	มี	10	สูตร

ปัญจมปิณฑาสกั มี 5 วรรค

1. สัปปุริสวรรค	มี	10	สูตร
2. โสภณวรรค	มี	10	สูตร
3. ทุจจริตวรรค	มี	11	สูตร
4. กัมมวรรค	มี	11	สูตร
5. อาปัตติภยวรรค	มี	11	สูตร

วรรคพิเศษที่อยู่นอกปิณฑาสกั มี 2 วรรค

1. อภิญญาวรรค	มี	10	สูตร
2. กัมมปลถวรรค	มี	10	สูตร

เปยยาล มี 1 เปยยาล คือ

ราคเปยยาล	มี	510	สูตร
-----------	----	-----	------

เล่ม 22 ปัญจก ฉักกนิบาต เป็นเล่มที่ 3 ของอังคุตตรนิกาย เป็นพระสูตรที่มีหัวข้อธรรม พระสูตรละจำนวน 5 ประการ มีพระสูตรทั้งหมด 1,152 สูตร และหัวข้อธรรม พระสูตรละจำนวน 6 ประการ มีพระสูตรทั้งหมด 639 สูตร แบ่งเป็น 5 ปิณฑาสกั 26 วรรค กับ 3 หัวข้อเปยยาล และเป็นพระสูตรที่มีหัวข้อธรรม พระสูตรละจำนวน 6 ประการ มีพระสูตรทั้งหมด 639 สูตร

ปฐมปิณฑาสกั มี 5 วรรค

1. เสขพลวรรค	มี	10	สูตร
2. พลวรรค	มี	10	สูตร
3. ปัญจังคิกวรรค	มี	10	สูตร
4. สุมนวรรค	มี	10	สูตร
5. มุณฑราชวรรค	มี	10	สูตร

ทุติยปิณฑาสกั มี 5 วรรค

1. นีวรรณวรรค	มี	10	สูตร
2. สัณญาวรรค	มี	10	สูตร
3. โยธาชีววรรค	มี	10	สูตร
4. เถรวรรค	มี	10	สูตร
5. กกุธวรรค	มี	10	สูตร

ตติยปณาสกั มี 5 วรรค

1. ผาสุวิหารวรรค	มี	10	สูตร
2. อันธกวินทวรรค	มี	10	สูตร
3. คิลานวรรค	มี	10	สูตร
4. ราชวรรค	มี	10	สูตร
5. ตักกัททกัวรรค	มี	10	สูตร

จตุตถปณาสกั มี 5 วรรค

1. สัทธัมมวรรค	มี	10	สูตร
2. อาฆาตวรรค	มี	10	สูตร
3. อุปาสกวรรค	มี	10	สูตร
4. อรัญญวรรค	มี	10	สูตร
5. พราหมณวรรค	มี	10	สูตร

ปัญจมปณาสกั มี 5 วรรค

1. กิมพิลวรรค	มี	10	สูตร
2. อักโกสกวรรค	มี	10	สูตร
3. ทีฆจาริกวรรค	มี	10	สูตร
4. อาวาสิกวรรค	มี	10	สูตร
5. ทุจจริตวรรค	มี	10	สูตร

อุปสัมปทาวรรค (วรรคพิเศษ) มี 21 สูตร

1. อุปสัมปาทะตัพพสูตร
2. นิสสยสูตร
3. สามเณรสูตร
4. ปัญจมัจฉริยสูตร
5. มัจฉริยปหานสูตร
6. ปฐมณานสูตร
- 7-13. ทุตติยณานสูตรตาทิสูตร
14. อปรปฐมณานสูตร
- 15-21. อปรทุตติยณานสูตรตาทิ

เปยยาล มี 3 เปยยาล

1. สัมมุติเปยยาล	มี	14	สูตร
2. ลิกขาปทเปยยาล	มี	17	สูตร
3. รากเปยยาล	มี	850	สูตร

เล่ม 23 สัตตก อัญญา นวกนิบาต เป็นเล่มที่ 4 ของอังคุตตรนิกาย เป็นพระสูตรที่มีหัวข้อธรรมพระสูตรละ 7 ประการ มีพระสูตรทั้งหมด 1,132 สูตร แบ่งเป็น 1 ปัณณาสกั 10 วรรค กับ 1 หัวข้อ เปยยาล และเป็นพระสูตรที่มีหัวข้อธรรม พระสูตรละ 8 ประการ มีพระสูตรทั้งหมด 626 สูตร และเป็นพระสูตรที่มีหัวข้อธรรม พระสูตรละ 9 ประการ มีพระสูตรทั้งหมด 432 สูตร

ปัณณาสกั มี 5 วรรค

1. ธนวรรค	มี	10	สูตร
2. อหุสยวรรค	มี	10	สูตร
3. วิชชีสัตตกวรรค	มี	11	สูตร
4. เทวดาวรรค	มี	12	สูตร
5. มหายุญญวรรค	มี	10	สูตร

วรรคที่ไม่จัดเป็นปัณณาสกั

1. อัพยากตวรรค	มี	11	สูตร
2. มหาวรรค	มี	10	สูตร
3. วินยวรรค	มี	10	สูตร
4. สมณวรรค	มี	10	สูตร
5. อาหุเนยยวรรค	มี	528	สูตร

เปยยาล มี 1 เปยยาล

รากเปยยาล มี 510 สูตร

เล่ม 24 ทสก เอกาทสกนิบาต เป็นคัมภีร์เล่มที่ 5 และเล่มสุดท้ายของอังคุตตรนิกาย สำหรับทสกนิบาตเป็นพระสูตรที่มีหัวข้อธรรมพระสูตรละจำนวน 10 ข้อ มีทั้งหมด 746 สูตร ส่วนเอกาทสกนิบาตเป็นพระสูตรที่มีหัวข้อธรรมพระสูตรละ 11 ข้อ มีทั้งหมด 671 สูตร แบ่งเป็น 5 ปันณาสก์ 22 วรรค กับ 1 หัวข้อเปยยาล ดังมีรายละเอียดพอสังเขปดังนี้

ทสกนิบาต

ปฐมปันณาสก์ มี 5 วรรค

1. อานิสังสวรรค	มี	10	สูตร
2. นาถกรณวรรค	มี	10	สูตร
3. มหาวรรค	มี	10	สูตร
4. อุपालิวรรค	มี	10	สูตร
5. อักโกสวรรค	มี	10	สูตร

ทุติยปันณาสก์ มี 5 วรรค

1. สจิตตวรรค	มี	10	สูตร
2. ยมกวรรค	มี	10	สูตร
3. อากังขวรรค	มี	10	สูตร
4. เถรวรรค	มี	10	สูตร
5. อุปาสกวรรค	มี	10	สูตร

ตติยปันณาสก์ มี 5 วรรค

1. สมณสังญาวรรค	มี	12	สูตร
2. ปัจโจโรหณิวรรค	มี	10	สูตร
3. ปริสุทธรวรรค	มี	11	สูตร
4. สาธูวรรค	มี	11	สูตร
5. อริยมัคควรรค	มี	10	สูตร

จตุตถปันณาสก์ มี 5 วรรค

1. ปุคคลวรรค	มี	12	สูตร
2. ชาณูสโสณิวรรค	มี	11	สูตร
3. สาธูวรรค	มี	11	สูตร
4. อริยมัคควรรค	มี	10	สูตร
5. อปรปุคคลวรรค	มี	12	สูตร

ปัญจมปิณฑาสก์ มี 2 วรรค

1. กรชกายวรรค	มี	10	สูตร
2. สามัญญวรรค	มี	16	สูตร

เปยยาล

1. รากเปยยาล	มี	510	สูตร
--------------	----	-----	------

เอกาสกนิบาต

1. นิสสยวรรค	มี	10	สูตร
2. อหุสสตีวรรค	มี	11	สูตร
3. สามัญญวรรค	มี	480	สูตร

เปยยาล

1. รากเปยยาล	มี	170	สูตร
--------------	----	-----	------

ขุททกนิกาย

เป็นชื่อนิกายหนึ่งของพระสุตตันตปิฎก เป็นนิกายที่ 5 ในจำนวน 5 นิกาย คือ

- 1) ทีฆนิกาย
- 2) มัชฌิมนิกาย
- 3) สังยุตตนิกาย
- 4) อังคุตตรนิกาย
- 5) ขุททกนิกาย

ความหมายและใจความสำคัญของขุททกนิกาย

คำว่า “นิกาย” แปลว่า หมวดหรือหมู่ หมายถึง หมวดหรือหมู่ของพระธรรมชั้นธ (กองธรรม) คำว่า “ขุททก” แปลว่า เล็กน้อยหรือย่อย ๆ ดังนั้น “ขุททกนิกาย” จึงหมายถึง หมวดพระธรรมชั้นธหรือพระสูตรเล็กน้อยหรือย่อย ๆ กล่าวคือ พระธรรมหรือพระสูตรใดที่มีจำนวนเล็กน้อยไม่อยู่ในกฎเกณฑ์ที่จะจัดเข้าในทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย และอังคุตตรนิกายได้ ท่านก็จัดหมวดพระธรรมหรือพระสูตรนั้นเข้าไว้เป็นหมวดหรือหมู่หนึ่งต่างหาก เรียกว่า ขุททกนิกาย แบ่งเป็นคัมภีร์ได้ 15 คัมภีร์ คือ

1. ขุททกปาฐะ
2. ธรรมบท (ธัมมปะทะ)

3. อุทาน
4. อิติวุตตกะ
5. สุตตนิบาต
6. วิมานวัตถุ
7. เปตวัตถุ
8. เถรคาถา
9. เถรีคาถา
10. ชาตกะ
11. นิทเทส
12. ปฏิสัมภีทามัคคะ (ปฏิสัมภีทามรรค)
13. อปทาน
14. พุทธวังสะ
15. จรียาปิฎก

ต่อจากนี้จะอธิบายขยายความรายละเอียดเนื้อหาของคัมภีร์ต่าง ๆ ในขุททกนิกาย พอสั่งเขปดังต่อไปนี้

เล่ม 25 ขุททกปาฐะ ธรรมบท อุทาน อิติวุตตกะ สุตตนิบาต เป็นพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย เล่มที่ 1 ใน 9 เล่มที่บรรจุคัมภีร์ขุททกนิกาย คัมภีร์ที่ 1 คือ ขุททกปาฐะ คัมภีร์ที่ 2 คือธรรมบท คัมภีร์ที่ 3 คือ อุทาน คัมภีร์ที่ 4 คือ อิติวุตตกะ และคัมภีร์ที่ 5 คือ สุตตนิบาต รวมไว้อยู่ในพระไตรปิฎกเหล่านี้โดยจะขอขยายความละเอียดในแต่ละคัมภีร์พอสั่งเขปดังนี้

ขุททกปาฐะ

ความหมายของขุททกปาฐะ

ขุททกปาฐะ หมายถึง บทสวดย่อย ๆ หรือบทสวดสั้น ๆ แต่ละบทล้วนเป็นธรรมที่เป็นเบื้องต้นแห่งการเข้าถึงธรรมชั้นสูงขึ้นไป หรือเป็นธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญโดยส่วนเดียว มีทั้งหมด 9 บท ดังนี้

- 1) สรณคมน์
- 2) ทสสิกขาบท
- 3) ทวัตติงสาการ
- 4) สามเณรปัญหา (กุมารปัญหา)

- 5) มงคลสูตร
- 6) รตนสูตร
- 7) ตีโรกฤษฏสูตร
- 8) นิธิกัณฐสูตร
- 9) เมตตสูตร

ธรรมบท

ความหมายของธรรมบท

ธรรมบท แปลว่า บทแห่งธรรมหรือที่ตรัสไว้เป็นบท หมายถึง บทธรรม ภาษิตสั้น ๆ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ต่างเวลา ต่างสถานที่ และต่างบุคคล มีทั้งหมด 423 บท การนับเป็นบท นับตามจำนวนพระคาถา คือพระคาถา 1 คาถา หรือพระคาถา 1 คาถากับอีกกึ่งหนึ่งพระคาถา นับเป็น 1 บท ในธรรมบทเหล่านี้ พระสัมมาสัมมาสัมพุทธเจ้ารวบรวมไว้เป็นเรื่อง ๆ มีชื่อเรื่องปรากฏตามสภาวะธรรมหรือบุคคลที่พระองค์ทรงปรารภถึงบางเรื่องไม่ปรากฏบุคคลชัดเจน ทรงใช้คำว่าบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งบ้าง รวมได้ 305 เรื่อง แต่ละเรื่องจัดไว้เป็นหมวดหมู่ เรียกว่า วรรค รวมเป็น 26 วรรค แต่ละวรรคมีชื่อปรากฏตามอำนาจเนื้อหาสาระของธรรมบทนั้น ๆ และเรื่องนั้น ๆ กล่าวคือ ธรรมบทใด ๆ และเรื่องใด ๆ ที่มีเนื้อหาสาระสัมพันธ์กันโดยเหมือนกัน คล้ายกัน หรือตรงกันข้าม ท่านก็จะจัดธรรมบทนั้น ๆ และเรื่องนั้น ๆ เป็นหมวดหมู่เดียวกันหรือวรรคเดียวกัน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. ยมกวรรค	มี 14 เรื่อง	20	คาถา
2. อัปปมาทวรรค	มี 9 เรื่อง	12	คาถา
3. จิตตวรรค	มี 9 เรื่อง	11	คาถา
4. ปุ่ปผวรรค	มี 12 เรื่อง	16	คาถา
5. พาลวรรค	มี 15 เรื่อง	16	คาถา
6. ปัญทิตตวรรค	มี 11 เรื่อง	16	คาถา
7. อรหันตวรรค	มี 10 เรื่อง	14	คาถา
8. สหัสสวรรค	มี 14 เรื่อง	10	คาถา
9. ปาปวรรค	มี 12 เรื่อง	16	คาถา
10. ทัณฑวรรค	มี 11 เรื่อง	17	คาถา
11. ชรวรรค	มี 9 เรื่อง	11	คาถา
12. อัถตตวรรค	มี 10 เรื่อง	10	คาถา

13. โลกวรรค	มี 11 เรื่อง	12	คาถา
14. พุทธวรรค	มี 9 เรื่อง	18	คาถา
15. สุขวรรค	มี 8 เรื่อง	12	คาถา
16. ปิยวรรค	มี 8 เรื่อง	12	คาถา
17. โกธวรรค	มี 8 เรื่อง	14	คาถา
18. มลวรรค	มี 12 เรื่อง	21	คาถา
19. อัมมัญญวรรค	มี 10 เรื่อง	17	คาถา
20. มัคควรรค	มี 12 เรื่อง	17	คาถา
21. ปกิณณกวรรค	มี 9 เรื่อง	16	คาถา
22. นิริยวรรค	มี 9 เรื่อง	14	คาถา
23. นาควรรค	มี 8 เรื่อง	14	คาถา
24. ตัณฑวารวรรค	มี 12 เรื่อง	26	คาถา
25. ภิกขุวรรค	มี 12 เรื่อง	23	คาถา
26. พราหมณวรรค	มี 40 เรื่อง	42	คาถา

อุทาน

ความหมายของอุทาน

อุทาน ตามนัยโดยทั่วไป หมายถึง คำพูดที่เปล่งออกมาทางวจีทวารด้วยกำลังปีติโสมนัส เพราะไม่สามารถจะยับยั้งไว้ภายในหทัยได้ ดุจน้ำที่เต็มสระจนล้นไหลออกจากสระฉนั้น แต่ในที่นี้หมายถึง ระเบียบพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคทรงเปล่งออกมาด้วยกำลังโสมนัสสญาณ เรียกว่า พุทธอุทาน เป็นพระดำรัสประเภทคาถาก็มี เป็นประเภทเวຍຍာกรณะก็มี หัวข้อว่าด้วยอุทานนี้เป็นเนื้อหาสาระที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย นับเป็นองค์ที่ 5 ในนวัคสัตตศาสนา (คำสั่งสอนของพระศาสดามือองค์ 9) เป็นหมวดพระสูตรที่รวบรวมธรรมชั้นปฐมประเภทเล็กน้อยในพระธรรมชั้น 84,000 พระธรรมชั้น

เนื้อหาสาระของอุทานนี้ จัดเป็นวรรคได้ 8 วรรค คือ

- 1) โปธิวรรค มี 10 สูตร
- 2) มุจจลินทวรรค มี 10 สูตร
- 3) นันทวรรค มี 10 สูตร
- 4) เมฆิยวรรค มี 10 สูตร
- 5) โสณเถรวรรค มี 10 สูตร

- 6) ชัจฉันธวรรค มี 10 สุตระ
- 7) จุฬวรรค มี 10 สุตระ
- 8) ปาฏลิกคามิยวรรค มี 10 สุตระ

ทั้ง 8 วรรคนี้มีทั้งหมดรวม 80 สุตระ มีอุทานคาถารวม 95 คาถา

อุทานนี้มีลักษณะเนื้อหาสาระเหมือนกัน คือ มีข้อความแบ่งเป็น 2 ตอน ได้แก่ ตอนที่ 1 ว่าด้วยนิทานวจนะ กล่าวคือที่มาซึ่งปรารภถึงสถานที่ บุคคล และเหตุการณ์ให้เกิดอุทานคาถานั้น ๆ ซึ่งพระอานนทเถระเล่าไว้ในคราวสังคายนาครั้งที่ 1 ตอนที่ 2 ว่าด้วยอุทานที่พระผู้มีพระภาคทรงเปล่งด้วยกำลังโสมนัสสญาณ

อติวุตตะกะ

ความหมายของอติวุตตะกะ

อติวุตตะกะ หมายถึง หมวดพระสูตรที่มีคำขึ้นต้นด้วยคำว่า “วุตฺตํ เหนฺ ภควตา” แปลว่า “แท้จริงพระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว” เป็นคำกล่าวอ้างอิงที่พระอานนทเถระกล่าวไว้ในคราวสังคายนาครั้งที่ 1 เป็นนิทานวจนะ แต่มิได้ปรารภบุคคล สถานที่ เวลา หรือเหตุการณ์อื่นใดของเรื่อง เป็นเนื้อหาสาระที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย เป็นองค์ที่ 6 ในนวัคคสัตตสุตฺตเป็นหมวดพระสูตรที่รวบรวมธรรมชั้นประทะเภทเล็กน้อยในพระธรรมชั้น 84,000 พระธรรมชั้นเป็นหมวด พระสูตรที่มีเอกลักษณ์เหมือนกันทุกสูตร คือ มีพระดำรัสประทะเภทเวຍากรณะเป็นความนำเข้าสู่พระพุทฺธดำรัสประทะเภทคาถา มีคำนิคมวจนะคือ **เอตมตฺถํ ภควา อโวจ** แปลว่า พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว และคำอ้างอิงคือ **ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ** แปลว่า ในพระสูตรนั้นจึงตรัสคาถาประทะเภทดังนี้ว่าทั้ง 2 คำนี้เป็นคำเชื่อมความระหว่างเวຍากรณะกับคาถาคำท้ายของคำเชื่อมความคือ “อติ วุจฺจติ” นี้เป็นที่มาของหมวดพระสูตรที่มีชื่อว่า อติวุตตะกะ มีพระสูตรทั้งหมด 112 สุตระ จัดเป็นนิบาตได้ 4 นิบาต คือ

1. เอกกนิบาต หมายถึง หมวดพระสูตรที่มีหัวข้อธรรมพระสูตรละจำนวน
  - 1 ประการมีพระสูตร 27 สุตระ จัดแบ่งเป็นวรรคได้ 3 วรรค คือ
    - 1) ปฐมวรรค (10 สุตระ)
    - 2) ทุตติยวรรค (10 สุตระ)
    - 3) ตตติยวรรค (7 สุตระ)

2. ทุกนิบาต หมายถึง หมวดพระสูตรที่มีหัวข้อธรรมพระสูตรละจำนวน 2 ประการมีพระสูตร 22 สูตร จัดแบ่งเป็นวรรคได้ 2 วรรคคือ
  - 1) ปฐมวรรค (10 สูตร)
  - 2) ทุตติยวรรค (12 สูตร)
3. ติกนิบาต หมายถึง หมวดพระสูตรที่มีหัวข้อธรรมพระสูตรละจำนวน 3 ประการมีพระสูตร 50 สูตร จัดแบ่งเป็นวรรคได้ 5 วรรค คือ
  - 1) ปฐมวรรค (10 สูตร)
  - 2) ทุตติยวรรค (10 สูตร)
  - 3) ตติยวรรค (10 สูตร)
  - 4) จตุตถวรรค (10 สูตร)
  - 5) ปัญจมวรรค (10 สูตร)
4. จตุกกนิบาต หมายถึง หมวดพระสูตรที่มีหัวข้อธรรมพระสูตรละ 4 ประการ มีพระสูตร 13 สูตร ไม่จัดเป็นวรรค

สูตรนิบาต

ความหมายของสูตรนิบาต

สูตรนิบาต คือ พระสูตรที่มีเนื้อหาสาระเป็นประเภทร้อยกรองล้วน (คาถา) บางสูตรมีเนื้อหาสาระที่เป็นประเภทร้อยแก้ว (เวียงยากรณะ) แต่ก็มีเนื้อหาสาระที่เป็นประเภทร้อยกรองผสมอยู่ในสูตรเดียวกันด้วย เรียกว่า เคยยะ เป็นเนื้อหาสาระจัดอยู่ในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จัดเป็นวรรคได้ 5 วรรค คือ

1) อรุควรรค	มี 12 สูตร	มีพระคาถา	223	คาถา
2) จูฬวรรค	มี 14 สูตร	มีพระคาถา	184	คาถา
3) มหาวรรค	มี 12 สูตร	มีพระคาถา	365	คาถา
4) อัฏฐกวรรค	มี 16 สูตร	มีพระคาถา	210	คาถา
5) ปารายนวรรค	มี 16 สูตร			

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าพระสุตตันตปิฎกเล่มที่ 25 โดยภาพรวมว่าด้วยขุททกปาฐะ (ประมวลบทสวดสั้น ๆ) ธัมมปะทะ (ประมวลคาถาธรรมบท) อุทาน (ประมวลพุทธอุทานที่เป็นธรรมภาษิต) อิติวุตตะกะ (ประมวลพระสูตรที่ไม่ขึ้นต้นด้วย “เอวมเม สุตติ” แต่เชื่อมเข้าสู่คาถาด้วยคำว่า “อิติ วุจจติ”) และสุตตนิบาต (ประมวลพระสูตรชุดพิเศษเป็นบทร้อยกรองที่เรียกว่า “คาถา” ส่วนก็มี ที่มีบทร้อยแก้วเป็นบทหน้าก็มี)

เล่ม 26 วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา เถรีคาถา นับเป็นพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เล่มที่ 2 ในจำนวน 9 เล่ม ที่บรรจุคัมภีร์ขุททกนิกาย คัมภีร์ที่ 6 คือ วิมานวัตถุ คัมภีร์ที่ 7 คือ เปตวัตถุ คัมภีร์ที่ 8 คือ เถรคาถา และคัมภีร์ที่ 9 คือ เถรีคาถา รวมไว้ในพระไตรปิฎกเล่มนี้ ดังมีเนื้อหาพอเป็นสังเขปดังนี้

1. วิมานวัตถุ (ประมวลเรื่องผู้ได้วิมาน จำนวน 85 เรื่อง)
2. เปตวัตถุ (ประมวลเรื่องเปรต จำนวน 51 เรื่อง)
3. เถรคาถา (ประมวลเรื่องธรรมภาษิตของพระเถระต่าง ๆ จำนวน 246 เรื่อง)
4. เถรีคาถา (ประมวลเรื่องธรรมภาษิตของพระเถรีต่าง ๆ จำนวน 73 เรื่อง)

เล่ม 27 ชาตก ภาค 1 นับเป็นพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เล่มที่ 3 ในจำนวน 9 เล่ม และนับเป็นคัมภีร์ขุททกนิกายคัมภีร์ที่ 10 ในจำนวน 15 คัมภีร์ของขุททกนิกาย ที่ว่าด้วยการรวมบทร้อยกรองคือ คาถาแสดงคติธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสเมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ในอดีตชาติของพระพุทธองค์เองโดยในภาค 1 นี้ ได้แบ่งออกเป็น 17 นิบาต คือตั้งแต่เอกกนิบาต (คาถาเดี่ยว) ถึงเตรสกนิบาต (40 คาถา) โดยเรียงตามลำดับ 1-13 ต่อจากนั้นเป็น ปกิณณกนิบาต วิสตินิบาต ติงสตินิบาต และจัตตาลีสนิบาต รวมแล้วทั้งหมด 525 ชาตก โดยในแต่ละนิบาตจัดเป็นวรรคดังนี้

1. เอกกนิบาต	มี 15 วรรค	วรรคละ 10 ชาตก	รวม 150 ชาตก
2. ทุกนิบาต	มี 10 วรรค	วรรคละ 10 ชาตก	รวม 100 ชาตก
3. ติกนิบาต	มี 5 วรรค	วรรคละ 10 ชาตก	รวม 50 ชาตก
4. จตุกกนิบาต	มี 5 วรรค	วรรคละ 10 ชาตก	รวม 50 ชาตก
5. ปัญจกนิบาต	มี 3 วรรค	วรรคที่ 1 และ 2 วรรคที่ 3	มีวรรคละ 10 ชาตก มี 5 ชาตก

(รวม 25 ชาตก)

6. ฉักกนิบาต	มี 2 วรรค	วรรคละ 10 ชาดก	รวม 20 ชาดก
7. สัตตกนิบาต	มี 2 วรรค	วรรคที่ 1 มี 10 ชาดก	วรรคที่ 2 มี 11 ชาดก (รวม 21 ชาดก)
8. อัญจนนิบาต	มี 10 ชาดก		
9. นวกนิบาต	มี 12 ชาดก		
10. ทสกนิบาต	มี 16 ชาดก		
11. เอกาทสกนิบาต	มี 9 ชาดก		
12. ทวาทสกนิบาต	มี 10 ชาดก		
13. เตรสกนิบาต	มี 10 ชาดก		
14. ปกิณณกนิบาต	มี 13 ชาดก		
15. วีสตินิบาต	มี 14 ชาดก		
16. ติงสตีนิบาต	มี 10 ชาดก		
17. จัตตาลีสนิบาต	มี 5 ชาดก		

การจัดนิบาต

ลักษณะการจัดนิบาต มีการนำชาดกที่มีคาถาเท่ากันมารวมไว้เป็นกลุ่มเดียวกัน ชาดกที่มี 1 คาถาเรียกเอกกนิบาต ที่มี 2 คาถาเรียกทูกนิบาต ที่มี 13 คาถาเรียกเตรสกนิบาต ที่มีมากกว่า 13 ขึ้นไปเรียกปกิณณกนิบาต ที่มี 20 คาถาขึ้นไป เรียกวีสตินิบาต ที่มี 30 คาถาขึ้นไปเรียกติงสนิบาต ที่มี 40 คาถาขึ้นไปเรียกจัตตาลีสนิบาต

เล่ม 28 ชาดก ภาค 2 เป็นพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เล่มที่ 4 ในจำนวน 9 เล่ม และเป็นคัมภีร์ขุททกนิกายคัมภีร์ที่ 10 ในจำนวน 15 คัมภีร์ของขุททกนิกาย มีเนื้อหาต่อจากพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ภาค 1 ซึ่งท่านได้จัดนิบาตตามจำนวนของคาถา ดังนี้คือ

18. ปัญญาสนิบาต	หมวดที่มี 50 คาถาขึ้นไป	มี 3 ชาดก
19. สัจฉินิบาต	หมวดที่มี 60 คาถาขึ้นไป	มี 2 ชาดก
20. สัตตตีนิบาต	หมวดที่มี 70 คาถาขึ้นไป	มี 2 ชาดก
21. อีสตีนิบาต	หมวดที่มี 80 คาถาขึ้นไป	มี 5 ชาดก
22. มหานิบาต	หมวดที่มี 100 คาถาขึ้นไป	มี 10 ชาดก

(รวม 22 ชาดก)

เล่ม 29 มหานิทเทศ เป็นพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เล่มที่ 5 ในจำนวน 9 เล่ม และเป็นคัมภีร์ขุททกนิกายคัมภีร์ที่ 11 ในจำนวน 15 คัมภีร์ของขุททกนิกาย คัมภีร์มหานิทเทศ นั้นเป็นภาษิตของพระสารีบุตรที่ได้อธิบายความหมายของพระพุทธรวณะในพระสูตร 16 สูตร แห่งอัญญกวรรค สุตตนิบาต ขุททกนิกาย (ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 25) พระสูตรเหล่านี้จึงมีคำว่า นิทเทศ ต่อท้ายดังนี้

1. กามสุตตนิทเทศ	9. มาคันทิยสุตตนิทเทศ
2. คู่หัตถุสุตตนิทเทศ	10. ปุราเภทสุตตนิทเทศ
3. ทุณฐัตถุสุตตนิทเทศ	11. กลหวิวาทสุตตนิทเทศ
4. สุธัตถุสุตตนิทเทศ	12. จูฬวิญญูสุตตนิทเทศ
5. ปรมัตถุสุตตนิทเทศ	13. มหาวิญญูสุตตนิทเทศ
6. ชราสุตตนิทเทศ	14. ตูวฏกสุตตนิทเทศ
7. ติสสเมตเตยยสุตตนิทเทศ	15. อัตตัทธนุสุตตนิทเทศ
8. ปสุรสุตตนิทเทศ	16. สารีปุตตสุตตนิทเทศ

เล่ม 30 จูฬนิทเทศ เป็นพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เล่มที่ 6 ในจำนวน 9 เล่ม และเป็นคัมภีร์ขุททกนิกายคัมภีร์ที่ 11 ในจำนวน 15 คัมภีร์ของขุททกนิกาย ซึ่งคัมภีร์จูฬนิทเทศ นั้นเป็นภาษิตของท่านพระสารีบุตรที่ได้อธิบายความหมายของพระพุทธรวณะในพระสูตร ที่ว่า ด้วยมาณวปัญหา คือปัญหาของมาณพ 16 คน ในปารายนวรรคและชัคควิสาณสูตร ในอูรควรรคแห่งสุตตนิบาต ขุททกนิกาย (พระไตรปิฎก เล่มที่ 25) โดยจำแนกเป็น 8 หัวข้อ จัดเรียง ลำดับดังนี้

1. วัตถุคาถา
2. มาณวปัญหา
3. ปารายนัตถุติคาถา
4. ปารายนานุคิตติคาถา
5. มาณวปัญหานิทเทศ
6. ปารายนัตถุติคาถานิทเทศ
7. ปารายนานุคิตติคาถานิทเทศ
8. ชัคควิสาณสุตตนิทเทศ

เล่ม 31 ปฏิสัมพันธ์มารค เป็นผลงานแนวอภิธรรมของพระสารีบุตร อัครสาวกฝ่ายขวาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และถือว่าเป็นปกรณ์ทางกัมมัฏฐานเล่มแรกของพระพุทธศาสนา ซึ่งในการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ 1 พระธรรมสังคากาจารย์จัดไว้ในฝ่ายพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกายเล่มที่ 7 ในจำนวน 9 เล่ม และเป็นคัมภีร์ขุททกนิกายคัมภีร์ที่ 12 ในจำนวน 15 คัมภีร์ของขุททกนิกาย เนื้อหาของปฏิสัมพันธ์มารคแบ่งเป็น 3 วรรค คือ

- 1) มหาวรรค
- 2) ยุกนัทธวรรค
- 3) ปัญญาวรรค

แต่ละวรรคประกอบด้วยกถา 10 กถาคือ

1. มหาวรรค

1. ญาณกถา	6. คติกถา
2. ทิฏฐิกถา	7. กัมมกถา
3. อานาปานัสสติกถา	8. วิปัสสนากถา
4. อินทริยกถา	9. มัคคกถา
5. วิโมกขกถา	10. มัชฌิมกถา

2. ยุกนัทธวรรค

1. ยุกนัทธกถา	6. ปฏิสัมพันธ์มารคกถา
2. สัจจกถา	7. ธรรมจักรกถา
3. โพชฌังคกถา	8. โลกุตตรกถา
4. เมตตากถา	9. พลกถา
5. วิราคกถา	10. สุนทรียกถา

3. ปัญญาวรรค

1. มหาปัญญากถา	6. ปาฐิหารียกถา
2. อิทธิกถา	7. สมศีลกถา
3. อภิสมยกถา	8. สติปัญญาฐานกถา
4. วิเวกกถา	9. วิปัสสนากถา
5. จริยากถา	10. มาตีกถา

แต่ละกถาจำแนกเป็นนิทเทศต่าง ๆ โดยสรุป นิทเทศเหล่านั้นมุ่งอธิบายไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นหลัก เช่น อธิบายศีลไว้ในสี่สมยญาณนิทเทศ อธิบายสมาธิ พร้อมด้วยอารมณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับสมาธิไว้ในสมาธิภาวนามยญาณนิทเทศ นอกจากนี้ยังได้ อธิบายอานาปานัสสติ ฌาน อภิญญา และฤทธิ์ไว้โดยพิสดาร ส่วนปัญญาซึ่งถือเป็นเนื้อหาหลักได้อธิบายไว้โดยพิสดารในญาณกถา โดยเฉพาะสุดมยญาณนิทเทศแห่งมหาวรรค และในปัญญาวรรค รวมทั้งได้นำหมวดธรรมที่เกี่ยวข้องมาอธิบายอย่างครบถ้วน เช่น อายุตนะ 12, ธาตุ 18, อินทรีย์ 22, ปฏิจจสมุปปาท 12, สัจจะ 4, สามัญญลักษณะ 3 (ไตรลักษณ์), มหาวิปัสสนา 18, วิปัสสนา 40, มัคคญาณ ผลญาณ

เล่ม 32 อปทาน ภาค 1 เป็นพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เล่มที่ 8 ในจำนวน 9 เล่ม และเป็นคัมภีร์ขุททกนิกายคัมภีร์ที่ 13 ในจำนวน 15 คัมภีร์ของขุททกนิกาย มีรูปแบบเป็นฉันทลักษณ์ล้วน จึงจัดอยู่ในองค์ที่ 4 คือ คาถาในองค์ 9 แห่งนวังคสัตตคัสสณ โดยเนื้อหาของอปทาน ภาค 1 นั้น จะประกอบไปด้วย

- 1) พุทธาปทาน กล่าวถึงพระประวัติการสั่งสมบารมีของพระพุทธองค์ มี 1 เรื่อง
- 2) ปัจเจกพุทธาปทาน กล่าวถึงพระประวัติการสั่งสมบารมีของพระปัจเจกพุทธเจ้า มีทั้งหมด 41 เรื่อง
- 3) เถราปทาน กล่าวถึงประวัติการสั่งสมบารมีของพระเถระผู้เป็นพระอรหันตสาวกของพระพุทธองค์ ซึ่งเป็นช่วงตอนต้น จำนวน 410 เรื่อง

และในการแบ่งวรรคตอนของอปทานภาค 1 นั้น จัดแบ่งออกเป็น 41 วรรค วรรคละ 10 เรื่อง ยกเว้นวรรคที่ 1 ซึ่งมีชื่อว่าพุทธวรรค เพราะท่านจัดให้พุทธาปทาน และปัจเจกพุทธาปทานรวมอยู่ในวรรคนี้ด้วย เนื้อหาของวรรคนี้มีถึง 52 เรื่อง คือ พุทธาปทาน 1 เรื่อง ปัจเจกพุทธาปทาน 41 เรื่อง และเถราปทาน 10 เรื่อง

เล่ม 33 อปทาน ภาค 2 พุทธวงศ์ จรียาปิฎก เป็นพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เล่มที่ 9 นับเป็นเล่มสุดท้ายและเป็นคัมภีร์ขุททกนิกาย 3 เล่มสุดท้าย ประกอบด้วยคัมภีร์ขุททกนิกายคัมภีร์ที่ 13 อปทาน (ทุติยภาค) คัมภีร์ที่ 14 คือ พุทธวงศ์ และคัมภีร์ที่ 15 คือ จรียาปิฎก ทั้ง 3 คัมภีร์นี้มีรูปแบบอย่างเดียวกัน คือ เป็นการบรรยายโวหารแบบเล่าเรื่อง และจัดอยู่ในรูปแบบทางวรรณกรรมอย่างเดียวกัน คือเป็นวรรณกรรมประเภทร้อยกรองล้วน ซึ่ง เป็นองค์ที่ 4 คือ คาถาในจำนวน 9 องค์ แห่งนวังคสัตตคัสสณ ดังมีรายละเอียดพอสังเขปดังนี้

1. คัมภีร์อุปทาน ภาค 2 ประกอบด้วยเถราปทาน ตอนปลาย และเถรียาปทาน ซึ่งเถราปทาน ตอนปลาย ว่าด้วยประวัติในอดีตชาติของพระเถระอรหันตสาวกจำนวน 151 รูป 151 เรื่อง แบ่งเป็นวรรคได้ 15 วรรค วรรคละ 10 เรื่อง ยกเว้นวรรคสุดท้ายมี 11 เรื่อง โดยนับลำดับวรรคต่อจากเถราปทาน ตอนต้นในอุปทานภาค 1 ส่วนเถรียาปทานนั้นว่าด้วยประวัติในอดีตชาติของพระเถรี อรหันตสาวิกา จำนวน 40 รูป 40 เรื่อง แบ่งเป็นวรรคได้ 4 วรรค วรรคละ 10 เรื่อง

2. คัมภีร์พุทธวงศ์ แปลว่า วงศ์ของพระพุทธเจ้า ว่าด้วยพระประวัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอดีต 24 พระองค์ นับจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระนามว่า ที่ปังกร จนถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า กัสสปะ และพระประวัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราคือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า โคดม รวมเป็น 25 พระองค์ โดยเนื้อหาของคัมภีร์พุทธวงศ์มี 1,459 คาถา แบ่งเป็น 3 ตอนใหญ่ 29 ตอนย่อย แต่อาจแบ่งตามสาระสำคัญเป็น 5 ตอนใหญ่ คือ

1. รตนจังกมณกัณฑ์ : ว่าด้วยรัตนจกกรม
2. สุธเมธกถา : ว่าด้วยความปรารถนาของสุเมธดาบส
3. พุทธวงศ์ : ว่าด้วยวงศ์ของพระพุทธเจ้า 25 พระองค์ มีที่ปังกรพุทธวงศ์ เป็นต้น
4. พุทธปกิณณกัณฑ์ : ว่าด้วยเรื่องเบ็ดเตล็ดเกี่ยวกับพระพุทธองค์
5. ธาตุภาชนียกถา : ว่าด้วยการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ

คัมภีร์พุทธวงศ์นี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระประยูรญาติ ญาติโคธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ เมื่อเสด็จไปโปรดพระพุทธบิดาเป็นครั้งแรกตามคำทูลขอของพระสารีบุตร และทรงประสงค์จะทำลายทิฏฐิมานะของพระประยูรญาติที่เห็นว่าพระองค์เป็นเพียงศากยะชั้นลูกหลาน จึงไม่แสดงความเคารพ จุดเน้นของพุทธวงศ์ คือ ทรงเล่าพระประวัติการสั่งสมบารมีของพระองค์ เริ่มตั้งแต่เสวยพระชาติเป็นสุเมธดาบสเรื่อยมา โดยทรงเล่าพระประวัติของพระพุทธเจ้าในอดีต 24 พระองค์ ที่เป็นบุญเขตของพระองค์ไว้ด้วย ดังที่ทรงสรุปไว้ในตอนท้ายของพุทธวงศ์นั้น ๆ ความจริงยังมีพระนามพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอีก 3 พระองค์ ที่ปรากฏในพุทธปกิณณกัณฑ์ คือ

- 1) พระตันหังกรสัมมาสัมพุทธเจ้า
- 2) พระเมธังกรสัมมาสัมพุทธเจ้า
- 3) พระสรณังกรสัมมาสัมพุทธเจ้า

ทั้ง 3 พระองค์นี้เสด็จอุบัติขึ้นในกัปเดียวกับพระที่ปึงกรลัมมาลัมพุทธเจ้าแต่ เพราะมิได้เป็นบุญเขตของพระองค์ จึงไม่ทรงเล่าพระประวัติไว้

3. คัมภีร์จริยาปิฎก ว่าด้วยพุทธจริยาสั้น ๆ เกี่ยวกับการบำเพ็ญบารมีในอดีตชาติ ของพระผู้มีพระภาค รวม 35 เรื่อง ใน 35 ชาติ แบ่งเป็นวรรคไว้ 3 วรรค คือ

วรรคที่ 1 ประมวลพุทธจริยาเกี่ยวกับการบำเพ็ญทานบารมี 10 เรื่องใน 10 ชาติ

วรรคที่ 2 ประมวลพุทธจริยาเกี่ยวกับการบำเพ็ญศีลบารมี 10 เรื่องใน 10 ชาติ

วรรคที่ 3 ประมวลพุทธจริยาเกี่ยวกับการบำเพ็ญเนกขัมมบารมี 6 เรื่อง
สัจจบารมี 6 เรื่อง อธิษฐานบารมี 1 เรื่อง เมตตาบารมี 2 เรื่อง
และอุเบกขาบารมี 1 เรื่อง รวมเป็น 15 เรื่องใน 15 ชาติ

ซึ่งคัมภีร์จริยาปิฎกนี้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงตามคำทูลขอของท่านพระสารีบุตร เช่นเดียวกับพุทธวงศ์

วิเคราะห์กาลามสูตร

ประวัติความเป็นมาและมูลเหตุที่พระบรมศาสดาทรงตรัสถึงพระสูตร

กาลามสูตรเป็นพระสูตรที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสเพื่อเป็นการตอบคำถามทูลถามของชาวเกสปุตตนิคม กาลามโคตร (บางแห่งเรียกชื่อว่า ชาวกาลามะ) ที่ได้มาเฝ้าพระองค์ ขณะจะเสด็จไปยังแคว้นโกศลถึงเรื่องของการที่มีสมณพราหมณ์หรือศาสดาเจ้าลัทธิพวกหนึ่งที่ได้เดินทางเข้ามา (ยังบ้านกาลามะ) เพื่อประกาศความเชื่อและวาทะของตน แต่ขณะที่ประกาศความเชื่อของตนนั้นกลับพุดดูหมิ่นคำสอนของผู้อื่น หรือพุดกตคำสอนของผู้อื่นลง (หรือในอีกทางหนึ่งก็คือการวิจารณ์แนวคิดของลัทธิความเชื่ออื่นว่าผิด กล่าวถึงแนวคิดในลัทธิของตนว่าถูก) ทำให้การประกาศวาทะเหล่านั้นขาดความน่าเชื่อถือ การกระทำของศาสดาเจ้าลัทธิเหล่านั้นได้ทำให้ชาวเกสปุตตนิคมเกิดความสงสัยว่าคำพุดใดเป็นคำพุดจริงหรือคำพุดใดเป็นเท็จ¹ เป็นเหตุให้พระบรมศาสดาทรงตรัสถึงพระสูตรนี้เพื่อให้ชาวกาลามะได้มีหลักเกณฑ์ที่เหมาะสมในการพิจารณาคำพุดหรือวาทะที่ได้ยินได้ฟังโดยทรงแบ่งการตอบออกเป็น 2 ตอนคือ

1) ตอนแรก พระบรมศาสดาทรงชี้ถึงกลุ่มคนที่อ้างว่าสิ่งนี้คือความรู้ (หรือสิ่งนี้ไม่ใช่ความรู้) นั้นมักจะอ้างโดยอาศัยฐานคิดอย่างน้อย 10 ประการ คือ

- 1.1 อ้างว่าได้ยินได้ฟังสืบกันมาอย่างนั้น
- 1.2 อ้างว่าเคยปฏิบัติสืบ ๆ กันมาอย่างนั้น
- 1.3 อ้างว่ามีเสียงลือกันมาว่าเป็นอย่างนั้น
- 1.4 อ้างว่าสิ่งนี้มีกล่าวไว้ในคัมภีร์หรือตำรา
- 1.5 อ้างว่าสิ่งนี้เป็นผลมาจากการไตร่ตรองโดยตรรกะแล้ว

---

¹ เกสปุตตสูตรเป็นพระสูตรที่พระบรมศาสดาทรงแสดงเช่นเดียวพระสูตรที่ชื่อ “ภิกขุสูตร” (ซึ่งเป็นพระสูตรที่กล่าวถึงหลักความเชื่อ 10 ประการเช่นเดียวกัน ทั้งนี้เนื้อความที่ชาวกาลามะได้กราบทูลพระพุทธองค์นั้นมีว่า “...ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมายังเกสปุตตนิคม พวกเขาไม่เพียงประกาศวาทะของตนเท่านั้น แต่ยังกระทบกระเทียบดูหมิ่น กล่าวข่มวาทะของผู้อื่น ทำให้ไม่น่าเชื่อถือ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความสงสัย ลังเลใจว่าสมณพราหมณ์เหล่านั้นใครพุดจริงใครพุดเท็จ...” และพระพุทธองค์ทรงรับรองก่อนจะตรัสถึงพระสูตรนี้ว่า “...สมควรที่ท่านทั้งหลายจะสงสัย สมควรที่ท่านทั้งหลายจะลังเลใจ ท่านทั้งหลายเกิดความสงสัยลังเลใจในฐานะที่ควรสงสัยอย่างแท้จริง...” (โปรดดูใน : เกสปุตตสูตรพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย. พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต เล่มที่ 20 ข้อ 505)

- 1.6 อ้างว่าสิ่งนี้เป็นผลมาจากการไตร่ตรองโดยนัยแล้ว
- 1.7 อ้างว่าสิ่งนี้เป็นผลมาจากการไตร่ตรองดูตามอาการแล้ว
- 1.8 อ้างว่าสิ่งนี้จริงเพราะเข้ากับแนวคิดของเขาเอง
- 1.9 อ้างว่าสิ่งนี้ดูแล้วน่าเชื่อถือ น่าเป็นไปได้
- 1.10 อ้างว่าสิ่งนี้จริงเพราะครูของเขาเป็นคนพูดเอง

2) ตอนที่สอง ทรงชี้ว่าเมื่อเราได้ฟังการอ้างฐานความรู้ข้างต้นนี้แล้วก็อย่าเพิ่งปลงใจเชื่อ แต่ให้สอบสวนด้วยตนเองดูก่อนดังข้อความว่า

“เมื่อใดที่ท่านทั้งหลายรู้ด้วยตนเองว่าธรรมเหล่านี้ที่เป็นอกุศล มีโทษ วิญญูชนติเตียน ยึดถือปฏิบัติแล้วย่อมก่อให้เกิดโทษทุกข์ เมื่อนั้นท่านทั้งหลายก็สมควรที่จะละเว้นธรรมเหล่านี้เสีย... เมื่อใดที่ท่านทั้งหลายรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นกุศล ปราศจากโทษ วิญญูชนสรรเสริญ ยึดถือปฏิบัติแล้วย่อมอำนวยประโยชน์สุข เมื่อนั้นท่านทั้งหลายจงถือปฏิบัติธรรมเหล่านั้นเถิด”

ความหมายที่แท้จริงของการที่ทรงตรัสถึงกาลามสูตร

การที่พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตรัสถึงกาลามสูตรนี้ ทำให้เรามีความเข้าใจในสังคัมมัชฌกกาลมากขึ้นว่า แม้ในยุคของพระองค์ความคิดที่หลากหลายและความเชื่อที่ปะปนกันอยู่ก็มีอยู่เป็นจำนวนมาก และโดยทั่วไปแล้วบรรดาศาสดาเจ้าลัทธิต่าง ๆ ในยุคนั้นต่างก็มีฐานความคิดอยู่ชุดหนึ่งตั้งอยู่และได้ใช้ฐานความคิดนั้นเป็นเครื่องมือสนับสนุนแนวความคิดความเชื่อของตนอยู่เนือง ๆ เช่นกัน (เช่นเดียวกับในยุคปัจจุบันนี้ที่ผู้คนต่างก็มีความคิดเห็นเป็นของตนเองและมีชุดความเชื่อของตนเองคอยหล่อเลี้ยงอยู่)

ทั้งนี้ จากการที่พระบรมศาสดาได้ทรงตรัสถึงเกณฑ์ ในการพิจารณาคำพูดหรือวาทะที่ได้ยินได้ฟังข้างต้นแล้ว เท่ากับว่าได้ทรงเป็นผู้ริเริ่มให้บุคคลรู้จักการใช้วิจารณญาณที่เหมาะสม รู้จักใช้ธรรมเป็นเครื่องช่วยในการกรองสิ่งที่เป็นความคิดและความเห็นออกจากสิ่งที่เป็นจริง และเท่ากับว่าพระพุทธองค์ได้ทรงยืนยันอีกครั้งหนึ่งว่า **ความจริงและความดีเท่านั้นที่ควรเชื่อถือ** ความจริงและความดีเท่านั้นที่ไม่หลอกลวงเรา

อนึ่ง หากได้มีการพิจารณาอย่างถี่ถ้วนเพิ่มขึ้นเกี่ยวกับการใช้ ฐานคิด 10 ประการข้างต้นที่พระบรมศาสดาทรงแจกแจงก็จะพบว่าส่วนใหญ่แล้วการที่บุคคลจะเชื่อถือหรือยึดเอาว่าสิ่งใดจะเป็นที่มาของความคิดของตนนั้นมักจะเป็นไปตามคุณลักษณะ 3 ประการ (หรือ 3 กลุ่ม) ดังต่อไปนี้

- 1) กลุ่มที่ยึดถือเอาตามประเพณีและเสียงของคนส่วนใหญ่เป็นเกณฑ์
- 2) กลุ่มที่ยึดถือคัมภีร์และบุคคลที่น่าเชื่อถือหรือมีชื่อเสียงเป็นเกณฑ์
- 3) กลุ่มที่ยึดเอาการคิดตามแบบวิธีต่างๆ เป็นเกณฑ์ (เช่น คิดแบบนิรนัยหรืออุปนัย หรือหลายวิธีผสมกัน) ไม่ว่าจะอาศัยฐานคิดข้อใด ในทัศนะของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วทรงเห็นว่าไม่อาจนำมาใช้ได้ทั้งสิ้น

สิ่งสำคัญก็คือการอาศัยฐานคิดทั้ง 10 ประการข้างต้นอาจมีจุดบกพร่องที่ส่งผลให้ความเชื่อหรือความเข้าใจ (ตลอดจนการรับรู้) ของบุคคลนั้นผิดพลาดไปได้ เหตุผลเพราะหากบุคคลเชื่อโดยยึดถือเอาตามประเพณีและเสียงของคนส่วนใหญ่เป็นเกณฑ์ (ตามข้อ 1) อาจเป็นไปได้ว่าในวันหนึ่งประเพณีปฏิบัติซึ่งยึดถือตามกันมานั้นกลับเปลี่ยนไปจากเดิม จากอย่างหนึ่งไปเป็นอีกอย่างหนึ่ง (การยึดถือเอาตามประเพณีที่ปฏิบัติมาก็จึงเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอน)

หรือหากบุคคลเชื่อโดยยึดถือคัมภีร์และบุคคลที่น่าเชื่อถือหรือมีชื่อเสียงเป็นเกณฑ์ (ตามข้อ 2) ก็อาจมีปัญหาเรื่องการตีความ หรืออาจนำมาซึ่งการให้ความเห็นที่ไม่ตรงกันได้ (แม้ในทางศาสนาปรัชญาจะเห็นว่า การยึดถือตามคัมภีร์นี้จะมีน้ำหนักมากกว่ากลุ่มแรกก็ตาม แต่ขณะเดียวกันในบางสำนัก เช่น สำนักปฏิฐานนิยมเห็นว่า การยึดถือคัมภีร์เป็นสิ่งที่เลื่อนลอย ไม่อาจตรวจสอบได้จริงโดยประสาทสัมผัส) อย่างไรก็ตามในทัศนะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

---

¹ เกี่ยวกับประเด็นของการยึดถือความเชื่อจากบุคคลที่เป็นที่น่าเชื่อถือนั้นพบว่า มีปรากฏอยู่ในพระสูตรอื่น ๆ อีกมาก ตัวอย่างเช่น ในจังกีสสูตรได้กล่าวถึงพราหมณ์ผู้ปกครองหมู่บ้านโอปาสาทะ ในแคว้นโกศลที่ชื่อจังกิ ได้เห็นลูกบ้านของตนกำลังเดินทางไปเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ป่าไม้สาละเทพวัน จึงมีความประสงค์อยากจะไปเฝ้าพระพุทธองค์ด้วย แต่มีลูกบ้านบางคนทัดทานไว้โดยให้เหตุผลว่าพราหมณ์จังกินั้นมีวรรณะที่สูงกว่า อย่างไรก็ตามในที่สุดแล้วพราหมณ์ก็ได้กลับเป็นผู้นำลูกบ้านไปเฝ้าพระพุทธองค์ด้วยตนเองโดยไม่สนใจคำทัดทานนั้น ในจำนวนลูกบ้านที่นำไปนี้ มีมาณพผู้หนึ่งชื่อกาปทิกมาณพซึ่งถือตนว่าเป็นผู้มีความรู้มาก ได้ทูลถามพระพุทธองค์ถึงการที่พราหมณ์มักอ้างความเชื่อของคัมภีร์หรือคำสอนของพราหมณ์รุ่นก่อน ๆ ว่า “อันนี้จริง อันนี้ไม่จริง ฯลฯ...” ที่สุดแล้วพระพุทธองค์ตรัสให้แนวทางว่าการยึดถือแหล่งอ้างอิงต่าง ๆ เช่น ขนบประเพณี หรือจารีต เป็นต้น นั้นเป็นเหมือน “...คนตาบอดเข้าแถวเกาะหลังกัน คนอยู่หัวแถวกลางแถวและปลายแถวต่างมองไม่เห็นกัน... เมื่อเป็นเช่นนั้นความเชื่อของพราหมณ์ทั้งหลายย่อมหามูลมิได้มิใช่หรือ...” การแสดงท่าทีของพระพุทธองค์ในลักษณะนี้จึงเท่ากับเป็นการปฏิเสธที่จะยึดถือแหล่งความรู้ที่มาจากขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม เพราะทรงเห็นว่าผู้เชื่อตามนั้นจะไม่สามารถทดสอบความจริงได้ เป็นแต่เพียงการฟังสืบ ๆ กันมาเท่านั้น

แล้วการที่เราสามารถจะเชื่อถือสิ่งใดหรือเชื่อว่า สิ่งใดจะเป็นความจริงได้นั้นจะต้องเริ่มจากตัวเราเป็นศูนย์กลางก่อนเสมอ คือเท่ากับให้เชื่อในการสอบสวนทวนความของตนเองก่อนเป็นเบื้องต้นจนเกิดความรู้ด้วยตนเองเป็นสำคัญ มากกว่าจะด่วนเชื่อเพราะเหตุผลของการยึดถือสิ่งที่ไกลออกไปจากตัวเรา

เช่นเดียวกับกลุ่มที่ยึดเอาการคิดตามแบบวิธีต่าง ๆ เป็นเกณฑ์นั้น ก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน จริงอยู่ที่การคิดเอาตามเหตุและผลตามแบบต่าง ๆ เป็นวิธีการของผู้ใฝ่การศึกษา เป็นวิธีการที่ดีมีเหตุผลควรเชื่อได้ แต่ประเด็นปัญหา ก็คือการยึดเอาอาการของการคิดจากสิ่งต่าง ๆ ว่าเป็นทางออกที่ดีที่สุดเพียงอย่างเดียวนั้นจะเป็นความจริงได้มากน้อยเพียงใด ?

ทั้งนี้ หากยกเหตุการณ์ในสมัยพุทธกาลมาเป็นเครื่องยืนยัน จะพบว่ายุคนั้นเป็นยุคที่มีศาสดาเจ้าลัทธิเกิดขึ้นมากมาย (ดังที่มีกล่าวไว้ในเกสปุตตสูตร ในพรหมชาลสูตรที่ชื่อว่ามีความเชื่อที่กระจายอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ในรูปของสำนักคิดซึ่งมีจำนวนถึง 62 สำนักคิดเป็นอย่างน้อย) ซึ่งบรรดาศาสดาเจ้าลัทธิทั้งหลายเหล่านั้นต่างก็พยายามชักจูงให้ประชาชนในสมัยนั้นศรัทธาเชื่อถือด้วยวิธีการต่าง ๆ อย่างไม่รู้จบเมื่อมีการรวบรวมวิธีการในการกล่าวอ้างของบรรดาศาสดาเจ้าลัทธิเหล่านั้นเข้าแล้ว (โดยพระพุทธองค์) ก็จึงทำให้เราสามารถเห็นภาพที่ชัดเจนขึ้นมากกว่ากระบวนการ (อ้าง) หลักฐานเพื่อให้ประชาชนในยุคนั้นเชื่อถือในแนวคิดของศาสดาเจ้าลัทธิต่าง ๆ นั้นเป็นไปในแนวทางใด ดังพิจารณาตามตัวอย่างพุทธดำรัสของพระองค์บางส่วนดังนี้

“...ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์พวกกำหนดชั้นธวัสนอติต พวกกำหนดชั้นธวัสนอนาคต และพวกที่กำหนดชั้นธวัสนอติตและอนาคตล้วนมีความเห็นคล้อยตามชั้นธวัสนอติตและอนาคต ปรารภชั้นธวัสนอติตและอนาคต ประกาศวาทะแสดงทิฏฐิต่าง ๆ ทั้งหมดถูกทิฏฐิ 62 นี้ซึ่งเป็นดุจดาวายปคคลุมไว้ ตกอยู่ในตาข่ายนี้ เมื่อโผล่ขึ้นก็โผล่อยู่ในตาข่ายนี้ติดอยู่ในตาข่ายนี้ ถูกปกคลุมเอาไว้เมื่อโผล่ขึ้นก็โผล่อยู่ในตาข่ายนี้เอง”

“...การทวาชะได้ทราบกันดังนี้ว่าบรรดาพราหมณ์ทั้งหลาย ไม่มีพราหมณ์แม้สักคนหนึ่งผู้กล่าวอย่างนี้ว่า เรารู้อสิ่งนี้ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง ไม่มีใครสักคนหนึ่งซึ่งเป็นอาจารย์ของอาจารย์ตลอด 7 ชั่วอาจารย์ของพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้กล่าวอย่างนี้ว่า เรารู้อสิ่งนี้ เราเห็นสิ่งนี้ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง แม้ฤๅษีทั้งหลายผู้เป็นบูรพาจารย์ของพวกพราหมณ์คือ ฤๅษีอัญฐกะ ฤๅษีวามกะ ฤๅษีวามเทพ ฤๅษีเวสามิตตะ ฤๅษีมตคคิ ฤๅษีอังคีระสะ ฤๅษีการทวาชะ ฤๅษีวาเสณฐะ ฤๅษีกัสสปะ ฤๅษีภคฺ ซึ่งเป็นผู้แต่งมนตร์ เป็นผู้บอกมนตร์ที่

พราหมณ์ทั้งหลายในปัจจุบันนี้ใช้จับตามบทมนตร์เก่าที่ท่านขับไว้แล้วบอกไว้แล้วรวบรวมไว้แล้ว กล่าวได้ถูกต้อง ตามที่ท่านได้กล่าวไว้บอกได้ถูกต้อง ตามที่ท่านได้บอกไว้แล้ว แม้ท่านเหล่านี้ก็ไม่ได้กล่าวอย่างนี้ว่า เรารู้สิ่งนี้ เราเห็นสิ่งนี้ นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง...”

“...สันทกะ... ศาสดาบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เชื่อถือการฟังตามกันมา เป็นผู้เชื่อว่าจริงด้วยการฟังตามกันมา ศาสดานั้นจึงแสดงธรรมด้วยการฟังตามกันมา ด้วยการถือสืบ ๆ กันมาว่าอย่างนั้น และด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์ ศาสดาผู้เชื่อด้วยการฟังตามกันมา ผู้เชื่อถือว่าจริงด้วยการฟังตามกันมา ย่อมมีการฟังถูกบ้างผิดบ้าง เป็นอย่างนั้นบ้าง เป็นอย่างอื่นบ้าง วิญญูชน (เมื่อรู้ดังนี้ว่า) ...ลัทธินี้เป็นการประพฤติพรหมจรรย์ที่ไม่น่าไว้วางใจ วิญญูชนไม่ฟังประพฤติดูอยู่เลย ถึงเมื่ออยู่ก็ทำกุศลธรรมที่ถูกต้องให้สำเร็จไม่ได้...”

ดังนั้น กล่าวโดยแท้จริงแล้วการประกาศหลักเกณฑ์การประเมินความเชื่อคือ กาลามสูตรของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่ากับเป็นการแนะแนวทางให้บุคคลมีความละเอียดรอบคอบ รู้จักการใช้ปัญญาในการพิจารณาสิ่งที่ได้รับรู้มา ตรวจสอบในสิ่งที่ได้ยินได้ฟังหรือได้พบเห็นมาให้ชัดเจนก่อน (โดยไม่ด่วนสรุปเพราะเห็นว่ามีเหตุที่ควรเชื่อได้ 10 ประการ) ซึ่งทางออกที่พระองค์ทรงชี้ให้เห็นนี้ ไม่ได้เป็นการกล่าวยกพระพุทธศาสนาและทัฬหศาสนาอื่น แต่เป็นวิธีการสอบสวนทวนความให้พบความจริงมากกว่าโดยที่ทรงวางพระองค์เป็นกลาง ขณะเดียวกันก็ไม่ทรงเห็นด้วยที่จะยึดถือความเชื่อดั้งเดิม หรือการใช้วิธีการถ่ายทอดความรู้แบบมุขปาฐะ (Oral-history หรือ Story-Telling) มาเป็นแหล่งอ้างอิงที่สมบูรณ์เพียงอย่างเดียว (รวมทั้งวิธีการอ้างเหตุผลอย่างอื่นในข้างต้น) ด้วย ทั้งนี้ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต ปัจจุบันเป็นที่พระพรหมคุณาภรณ์) ได้อธิบายไว้ในลักษณะเดียวกันนี้ว่า

“การที่ (พระสัมมาสัมพุทธเจ้า) ทรงห้ามไม่ให้เชื่อนั้น แท้จริงคือ การไม่ให้รีบสรุปหรือด่วนได้ใจเร็วที่จะยอมรับโดยไม่ได้ไตร่ตรอง ด้วยเหตุนี้การนำเสนอหลักกาลามสูตรของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านี้ก็เพื่อให้ผู้ฟังมีอิสระที่จะตัดสินใจด้วยตนเอง ทั้งนี้พระพุทธองค์ไม่ทรงชักจูงความเชื่อ เป็นแต่ทรงสอนให้พิจารณาตัดสินเอาตามเหตุผลที่เขาเห็นได้ด้วยตนเอง”

เพราะท้ายที่สุดแล้ว หากบุคคลหันมาพิจารณาเหตุผล เชื่อมั่นในการรวบรวมข้อมูลของตนอย่างดีแล้ว ผลที่จะเกิดขึ้นก็ย่อมเกี่ยวพันกับการ “เข้าถึงธรรมที่พระพุทธองค์ทรงเข้าถึง” ด้วยโดยตรง (เพราะธรรมที่พระองค์เข้าถึงนั้นเป็นสิ่งที่ต้องอาศัยการพิจารณา การตรองตามธรรม) ดังที่ได้ทรงชี้ถึงคุณลักษณะไว้ว่าธรรมนั้นเป็นสิ่งที่ “...ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบประณีต ใช้เหตุผลคาดคะเนเอาเองไม่ได้ ละเอียด รู้ได้เฉพาะบัณฑิต... ซึ่งตถาคตรู้แจ้งได้เองแล้วจึงสั่งสอนผู้อื่นให้รู้ตาม...”

ผลของการที่พระพุทธองค์ทรงตรัสถึงกาลามสูตร

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า เมื่อพระพุทธองค์ทรงปฏิเสธการให้บุคคลยึดถือการอ้างอิง 10 ประการแล้วก็ทรงสนับสนุนให้หันมายึดถือเอาธรรมเป็นที่ตั้ง (ตรงกับที่รามิล กาญจนดาสรูปว่า แท้จริงก็เท่ากับเป็นการเตือนสติแก่ผู้คนในสังคมในยุคนั้นได้จุกคิดและพิจารณากันเสียใหม่ถึงสิ่งที่ตนเชื่อเสียใหม่ว่าเป็นอย่างไร) ซึ่งการที่ทรงประกาศดังนี้ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นหลายประการด้วยกัน อาทิ

- 1) ทำให้ภาพลักษณ์ของพระพุทธศาสนา ซึ่งแสดงมาโดยตลอดว่าเป็นศาสนาแห่งเหตุผลนั้นมีความแจ่มชัดมากยิ่งขึ้น
- 2) เป็นส่วนหนึ่งการทลายกำแพงระบบวรรณะที่เกาะกินสังคมอินเดียตั้งแต่มุขก่อนพุทธกาลนั้นเกิดความสั่นคลอน (เพราะเท่ากับเป็นการปฏิเสธความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากในยุคของพระองค์) และก่อให้เกิดความเป็นศาสนาที่เน้นเรื่องความเท่าเทียมกันขึ้นเป็นครั้งแรก
- 3) ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (หรือการปรับตัวใหม่) ของศาสนาเจ้าลัทธิต่าง ๆ ในยุคนั้นเพื่อให้สามารถแข่งขันกับพระพุทธศาสนาได้

คุณค่าของหลักกาลามสูตรที่สามารถนำมาปรับใช้ได้ ในสังคมยุคปัจจุบัน

โดยทั่วไปแล้ว กาลามสูตรหรือเกสปุตตสูตรนี้ควรนับว่าเป็นพระสูตรที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จัก และมีการนำมาใช้อ้างอิงหรือกล่าวถึงอย่างกว้างขวางทั้งในวงการพระพุทธศาสนาเองหรือในวงการอื่น ๆ จึงนับว่าเป็นพระสูตรที่น่าสนใจ ทั้งนี้ด้วยความที่พระสูตรนี้ได้ถูกนำมาอ้างอิงหรือกล่าวถึงกันอย่างกว้างขวางดังกล่าวแล้ว ในทางปฏิบัติจึงควรศึกษาและนำเอาหลักกาลามสูตรนี้มาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมให้มากที่สุด

1) คุณค่าในระดับปัจเจกบุคคล : การใช้หลักกาลามสูตรเพื่อการดำเนินชีวิต

ในการดำเนินชีวิตยุคปัจจุบัน ซึ่งเป็นยุคที่เรียกว่า “ยุคโลกไร้พรมแดน” (Global World) นี้เป็นที่เข้าใจกันอยู่แล้วว่า ไม่สามารถมีสิ่งใดที่มาขวางกั้นในกระบวนการส่งและรับสารระหว่างผู้ส่งกับผู้รับได้ ไม่ว่าจะอยู่ในอาณาบริเวณใดหรือมีความเป็นส่วนตัวมากน้อยเพียงใด ตัวสารนั้นก็สามารถที่จะเข้าถึงผู้รับได้อยู่เสมอโดยไม่จำกัดเวลา ซึ่งสภาวะการณ์ดังนี้ย่อมก่อให้เกิดผลทั้งที่เป็นคุณและเป็นโทษได้ทั้งสองด้านโดยไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันแต่อย่างใด ยิ่งในสังคมไทยซึ่งเป็นสังคมที่ให้ความสำคัญกับเสรีภาพของการสื่อสารอย่างมากในขณะนี้ยิ่งเป็นสิ่งที่น่าสนใจมากขึ้นไปอีกว่ารูปแบบการณและสถานการณ์ของสังคมไทยนั้นจะเป็นไปในทางใด

นอกจากปัญหาของการที่บุคคลจะสามารถรับรู้ข่าวสารได้อย่างอิสระมากขึ้นแล้ว ปัญหาของการที่ปัจเจกบุคคล (จำนวนมหาศาล) นิยมที่จะมีความคิดเห็นเป็นของตนเอง (โดยปราศจากการพัฒนาความรู้) ก็นับว่ามีความสำคัญ (ซึ่งแท้ที่จริงแล้วการที่สังคมจะนิยมความมีอิสระทางความคิดได้นั้นควรจะต้องอาศัยฐานของการเรียนรู้และการศึกษามาเป็นตัวหนุนนำเสียก่อน) หรือปัญหาของการที่สังคมส่วนใหญ่ต่างแปรสภาพไปเป็น **สังคมฐานความเชื่อ** (Believed Based Society) แทนที่จะเป็น **สังคมฐานความรู้** (Knowledge Based Society) ขณะเดียวกันก็ไม่ให้ความสนใจต่อการวิเคราะห์-วิจัย-แยกแยะ-ค้นคว้าอย่างถูกต้องจริงจัง ฯลฯ ทำให้สภาวะการณ์ของสังคมมีแนวโน้มที่จะอ่อนแอและถูกทำลายลงได้โดยง่ายในอนาคต

อนึ่ง ต้องยอมรับกันใเบื้องตันก่อนว่า เมื่อเรากล่าวถึงปัจเจกบุคคล เราอาจเชื่อมโยงต่อไปได้ว่าย่อมหมายถึงสังคม และในทางกลับกันขณะที่เราพูดถึงสังคมเราย่อมเข้าใจกันอยู่เสมอว่าล้วนประกอบขึ้นจากปัจเจกบุคคลเช่นกัน ดังนั้นการเคลื่อนไหวใด ๆ ของปัจเจกบุคคลก็มักมีผลไปถึงสังคม และความเปลี่ยนแปลงของสังคมก็มักมีผลย้อนกลับมาถึงปัจเจกบุคคลได้ด้วยเช่นเดียวกัน ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงการนำหลักกาลามสูตรมาใช้ในการดำเนินชีวิตในสังคมยุคปัจจุบันจึงหมายถึง การที่เรา (ควรจะ) ส่งเสริมให้เกิดการใช้หลักนี้ในทุก ๆ ทาง ทุก ๆ ระดับ เช่น การสร้างนิสัยให้ปัจเจกบุคคลมีความเป็นนักสงสัย มีคุณลักษณะของการคิดเชิงเหตุผล มีการพัฒนาอย่างเป็นขั้นเป็นตอน ให้อัจฉริยะและมีค่านิยมในการที่จะสอบสวนทวนความแบบนักวิทยาศาสตร์ ลดเรื่องการใช้อารมณ์หรืออคติเป็นเครื่องตัดสินแต่ให้เพิ่มเรื่องการใช้พหุปัญญา ในการพิจารณาสิ่งต่าง ๆ อย่างรอบด้านและทำจนเป็นลักษณะนิสัย ฯลฯ และเมื่อบุคคลได้ปรับตนจนมีคุณลักษณะดังนี้แล้วก็ย่อมจะส่งผลให้เป็นบุคคลที่มีเหตุมีผล มีความรู้ถูก เห็นถูก เข้าใจถูกและปฏิบัติถูก (ตามทำนองคลองธรรม) ขึ้นได้ด้วย

2) คุณค่าในระดับสังคม : เพื่อการเป็นสังคมฐานความรู้ที่แท้จริง

การฝึกหัดขัดเกลาบุคคลให้เป็นผู้ที่รู้จักใช้เหตุผล ไม่เชื่อในสิ่งที่ปราศจากการค้นคว้าหาคำตอบที่แน่นอนขึ้นได้แล้ว ในวงเล็ก ๆ ก็ย่อมส่งผลให้บุคคลนั้นเป็นผู้ที่หนักแน่นสามารถยึดถือเอาหลักการที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าและการพิจารณาอย่างถี่ถ้วนนั้นเป็นเกณฑ์ในการดำเนินชีวิตได้ต่อไป คุณลักษณะที่เกิดขึ้นเมื่อก้าวออกไปยังสังคมก็คือการเป็นนักศึกษาที่แท้จริง เป็นนักสะสมความรู้ที่แท้จริงเนื่องจากได้สังสมคุณลักษณะของการค้นคว้า การเป็นนักสอบสวนทวนความมาอย่างต่อเนื่องแล้วเป็นต้นนั้น ซึ่งหากจำนวนของผู้ฝึกหัดขัดเกลาตนเองตามที่กล่าวมานี้มีมากขึ้นแล้ว เท่ากับว่าสังคมได้เพิ่มจำนวนของผู้รู้หรือเพิ่มฐานของความรู้ให้กว้างขวางขึ้นด้วยในเวลาเดียวกัน ทั้งนี้เพราะในด้านหนึ่งแม้ว่า หลักกาลามสูตรนี้คล้ายจะแสดงจุดยืนของการไม่ให้ยึดถือหรือเชื่อในฐานข้อมูลหรือแหล่งความรู้ (เพราะการอ้างลอย ๆ)

อย่างไรก็ตามก็ตาม แต่หลักกาลามสูตรก็ไม่ได้ปฏิเสธว่า หากบุคคลใด (หรือสังคมใด) ได้ สอบทวนความรู้หรือพิจารณาฐานข้อมูลความรู้บางอย่างโดยหนึ่งจนเห็นประจักษ์ในเรื่องที่ สงสัยให้ชัดเจนแล้ว ความรู้นั้นก็เป็นอันว่าถูกต้องและสมควรเชื่อถือได้ต่อไป

หนึ่งในสังคมไทยในยุคปัจจุบันนั้น ดังได้กล่าวมาแล้วว่าต่างให้ความสำคัญในเรื่อง ข้อมูลข่าวสารมาก (ขณะเดียวกันก็เป็นสังคมที่อ่อนไหวต่อกระแสใหม่ ๆ อยู่ตลอดเวลา) ในทางกลับกันสังคมไทยก็มีได้นิยมในการค้นคว้าหาความรู้ การสร้างความรู้ที่เชื่อถือได้และ เป็นระบบ ทำให้สังคมไทยนั้นเป็นสังคมที่ไม่หนึ่ง มีลักษณะที่ตื่นเต้นและขาดความเป็นตัวของ ตัวเองอย่างชัดเจน หากมีข้อมูลข่าวสารใดที่เข้ามากระทบ (ทั้งที่เป็นจริงและไม่เป็นจริง) ก็มัก มีผลทำให้สังคมไทยมักกระเพื่อมขึ้นลงอยู่ตลอดเวลา และเสี่ยงต่อการที่สังคมจะเกิดความ แตกแยกเป็นอย่างสูง (ดังที่ได้ปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน) การหันมาให้ความสำคัญเรื่อง การนำหลักกาลามสูตรมาใช้ในระดับต่างๆของสังคมจึงเป็นสิ่งที่ควรทำ เพราะแนวทางนี้ล้วน ได้รับการรับรองจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเอง โดยเฉพาะท้ายที่สุดแล้วหากนำหลักกาลามสูตร มาใช้ไปอย่างกว้างขวางแล้ว สังคมที่เคยมีลักษณะอ่อนไหวเพราะขาดความเชื่อมั่นในตนเองก็ จะกลับเป็นสังคมที่มีความเข้มแข็ง และไม่ผุ่ร่อนเพราะผลร้ายจากการเชื่อที่ไร้เหตุผลอีกต่อไป

ทัศนวิจารณ์เพื่อการนำกาลามสูตรไปปรับใช้

ดังได้กล่าวมาตั้งแต่ต้นแล้วว่า กาลามสูตรเป็นพระสูตรที่ได้รับความสนใจอย่าง กว้างขวางจากสังคฆชาวพุทธและมีการนำมาอ้างอิงกันอยู่เสมอในหลายวงการและหลายโอกาส ดั้งนั้นในการเลือกศึกษาวิเคราะห์พระสูตรในครั้งนี้ กาลามสูตรจึงเป็นเป้าหมายลำดับแรกที่ ผู้รายงานเลือกและต้องการทำความเข้าใจ โดยอย่างน้อยที่สุดก็เป็นการช่วยให้ตัวของ ผู้รายงานเองได้มีความเข้าใจในพระสูตรนี้มากยิ่งขึ้น

ในสังคมยุคปัจจุบันปัญหาความไม่สามัคคี ความไม่ลงรอยกัน และการขาดความ เชื่อถือเชื่อใจกัน (อันเนื่องมาจากการขาดการไตร่ตรองอย่างมีเหตุผล) นั้นได้ขยายวงกว้าง ออกไปอย่างมาก ทั้งนี้ดังที่ได้อภิปรายไว้ในหัวข้อก่อนนี้แล้วว่าส่วนหนึ่งย่อมมาจากการที่ สังคมไทยถูกบ่มเพาะมาจากวัฒนธรรม ความเชื่อยิ่งกว่าวัฒนธรรมความรู้ (แม้ว่าจะมีสุภาชิต มากมายเกี่ยวกับการปลุกฝังเรื่องการเรียนรู้ การศึกษาก็ตาม) ทั้งนี้การที่สังคมไทยเป็นสังคม ฐานความเชื่อดังกล่าว ได้ทำให้ส่วนหนึ่งคนไทยเป็นจำนวนมากมีลักษณะที่เชื่อถือข่าวสารที่ ไม่ได้ผ่านการคัดกรองอยู่ในระดับที่สูงพอสมควร

นอกจากนี้ปัญหาของสังคมไทยไม่ได้เป็นสังคมแห่งการศึกษาและพัฒนาปัญญาอย่างจริงจัง (แต่เป็นสังคมที่เน้นความสนุกสนานเป็นสำคัญ) ทำให้สังคมไทยเป็นสังคมที่ขาดการรักษาองค์ความรู้ ภูมิปัญญาและเนื้อหาสาระที่สำคัญที่ได้เคยสั่งสมมาแต่อดีต ทำให้ความรู้เหล่านั้นได้หล่นหายไปในช่วงทางของประวัติศาสตร์เป็นจำนวนมาก (สังเกตได้จากการที่เราไม่ได้ใส่ใจเรื่องความเป็นมาของชนชาติอย่างจริงจัง การทอดทิ้งเรื่องหลักศิลาจารึกไว้ให้คลุมเครือ หาข้อมูลที่ไหนนอนไม่ได้ หรือความรู้ในสมัยโบราณหลายอย่างถูกทอดทิ้งให้เลือนหายไปโดยปราศจากการสืบเสาะฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ ฯลฯ) ซึ่งข้อด้อยเหล่านี้ทำให้สังคมของเรากลายเป็นสังคมที่ขาดแคลนทายาทของสังคมที่มีคุณลักษณะของความเชื่อมั่นในตนเอง มีความรู้สึก-รู้รอบ-รู้กว้าง-รู้ไกล และนิยมตัดสินสิ่งต่าง ๆ จากความรู้แทนความเชื่อในจำนวนที่มากพอในปัจจุบัน

กล่าวโดยความเป็นจริงแล้ว หลักกาลามสูตรเป็นพระสูตรที่คนไทยโดยเฉพาะที่เป็นพุทธศาสนิกชนล้วนได้ยืมผ่านหูและเคยอ่านผ่านตากันมาไม่น้อย อีกทั้งมีการนำพระสูตรนี้มาวิเคราะห์วิจัยและวิจารณ์ถึงคุณค่ากันมาเสมอไม่น้อยไปกว่าเรื่องใด ๆ แต่ดังที่ได้วิจารณ์มาแล้วว่าเนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมฐานความเชื่อ เป็นสังคมที่เน้นความสนุกสนานมากกว่าการเป็นสังคมแห่งปัญญา ดังนั้นกาลามสูตรจึงเป็นเพียงหัวข้อเรื่องหรือเป็นความรู้ที่ขาดคนสนใจอย่างจริงจังอีกอันหนึ่ง เช่นเดียวกับบรรดาองค์ความรู้อันมีค่าทั้งหลายของบรรพบุรุษที่ถูกทิ้งให้สูญสลายหายไปจำนวนมากนั้น

เพื่อไม่ให้เกิดการศึกษาค้นคว้าวิจัยต่าง ๆ (ทั้งในเรื่องพระสูตรและเรื่องอื่น ๆ) กลายเป็นเพียงตัวอักษรที่ไม่เคยได้รับการพิจารณา (ดังที่เป็นมาอย่างต่อเนื่อง ผู้ศึกษาจึงคิดเห็นว่าการมีการนำประเด็นของการศึกษาแต่ละประเด็นมาขยายความต่อไปให้เกิดประโยชน์อย่างจริงจังและเป็นรูปธรรม หากทางส่งเสริมให้ประเด็นแต่ละประเด็นได้แปรผลไปเป็นประโยชน์ที่จับต้องได้ในวงกว้างแทนการถูกเก็บไว้เป็นประวัติศาสตร์ของการศึกษาเพียงอย่างเดียวต่อไป เพราะมวลความรู้ทั้งหลายนั้นโดยแท้จริงแล้วจำเป็นต้องถูกส่งทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่งอยู่เสมอเพื่อให้คนรุ่นหลัง ๆ ได้รู้คุณค่าและใช้ประโยชน์จากความรู้ที่ได้รับส่งทอดมานั้นอย่างเต็มที่และด้วยความเทิดทูน

ในส่วนของกาลามสูตรเองก็เช่นเดียวกัน หากสังคมของเรายังไม่ได้รับการปรับปรุงแก้ไขอย่างเป็นระบบและจริงจังให้คนไทยและสังคมไทยกลับมีคุณลักษณะของการรักในความรู้ แล้วการได้มีพระสูตรชื่อกาลามสูตรอยู่ในสังคม (และคนส่วนหนึ่งก็อาจท่องจำได้ว่ามีเนื้อหาอย่างไรแล้ว) การมีนั้นก็ถือเป็นสิ่งไร้ความหมาย (เท่ากับนกที่จับกิ้งของต้นไม้ที่มีผล

เต็มต้นแล้วร้องว่า ของเรามี ๆ ๆ) ดังนั้นในทัศนะของผู้รายงานเห็นว่า การบุกเบิกสร้างคุณค่าให้แก่มวลความรู้ที่มีอยู่ในสังคมให้ได้นั้นเป็นสิ่งที่ควรกระทำก่อนเรื่องอื่นใดและควรให้ดำเนินควบคู่ไปกับความพยายามเปลี่ยนแปลงสังคมฐานความเชื่อให้กลายเป็นสังคมฐานความรู้ (เช่น การฝึกหัดขัดเกลาให้สมาชิกของสังคมมีนิสัยรักการอ่าน การค้นคว้า การสอบถามข้อมูล การให้รางวัลหรือเสริมแรงทางบวกแก่สมาชิกที่ปฏิบัติตามแนวทางนี้อย่างต่อเนื่อง นอกเหนือจากการประชาสัมพันธ์เรื่องคุณค่าของการอ่าน การฟัง การคิด การเรียนรู้ให้ยิ่งกว่าการส่งเสริมให้สังคมนิยมเสพละครหลังข่าวกันอย่างเป็นล่ำเป็นสัน ฯลฯ) เมื่อเป็นดังนั้นสังคมไทยทั้งหมดก็คงไม่ต้องเป็นกังวลไปกับกระแสข้อมูลข่าวสารและความเชื่อที่ขาดการพิจารณาต่อไป ทั้งนี้เพราะสมาชิกในสังคมของเราก็หน้าจะมีภูมิคุ้มกันด้านวิจรรย์ญาณเพิ่มขึ้น หากมีการดำเนินการกันอย่างต่อเนื่องจริงจัง และที่สุดแล้วสังคมไทยก็จะได้กลับเป็นสังคมที่เข้มแข็งด้วยความรู้เป็นสังคมที่ใช้วิจรรย์ญาณในการเชื่อและการตัดสินใจต่าง ๆ มากขึ้น ซึ่งเชื่อว่าจะน่าจะเป็นสังคมที่น่าอยู่และมีความมั่นคงมากที่สุดสังคมหนึ่งในอนาคต

พระอภิธรรมปิฎก

เป็นปิฎกกว่าด้วยเรื่องจิต เจตสิก รูป นิพพาน และบัญญัติ ถ้าว่าโดยปรมัตถ์ก็ได้แก่ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน ซึ่งเป็นธรรมอันยิ่ง ธรรมอันพิเศษ ธรรมอันละเอียด ลุ่มลึกและประเสริฐยิ่งกว่าธรรมทั้งปวงที่จะยังสัตวิให้ไปสู่สวรรค์และนิพพาน เพราะมิได้กล่าวถึงสัตว์ บุคคล สถานที่ และเหตุการณ์ต่าง ๆ เข้ามาประกอบแต่อย่างใด เป็นเรื่องของวิชาการทางพระพุทธศาสนาล้วน ๆ แบ่งออกเป็น 7 คัมภีร์ คือ อัมมสังคณี วิภังค์ ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ ยมก และปฏิญญา จัดเป็นหมวดธรรมได้ 42,000 พระธรรมชั้น

ความหมายของพระอภิธรรมปิฎก

คำว่า **อภิธรรม** แปลว่า ธรรมอันยิ่ง ธรรมอันมีอรรถยิ่ง (ปรมตถ) ธรรมอันประเสริฐ (อันลึกซึ้ง มีอรรถยิ่งยากและเข้าใจยากกว่าธรรมเทศนาทั้งปวง)

คำว่า **อภิธรรม** มีความหมาย 5 นัย คือ มีรูปวิเคราะห์ว่า **ยัม เอตถ วฑฺฒิมนุโต สลฺลกฺขณา ปุชิตา ปริจฉินฺนา วุตฺตาทิกา จ ธมฺมา อภิธมฺโม เตน อกฺขาโต** แปลความว่า

1. วฑฺฒิมนุโต มีความเจริญ คือ มีนัยอันกว้างขวาง (พิสดาร)
2. สลฺลกฺขณา มีความกำหนด ได้แก่ กำหนดอารมณ์ คือ กำหนดนามรูปหรือความเกิดดับของนามรูป

3. ปุชิตา ควรแก่การบูชา เพราะแยกธรรมออกเป็นเสชธรรม อเสชธรรม (ที่ควรบูชา คือ โลกุตระธรรม)

4. ปริจฉินา คือ กำหนดสภาวะเป็นตอน ๆ คือ ผัสสะ เวทนา

5. อธิกา มีอรรถยั้ง คือ ปรมัตถะ

อีกประการหนึ่ง ท่านผู้รจนานาปกรณ์อรรถกถาได้แสดงอรรถของคำไว้ว่า

“แสดงความพิเศษยิ่งนัก หัวข้อธรรมที่ท่านแสดงไว้ในอภิธรรม หัวข้อธรรมนั้นย่อมสุขุมล้ำยิ่งนัก แต่เป็นที่ประจักษ์แก่ปัญญาได้ เป็นฐานแห่งปัญญาแท้ จึงเรียกว่า อภิธรรม”

เพื่อความเข้าใจแจ่มแจ้ง อาจสรุปเพื่อขยายในรายละเอียดดังต่อไปนี้ คือ

1. เป็นไปในอรรถว่า เจริญหรือทวีคุณ ข้อธรรมในคัมภีร์อภิธรรม แต่ละข้อล้วนมีอรรถกว้างขวางทั้งสิ้น ดุจการเจริญเมตตาซึ่งต้องแผ่ขยายให้กว้างออกไปโดยลำดับ ตรงกับคำบาลีว่า **วฑฺฒิมนฺโต**
2. เป็นไปในอรรถว่า กำหนดหมายข้อธรรมแห่งอภิธรรมนั้น แม้จะมีอรรถกว้างขวางและลึกซึ้งอย่างไร ย่อมหมายลงได้ว่าอย่างนั้น ๆ ดุจการกำหนดวัน เดือน ปี อันหมุนเวียนอยู่ได้ หรือดุจดวงจิตอันเกิดขึ้นมาคงดวง แต่ก็ย่อมกำหนดได้ว่ามีรูปเป็นอารมณ์บ้าง มีเสียงเป็นอารมณ์บ้าง เป็นต้น ตรงกับคำบาลีว่า **สลุทฺทขณฺา**
3. เป็นไปในอรรถว่า ควรบูชาข้อธรรมแห่งอภิธรรมนั้นทุกข้อ นักปราชญ์ควรบูชาแท้ ดุจจอมจักรพรรดิที่พระราชาทรงหลายต้องบูชา หรือดุจเสกขธรรม อเสกขธรรม โลกุตระธรรม เป็นธรรมที่ผู้ปฏิบัติควรบูชาแท้ ตรงกับคำบาลีว่า **ปุชิตา**
4. เป็นไปในอรรถว่า กำหนดตอน ข้อธรรม แห่งอภิธรรมนั้นถึงสุขุมลุ่มลึกเพียงไร ก็จำกัดความลงได้ว่าอย่างนั้น ๆ โดยมีต้องให้เคลือบคลุมหรือคละปนกัน ดุจกำหนดคำสอนในศาสนาซึ่งว่า นี้ธรรม นี้วินัย หรือดุจกำหนดสภาวะธรรมนั้น ๆ ว่า นั้นผัสสะ นั้นเวทนา เป็นต้น ตรงกับคำบาลีว่า **ปริจฉินา**
5. เป็นไปในอรรถว่า ยิ่งหรือสูง ข้อธรรมแห่งอภิธรรมนั้น สุขุมคัมภีร์ภาพกว้างขวางยิ่งกว่าในคัมภีร์ทั้งหลาย ดุจเปรียบเทียบว่า สิ่งนี้งามกว่า นั้นงามยิ่ง หรือดุจรูปาวจรธรรม อรูปาวจรธรรม โลกุตระธรรม ยิ่งกว่านั้นเป็นชั้น ๆ ตรงกับคำบาลีว่า **อธิกา**

ซึ่งเมื่อคราวทำปฐมสังคายนา พระมหากัสสปะเป็นปุจฉกะผู้ถามพระอภิธรรม พระอานนทเป็นวิสขกะผู้ตอบ ได้รวบรวมพระอภิธรรมปิฎกไว้เป็นหมวดหมู่ได้ คัมภีร์คือ

1. อัมมสังคณี คัมภีร์รวบรวมปรมัตถธรรมทั้งหมดไว้เป็นหมวดหมู่
2. วิภังค์ คัมภีร์แจกหรือกระจายปรมัตถธรรมออกเป็นส่วน ๆ
3. ธาตุกถา คัมภีร์ที่จัดปรมัตถธรรมไว้เป็นพวก ๆ โดยสงเคราะห์เข้ากันได้และสงเคราะห์เข้ากันไม่ได้ โดยชั้น อายตนะ และธาตุเป็นต้น
4. ปุคคลบัญญัติ คัมภีร์ที่แสดงพระอภิธรรมโดยบัญญัติ โดยยกบุคคลขึ้นแสดงมากกว่าสิ่งอื่น
5. กถาวัตถุ คัมภีร์ที่แสดงพระอภิธรรมโต้ตอบโดยทำนองปุจฉาวิสัชนา เป็นเรื่องต่าง ๆ มีอยู่ 1,000 เรื่อง เป็นสกวาทะ 500 พรวาทะ 500
6. ยมก คัมภีร์ที่ยกปรมัตถธรรมขึ้นแสดงเป็นคู่ ๆ มีอนุโลมปุจฉา และปฏิโลมปุจฉา เป็นต้น
7. ปัญฐาน แสดงปรมัตถธรรมแผ่กว้างขวาง พิศดารแจกไปตามปัจจัย 24 มีเหตุปัจจัย เป็นต้น

คัมภีร์แต่ละเล่มมีเนื้อหาและวิธีการจำแนก ดังมีรายละเอียดพอสังเขปดังนี้ คือ

เล่ม 34 อัมมสังคณี เป็นคัมภีร์เล่มแรกพระอภิธรรมปิฎกและเป็นพระไตรปิฎกเล่มที่ 34 ที่ประมวลสภาวะธรรมหรือปรมัตถธรรมล้วน ๆ มาไว้เป็นหมวดหมู่หรืออีกนัยหนึ่งหมายถึง คัมภีร์ที่แสดงการนับจำนวนสภาวะธรรม แบ่งเนื้อหาออกเป็น 5 ตอน คือ มาติกา จิตตูปปาทกัณฑ์ รูปกัณฑ์ นิกเขปกัณฑ์ และอัตถุธารกัณฑ์

มาติกา เป็นส่วนหนึ่งที่รวมหัวข้อธรรมหลัก แบ่งหัวข้อธรรมเป็น 2 ประเภท คือ

1. อภิธรรมมาติกา หัวข้อธรรมตามแบบอภิธรรม ทั้งหมด 122 ข้อ
2. สุตตันตมาติกา หัวข้อธรรมตามแบบพระสูตร ทั้งหมด 42 ข้อ

ที่มีการแบ่งหัวข้อธรรมเป็นแบบอภิธรรมและสุตตันตะ อาจเป็นเพราะผู้รวบรวมต้องการให้เห็นเสียแต่ในตอนต้นถึงความต่างในการพิจารณาธรรม ระหว่างอภิธรรมและพระสูตร กล่าวคือ

นักอภิธรรมพยายามอธิบายธรรมด้วยวิธีที่สื่อลักษณะ คุณสมบัติ ความเป็นไปของ สภาวธรรมตรงตามความเป็นจริงมากที่สุด ฉะนั้นเมื่อเห็นว่าสภาวะที่แท้จริงของธรรมทั้งหลาย ฉะนั้นไม่มีตัวตน ไม่มีบุคคล เป็นแต่เพียงองค์ประกอบของรูป จิต เจตสิก และ นิพพานเท่านั้น โดยได้เลือกสรรภาษาที่ตรงกับสภาวธรรมนั้นด้วย จึงไม่ปรากฏการใช้คำ เรียกชื่อคน สัตว์หรือสิ่งอื่น ๆ อย่างที่ใช้กันทั่ว ๆ ไปในชีวิตประจำวัน เพราะเห็นว่าเป็นทางที่ จะทำให้การเข้าใจผิดถือเอาสิ่งนั้นเป็นตัวตนได้ เช่นแทนที่จะบอกว่า จะพูดเรื่องของคน นักอภิธรรมจะไม่พูดเช่นนั้นเพราะถือว่าโดยความเป็นจริงแล้วนั้น คนไม่มี มีแต่รูป จิต เจตสิก นิพพาน การศึกษาวิเคราะห์แบบนี้เปรียบเทียบกับการศึกษาของนักวิทยาศาสตร์ที่ พยายามอธิบายแจกแจงลักษณะสสารพลังงาน ตามลักษณะที่เป็นจริง เช่น แจกแจงเป็นอนุ เป็นอะตอม เป็นต้น

ส่วนวิธีการเข้าถึงธรรมและการเสนอธรรมตามแนวพระสูตรนั้น เป็นการศึกษา และการสอนธรรมด้วยภาษาและลีลาของการอธิบายตามสำนวนภาษาอย่างที่คุณทั่วไปใช้ในชีวิตประจำวัน ที่จริงแล้วทั้งพระอภิธรรมและพระสูตรตันตะก็พูดถึงสภาพความเป็นจริงของ ธรรมชาติเหมือนกัน

นอกจากมาติกาแล้ว ส่วนที่เหลืออีก 4 อย่าง เป็นการอธิบายหัวข้อธรรมในทำนอง คล้าย ๆ กับอรรถกถา กล่าวคือ

จิตตูปปาทกัณฑ์ อธิบายเรื่องการเกิดของจิตอย่างละเอียด

รูปกัณฑ์ อธิบายเรื่องรูปอย่างละเอียด

นิกเขปกัณฑ์ อธิบายหัวข้อธรรมในมาติกาด้วยคำอธิบายขนาดยาวปานกลาง

อัตถุทธารกัณฑ์ อธิบายหัวข้อธรรมในมาติกาอย่างย่อ เป็นทำนองคล้ายบทสรุป ของคัมภีร์นี้ทั้งหมด

การอธิบายในอัมมสังคณี เป็นแบบการแจกแจงรายละเอียด ตัวอย่างเช่นใน จิตตูปปาทกัณฑ์อธิบายเรื่องลักษณะของปัญญาว่า

“ปัญญินทรีย์ มีในสมัยนั้น เป็นไหน ? ปัญญา กริยาที่รู้ชัด ความวิจย การ เลือกสรรการวิจยธรรม ความกำหนดหมายเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้แจ่มแจ้ง ความค้นคิด ความใคร่ครวญในสมัยนั้น ๆ นี้ชื่อว่า ปัญญินทรีย์ มีในสมัยนั้น”

เล่ม 35 วิภังค์ เป็นคัมภีร์ที่ 2 ของพระอภิธรรมปิฎกและเป็นพระไตรปิฎกเล่มที่ 35 คำว่า **วิภังค์** แปลว่า การแจกแจง จำแนก แยกแยะ วิเคราะห์ คัมภีร์วิภังค์เป็นคัมภีร์ที่วิเคราะห์ธรรมอย่างละเอียด 18 เรื่อง คือ

1. ชันธวิภังค์	วิเคราะห์เรื่องชั้นธ 5
2. ธาตุวิภังค์	วิเคราะห์เรื่องธาตุ 6 และธาตุ 18
3. อายตনวิภังค์	วิเคราะห์เรื่องอายตนะ 12
4. สัจจวิภังค์	วิเคราะห์เรื่องอริยสัจ 4
5. อินทริยวิภังค์	วิเคราะห์เรื่องอินทริย 22
6. ปัจจยการวิภังค์	วิเคราะห์เรื่องปัจจยการ 12 หรือความสัมพันธ์อันเนื่องด้วยเหตุ ปัจจัย กล่าวอีกนัยคือ วิเคราะห์เรื่องปฏิบัติสมุปปบาท
7. สติปัญญาวิภังค์	วิเคราะห์เรื่องสติปัญญา 4
8. สัมมปปธานวิภังค์	วิเคราะห์เรื่องความเพียร 4
9. อิทธิบาทวิภังค์	วิเคราะห์เรื่องอิทธิบาท 4
10. โพชฌงค์วิภังค์	วิเคราะห์เรื่องโพชฌงค์ 7
11. มัคควิภังค์	วิเคราะห์เรื่องมรรคมีองค์ 8
12. ฌานวิภังค์	วิเคราะห์เรื่องรูปฌานและอรุณฌาน
13. อัปปมัญญาวิภังค์	วิเคราะห์เรื่องอัปปมัญญา 4 หรือ พรหมวิหาร 4
14. สิกขาบทวิภังค์	วิเคราะห์เรื่องสิกขาบท หรือ ศีล 5
15. ปฏิสัมภิตาวิภังค์	วิเคราะห์เรื่อง ปฏิสัมภิตา 4
16. ญาณวิภังค์	วิเคราะห์เรื่องญาณ ความรู้ 20 หมวด
17. ขุททกวัตถุวิภังค์	วิเคราะห์เรื่องที่แตกต่างกันหัวข้อธรรมข้างต้น มีเรื่องทิวฏฐิ 62 อย่าง เป็นต้น
18. ธัมมททยวิภังค์	วิเคราะห์หัวใจแห่งธรรมแต่ละข้อ

เล่ม 36 ธาตุกถา บุคคลบัญญัติ เป็นคัมภีร์ที่ 3 และที่ 4 ของพระอภิธรรมปิฎก และเป็นพระไตรปิฎกเล่มที่ 36 คัมภีร์ธาตุกถาจะอธิบายเรื่องความสัมพันธ์ คือความเข้ากันได้และความเข้ากันไม่ได้ของชั้นธ ธาตุ และอายตนะ ดังนี้คือ

ชั้น 5 ได้แก่

1. รูปชั้น	กองรูป
2. เวทนาชั้น	กองเวทนา
3. สัญญาชั้น	กองสัญญา
4. สังขารชั้น	กองสังขาร
5. วิญญาณชั้น	กองวิญญาณ

ธาตุ 4 คือ

1. ปฐวีธาตุ ได้แก่ สภาวะที่แผ่ไปหรือกินเนื้อที่ เรียกกันสามัญว่า ธาตุดิน
2. อาโปธาตุ ได้แก่ สภาวะที่เอิบอาบดูดซึม เรียกกันสามัญว่า ธาตุน้ำ
3. เตโชธาตุ ได้แก่ สภาวะที่ทำให้ร้อน เรียกกันสามัญว่า ธาตุไฟ
4. วาโยธาตุ ได้แก่ สภาวะที่ทำให้เคลื่อนไหว เรียกกันสามัญว่า ธาตุลม

ธาตุ 6 คือ ธาตุที่ 1-4 เหมือนธาตุ 4 ข้างต้น เพิ่มอากาศธาตุและวิญญาณธาตุ เข้าไป อากาศธาตุได้แก่สภาวะที่ว่าง วิญญาณธาตุ ได้แก่ สภาวะที่ รู้แจ้งอารมณ์หรือธาตุรู้

ธาตุ 18 คือ

1. จักขุธาตุ	ธาตุคือจักขุ (ตา)
2. โสตธาตุ	ธาตุคือโสตะ (หู)
3. ขานธาตุ	ธาตุคือขานะ (จมูก)
4. ชิวหาธาตุ	ธาตุคือชิวหา (ลิ้น)
5. กายธาตุ	ธาตุคือกาย
6. รูปธาตุ	ธาตุคือรูป
7. สัทธาตุ	ธาตุคือสัททะ (เสียง)
8. คันธธาตุ	ธาตุคือคันธะ (กลิ่น)
9. รสธาตุ	ธาตุคือรส
10. โผฏฐัพพธาตุ	ธาตุคือสิ่งที่สัมผัส (เย็น ร้อน อ่อน แข็ง)
11. จักขุวิญญาณธาตุ	ธาตุคือจักขุวิญญาณ

12. โสตวิญญานธาตุ	ธาตุคือโสตวิญญาน
13. พานวิญญานธาตุ	ธาตุคือพานวิญญาน
14. ชิวหาวิญญานธาตุ	ธาตุคือชิวหาวิญญาน
15. กายวิญญานธาตุ	ธาตุคือกายวิญญาน
16. มโนธาตุ	ธาตุคือมโน
17. มโนวิญญานธาตุ	ธาตุคือมโนวิญญาน
18. ธัมมธาตุ	ธาตุคือธรรมารมณ

อายตนะ 12 ได้แก่

1. จักขายตนะ	อายตนะคือตา
2. โสตายตนะ	อายตนะคือหู
3. พานายตนะ	อายตนะคือจมูก
4. ชิวหายตนะ	อายตนะคือลิ้น
5. กายายตนะ	อายตนะคือกาย
6. มนายตนะ	อายตนะคือใจ
7. รูปลายตนะ	อายตนะคือรูป
8. สัททายตนะ	อายตนะคือเสียง
9. คันธายตนะ	อายตนะคือกลิ่น
10. รสายตนะ	อายตนะคือรส
11. โผฏฐัพพายตนะ	อายตนะคือสิ่งที่สัมผัส (เย็น ร้อน อ่อน แข็ง)
12. ธัมมายตนะ	อายตนะคือธรรมารมณ (สิ่งที่ใจคิด)

โดยธาตุทุกธาตุ มีเนื้อหาแบ่งเป็น 2 ภาค คือ ภาคอุทเทส และภาคนิทเทส

- ก. ภาคอุทเทส ได้แก่ ภาคที่ทรงแสดงสภาวะธรรมแม่บทหรือมาติกาพร้อมทั้งวิธีการจำแนกสภาวะธรรมโดยย่อให้เห็นโครงสร้างของคัมภีร์นี้
- ข. ภาคนิทเทส ได้แก่ ภาคที่ทรงแสดงการจำแนกโดยละเอียดด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่เรียกว่า นัยถึง 14 นัย

บุคคลบัญญัติ คัมภีร์บุคคลบัญญัติเป็นคัมภีร์ที่อธิบายถึงเรื่องของการกำหนดบัญญัติธรรมชาติของบุคคลในทัศนะต่าง ๆ สรุปว่า คำอธิบายเรื่องคนในพระพุทธศาสนามี 6 แบบคือ

1. ชั้นบัญญัติ กำหนดลักษณะของคนว่าเป็นที่รวมของชั้น 5
2. आयตनบัญญัติ กำหนดว่าคนคือ ที่รวมของอายตนะ 12
3. ธาตุบัญญัติ กำหนดว่าคนคือ ที่รวมของธาตุ 18
4. สัจบัญญัติ อธิบายธรรมชาติของคนในแง่ของอริยสัจ 4
5. อินทรีย์บัญญัติ กำหนดว่าคนคือที่รวมของอินทรีย์ 12
6. บุคคลบัญญัติ กำหนดประเภทของบุคคลตามระดับสภาวะจิต เช่น เป็น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอริยบุคคล ปุถุชน เป็นต้น

โดยบุคคลบัญญัติ มีเนื้อหาแบ่งเป็น 2 ภาค คือ

1. ภาคอุทเทส หรือ **ภาคมาติกา** แบ่งเป็น 10 อุทเทส เรียกชื่ออุทเทสตามจำนวนบุคคลที่ยกขึ้นตั้งเป็นบทมาติกาหมวดหนึ่ง ๆ เช่น หมวดที่ว่าด้วยบุคคล 1 จำพวก เรียกว่า เอกกอุทเทส หมวดที่ว่าด้วยบุคคล 2 จำพวก เรียกว่า ทุกอุทเทส หมวดที่ว่าด้วยบุคคล 3 จำพวก เรียกว่า ติกอุทเทส จนถึงหมวดที่ว่าด้วยบุคคล 10 จำพวก เรียกว่า ทสกอุทเทส

2. ภาคนิทเทส แบ่งเป็น 10 นิทเทส เหมือนภาคอุทเทส แต่ละนิทเทส พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงนำบุคคลแต่ละจำพวกของแต่ละอุทเทสมาอธิบายขยายความโดยใช้วิธีปุจฉาและวิสัชนาแต่ละบุคคล ยกเว้นนิทเทสที่ 6 ไม่ทรงใช้วิธีปุจฉา-วิสัชนา การเรียกชื่อแต่ละนิทเทสใช้จำนวนบุคคลแต่ละจำพวกเป็นชื่อนิทเทส เช่น นิทเทสที่ 1 ว่าด้วยบุคคล 1 จำพวกเรียกว่า เอกกบุคคลบัญญัติ นิทเทสที่ 2 ว่าด้วยบุคคล 2 จำพวก เรียกว่า ทุกบุคคลบัญญัติ เป็นต้น

เล่ม 37 กถาวัตถุ เป็นคัมภีร์ที่ 5 แห่งพระอภิธรรมปิฎก และเป็นพระไตรปิฎกเล่มที่ 37 คัมภีร์กถาวัตถุว่าด้วยวาทกถาต่าง ๆ ถึง 226 คาถา มีหมวดธรรมสำคัญหลายหมวด เช่น ชันถ์ 5 आयตนะ 12 ธาตุ 18 อินทรีย์ 22 อริยสัจ 4 ตลอดจนมรรคผล นิพพาน ซึ่งอรรถกถาอธิบายว่า ในคัมภีร์นี้มีสูตรจำนวน 1,000 สูตร เป็นของสกวาทิ (เถรวาท) 500 สูตร และเป็นของปรวาทิ (อจารีวาท) 500 สูตร จึงเป็นคัมภีร์ที่ประมวลวาทกถาหรือกถาแสดงลัทธิต่าง ๆ ในสมัยนั้นมารวมไว้ แล้วเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างทางความคิดเห็นและความเชื่อ พร้อมทั้งชี้ผิดชี้ถูกให้ถือปฏิบัติไว้ด้วย

วัตถุประสงค์ของคัมภีร์กถาวัตถุ คือ

- 1) ชี้ให้เห็นว่า วาทกถาต่าง ๆ ของฝ่ายปรวาทิหรืออจารีวาท ผิดพลาดคลาดเคลื่อนจากพระพุทธพจน์อย่างไร
- 2) ชี้แจงแสดงเหตุผลให้เห็นความถูกต้องตามความเป็นจริงที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ทั้งนี้ โดยมุ่งหวังว่า เมื่อฝ่ายนั้นรู้เห็นตามความเป็นจริงแล้ว ก็จะละมิจฉาทิฎฐิที่ทำให้ดีความพระพุทธพจน์ผิด ๆ ลงได้ และเกิดสัมมาทิฎฐิ ที่จะทำให้ดีความพระพุทธพจน์ถูกต้องตามความเป็นจริงต่อไป

เนื้อหาประกอบด้วยวาทกถา (คำกล่าวแสดงลัทธิ) จำนวน 226 กถา แบ่งเป็น 4 ปัณณาสก์ครึ่ง 23 วรรค วรรคละ 10 กถาโดยประมาณ

เล่ม 38-39 ยมก ภาค 1-2 เป็นคัมภีร์ที่ 6 แห่งพระอภิธรรมปิฎกและเป็นพระไตรปิฎก เล่มที่ 38-39

ความหมายของยมก

คำว่า **ยมก** แปลว่า คู่ ดังที่พระอรรถกถาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์อรรถกถา พระอภิธรรมปิฎกตั้งคำถามเพื่อวิเคราะห์ศัพท์ว่า ที่ชื่อว่ายมก เพราะอรรถว่าอย่างไร (เกนญฺฐเฐน ยมกนฺติ) และท่านตอบเองว่า เพราะอรรถว่า คู่ (ยฺคุลญฺฐเฐน) ท่านยกตัวอย่างการใช้ยมกในความหมายว่า คู่ เช่น ยมกปาฎิหาริย์ (ปาฎิหาริย์ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงอย่างละคู่ ยมกสาลา (ต้นรังคู่ที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน) แล้วท่านสรุปว่า ด้วยเหตุนี้ สภาวะธรรมหมวดหนึ่ง ๆ ชื่อว่ายมก (อติ ยฺคุลสงฺขาตานํ ยมกานํ วเสน เทลิตตฺตา อิมेषฺ ทสฺสุ เอเกกํ ยมกนฺนาม)

สภาวะธรรม 10 หมวด

ที่ว่า สภาวะธรรมหมวดหนึ่ง ๆ ในจำนวน 10 หมวดนั้น หมายถึง หมวดสภาวะธรรมต่อไปนี้คือ

1. หมวดสภาวะธรรมที่เป็นมูล
2. หมวดชั้น
3. หมวดอายตนะ
4. หมวดธาตุ
5. หมวดสังขะ
6. หมวดสังขาร
7. หมวดอนุสัย
8. หมวดจิต
9. หมวดสภาวะธรรมในกุสลติกะ
10. หมวดอินทรีย์

สภาวะธรรม 10 หมวดกับยมก

สภาวะธรรม 10 หมวดนี้เองเป็นเนื้อหาของยมก จึงแบ่งยมกออกเป็น 10 ยมก เรียกชื่อตามชื่อของหมวดสภาวะธรรมที่เป็นเนื้อหาเหล่านั้นๆ ดังนี้

1. ยมกว่าด้วยหมวดสภาวะธรรมที่เป็นมูล	เรียกว่า	มูลยมก
2. ยมกว่าด้วยหมวดชั้น	เรียกว่า	ชั้นยมก
3. ยมกว่าด้วยหมวดอายตนะ	เรียกว่า	อายตนะยมก
4. ยมกว่าด้วยหมวดธาตุ	เรียกว่า	ธาตุยมก
5. ยมกว่าด้วยหมวดสังขะ	เรียกว่า	สังขยมก
6. ยมกว่าด้วยหมวดสังขาร	เรียกว่า	สังขารยมก
7. ยมกว่าด้วยหมวดอนุสัย	เรียกว่า	อนุสัยยมก
8. ยมกว่าด้วยหมวดจิต	เรียกว่า	จิตยมก
9. ยมกว่าด้วยหมวดสภาวะธรรมในกุสลติกะ	เรียกว่า	ธัมมยมก
10. ยมกว่าด้วยหมวดอินทรีย์	เรียกว่า	อินทรีย์ยมก

วิธีการยมก

ที่ว่า ทรงแสดงด้วยวิธีการยมก คือทรงแสดงเป็นคู่ ๆ นั้น หมายถึง ทรงแสดงแบบอนุโลม (ตามลำดับ, คล้อยตาม) และแบบปฏิโลม (ทวนลำดับ, ย้อนกลับ) สลับกันเป็นคู่ ๆ แต่ละคู่ประกอบด้วย

- 1) อนุโลมปุจฉา (คำถามอนุโลม) และวิสัชนา (คำตอบ)
- 2) ปฏิโลมปุจฉา (คำถามปฏิโลม) และวิสัชนา เช่น

1. อนุโลมปุจฉา : สภาวธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่งเป็นกุศล สภาวธรรมเหล่านั้นทั้งหมดเป็นกุศลมูลใช่ไหม

วิสัชนา : กุศลมูลมี 3 อย่างเท่านั้น (คือ อโลภะ อโทสะ และอโมหะ) สภาวธรรมที่เหลือ (เช่น ผัสสะ เป็นต้น) เป็นกุศล แต่ไม่เป็นกุศลมูล

2. ปฏิโลมปุจฉา : สภาวธรรมเหล่าใดเป็นกุศลมูล สภาวธรรมเหล่านั้นทั้งหมดเป็นกุศลใช่ไหม

วิสัชนา : ใช่

เล่ม 40-45 ปฎิฐาน เป็นคัมภีร์ที่ 7 แห่งพระอภิธรรมปิฎก และเป็นพระไตรปิฎกเล่มที่ 40-45

ความหมายของปฎิฐาน

คำว่า **ปฎิฐาน** แปลว่า การเริ่มตั้ง, การเริ่มต้น, จุดตั้งต้น, แหล่ง, เหตุ แต่ในที่นี้เป็นชื่อคัมภีร์ซึ่งมีความหมาย 3 นัย คือ

1. ชื่อว่าปฎิฐาน เพราะอรรถว่า แสดงปัจจัยโดยประการต่าง ๆ (เกณัญญะ ปฎิฐานนหติ นานุปการปัจจัยญญะ) คือ เป็นปกรณ์ที่พระผู้มีพระภาคทรงนำปัจจัยต่างๆ มาแสดงรวมไว้โดยพิสดาร
2. ชื่อว่าปฎิฐาน เพราะอรรถว่า จำแนกสภาวธรรมด้วยปัจจัยต่าง ๆ (เกณัญญะ ปฎิฐานนหติ วิภชนัญญะ) คือ เป็นปกรณ์ที่ทรงนำสภาวธรรมต่าง ๆ เช่น กุศลธรรม อกุศลธรรม อัพยาทธรรม ซึ่งรวมเรียกว่า กุศลดิเก มาจำแนกตามประเภทของปัจจัย

3. ชื่อว่าปฏฐาน เพราะอรรถว่า เป็นที่ดำเนินไปแห่งพระสัพพัญญุตญาณ (เกณฐะฐาน ปฏฐานนติ ปฏิฐิตฐาน) คือ เป็นพระธรรมเทศนาที่เกิดขึ้นด้วยอนุภาพแห่งพระสัพพัญญุตญาณและเป็นวิสัยแห่งพระสัพพัญญุตญาณ โดยเฉพาะ

รวมความว่า ปฏฐาน เป็นคัมภีร์ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงนำสภาวะธรรมที่เป็นจุดตั้งต้น คือ ปัจจัยจำนวน 24 ชนิด มาอธิบายให้เห็นสถิติหรือความสามารถและหน้าที่ของแต่ละชนิดแล้วทรงนำสภาวะธรรมที่เป็นมาติกา จำนวน 122 หมวด ซึ่งเป็นอภิธรรมมาติกา จากคัมภีร์ธัมมสังคณีมาจำแนกด้วยปัจจัยเหล่านี้ เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ โดยความเป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน

ปัจจัย 24 ประการ

1. เหตุปัจจัย	13. กัมมปัจจัย
2. อารัมมณปัจจัย	14. วิปากปัจจัย
3. อธิปติปัจจัย	15. อาหารปัจจัย
4. อนันตรปัจจัย	16. อินทริยปัจจัย
5. สมันตรปัจจัย	17. ฌานปัจจัย
6. สหชาติปัจจัย	18. มัคคปัจจัย
7. อัญญมัญญปัจจัย	19. สัมปยุตตปัจจัย
8. นิสสยปัจจัย	20. วิปยุตตปัจจัย
9. อุปนิสสยปัจจัย	21. อัตติปัจจัย
10. ปุเรชาติปัจจัย	22. นัตติปัจจัย
11. ปัจฉาชาติปัจจัย	23. วิคตปัจจัย
12. อาเสวนปัจจัย	24. อวิคตปัจจัย

การจัดแบ่งคัมภีร์ปิฎก

คัมภีร์ปิฎกแบ่งเป็น 6 ภาค ภาคละ 1 เล่ม คือ เล่มที่ 40-45 ซึ่งเป็นชุดสุดท้ายของพระไตรปิฎกทั้ง 6 ภาคว่าด้วยปิฎกต่าง ๆ รวม 24 ปิฎก ดังนี้

ภาคที่ 1 (เล่มที่ 40) ว่าด้วยอาร์มภกตา คือ ปัจจยทเทส (การแสดงปัจจัย 24 ชนิด โดยสังเขป) และปัจจยนิทเทส (การจำแนกปัจจัย 24 ชนิด โดยพิสดารพอสมควร) เป็นการปูพื้นฐานเบื้องต้น แล้วเข้าสู่เนื้อหา คือ อัมมานุโลมติกปิฎกตอนต้น

ภาคที่ 2 (เล่มที่ 41) ว่าด้วยอัมมานุโลมติกปิฎกตอนปลาย อัมมานุโลมติกปิฎกนี้เป็นปิฎกที่ 1 พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอธิบายความเป็นปัจจัยแก่กันแห่งหมวดธรรมแม่บทหมวดละ 3 ข้อที่เรียกว่า ติกมาติกา จำนวน 22 ติกะ มีกุสลติกะเป็นติกะแรก ดำเนินตามวาระต่าง ๆ 7 วาระ มีปฏิจวารเป็นวาระแรก ตามอำนาจของปัจจัยแต่ละชนิด ทั้ง 24 ชนิด มีเหตุปัจจัยเป็นปัจจัยแรก เช่น กุสล อัมมปฏิจ จุสโล อัมโมอุปชชติ เหตุปัจจัย : สภาวะธรรมที่เป็นกุศลอาศัย สภาวะธรรมที่เป็นกุศลเกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย

ภาคที่ 3-4 (เล่มที่ 42-43) ว่าด้วยอัมมานุโลมทุกปิฎก เป็นปิฎกที่ 2 พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอธิบายความเป็นปัจจัยแก่กันแห่งหมวดธรรมแม่บทหมวดละ 2 ข้อ เรียกว่า ทุกมาติกา จำนวน 100 ทุกะ มีเหตุทุกะเป็นทุกะแรก โดยดำเนินไปตามวาระและปัจจัยเหมือนอัมมานุโลมติกปิฎก

ภาคที่ 5 (เล่มที่ 44) ว่าด้วยปิฎกที่ 3-6 เกิดจากการนำปิฎกที่ 1 กับ 2 มาแสดงร่วมกันแบบสลับไปมาและแสดงร่วมกันเอง คือ

3) อัมมานุโลมทุกติกปิฎก

4) อัมมานุโลมติกทุกปิฎก

5) อัมมานุโลมติกติกปิฎก

6) อัมมานุโลมทุกทุกปิฎก

(ทั้ง 6 ปิฎกเรียกว่า ฝ่ายอนุโลมหนัย คือ หนัยที่ไม่มีการปฏิเสธ)

ภาคที่ 6 ว่าด้วยปฏิฐานที่ 7-24 คือ

(เล่มที่ 45)

- 7) อัมมปัจจนียติกปฏิฐาน
- 8) อัมมปัจจนียทุกปฏิฐาน
- 9) อัมมปัจจนียทุกติกปฏิฐาน
- 10) อัมมปัจจนียติกทุกปฏิฐาน
- 11) อัมมปัจจนียติกติกปฏิฐาน
- 12) อัมมปัจจนียทุกทุกปฏิฐาน

ทั้ง 6 ปฏิฐานนี้ เรียกว่า ฝ่ายปัจจนียนัย คือ นัยที่มีการปฏิเสธ ทั้งกัมมบพและกัตตูปพ เช่น นกฺขลํ อมฺมํ ปฏฺิจฺจ นกฺขลํ อมฺโหม อฺปฺปชฺชติ เหตุปัจจยา : สภาวะธรรมที่ไม่เป็นกุศลอาศัยสภาวะธรรมที่ไม่เป็นกุศลเกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย

- 13) อัมมานุโลมปัจจนียติกปฏิฐาน
- 14) อัมมานุโลมปัจจนียทุกปฏิฐาน
- 15) อัมมานุโลมปัจจนียทุกติกปฏิฐาน
- 16) อัมมานุโลมปัจจนียติกทุกปฏิฐาน
- 17) อัมมานุโลมปัจจนียติกติกปฏิฐาน
- 18) อัมมานุโลมปัจจนียทุกทุกปฏิฐาน

ทั้ง 6 ปฏิฐานนี้เกิดจากนำฝ่ายปัจจนียนัยมาผสมกับฝ่ายอนุโลมนัย

- 19) อัมมปัจจนียานุโลมติกปฏิฐาน
- 20) อัมมปัจจนียานุโลมทุกปฏิฐาน
- 21) อัมมปัจจนียานุโลมทุกติกปฏิฐาน
- 22) อัมมปัจจนียานุโลมติกทุกปฏิฐาน
- 23) อัมมปัจจนียานุโลมติกติกปฏิฐาน
- 24) อัมมปัจจนียานุโลมทุกทุกปฏิฐาน

ทั้ง 6 ปฏิฐานนี้เกิดจากนำฝ่ายอนุโลมนัยมาผสมกับฝ่ายปัจจนียนัย

บทที่ 9

พระไตรปิฎกจากอดีต-ปัจจุบัน

เนื้อหาบทที่ 9

พระไตรปิฎกจากอดีต-ปัจจุบัน

- 9.1 พระไตรปิฎกภาษาสันสกฤต
- 9.2 พระไตรปิฎกภาษาจีน
- 9.3 พระไตรปิฎกภาษาญี่ปุ่น (ฉบับไทโชชินชิว)
- 9.4 พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีอักษรโรมัน
- 9.5 พระไตรปิฎกฉบับภาษาอังกฤษ
- 9.6 พระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์
- 9.7 พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีอักษรไทย

แนวคิด

บทนี้จะสรุปภาพรวมทั้งหมดของพระไตรปิฎก จากอดีตจนถึงปัจจุบันของนิกายต่าง ๆ เพื่อใช้ในการวิเคราะห์ เปรียบเทียบข้อมูล เพื่อให้นักศึกษาสามารถเห็นภาพของพระไตรปิฎกได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจประวัติความเป็นมาของพระไตรปิฎกจากอดีตถึงปัจจุบัน
2. เพื่อให้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจภาพรวมโดยสังเขปของพระไตรปิฎกฉบับต่าง ๆ

บทที่ 9

พระไตรปิฎกจากอดีต-ปัจจุบัน

9.1 พระไตรปิฎกภาษาสันสกฤต

พระไตรปิฎกภาษาสันสกฤตมีหลายนิกายด้วยกัน แต่ที่ค้นพบและจะนำมากล่าวนี้เป็นของนิกายสรวาสติวาทเท่านั้น ซึ่งมีการค้นพบต้นฉบับพระวินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎกหลายฉบับในเขตเอเชียกลาง และค้นพบพระไตรปิฎกบางส่วนในเมืองโคपालปุระ นอกจากนี้ยังได้ค้นพบคัมภีร์เศษเสี้ยว (Fragments) ของพระวินัย ในเมืองกิลกิต ประเทศปากีสถาน และมีการคัดลอกต้นฉบับพระวินัยฝ่ายสันสกฤตในทิเบตหลายฉบับ เช่น วินัยสูตร วินัยสูตรฎีกา เป็นต้น

พระไตรปิฎกภาษาสันสกฤตได้แปลสู่พากย์ภาษาจีนเป็นส่วนใหญ่ พระสูตรที่มีชื่อเหมือนกับฉบับภาษาบาลี แต่มีเนื้อหาไม่เหมือนกัน อาจจะเป็นเพราะผู้แปลไม่รู้ภาษาจีนดีพอหรือชาวจีนไม่รู้ภาษาสันสกฤตดีพอก็ได้ นิกายสรวาสติวาทแบ่งพระไตรปิฎกออกเป็น 3 คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก

พระวินัยปิฎก

พระวินัยปิฎกฝ่ายสันสกฤตนี้ แบ่งออกเป็น 3 คือ

- 1) วินยวิภังค์ ตรงกับสุตตวิภังค์ฉบับบาลี
- 2) วินยวัสตุดรกับขันธกะฉบับบาลี
- 3) วินยกษุทระ และอุตตรครันณะ ตรงกับปริวารวัคค์ฉบับบาลี

ส่วนฉบับทิเบตได้จัดลำดับสลับกัน โดยเริ่มต้นด้วยวัสตุ ตามด้วยวินยวิภังค์ ส่วนภิกษุปรกติโมกษะ ภิกษุณีปรกติโมกษะ และภิกษุณีวิภังค์จัดพิมพ์แยกเล่ม

คัมภีร์เศษเสี้ยวพระวินัยภาษาสันสกฤต ฉบับที่พบในเอเชียกลางมี 4 เล่ม คือ

- 1) ว่าด้วยบิณฑบาตของภิกษุ
- 2) ว่าด้วยการใช้เตียง ตั่ง และไม้เท้า ฯลฯ
- 3) ว่าด้วยไตรสรณคมน์
- 4) ยังไม่ทราบว่าเป็นเรื่องอะไร

ส่วนฉบับที่ค้นพบ ณ เมืองกิลลิต ประเทศปากีสถานนั้น ได้พิมพ์ออกเผยแพร่แล้ว 8 เล่ม ว่าด้วยเรื่องพระวินัยของนิกายมูลวาสดิวาท 16 เรื่อง คือ พรวรชยา, โปสถะ, พรวารณา, วรณะ, จรัมมะ, โกลัสชะ, จีวะระ, กฐิณะ, โกลัมพะกะ, กรัมมะ, ปันทุโลหิตกะ, ปุทคละ, ปริวาสิกะ, โปสถสถาปนะ, ศยนาศนะ และสังฆเภทะ

ท่านเอดวาด เจ โทมัส ยังได้บอกชื่อเรื่องต่างจากนี้และเพิ่มคำว่า “วัสตุ” ทำยคำด้วย เช่น ศยนาศนะ เปลี่ยนเป็นนอิกรณวัสตุ และสังฆเภทะ เปลี่ยนเป็น ศยนาสนวัสตุ

นอกจากนี้แล้วยังมีคัมภีร์พระปาติโมกข์ภาษาสันสกฤต 2 ฉบับ คือ ปราติโมกษสูตรของมหาสังฆิกะ และปราติโมกษสูตร ภิกษุวายกะ ได้พิมพ์เผยแพร่ในประเทศอินเดียแล้ว อนึ่ง Prof.Banyui Nanjio แห่งมหาวิทยาลัยโอดาฮา ประเทศญี่ปุ่น ได้แสดงพระวินัยฉบับภาษาสันสกฤตไว้ 3 นิกาย คือ นิกายสรวาสตีวาท นิกายมูลวาสดิวาทิน และนิกายธรรมคูปตะ

พระสุตตันตปิฎก

พระสุตตันตปิฎก ภาษาสันสกฤตแบ่งออกเป็น อาคม 5 คือ ทิรชากคม, มัชยมาคม, สัมยุกตาคคม, เอโกตตราคม และกษุทราคม และมีคัมภีร์อุทาน ธรรมบท สถวีรคาถา วิมานวัตถุ พุทธวงสะ ซึ่งตรงกับฉบับภาษาบาลีในชุดทกนิกาย ส่วนคัมภีร์สูตรนียบาดคงพบแต่เศษเสี้ยว ซึ่งต้นฉบับพบที่มณฑลชินเกียงของจีนในปัจจุบัน

ทิรชากคม มีพระสูตรเพียง 30 สูตร ซึ่งน้อยกว่าฉบับภาษาบาลี 4 สูตร และลำดับพระสูตรก็ไม่เหมือนกันอีกด้วย นอกจากนี้แล้วยังพบคัมภีร์เศษเสี้ยวของพระสูตรอีก 2 สูตร คือ สังคีตสูตร และอาฎานาฎิยสูตร

มัชยมาคม มีพระสูตร 222 สูตร ซึ่งตรงกับฉบับภาษาบาลีอังคุตตรนิกาย 82 สูตร สังยุตตนิกาย 10 สูตร ทีฆนิกาย 9 สูตร และที่เหลือเหมือนในมัชฌิมนิกาย ในคัมภีร์เศษเสี้ยวยังพบอีก 2 สูตร คือ อุปาสิสูตรและคฺกุสูตร

สัมยุกตาคคม แบ่งออกเป็น 50 ภาค ประกอบด้วย 318 สูตร บางพระสูตรไปรวมอยู่ในทิรชากคม มัชยมาคม และเอโกตตราคม นอกจากนี้แล้วในคัมภีร์เศษเสี้ยวยังมีพระสูตรในสัมยุกตาคคมอีก 3 สูตร คือ ปวารณาสูตร จันโทรบมสูตร และศักติสูตร

เอโกตตราคม แบ่งออกเป็น 52 ภาค แต่ไม่ได้ระบุว่าก็มีกี่สูตร คัมภีร์นี้ยังคงมีความคล้ายคลึงกันมาก เนื่องจากฝ่ายสันสกฤตเองมีพระสูตรน้อยมาก

พระอภิธรรมปิฎก

พระอภิธรรมปิฎกฝ่ายสันสกฤต ซึ่งอยู่ในพากย์จีนของนิกายสรวาสตีวาท มีลักษณะเหมือนหัวข้อธรรมในคัมภีร์พระสูตรทั่วไป ไม่ซับซ้อนยากเหมือนฉบับบาลี แต่ฝ่ายสันสกฤตก็ยืนยันว่าเป็นธรรมเก่าแก่เกิดขึ้นก่อน พ.ศ. 300 และได้ระบุชื่อพระเถระผู้แต่งไว้ด้วย ไม่อ้างว่าเป็นพระพุทโธพจน์เหมือนฝ่ายเถรวาท อย่างไรก็ตามนิกายสรวาสตีวาทได้ชื่อว่าเป็นนิกายนับถืออภิธรรม ดังนั้นจึงมีคัมภีร์อภิธรรม ภาษยะหรืออรรถกถา และปกรณ์พิเศษมากมาย เช่น คัมภีร์อภิธรรมโกศะของท่านวสุพันธ์ุ คัมภีร์อภิธรรมมหาวิภาษาศาสตร์ของท่านกาตยายนีบุตร เป็นต้น

พระอภิธรรมฝ่ายสันสกฤต แบ่งเป็น 7 คัมภีร์ คือ

1) ชฎานปรัสถานะ	5) ธาตุภาวะ
2) สังคีติประยาละ	6) ธรรมสกันณะ
3) ปรกรรมปาทะ	7) ปรัชญูปติศาสตร์
4) วิชฎานภาวะ	

ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ชฎานปรัสถานะ เป็นผลงานของท่านกาตยายนีบุตร มีฉบับของท่านสังฆเทวะ แห่งกัศมีระ และท่านกุโฝเหียน (ธรรมปรียะ) แปลสู่ภาษาจีนราว พ.ศ. 926 โดยชื่อว่า “อภิธรรมมาชฎารัณณะ” ต่อมาสมณเฮียนจ้งหรือพระถังซำจั๋งได้แปลอีกเมื่อราว พ.ศ. 1180-1203 โดยให้ชื่อว่า “อภิธรรมศาสตร์” ประกอบด้วย 8 กัณฑ์ หรือบท 44 วรรค คือ

กัณฑ์ที่ 1 ชื่อสังกัณณะ มี 8 วรรค คือ “โลกุตตระ ชฎานะ ปุทฺทละ ศรัทธา อหิกตา รูปะ อนารณะ และเจตนา”

กัณฑ์ที่ 2 ชื่อ “สังโยชณะ”

กัณฑ์ที่ 3 ชื่อ “ชฎานะ”

กัณฑ์ที่ 4 ชื่อ “กรรม”

กัณฑ์ที่ 5 ชื่อ “จตุรรมหาภูตตะ”

กัณฑ์ที่ 6 ชื่อ “อินทริยะะ”

กัณฑ์ที่ 7 ชื่อ “สมาธิ”

กัณฑ์ที่ 8 ชื่อ “ทฤษฎี”

ท่านยโสมิตรผู้รจนาคัมภีร์อภิธรรมโกศวยาชยากกล่าวว่า คัมภีร์ชฎานปรีสถานะเหมือนร่างกาย ส่วนคัมภีร์ที่เหลืออีก 6 เหมือนมือเท้าของคัมภีร์แรก

2. สังคิติปรายายะ ตามหลักฐานจีนบอกว่า เป็นผลงานของพระสารีบุตร แต่ท่านยโสมิตรและท่านบุสตัน บอกว่าเป็นผลงานของพระมหาเกาษฐิละ จากนั้นพระถังซัมจั๋งได้แปลสู่ภาษาจีน ราวพ.ศ.1203-1206 Prof.Takakusu ชาวญี่ปุ่นได้ให้ความเห็นว่า ผู้รจนาคงรวบรวมคัมภีร์นี้ในคราวทศตวรรษสังคายนา เนื่องจากในนิทานวรรคของคัมภีร์กล่าวถึงพระภิกษุชาววัชชีที่แสดงวัตถุ 10 ประการด้วย

จุดประสงค์การรจนาคัมภีร์ก็เพื่อปรับทัศนคติที่ต่างกันให้เป็นแนวเดียวกัน คัมภีร์นี้ได้จัดออกเป็นหมวด เช่น หมวด 1 หมวด 2 หมวด 3 เป็นต้น ใกล้เคียงกับสังคิติสูตรและทสูตรสูตร ในที่มณิกายฉบับบาลี

Prof.B.C.Law กล่าวว่า สังคิติปรายายะเกิดก่อนสังคิติสูตรและเป็นแม่แบบให้สังคิติสูตร ส่วน Prof.Takakusu กล่าวว่าสังคิติปรายายะเหมือนกับบุคคลบัญญัติ ในอภิธรรมปิฎกฉบับบาลีมากกว่า สังคิติปรายายะนี้แบ่งออกเป็น 12 วรรค คือ นิทานวรรค, เอกธรรมวรรค, ทวิธรรมวรรค, ตริธรรมวรรค, จตุธรรมวรรค, ปัญจธรรมวรรค, ษัทธิธรรมวรรค, สัปตธรรมวรรค, อัษฎธรรมวรรค, นวธรรมวรรค, ทศธรรมวรรค และสรุป วรรคท้ายพระพุทธรองค์ทรงเดือนหมู่ภิกษุสงฆ์ไม่ให้ประมาทในการศึกษาท่องบ่นสาธยายคัมภีร์อภิธรรมปิฎก

เนื้อหาของสังคิติปรายายะจะเหมือนพระอภิธรรมปิฎกและสังคิติสูตร เนื่องจากเริ่มด้วยเรื่องภิกษุชาววัชชีกับวัตถุ 10 ประการในนิทานวรรค จากนั้นก็ว่าด้วยธรรมหมวดหนึ่ง เช่น สัตว์ทั้งหลายดำรงอยู่ได้ด้วยอาหารในเอกธรรมวรรคและว่าด้วยธรรมหมวด 2 เช่น นามและรูป และธรรมหมวด 3 เช่น กุศลธรรม 3 อกุศลธรรม 3 เป็นต้น

3. ปรกรณปาทะ คัมภีร์นี้มีชื่อเต็มว่า “อภิธรรมปรกรณะ” พระถังซัมจั๋งบอกว่าเป็นผลงานของท่านยโสมิตร อาจารย์สำคัญของนิกายสรวาสติวาทในแคว้นคันทาระ จากนั้นท่านคุณภัทร และท่านโพทยศ ได้แปลสู่ภาษาจีนราว พ.ศ. 978-986 Prof.B.C.Law กล่าวว่า คัมภีร์นี้คู่กับคัมภีร์วิภังคะของฝ่ายเถรวาท โดยเฉพาะเนื้อหาสูตตภาชนียะ ส่วนท่านญาณติโลกภิกษุมีความเห็นว่าคัมภีร์วิภังค์ฝ่ายเถรวาท มีความคล้ายกับคัมภีร์ธรรมสกันณะมากกว่า เนื่องจาก 18 บทของวิภังค์และ 21 บทของธรรมสกันณะมี 14 บทที่ลงกันได้ ปรกรณปาทะนี้มี 8 บท คือ

- 1) ว่าด้วยหลักธรรมในอภิธรรม คือ จิต จิตตธรรม จิตตวิปริยูกตะ สังสการะ และอสังสกฤตธรรม
- 2) ว่าด้วยชฎานะ 10 มี ธรรมชฎานะ ประจิตตชฎานะ ฯลฯ และบทสุดท้าย ว่าด้วยปัญหา 1,000 ชนิด ซึ่งเกี่ยวกับคิกขาปะทะ ศรามัญญผละ ฤทธิปาทะ สมฤตยูปัสถานะ และอารยสัตตยะ เป็นต้น

4. วิชญาณภาวะ ท่านทเวศรมาแห่งวัดวิโคก เมืองสาวัตถี รัชนาคัมภีร์นี้ไว้ประมาณ ปี พ.ศ.100 บางท่านสันนิษฐานว่าเกิดหลังตติยสังคายนา เพราะมีข้อความคัดค้านมตีพระ โมคคัลลีสบุตรตีสสเถระ จากนั้นพระถังซำจั๋งได้แปลสู่ภาษาจีน เป็นหนังสือรวมกันถึง 16 ผูก โดยแบ่งเป็น 6 กัณฑ์ คือ

- 1) ว่าด้วยทัศนะของพระโมคคัลลีสบุตรเกี่ยวกับบุคคล อินทรีย์ รูป จิต กิเลส วิญญูณ และโพชฌงค์ ฯลฯ
- 2) ว่าด้วยบุคคลและศูนยตา
- 3) ว่าด้วยความเป็นเหตุปัจจัยกันในกระบวนการทางจิตและกัณฑ์สุดท้าย ว่าด้วยการวิเคราะห์จิตของพระอรหันต์

5. ธาตุภาวะ ฝ่ายจีนกล่าวว่า คัมภีร์นี้เป็นผลงานของท่านวสุมิตร ราว พ.ศ. 300 Prof.N.Dutt ก็มีความเห็นเช่นกันว่า ท่านวสุมิตรได้รจนา เพื่อขยายบทที่ 4 ของคัมภีร์ ปรกรณปาทะของท่านเอง ส่วนท่านโสมิตรและท่านบุสตันกล่าวว่า เป็นผลงานของท่านปุระณะ จากนั้นพระถังซำจั๋งได้แปลสู่ภาษาจีน ส่วน Prof.Takakusu ให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า ธาตุภาวะ ในภาษาจีนนั้นมี 3 ฉบับ คือ ฉบับใหญ่สุดมี 6,000 โศลก ฉบับกลางมี 900 โศลก และฉบับเล็กสุดมี 600 โศลก ส่วนฉบับแปลของพระถังซำจั๋ง แบ่งออกเป็น 2 กัณฑ์ คือ

- 1) ว่าด้วยธรรมหลายประเภท เช่น มหาภูมิกธรรม 10 เกลศมหาภูมิกธรรม 10 เป็นต้น
- 2) ว่าด้วยสัมประยุกตะและวิปประยุกตะของธรรม 88 ข้อ แบ่งออกเป็น 16 ตอน เริ่มจากเวทนา 5 วิญญูณ 6 และอกุศลภูมิกธรรม คือ อหิริกะและอนัตตูปปะ Prof.La Valle Poussin กล่าวว่า คัมภีร์นี้เก่ามาก อาจเป็นแหล่งกำเนิดของคัมภีร์ธาตุกถาฝ่ายบาลี เนื่องจากกล่าวถึง สัมประยุกต์และวิปประยุกต์เหมือนกัน

6. ธรรมสกันธะ ว่าตามหลักฐานจีน คัมภีร์นี้รจนาโดยพระเมาศัลยณะ ส่วนท่านยโสมิตรและท่านบุสตันกล่าวว่า เป็นผลงานของพระสารีบุตร จากนั้นพระถังซำจั๋งได้ แปลสู่ภาษาจีน ธรรมสกันธะนี้เป็นคัมภีร์ที่สำคัญ เพราะคัมภีร์สังคีติปรายะได้นำไปอ้างอิง พระญาณติโลกภิกขุกล่าวว่า เทียบได้กับคัมภีร์วิภังค์ฉบับบาลี และจำนวน 12 บทก็ลงกัน กับคัมภีร์วิภังค์ถึง 14 บท ธรรมสกันธะ ได้แบ่งออกเป็น 21 บท คือ

- 1) ลิกขาบท
- 2) พระโสดาบัน
- 3) อจลศรัทธา
- 4) อารยผล ฯลฯ

และสุดท้ายว่าด้วยปฏิจจสมุปบาท 12 Prof.B.C.Law กล่าวว่า ไม่สามารถ เปรียบเทียบกับบอภิรกรรมปิฎกภาษาบาลีได้ แต่มีหัวข้อคล้ายกับวิภังค์ฝ่ายบาลี หรือวิสุทธิมรรค ของพระพุทโธฆษาจารย์ก็ได้

7. ปรัชญูปติศาสตระ ท่านมหาเมาศัลยณะได้รจนา ต่อมาพระถังซำจั๋งได้ แปลสู่ภาษาจีน ส่วนอาจารย์เสถียร โปธิन्हะ กล่าวว่า พระธรรมปาละแปลคัมภีร์นี้แบ่งออกเป็น 3 กัณฑ์ ตามฉบับภาษาทิเบต คือ

- 1) โลกบัญญัติ
- 2) การณบัญญัติ
- 3) กัมมบัญญัติ

Prof.B.C.Law กล่าวว่าคัมภีร์นี้เหมือนกับลักขณสูตร ที่พนิกาย ปาฎิกวรรค ฉบับบาลีมาก Prof.Takakusu ให้ความเห็นว่า เมื่อศึกษาเปรียบเทียบกันระหว่างอภิรกรรม ฝ่ายเถรวาทกับอภิรกรรมฝ่ายสรวาสติวาท ไม่มีความเหมือนกันเลย ส่วนท่านญาณติโลกภิกขุ แสดงความคิดเห็นว่า มีเพียงแต่คัมภีร์ธรรมสกันธะเท่านั้นที่ลงกันได้กับคัมภีร์วิภังค์ฝ่ายบาลี นอกจากนี้แตกต่างกันมากมาย คำสอนใดที่ใกล้เคียงกันก็ทำให้ทราบได้ว่า เป็นพุทธพจน์แท้ หรือเป็นพระคัมภีร์ยุคแรก ส่วนที่ต่างกันก็ช่วยให้เรามีโลกทัศน์กว้างไกลและช่วยให้เรากล้า ตีความพระพุทโธพจน์ให้หลากหลาย สอดคล้องกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงมากขึ้น เพื่อความเจริญ และตั้งมั่นของพระพุทธศาสนาอีกด้วย

9.2 พระไตรปิฎกภาษาจีน

พระไตรปิฎกภาษาจีนนี้สืบเนื่องมาจากพระไตรปิฎกภาษาสันสกฤต จึงถือว่าไม่ได้เกิดในอินเดีย ได้รับการแปลอย่างเป็นทางการเมื่อ พ.ศ. 602-1669 แห่งราชวงศ์สุ่ง ในระยะเวลาดังกล่าวได้แปลคัมภีร์พระไตรปิฎกและพระสูตรสำคัญถึง 1,440 คัมภีร์ จำนวน 5,586 เล่ม

คัมภีร์ที่แปลสู่ภาษาจีนมาจากฉบับสันสกฤตของนิกายสรวาสติวาทเป็นส่วนมาก สำหรับผู้แปลนั้นคงจะมีทั้งพระภิกษุและฆราวาส พระภิกษุมีจำนวนถึง 176 รูป โดยมากมาจาก เอเชียกลาง เช่น พระกาศยปมาตังคะและพระธรรมรักษะจากเอเชียกลางได้แปลพระสูตร 42 บท ในรัชกาลพระเจ้ามิ่งตี้แห่งราชวงศ์ฮั่น ราวพ.ศ.602 จากนั้นก็มีพระอันเสื่อเกาจาก เปอร์เซีย พระสังฆเทวะ ท่านกุมารพุทธิ พระธรรมมานันทะ ท่านคุณภัทร เป็นต้น ส่วนท่าน กุมารชีวะได้ชื่อว่าเป็นนักแปลสำนวนอ่านง่าย เนื่องจากท่านได้แปลเพื่อให้ชาวจีนอ่านเข้าใจง่าย ไม่เน้นอรรถรสหรือรักษาความเดิมนัก และต่อมาก็คือพระถังซัมจั๋ง ท่านได้แปลคัมภีร์ที่นำไป จากประเทศอินเดียถึง 75 ชุด เป็นหนังสือถึง 1,335 ผูก

พระไตรปิฎกฉบับภาษาจีนนั้น เดิมคงเขียนลงบนกระดาษม้วนยาว ๆ หลายแผ่น ต่อกันแล้วพันเป็นพับ ๆ โดยเขียนเพียงด้านเดียว มีการค้นพบต้นฉบับดังกล่าวในถ้ำตุนหวง ทิศตะวันออกเฉียงเหนือของจีนไม่นาน คัมภีร์ที่ค้นพบมีอายุราวพ.ศ. 949 ปัจจุบันบางส่วน เก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์ในประเทศอังกฤษ เนื่องจากจีนได้ค้นพบระบบพิมพ์ขึ้นเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 8 จากนั้นได้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกออกเผยแพร่หลายฉบับ เริ่มตั้งแต่ราชวงศ์สุ่ง พระเจ้าจักรพรรดิ ได้มีพระบัญชาให้ทำแม่พิมพ์ 130,000 ชิ้น เพื่อพิมพ์พระไตรปิฎกในปีพ.ศ. 1465 และเสร็จสิ้นในปีพ.ศ. 1526 จากนั้นก็มีฉบับเอกชนชื่อว่า ฉบับวัดตุงชาน ต่อมาเป็นฉบับวัดฟูเจาโกหยวน ตลอดจนฉบับมองโกลและฉบับราชวงศ์แมนจูอีก 2 ฉบับ พร้อมกับฉบับล่าสุดที่พิมพ์ที่เมือง เชียงไฮ้ เรียกว่า พระไตรปิฎกด้วยเครื่องพิมพ์สมัยใหม่ โดยเริ่มพิมพ์ในปีพ.ศ. 2452-2457

แม้จีนจะมีพระไตรปิฎก แต่นักปราชญ์มหายานของจีนเองก็ยอมรับว่า คัมภีร์ของตนไม่ใช่พุทธพจน์ที่แท้จริงหรือไม่ใกล้เคียงกับพุทธพจน์ ดังผู้รวบรวมพจนานุกรมศัพท์ พระพุทธศาสนาภาษาจีนชื่อ Prof. Soothill กล่าวว่า “นิกายมหายาน หากเปรียบเทียบกับ นิกายหินยานที่มีหลักธรรมที่น้อยกว่าแล้ว จะถือว่าตัวเองมีหลักธรรมที่ยิ่งใหญ่กว่า แต่คำสอน นิกายหินยานใกล้เคียงพุทธพจน์เดิมมากกว่าอย่างแน่นอน”

พระไตรปิฎกภาษาทิเบตแปลมาจากภาษาสันสกฤตในพุทธศตวรรษที่ 12 เนื่องจากพระพุทธรูปศาสนาเข้าสู่ทิเบตช่วงพ.ศ. 1160 เมื่อกษัตริย์ทิเบตอภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงเนปาล และเจ้าหญิงจีนที่นับถือพระพุทธรูปศาสนา พระไตรปิฎกนอกจากฉบับภาษาบาลี คือ ฉบับภาษาสันสกฤต ฉบับภาษาจีน และฉบับภาษาทิเบต ทั้งหมดถือว่าเป็นของมหายานที่สืบทอดมาจากสังคายนาครั้งที่ 4 ปีพ.ศ. 643 ณ เมืองเปชวา ตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย

มหายานยอมรับสังคายนาครั้งนี้ซึ่งถือว่าเป็นสังคายนาของนิกายสรวาสตีวาทีน ต่อมานิกายสรวาสตีวาทีนสูญสิ้นไป แต่มหายานก็ยังคงใช้คัมภีร์ของนิกายนี้

พระไตรปิฎกมหายานที่เป็นหลักก็มีฉบับจีนกับทิเบต นอกจากนี้ถือว่าถ่ายทอดหรือรับไปจากจีนและทิเบตหรือหากมีก็ยังไม่สมบูรณ์เท่าที่ควร สำหรับพระไตรปิฎกฉบับสันสกฤตที่เป็นต้นเดิมของมหายานได้สูญหายไปแทบหมดสิ้น ที่พบในพุทธสถานหรือสถูปเจดีย์ก็อยู่ในสภาพกระจัดกระจาย จตุตถสังคายนาเกิดขึ้น เนื่องจากพระเจ้ากนิษกะทรงสับสนในหลักธรรมที่พระสงฆ์แสดงแตกต่างกัน พระปาร์ศวะแห่งนิกายสรวาสตีวาทีนจึงถวายคำแนะนำให้ทำสังคายนา ณ ซาลันธร แคว้นแคชเมียร์ ในพระอุปถัมภ์ของพระองค์ พระปาร์ศวะเป็นประธานสังคายนา แต่บางตำราว่าพระวสุมิตรเป็นประธาน พระอรหันต์เข้าร่วมประชุม 500 รูป ร้อยกรองพระไตรปิฎกฉบับภาษาสันสกฤต หลังจากสังคายนาเสร็จแล้วได้จารึกในแผ่นทองแดง และบรรจุลงในพระเจดีย์

จดหมายเหตุพระถังซำจั๋งว่า เบื้องต้นพระอรียสงฆ์ 500 รูป สังคายนาอรรถกถาพระสูตรชื่อว่าอุปกาศศาสตร์หนึ่งแสนโคลก ต่อมาสังคายนาอรรถกถาพระวินัยชื่อว่า วินัยวิชาศาสตร์หนึ่งแสนโคลก และสังคายนาอรรถกถาพระอภิธรรมปิฎกชื่อว่า อภิธรรมวิชาศาสตร์หนึ่งแสนโคลก รวมเป็นสามแสนโคลกเก้าล้านหกแสนคำ พระเจ้ากนิษกะรับสั่งให้จารึกอรรถกถาเหล่านั้นลงในแผ่นทองแดง แล้วให้บรรจุลงในหีบศิลาเก็บรักษาไว้ในสถูปและให้พวกยักษ์รักษาป้องกันมิให้พวกนอกศาสนาเข้าไปได้ ผู้จะศึกษาก็มาที่สถูปนี้

9.3 พระไตรปิฎกภาษาญี่ปุ่น (ฉบับไทโชชินชิว)

เป็นที่ทราบกันดีว่าในประเทศไทยของเรานั้น คัมภีร์ที่ยึดถือเป็นหลักฐานอ้างอิงในการศึกษาค้นคว้าวิจัยพระพุทธศาสนา คือ พระไตรปิฎก ซึ่งประกอบไปด้วยส่วนหลัก ๆ 3 ส่วนคือ พระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม พระไตรปิฎกนี้ได้รับการแปลจากภาษาบาลีอันเป็นภาษาที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นภาษาที่เก็บรักษาคำสอนดั้งเดิมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไว้ แต่พระพุทธศาสนาในประเทศไทยญี่ปุ่นนั้นสืบทอดมาจากประเทศจีนเป็นหลัก ด้วยเหตุนี้คัมภีร์ที่สืบทอดมานั้นจึงถูกจารึกด้วยอักษรจีนเป็นส่วนใหญ่ และได้มีการพัฒนารูปแบบของคัมภีร์เพื่อใช้เป็นหลักฐานในการศึกษาค้นคว้าพระพุทธศาสนาดุจเช่นพระไตรปิฎกในประเทศไทยของเรา แต่สิ่งที่แตกต่างกันคือรูปแบบของการจัดหมวดหมู่และส่วนของเนื้อหา ซึ่งมีทั้งส่วนที่เป็นของเถรวาทและมหายานเอกสารฉบับนี้ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมา โครงสร้าง เนื้อหาคร่าว ๆ และความสำคัญของพระไตรปิฎกฉบับไทโชชินชิว ปัจจุบันคัมภีร์ชุดนี้ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในการใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงในการศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทยญี่ปุ่น

ประวัติความเป็นมา

ดังได้กล่าวมาแล้วในข้างต้น คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาของประเทศญี่ปุ่นนั้นส่วนใหญ่จะถูกบันทึกด้วยตัวอักษรของจีนและรูปแบบของประโยคก็เป็นรูปแบบพิเศษ หากต้องการจะศึกษาคัมภีร์เหล่านี้แล้ว นอกจากความรู้เรื่องตัวอักษรจีนแล้วยังต้องศึกษาหลักไวยากรณ์และรูปแบบของประโยคด้วย จึงเป็นสิ่งที่ยากต่อการเข้าใจของคนญี่ปุ่นทั่วไป เพราะเหตุนี้ในยุคแรก ๆ การศึกษาคัมภีร์เหล่านี้จึงจำกัดอยู่ในวงของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาเพียงเท่านั้น ปัญหาที่ประสบอีกประการหนึ่งคือการจัดหมวดหมู่คำสอนนั้นมีความจำเป็นต้องปรับปรุงให้สมบูรณ์แบบมากขึ้น จนมาถึงสมัยไทโชของประเทศญี่ปุ่นซึ่งตรงกับปีค.ศ. 1924 คณะนักวิชาการพระพุทธศาสนาภายใต้การนำของทะคะคุชิจุงจิโรได้สังเกตเห็นถึงปัญหานี้ จึงมีความคิดริเริ่มที่จะพัฒนาปรับปรุงและเรียบเรียงจัดหมวดหมู่คัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเพื่อให้ง่ายต่อการศึกษาทำความเข้าใจสำหรับนักวิชาการยุคหลัง ๆ การทำงานร่วมกันในครั้งนี้นำเนินการอย่างต่อเนื่องจนถึงปี ค.ศ.1934 ซึ่งอยู่ในสมัยโชวะ รวมระยะเวลาทั้งสิ้น 11 ปีพระไตรปิฎกฉบับไทโชชินชิวจึงแล้วเสร็จสมบูรณ์

โครงสร้างพระไตรปิฎกฉบับไทโซชินชิว

พระไตรปิฎกฉบับไทโซชินชิวมีทั้งหมด 100 เล่ม ซึ่งจัดแบ่งเป็น 5 ส่วนดังนี้

ส่วนที่ 1 ตั้งแต่เล่มที่ 1-55 เป็นส่วนที่รวบรวมคำสอนที่สืบทอดจากอินเดีย และจีน พระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรมทั้งที่เป็นของฝ่ายเถรวาทและฝ่ายมหายานจะถูกจัดเข้าในส่วนนี้ หากนำส่วนของเถรวาทมาเทียบเคียงกับพระไตรปิฎกของเราแล้วจะพบข้อแตกต่างบางประการ แต่เนื้อหาโดยส่วนใหญ่จะตรงกัน

ส่วนที่ 2 ตั้งแต่เล่มที่ 56-84 รวมทั้งสิ้น 29 เล่มเป็นส่วนที่เรียบเรียงคำสอนของพระภิกษุในยุคก่อนๆ ในประเทศญี่ปุ่นเอง โดยเริ่มต้นจากการเรียบเรียงคำสอนจากคัมภีร์ชื่อดัง (คัมภีร์ซังเคียวกิโอะ) ในยุคของพระเจ้าจักรพรรดิโซโทคุไทชิ การจัดหมวดหมู่ของคัมภีร์ในส่วนนี้จัดเรียงตามลำดับยุคสมัยเป็นหลัก จากนั้นจึงจัดเรียงตามหลักคำสอน ซึ่งจะมีทั้งส่วนที่เป็นพระสูตร พระวินัย และอภิธรรม (ในประเทศญี่ปุ่น การจัดเรียงจะเริ่มจากพระสูตรก่อน) การจัดเรียงคำสอนของพระภิกษุในประเทศตนเองแยกออกมาเช่นนี้อาจเป็นสิ่งที่ยืนยันให้เห็นได้ว่าญี่ปุ่นเป็นประเทศที่มีความเป็นชาตินิยมสูงมาก

ส่วนที่ 3 มี 1 เล่มคือเล่มที่ 85 เป็นส่วนที่เก็บรวบรวมคำสอนในพระพุทธศาสนาซึ่งคัดลอกจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ถูกขุดค้นพบที่เมือง Dunhuang ซึ่งอยู่แถบตะวันตกเฉียงเหนือในประเทศจีน ในส่วนของ 85 เล่มแรกนี้รวบรวมเนื้อหาจากคัมภีร์ 2,920 ชุด โดยไม่นับรวมชุดที่มีเนื้อหาซ้ำซ้อนกัน ในคัมภีร์ 2,920 ชุดนี้คิดเป็นจำนวนเล่มทั้งหมด 11,970 เล่ม

ส่วนที่ 4 มี 12 เล่ม เป็นส่วนพิเศษที่ทำแยกออกมาจึงไม่ได้กำหนดหมายเลขของเล่ม ส่วนนี้จะเป็นส่วนที่รวบรวมภาพโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปกรรมในทางพระพุทธศาสนา เก็บไว้อย่างมากมาย

ส่วนที่ 5 มี 3 เล่ม ทั้ง 3 เล่มนี้เป็นดรชนีของเนื้อหาและศัพท์ของพระไตรปิฎกฉบับต่าง ๆ เพื่อสะดวกแก่การศึกษาค้นคว้า อีกประการหนึ่ง พระไตรปิฎกฉบับเก่า ๆ ของญี่ปุ่นนั้นจะถูกเก็บรักษาไว้ตามวัดต่าง ๆ ที่มีชื่อเสียงไม่สามารถหาอ่านได้ง่ายนัก ดรชนีทั้ง 3 เล่มนี้ยังได้รวบรวมข้อมูลของพระไตรปิฎกซึ่งถูกเก็บไว้ตามวัดต่าง ๆ ไว้ด้วย

ปัจจุบัน พระไตรปิฎกฉบับไทโซชินชิวจัดเป็นพระไตรปิฎกที่ได้รับการยอมรับและนิยมใช้เป็นแหล่งค้นคว้า อ้างอิงในการศึกษาพระพุทธศาสนามากที่สุดในประเทศญี่ปุ่น และเพื่อความสะดวกในการศึกษาค้นคว้า สมาคมปรัชญาอินเดียและพระพุทธศาสนาประเทศญี่ปุ่นจึงได้จัดทำข้อมูลของพระไตรปิฎกชุดนี้ตั้งแต่ฉบับที่ 1-85 ลงในเว็บไซต์ นอกจากนี้สามารถดาวน์โหลดข้อมูลจากเว็บไซต์นี้ได้ อันเป็นอุปการะต่อการศึกษาพระพุทธศาสนาในแถบประเทศที่ใช้อักษรจีนเป็นอย่างมาก

นักปราชญ์ชาวญี่ปุ่นชื่อ Prof.Mizuno ได้แสดงทัศนคติว่า บรรดาพระพุทธรูปทุกนิกาย นิกายเถรวาท ซึ่งเป็นนิกายใหญ่สายหินยานนิกายเดียวเท่านั้น ที่จัดว่ามีพระไตรปิฎกครบสมบูรณ์ภาษาเดียว จะเห็นได้ว่าพระไตรปิฎกฉบับภาษาญี่ปุ่นถึงจะมีหลายเล่ม แต่ก็ยังถือว่าไม่สมบูรณ์เหมือนฉบับบาลี

9.4 พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีอักษรโรมัน

ชาวอังกฤษชื่อ Prof.T.W.Rhys Davids เป็นผู้ก่อตั้งสมาคมบาลีปกรณ์ขึ้น โดยมีชื่อเป็นภาษาอังกฤษว่า Pail Text Society หรือ PTS. ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ ท่านได้พิมพ์เผยแพร่พระไตรปิฎก 2 ฉบับ คือ ฉบับภาษาบาลีอักษรโรมัน และฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษ รวมทั้งอรรถกถา และปกรณ์วิเสส ตามวัตถุประสงค์ของสมาคมบาลีปกรณ์ นักวิชาการทางพระพุทธศาสนาในประเทศต่าง ๆ นิยมอ้างอิงพระไตรปิฎกทั้ง 2 ฉบับดังกล่าว แต่พระไตรปิฎกฉบับของสมาคมบาลีปกรณ์ก็ยังชื่อว่าได้แปลไปจากฉบับภาษาบาลีจากประเทศศรีลังกา โดยชาวตะวันตกได้มาศึกษาเล่าเรียนบาลีจนสามารถปริวรรตเป็นอักษรโรมัน และแปลเป็นภาษาอังกฤษได้ แม้บางชุดจะไม่สมบูรณ์ก็ตาม ชาวตะวันตกเองก็ยังแสดงความเห็นว่าพระไตรปิฎกภาษาบาลีฝ่ายเถรวาทสมบูรณ์ จึงได้จัดแปลเป็นภาษาอังกฤษ T.O.Ling กล่าวไว้ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ของเขาว่า พระไตรปิฎก หลักพุทธธรรมในคัมภีร์ภาษาบาลี ที่นิกายเถรวาทเคารพนับถือ จัดว่าเป็นคำสอนแบบดั้งเดิมที่สุด และสมบูรณ์ที่สุดเท่าที่พบมา

สมาคมบาลีปกรณ์ หรือ Pali Text Society ชื่อย่อว่า PTS. ได้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีอักษรโรมันครบชุด โดยมีคณะทำงานในการปริวรรตภาษาบาลีสู่อักษรโรมันแต่ละเล่มจะมีกองบรรณาธิการประจำตรวจชำระและปริวรรต ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. Vinaya Pitaka พระวินัยปิฎกฉบับอักษรโรมัน มี 5 เล่ม เล่มที่ 1 มหาวรรค เล่มที่ 2 จุลวรรค เล่มที่ 3 สุตตวิภังค์ภาค 1 (ปาราชิก, สังฆาทิเสส, อนิยต, นิสสัคคีย์) เล่มที่ 4 สุตตวิภังค์ภาค 2 (มหาวิภังค์, ภิกขุณีวิภังค์) และเล่มที่ 5 ปริวาร พิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ.1879 และครั้งสุดท้ายปี พ.ศ.1997 โดยมี Hermann Oldenberg เป็นบรรณาธิการ พร้อมทั้งเขียนบทนำที่น่าสนใจไว้ในเล่มที่ 1

2. Suttanta Pitaka³ พระสุตตันตปิฎกฉบับอักษรโรมันมีครบทั้งหมดคือ 37 คือ เริ่มจาก

วิเคราะห์

2.1 Digha Nikaya 3 เล่ม T.W.Rhys Davids และ J.Estlin Carpenter edit.

2.2 Majjhima Nikaya 3 เล่ม V.Trenckner และ Robert Chalmerd edit.

2.3 Samyuttanikaya 6 เล่มรวมทั้งเล่มดรรชนี M.Leon Feer edit. และ G.A.Somaratne

2.4 Anguttara Nikaya 6 เล่มรวมทั้งเล่มดรรชนี R.Morris และ E.Hardy edit.

2.5 Khuddaka Nikaya มีพิมพ์แยกเล่มแต่ละส่วนดังต่อไปนี้

2.5.1 Khuddakapatha จำนวน 1 เล่ม Mrs.C.A.F.Rhys Davids edit.

2.5.2 Dhammapada จำนวน 1 เล่ม O.Von Hinuber และ K.R.Norman edit.

2.5.3 Udana จำนวน 1 เล่ม P.Steinthal edit

2.5.4 Itivuttaka จำนวน 1 เล่ม E.Windisch edit.

2.5.5 Suttanipata จำนวน 1 เล่ม D.Andersen และ H.Smith edit.

2.5.6 Vimanavatthu & Petavatthu N.A.Jayawickrama edit. ฉบับรวมเล่ม

2.5.7 Thera-Theri Gatha H.Oldenberg และ R.Pischel edit. ฉบับรวมเล่ม

2.5.8 Jataka พร้อมมอรรถกถาจำนวน 6 เล่ม V.Fausboll และ T.W.Rhys Davids edit.

2.5.9 Mahaniddesa จำนวน 1 เล่ม L.D. Vallee Poussin edit.

2.5.10 Cullaniddesa จำนวน 1 เล่ม W.Stede edit.

2.5.11 Patisambhidamagga จำนวน 1 เล่ม Vols.I,II A.C.Taylor edit.

2.5.12 Apadana จำนวน 1 เล่ม M.E.Lilley edit.

2.5.13 Buddhavamsa & Cariyapitaka จำนวน 1 เล่ม N.A.jayawickrama edit.

3. Abhidhamma Pitaka1 ฉบับอักษรโรมันมีครบทั้งหมด 7 คัมภีร์ รวม 9 เล่ม โดยเริ่มจาก Dhammasangani จนถึงเล่มสุดท้าย คือ patthana บางคัมภีร์มีมอรรถกถารวมอยู่ด้วยดังต่อไปนี้

3.1 Dhammasangani จำนวน 1 เล่ม E.Muller edit.

3.2 Vibhanga จำนวน 1 เล่ม Mrs. Rhys Davids edit.

3.3 Dhatukatha และอรรถกถาจำนวน 1 เล่ม E.R.Gooneratne edit.

3.4 Puggalapannatti และอรรถกถาจำนวน 1 เล่ม G.Landsberg and Mrs. Rhys Davids edit.

3.5 Kathavatthu, Vols.I-II จำนวน 1 เล่ม A.C.Taylor edit.

3.6 Yamaka, Vols.I-II จำนวน 2 เล่ม Caroline Rhys Davids edit. และคณะ

3.7 Patthana, (Duka-Tikapatthana) Vols.I-II จำนวน 2 เล่ม Mrs.Rhys Davids edit.

4. Atthakatha2 มีอรรถกถาพระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม จำนวน 47 เล่ม อรรถกถาชาดกโรมัน ได้พิมพ์ร่วมกับฉบับพระบาลี ส่วนอรรถกถาวิมานวัตถุ และเปตวัตถุ ยังไม่ได้พิมพ์เผยแพร่ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.1 Samantapasadika อรรถกถาพระวินัยปิฎกมีจำนวน 8 เล่มรวมดัชนี J.Takakusu and M.Nagai edit.

4.2 Kankhavitani อรรถกถาพระปาติโมกข์ จำนวน 1 เล่ม K.R.Norman and William Pruitt edit.

4.3 Sumangalavilasini อรรถกถาพระสูตรที่ขนิทาย จำนวน 3 เล่ม T.W. Rhys Davids and J.E.Carpenter edit.

4.4 Papançasudani อรรถกถาพระสูตรมัชฌิมนิกาย จำนวน 4 เล่ม J.H.Woods,D.Kosambi,I.B.Horner edit.

4.5 Saratthappakasini อรรถกถาพระสูตรสังยุตตนิกาย จำนวน 3 เล่ม F.L.Woodward edit.

4.6 Manorathapurani อรรถกถาพระสูตรอังคุตตรนิกาย จำนวน 5 เล่ม M.walleser and H.Kopp edit.

4.7 Paramatthajotika อรรถกถาพระสูตรขุททกปาฐะ จำนวน 1 เล่ม H.Smith edit.

4.8 Dhammapadatthakatha อรรถกถาธรรมบท จำนวน 4 เล่ม S.C.Norman edit.

4.9 Paramatthadipani อรรถกถาอุทาน จำนวน 1 เล่ม F.L.woodward edit.

4.10 Paramatthadipani อรรถกถาอิติวุตตกะ จำนวน 2 เล่มรวมดัชนี M.M.Bose edit.

4.11 Paramatthajotika อรรถกถาสุตตนิบาต จำนวน 3 เล่ม H.Smith edit.

4.12 Paramatthadipani อรรถกถาเถรคาถา จำนวน 3 เล่ม F.L.woodward edit.

4.13 Paramatthadipani อรรถกถาเถรีคาถา จำนวน 1 เล่ม William Pruitt edit.

4.14 Saddhammapajjotika อรรถกถา มหา-จูฬนิตเทส จำนวน 2 เล่ม
A.P.Buddhadatta Mahathera edit.

4.15 Sadhammappakasini อรรถกถาปฏิสัมภิตามรรค จำนวน 2 เล่ม C.V.Joshi
edit.

4.16 Visuddhajanavilasini อรรถกถาอปทาน จำนวน 1 เล่ม C.E. Godakumbura
edit.

4.17 Madhuratthavilasini อรรถกถาพุทธวงศ์ จำนวน 1 เล่ม I.B.Horner edit.

4.18 Paramatthadipani อรรถกถาจรियाปิฎก จำนวน 1 เล่ม D.L.Barua edit.

4.19 Sammohavinodani อรรถกถาพระอภิธรรมวิภังค์ จำนวน 1 เล่ม
A.P.Buudhadatta Mahathera edit.

9.5 พระไตรปิฎกฉบับภาษาอังกฤษ

พระไตรปิฎกฉบับแปลสู่พากย์ภาษาอังกฤษ จัดพิมพ์โดยสมาคมบาลีปกรณ์เป็น
ส่วนมาก นอกจากนี้ก็มีสำนักพิมพ์อื่นพิมพ์ในชุดของหนังสือ SACRED BOOKS OF THE EAST
พระไตรปิฎกชุดนี้มีสำนวนการแปลที่ต่างกับการแปลก็มุ่งให้ผู้อ่านเข้าใจมากกว่าที่จะมุ่งรักษา
รูปแบบไวยากรณ์ นอกจากนี้ยังได้ทำเชิงอรรถในประโยคที่ยากซับซ้อนไว้ด้วย และมีการตัด
ข้อความที่ซ้ำกันหลายครั้งออก ผู้แปลจะเขียนสรุปเนื้อความทั้งเล่มไว้ในบทนำ พร้อมทั้งแสดง
ความคิดเห็นและวิจารณ์ในเล่มนั้นด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเล่มมัชฌิมนิกาย จะมีการสรุปไว้
ทุกพระสูตร เล่มกถาวัตถุได้นำข้อความจากอรรถกถามาแสดงให้เห็นเพื่อเข้าใจง่ายว่าใครเป็น
ฝ่ายถามหรือตอบ พระไตรปิฎกชุดนี้มีดัชนีท้ายเล่มที่อ้างอิงชื่อและหน้าของฉบับอักษรโรมันไว้
ให้เทียบเคียงด้วย

1. Book of Discipline1 หรือ Vinaya Texts พระวินัยปิฎกฉบับอังกฤษมีทั้งหมด 6
เล่ม T.W.Rhys Davids แปลบางส่วนของปาติโมกข์ และมหาวรรค ในจุลลวรรคได้แปลทั้งหมด
ที่เหลือ I.B.Horner ได้แปลจนจบสมบูรณ์ มีชื่ออังกฤษว่า The Book of Discipline Part 1-6
พิมพ์ในชุดหนังสือ SACRED BOOKS OF THE EAST โดยสันปกหนังสือมีชื่อว่า Sacred Books of
the Buddhist, Vol.X I-XXV, Book of Discipline Part 1-6, Translated by I B.Horner

2. The Discourses พระสุตตันตปิฎก ฉบับอังกฤษมีทั้งหมดกว่า 30 เล่ม และบางเล่มมีผู้แปลหลายสำนวน เช่น ธรรมบทมีผู้แปลทั้งหมดไม่ต่ำกว่า 8 สำนวน หรือ 8 เล่ม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

Dialogues of the Buddha ทีฆนิกาย มี 3 เล่ม แปลโดย T.W.and C.A.Rhys Davids จัดพิมพ์ในชุดหนังสือ Sacred Books of the Buddhist โดยมีชื่อว่า Dialogues of the Buddha I-III

Middle Length Saying มัชฌิมนิกาย แปลโดย I.B.Horner มีชื่อเรียกว่า The collection of the Middle Length Saying มี 3 เล่ม และแปลใหม่อีกสำนวนหนึ่งโดย Bhikkhu Nanamoli and Bhikkhu Bodhi มีชื่อเรียกว่า Middle Length Discourses of the Buddha มี 1 เล่ม

Connected Discourses of the Buddha สังยุตตนิกาย มีจำนวน 2 เล่ม แปลโดย Ven. Bhikkhu Bodhi พิมพ์โดย PTS. ร่วมกับสำนักพิมพ์ Wisdom Publications

Gradual Saying อังคุตตรนิกาย มีทั้งหมด 5 เล่ม แปลโดย F.L.woodward and E.M.Hare มีชื่อว่า The Book of the Gradual Saying โดย C.A.F. Rhys Davids เขียนบทนำ

Minor Anthologies of the Pali Canon ขุททกนิกายมีหลายเล่ม และบางเล่มก็มีหลายสำนวน แต่ก็ยังพิมพ์ไม่ครบชุด ชุดที่ยังไม่ได้จัดพิมพ์เผยแพร่ คือ มหา-จูฬนิตเทส และอปทาน

The Minor Readings ขุททกปาฐะ จำนวน 1 เล่ม แปลโดย Bhikkhu Nanamoli มีชื่อว่า Minor Readings and Illustrator

The Word of the Doctrine ธรรมบท แปลโดย K.R.Norman และมีแปลสู่ภาคอังกฤษโดย F.Max Muller, F.L.woodward, Narada Thera, Buddhadatta Thera, Buddharakkhit เป็นต้น

The Udana อุทาน ครั้งแรกแปลโดย F.L.woodward มีชื่อว่า Verses of Uplift ต่อมา มี J.D.Ireland และฉบับสุดท้ายแปลโดย Peter Masefield จำนวน 1 เล่ม มีชื่อตรงตัวว่า The Udana

The Itivuttaka อิติวุตตกะ ครั้งแรกแปลโดย J.H.Moore มีชื่อว่า Sayings of the Buddha ครั้งที่ 2 โดย F.L.woodward มีชื่อว่า As It was Said ครั้งที่ 3 โดย J.D.Ireland มีชื่อว่า The Itivuttaka และฉบับสุดท้ายแปลโดย Peter Masefield จำนวน 1 เล่ม มีชื่อว่า The Itivuttaka

The Group of Discourses สุตตนิบาต แปลโดย K.R.Norman มีจำนวน 1 เล่ม สุตตนิบาตนี้มีบันทึกที่ถ่ายเล่มหลายหน้าเนื่องจากสุตตนิบาตเป็นคาถาล้วนทำให้ผู้อ่านเข้าใจยาก จึงต้องอธิบายเกี่ยวกับการแปลศัพท์ต่าง ๆ ไว้มาก

Vimana stories วิมานวัตถุ แปลโดย Peter Masefield และ N.A.Jayawickrama พร้อมทั้งแปลอรรถกถาปรมัตถที่ปนีไว้ในเล่มเดียวกันด้วย มีชื่อว่า Elucidation of the Intrinsic Meaning so Named the Commentary of the Vimana Stories หนังสือชุดของ Sacred Books of the Buddhists Vol.xxxv

Peta-stories เปตวัตถุ มี 1 เล่ม แปลโดย U Ba Kyaw และ Peter Masefield บรรณาธิการพร้อมทั้งอธิบายคำแปล ในเล่มมีแปลอรรถกถาปรมัตถที่ปนีด้วย

Elder's Verses เถรคาถา และเถรีคาถา มีจำนวน 2 เล่ม แปลโดย Mrs.C.A.Rhys Davids และฉบับล่าสุดแปลโดย K.R.Norman มีชื่อเรื่องว่า The Elder's Verses

Jataka ชาดกและอรรถกถาชาดก มี 6 Vols. พิมพ์รวมเป็น 3 เล่ม บรรณาธิการแปลโดย Prof.E.B.Cowell และคณะ คือ Robert Chalmers, W.H.D.rouse, H.T.Francis, R.A.Neil, มีชื่อว่า The Jataka or Stories of the Buddha's Former Births

The Path of Discrimination ปฏิสัมภิทามรรค จำนวน 1 เล่ม แปลโดย Bhikkhu Nanamoli และเขียนบทนำโดย A.K.Warder มีชื่อว่า The Path of Discrimination (Patisambhidamagga)

Chronicles of Buddhas พุทธวงศ์ และ Basket of conduct จริยาปิฎก แปลโดย I.B.Horner

พิมพ์รวมในเล่มเดียวกัน โดยมีชื่อว่า The Minor Antologies of the Pali canon

The Basket of the Higher Doctrine พระอภิธรรมปิฎก ฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษมีเพียง 6 คัมภีร์เท่านั้น คัมภีร์ที่ยังไม่ได้พิมพ์เผยแพร่ คือ ยมก

A Buddhist Manual of Psychological Ethics อัมมสังคณี จำนวน 1 เล่ม แปลโดย A.F. Rhys Davids

The Book of Analysis วิภังค์ เล่ม 1 แปลโดย Pathamakyana Ashin Thittila (Setthila) Aggamahapandita

Discourse on Elements ธาตุกถา แปลโดย U Narada Mula Patthana Sayadaw, Burma

Designation of Human Types ปุคคลบัญญัติ แปลโดย B.C, Law ชื่อหนังสือว่า
Human Types

Points of Controversy กถาวัตถุ แปลโดย Mrs.Rhys Davids and S.Z.Aung

Conditional Relations ปัญฐาน จำนวน 2 เล่ม แปลโดย U Narada Mula Patthana
Sayadaw, Burma

นอกจากนี้สมาคมบาลีปกรณ์ได้ตรวจชำระ และพิมพ์อรรถกถา และปกรณ์วิเสส
ทั้งฉบับบาลีอักษรโรมัน และฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษ ดังมีรายชื่อต่อไปนี้

Compendium of Philosophy อภิธัมมัตถสังคหะ แปลโดย Mrs.Rhys Davids

The Questions of King Milinda มิลินทปัญหา แปลโดย T.W.Rhys Davids และ
อีกฉบับเป็นสำนวนแปลของ I.B.Horner มีชื่อเรื่องว่า Milinda,s Questions โดยมีชุดละ 2 เล่ม
เหมือนกัน

The Path of Purity วิสุทธิมรรค แปลโดย Pe Muang Tin และอีกสำนวนหนึ่งชื่อว่า
The Path of Purification แปลโดย Nanamoli Bhikkhu

The Sheaf of Garlands of the Epoch of the Conqueror ชินกาลมาลีปกรณ์ ของ
ท่านรัตนปัญญาเถระ ชาวเชียงใหม่ แปลโดยชาวอังกฤษชื่อว่า N.A.Jayawickrama

อนึ่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ของไทย ได้ทรง
บริจาคทรัพย์ส่วนพระองค์อุปถัมภ์การพิมพ์พระวินัยปิฎก ฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษเมื่อปีพ.ศ.
2442 ทางสมาคมบาลีปกรณ์ได้ประกาศอนุโมทนาไว้หน้าปกของหนังสือว่า Published in 1899
under the patronage of His Majesty the King Chulalankarana, king of Siam นอกจากนี้
UNESCO หรือองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ยังได้อุปถัมภ์การ
จัดพิมพ์พระไตรปิฎกอรรถกถา และปกรณ์วิเสสฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษอีกด้วย เนื่องจาก
คัมภีร์เหล่านี้อยู่ในชุดวรรณคดีจากประเทศพม่า กัมพูชา ศรีลังกา ลาว และไทย UNESCO จึง
ให้ความอุปถัมภ์ร่วมกับคณะกรรมการขององค์การที่มาจากประเทศเหล่านี้

9.6 พระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์

สำนักคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ได้บันทึกข้อมูลพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีอักษรไทยทั้งหมด 45 เล่ม มีข้อมูลถึง 25 ล้านตัวอักษร สำเร็จในปีพ.ศ. 2531 โดยใช้เวลาดัง 7 เดือน มีชื่อโปรแกรมว่า BUDSIR ทำให้งานค้นคว้าพระพุทธพจน์ในพระไตรปิฎก สะดวกรวดเร็ว ถูกต้องแม่นยำ และสมบูรณ์ที่สุด โครงการนี้ ถือว่าเป็นการเทอดพระเกียรติ และแสดงถึงความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน เนื่องในวโรกาสรัชมังคลาภิเษก 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2531

พระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์ในงานเลเซอร์นี้ ได้บรรจุชุดภาษาบาลีในอักษรโรมันด้วย เพื่อให้ชาวต่างชาติได้ศึกษาสะดวก อีกทั้งเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังต่างประเทศด้วย ชุดอักษรโรมันนี้ได้ปริวรรตด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์จากต้นฉบับของไทย มีข้อมูลรวมทั้งสิ้น 30.13 ล้านตัวอักษร

BUDSIR และพระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์สามารถแสดงการแปลงบรรทัดต่อบรรทัดของพระไตรปิฎกภาษาบาลีอักษรไทย และอักษรโรมันได้อย่างรวดเร็ว ทำให้มีประโยชน์หลายประการด้วยกัน คือ

1. งานสืบค้น ในการค้นคำ หรือศัพท์ ไม่ว่าจะเป็นคำศัพท์ทั่วไป หรือศัพท์ธรรมะ การค้นชื่อหรือสาธารณนาม การค้นวลีและประโยคสำนวนแบบ การค้นข้อความ การค้นบทสวด หลักธรรม และหลักวินัยต่าง ๆ
2. งานตรวจสอบ ในการตรวจสอบการอ้างอิงภายนอก ตรวจสอบเนื้อหาภายใน ตรวจสอบความหมาย และตรวจสอบความน่าเชื่อถือและข้อปฏิบัติต่าง ๆ
3. งานประมวล โดยเฉพาะการจัดทำพจนานุกรม และสารานุกรม เช่น เก็บรวบรวมคำศัพท์ในพระไตรปิฎกได้ครบถ้วนสมบูรณ์ เก็บความหมายนัยต่าง ๆ หาดตัวอย่างได้ง่าย แสดงหลักฐานที่มาได้บริบูรณ์ แสดงการใช้จริงในคัมภีร์ให้เห็นได้ในทุกกรณีว่า ศัพท์นั้น ๆ จะมีความหมายนั้น ๆ ในปริมาณเช่นใด การใช้งานในข้อนี้เกื้อกูลต่อการจัดทำพจนานุกรมภาษาไทย
4. งานวิจัยและวิทยานิพนธ์ ประโยชน์ข้อนี้ต้องอาศัยการรวบรวมวิเคราะห์และประสานเชื่อมโยงข้อมูลต่าง ๆ เป็นอันมาก
5. งานสังคายนาตรวจชำระพระไตรปิฎก โปรแกรมนี้ช่วยให้มีความถูกต้องแม่นยำ สอดคล้อง รอบคอบทั่วถึง และครบถ้วนสมบูรณ์ในการชำระพระไตรปิฎก

6.งานวิจัยระดับนานาชาติ พระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์นี้ สามารถแปลงบาลีอักษรไทยเป็นอักษรโรมันได้ทุกแห่งตามที่ต้องการ ทำให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาพระพุทธศาสนาและภาษาบาลีในระดับสากล

ในปัจจุบัน พระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์นอกจากชุดของมหาวิทยาลัยมหิดลแล้วยังมีชุดมูลนิธิธรรมกายร่วมกับสมาคมบาลีปกรณ์ ชุดนักฎฐสังคีตของพม่า ชุดมหาจุฬาราช ชุดมหามกุฏฯ และชุดธรรมทานอีกด้วย ผู้สนใจสามารถนำมาศึกษาค้นคว้าได้ตามอัธยาศัยของตน ซึ่งแต่ละชุดนั้นก็มีความดี และจุดบกพร่องอยู่ไม่มากก็น้อย เพื่อรอคอยการปรับปรุงแก้ไขต่อไป

9.7 พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีอักษรไทย

ภาษาบาลีเป็นภาษาของชาวมคธทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย ซึ่งพระพุทธองค์ทรงเผยแผ่พระพุทธศาสนาในแถบนั้น โดยภาษาถิ่นคือมคธ และภาษาบาลีเป็นรูปลักษณะหนึ่งของภาษาอินโดอารยันสมัยกลางที่อินเดียสืบทอดกันมา และเป็นภาษาเฉพาะกิจที่สร้างขึ้นมาก เพื่อบันทึกพุทธพจน์เท่านั้น วรรณคดีบาลีได้เกิดขึ้นตั้งแต่พุทธกาล ที่พระองค์ได้ใช้แสดงธรรม แล้วก็เจริญรุ่งเรืองตามลำดับอันสมควร แม้ครั้งพุทธกาลก็มีพระอานนท์เท่านั้นที่ทรงจำพระพุทธพจน์ได้หมด พระเถระองค์อื่นๆ ก็ทรงจำได้เพียงหนึ่งปิฎก หรือหนึ่งนิกายกับอรรถาธิบาย ซึ่งอยู่กับความสามารถของตน เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว จึงจำเป็นต้องมีการอธิบายความที่ทรงจำไว้เป็นเหตุให้มีอรรถกถาอธิบายพระบาลี และฎีกาอธิบายอรรถกถา และเรียกพระธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงเอง และพระธรรมที่พระสาวกที่แสดงไว้ในพุทธกาล และหลังพุทธกาลว่า พระบาลี

พระบาลีหรือพระไตรปิฎกที่พิมพ์เป็นอักษรไทยและแปลเป็นภาษาไทย 45 เล่มนั้น ท่านได้แบ่งออกเป็น 7 หมวด คือ รส 1, พระธรรมวินัย 2, พจน์ 3, ปิฎก 3, นิกาย 5, องค์ 9, และพระธรรมชั้น 84,000

พระไตรปิฎกฉบับภาษามคธ หรือภาษาบาลีนั้น ไม่มีอักษรสำหรับเขียนของตนโดยเฉพาะ แต่ได้รับการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ในประเทศที่มีใช้เจ้าของภาษามคธเวลาต่อมาเติมอักษรภาษามคธแทบจะไม่ได้ใช้บันทึกเป็นพระไตรปิฎกเลย เพราะเป็นภาษาที่ใช้พูด ไม่นิยมใช้เป็นอักษรบันทึก หรืออาจจะเป็นเพราะว่าอุปกรณ์ใช้เขียนในยุคนั้นยังไม่แพร่หลาย หรือพกพาลำบาก การที่ภิกษุจะไปหาวัสดุต่าง ๆ หรือใช้ให้ผู้อื่นไปหาอาจผิดพระวินัย พระสาวกในยุคนั้นมีสติปัญญาทรงจำมุขปาฐะจะสะดวกกว่าการบันทึก พระสงฆ์ยุคแรกมิได้พักอาศัย

เป็นการถาวร เนื่องจากต้องจารึกไปเผยแพร่ธรรมะในที่ต่าง ๆ เสมอ ประเทศไทยได้รับพระไตรปิฎก อักษรเขียนพระไตรปิฎก และวิธีเขียนพระไตรปิฎกจากเกาะลังกาประมาณ พ.ศ. 1900 โดยพระสงฆ์จากลังกา จากนั้นก็จารึกลงใบลานโดยอักษรธรรมลังกาแล้วนั้นก็ได้อักษรขอมจารึกเนื่องจากอักษรขอมในยุคนั้นเป็นอักษรทางการ ต่อมาได้พิมพ์เป็นหนังสือ ปีพ.ศ. 2431 ในรัชกาลที่ 5 โดยการเขียนภาษาบาลีในพระไตรปิฎกด้วยอักษรไทย โดยมีการปรับปรุงเครื่องหมายต่าง ๆ เช่น นโม ตัสส ภควโต อรหโต สัมมาสัมพุทธัสส ปรับปรุงเครื่องหมายดังปรากฏในปัจจุบัน คือนโม ตสฺส ภควโต อรหโต สฺมมาสมฺพุทฺธสฺส

ดังนั้น คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาในไทยที่ได้จัดพิมพ์เป็นหนังสือภาษาบาลีใช้อักษร 5 ชนิด คือ

- 1) อักษรธรรมลังกา
- 2) อักษรขอม
- 3) อักษรธรรมอีสาน
- 4) อักษรมอญ
- 5) อักษรไทยปัจจุบัน

การแปลพระไตรปิฎกสู่พากย์ไทยคงมีการทำอยู่เรื่อยมา ตั้งแต่กรุงสุโขทัย แต่ไม่มีหลักฐานปรากฏชัดเจนว่ามีครบชุดหรือไม่ ถึงจะมีครบชุดก็คงกระจัดกระจาย หรือที่ครบชุดคงเป็นของหลวง และในพระอารามหลวงเท่านั้น ที่พระสังฆราชประทับอยู่เท่านั้น จะมาสูญหายไม่มากก็ครั้งเสียดังกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าครั้งที่ 2 พ.ศ. 2310 ในสมัยสุโขทัยนี้ เราได้คัมภีร์พระไตรปิฎกจากลังกา และเป็นตัวอักษรลังกา จากนั้นก็ได้ปริวรรตเป็นอักษรขอมแทนสำเนียงมคธ

สาเหตุที่ไม่ใช้อักษรไทยจารึกภาษามคธเนื่องจากประชาชนมีศรัทธาภาษาทางศาสนาในอักษรขอม ซึ่งถือกันว่าทำให้ขลังและศักดิ์สิทธิ์ อิทธิพลของอักษรขอมมีมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลางจึงเสื่อมความนิยมไป

การสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งใหญ่ในเมืองไทยมี 3 ครั้ง ครั้งที่ 1 กระทำที่เชียงใหม่ พ.ศ. 2020 ในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราช ครั้งที่ 2 กระทำที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2331-2332 ในรัชกาลที่ 1 และครั้งที่ 3 กระทำในปีพ.ศ. 2527 และได้จัดพิมพ์เผยแพร่ในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน พ.ศ. 2530 ในประเทศไทย

พระไตรปิฎกได้รับการตีพิมพ์เป็นเล่มหนังสือด้วยอักษรไทยเป็นครั้งแรกในรัชกาลที่ 5 ปี พ.ศ. 2431 แล้วเสร็จมีการฉลองในปี พ.ศ. 2436 พร้อมกับงานรัชดาภิเษก ต่อมาในรัชกาลที่ 7 ได้โปรดเกล้าฯ ให้ตีพิมพ์เป็นฉบับที่สมบูรณ์ เพื่ออุทิศถวายพระราชกุศลแด่รัชกาลที่ 6 เรียกว่า ฉบับสยามรัฐ มีจำนวนจบละ 45 เล่ม ซึ่งถือตามปีพระพุทธองค์ทรงเผยแผ่พระธรรม เป็นหลักในการจัดแบ่งเล่มพระไตรปิฎกฉบับประเทศไทยสืบมาจนถึงปัจจุบัน

พระไตรปิฎกมีเนื้อหามากถึง 84,000 พระธรรมขันธ์ ฉบับพิมพ์อักษรไทยมี 45 เล่ม หรือหน้าตัวอักษรได้ประมาณ 24,300,000 ตัว แต่ละปิฎกก็มีการจัดหมวดหมู่และวรรคออกไปมากมาย ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงสาระสำคัญของพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีอักษรไทย

พระพุทธบัญญัติเกี่ยวกับความประพฤติ ความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณี และการดำเนินกิจการต่างๆ ของภิกษุ และภิกษุณี เรียกว่า พระวินัยปิฎก แบ่งเป็น 5 คัมภีร์ มีทั้งหมด 8 เล่ม คือ

เล่มที่ 1 มหาวิภังค์ (ภาค 1) ว่าด้วยสิกขาบทในพระปาติโมกข์ของภิกษุ ซึ่งเป็นอาบัติหนัก หรือความผิดสถานหนัก คือ อาบัติปาราชิก อาบัติสังฆาทิเสส และอาบัติอนิยต

เล่มที่ 2 มหาวิภังค์ (ภาค 2) ว่าด้วยสิกขาบทในพระปาติโมกข์ของภิกษุที่เหลือ เป็นอาบัติเบา คือ อาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ จนถึงอธิกรณสมณะ ครบ 227 ข้อ

เล่มที่ 3 ภิกขุณีวิภังค์ ว่าด้วยสิกขาบท 311 ข้อ ของภิกษุณี เริ่มตั้งแต่ปาราชิก 8 สังฆาทิเสส 17 จนครบสิกขาบท 311 ข้อ

เล่มที่ 4 มหาวรรค (ภาค 1) ว่าด้วยสิกขาบทนอกพระปาฏิโมกข์ ตอนต้นมี 4 ชั้นชกาะ คือ เรื่องกำเนิดภิกษุสงฆ์และการอุปสมบท อุโบสถ จำพรรษา และปวารณา

เล่มที่ 5 มหาวรรค (ภาค 2) ว่าด้วยสิกขาบทนอกพระปาฏิโมกข์ ตอนต้น (ต่อ) มี 6 ชั้นชกาะ คือ เรื่องหนึ่ง เกสัชกฐิน จีวร นิคคหกรรม การทะเลาะวิวาทและความสามัคคี

เล่มที่ 6 จุลลวรรค (ภาค 1) ว่าด้วยสิกขาบทนอกปาฏิโมกข์ ตอนปลายมี 4 ชั้นชกาะ คือ เรื่องนิคคหกรรม ฎฎฐานวิธี และการระงับอธิกรณ์

เล่มที่ 7 จุลลวรรค (ภาค 2) ว่าด้วยสิกขาบทนอกปาฏิโมกข์ตอนปลาย (ต่อ) มี 8 ชั้นชกาะ คือ เรื่องข้อบัญญัติปลีกย่อย เรื่องเสนาสนะ สังฆเภท วัตรต่างๆ การงดสวดปาฏิโมกข์ เรื่องภิกษุณี เรื่องสังคายนาครั้งที่ 1-2

เล่มที่ 8 ปรีวาร คู่มือถามตอบข้อความรู้พระวินัย

พระสุตตันตปิฎก (ที่ ม ล อ ข)

พระสุตตันตปิฎก คือ พระธรรมเทศนา คำบรรยายหรืออธิบายธรรมต่าง ๆ ที่ตรัสให้เหมาะกับบุคคลและโอกาสตลอดจนคำประพันธ์ เรื่องเล่า และเรื่องราวชั้นเดิมในพระพุทธศาสนา แบ่งเป็น 5 นิกาย มี 25 เล่ม

ที่มณิกาย 3 เล่ม

เล่มที่ 9 สीलขันธวรรค กล่าวถึงความถึงพร้อมด้วยศีลชั้นสูง โดยจำแนกเป็นจุลศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล ในเล่มนี้พระสูตรขนาดยาว 13 สูตร เริ่มด้วย พรหมชาลสูตร

เล่มที่ 10 มหาวรรค มีพระสูตรขนาดยาว 10 สูตร ซึ่งมีชื่อเริ่มด้วยคำว่า “มหา” เช่น มหาปรินิพพานสูตร มหาสมยสูตร และมหาสติปัญญาฐานสูตร เป็นต้น

เล่มที่ 11 ปาฎิกวรรค มีพระสูตรยาว 11 สูตร เริ่มต้นด้วยปาฎิกสูตร หลายสูตรเป็นที่รู้จักโดยทั่วไป เช่น จักกวัตติสูตร อัคคัญญสูตร ลิงคาลกสูตร และสังคีติสูตร เป็นต้น

มัชฌมณิกาย 3 เล่ม

เล่มที่ 12 มूलป็นณาสก มีพระสูตรขนาดกลาง 50 สูตร พระสูตรที่คุ้นชื่อ เช่น ธรรมทายาทสูตร สัมมาทิฏฐิสูตร สติปัญญาฐานสูตร รถวินีตสูตร และวิมังสสูตร เป็นต้น

เล่มที่ 13 มัชฌิมป็นณาสก มีพระสูตรขนาดกลาง 50 สูตร

เล่มที่ 14 ออุปป็นณาสก มีพระสูตรขนาดกลาง 52 สูตร

สังยุตตนิคาย 5 เล่ม

เล่มที่ 15 สคาถวรรค รวมคาถาภาษิตที่พระพุทธองค์ตรัสแก่บุคคลต่าง ๆ เช่น เทวดา มาร ภิกษุณี เป็นต้น มี 11 สังยุตต์

เล่มที่ 16 นิทานวรรค ว่าด้วยเหตุและปัจจัย คือ ปฏิจจสมุปปาต และเรื่องเหตุการณ์บรรลุมรรค สังสารวัฏฏลาภสักการะ เป็นต้น มี 10 สังยุตต์

เล่มที่ 17 ขันธวรรค ว่าด้วยเรื่องชั้นสูง 5 ในแง่มุมต่าง ๆ มีเรื่องเบ็ดเตล็ด เช่น เรื่องสมาธิ และทิฏฐิต่าง ๆ จัดเป็น 13 สังยุตต์

เล่มที่ 18 สฬายตนวรรค ว่าด้วยอายตนะ 6 พร้อมด้วยเรื่องเบญจศีล ข้อปฏิบัติให้ถึงอสังขตะ และอันตคาหิกทิฏฐิ เป็นต้น จัดเป็น 10 สังยุตต์

เล่มที่ 19 มหาวรรค ว่าด้วยโพธิปักขิยธรรม 37 จนถึงองค์คุณพระโสดาบันและอานิสงส์ของการบรรลุโสดาปัตติผล จัดเป็น 12 สังยุตต์

อังคตตริกาย 5 เล่ม

เล่มที่ 20 เอก-ทุก-ติกนิบาต ว่าด้วยหมวดธรรมตั้งแต่หมวด 1 ถึงหมวด 3 เช่น จิต อัปมาท คนพาล 2 บัณฑิต 2 ความเมา 3 อธิปไตย 3 และสิกขา 3 เป็นต้น

เล่มที่ 21 จตุกกนิบาต ว่าด้วยธรรมหมวด 4 เช่น อริยธรรม 4 พุทธบริษัท 4 ปธาน 4 สังคหวัตถุ 4 เป็นต้น

เล่มที่ 22 ปัญจก-ฉักกนิบาต ว่าด้วยธรรมหมวด 5 เช่น พละ 5, นิรณ 5, และ ธรรมหมวด 6 เช่น สาราณียธรรม 6, อนุตตริยะ 6, คารวตา 6 เป็นต้น

เล่มที่ 23 สัตตก-อฏฐก-นวกนิบาต ว่าด้วยธรรมหมวด 7 เช่น อริยทรัพย์ 7, อนุสัย 7 อปริหานิยธรรม 7, หมวด 8 เช่น โลกุตตรธรรม 8, ทาน 8 เป็นต้น และหมวด 9 เช่น อาฆาตวัตถุ 9 อนุปุพพวิหาร 9 เป็นต้น

เล่มที่ 24 ทสก-เอกาทสกนิบาต ว่าด้วยธรรมหมวด 10 เช่น สังโยชน์ 10, สัญญา 10, และนาถกรณธรรม 10 เป็นต้น และธรรมหมวด 11 เช่น อาหิสงส์เมตตา 11 เป็นต้น

ขุททกนิกาย 9 เล่ม

เล่มที่ 25 คัมภีร์ย่อย 5 คัมภีร์ คือ ขุททกปาฐะ รวมบทสวดย่อยๆ เช่น มงคลสูตร, ธรรมบท บทร้อยกรองหลักธรรมมี 423 คาถา, อุทาน พระสูตรแสดงคาถาพุทธอุทาน มีความนำเป็นร้อยแก้ว 80 เรื่อง,

อติวุตตะกะ พระสูตรที่ไม่ขึ้นต้นด้วย เอวมุเม สุต แต่เชื่อมความสู่คาถาด้วยคำว่า อิติ วุจจติ รวม 112 สูตร และสูตรนิบาต ชุมนุมพระสูตรซึ่งเป็นคาถาล้วน รวม 71 สูตร

เล่มที่ 26 คัมภีร์ย่อย 4 คัมภีร์ เป็นบทประพันธ์ คือ วิมานวัตถุ ว่าด้วยการทำดีของผู้เกิดในสวรรค์มี 85 เรื่อง, เปตวัตถุ ว่าด้วยกรรมชั่วในอดีต 51 เรื่อง, เถรคาถา ว่าด้วยคาถาของพระอรหันตเถระ 264 รูปกล่าวด้วยความรู้สึกสงบประณีตในการบรรลุธรรม และ เถรีคาถา คาถาพระอรหันตเถรี 73 รูปที่กล่าวแสดงความรู้สึกเช่นนั้น

เล่มที่ 27 (ภาค 1) รวมคาถาที่พระพุทธองค์ตรัสเมื่อเป็นพระโพธิสัตว์ในอดีตชาติ และมีคาถาภาสิตของผู้อื่นบ้าง ตั้งแต่เอกนิบาต-จัตตาสีสนิบาต รวม 525 เรื่อง

เล่มที่ 28 (ภาค 2) รวมคาถาตั้งแต่ปัญญาสนิบาต เรื่องมี 50 คาถา จนถึงมหา นิบาตเรื่องมีคาถามากมาย 1,000 คาถา และจบด้วยมหาเวสสันดรชาดก

เล่มที่ 29 มหานิเทศ ว่าด้วยภาษิตของพระสารีบุตร ซึ่งอธิบายความพระสูตร 16 สูตร ในอัฐกวรรคแห่งสุดตนิบาตให้ชัดเจนและเข้าใจได้ง่าย

เล่มที่ 30 จุฬนิเทศ ว่าด้วยภาษิตของพระสารีบุตร ซึ่งอธิบายขยายความของพระสูตร 16 สูตร ในปราชญวรรคและชัคควิสาณสูตร ในอุรควรรคแห่งสุดตนิบาต

เล่มที่ 31 ปฏิสัมภิตาวรรค ว่าด้วยภาษิตของพระสารีบุตรอธิบายข้อธรรมที่ลึกซึ้ง เช่น ญาณ ทิฏฐิ อินทรีย์ เป็นต้น อย่างพิศดาร

เล่มที่ 32 อปทาน (ภาค 1) คาถาที่แสดงประวัติพระอรหันต์ในอดีตชาติ เริ่มด้วยประวัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า ประวัติของพระอรหันตเถระ เริ่มจากพระสารีบุตร พระอาณนที เป็นต้น รวม 420 รูป

เล่มที่ 33 อปทาน (ภาค 2) คาถาแสดงประวัติพระอรหันตเถระต่ออีกจนถึงรูปที่ 540 จากนั้นก็เป็นเถรอปทานซึ่งกล่าวถึงเรื่องราวของพระอรหันตเถรี 40 เรื่อง เริ่มต้นด้วยพระเถรีที่ไม่คู้้นาม 16 รูป จนถึงพระเถรีที่สำคัญและท่านอื่น ๆ อีกจนจบ ตอนท้ายต่อด้วยคัมภีร์พุทธวงศ์ เป็นคาถาแสดงเรื่องพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอดีต 24 องค์ รวมพระองค์เองเป็น 25 พระองค์

พระอภิธรรมปิฎก (ลั วิ ธา ปุ ก ย ป)

พระอภิธรรมปิฎก คือ ประมวลหลักธรรมและคำอธิบายที่เป็นเนื้อหาวิชาการล้วน ๆ ไม่เกี่ยวข้องกับบุคคล หรือเหตุการณ์ แบ่งเป็น 7 คัมภีร์ มี 12 เล่ม คือ

เล่มที่ 34 ธัมมสังคณี แสดงบทสรุปรธรรมที่เป็นชุด ๆ เช่น จัดทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นกุศลธรรม อกุศลธรรม และอัพยากถุตธรรม, และจัดทุกสิ่งทุกอย่างเป็นสังขตธรรม และอสังขตธรรม รวมทั้งหมด 164 ชุด หรือมาติกา

เล่มที่ 35 วิภังค์ ยกหลักธรรมสำคัญขึ้นอธิบาย และวินิจฉัยให้เห็นทุกแง่ รวมทั้งหมด 18 เรื่อง และเบ็ดเตล็ดว่าด้วยอกุศลธรรมต่าง ๆ

เล่มที่ 36 ธาตุกถาและบุคคลบัญญัติ ธาตุกถานำข้อธรรมในมาติกาและข้อธรรมอื่น ๆ 125 อย่างมาจัดเข้าในชั้น 5 आयตนะ 12 และธาตุ 18 ว่าข้อใดจัดเข้าได้หรือไม่ได้ ส่วนบุคคลบัญญัติเป็นการบัญญัติความหมายของชื่อที่ใช้เรียกบุคคลต่าง ๆ ตามคุณธรรม เช่น พระโสดาบัน เป็นต้น

เล่มที่ 37 กถาวัตถุ ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ ประธานสังคายนาครั้งที่ 3 รจนาขึ้นเพื่อแก้ความเห็นผิดของนิกายต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาครั้งนั้น เช่นความเห็นที่ว่าพระอรหันต์เสื่อมจากอภัตผลได้ เป็นต้น มีทั้งหมด 219 คาถา

เล่มที่ 38 ยมก (ภาค 1) คัมภีร์อธิบายหลักธรรมสำคัญให้เห็นความหมายและขอบเขตอย่างชัดเจนและทดสอบความรู้อย่างลึกซึ้ง ด้วยวิธีตั้งคำถามย้อนกันเป็นคู่ ๆ เช่นธรรมทั้งปวงที่เป็นกุศล เป็นกุศลมูล หรือว่าธรรมทั้งปวงเป็นกุศลมูล เป็นกุศล เป็นต้น หลักธรรมในเล่มนี้มี 7 คือ มूल ชันธ อายตนะ ธาตุ สัจจะ สังขาร และอนุสัย มีทั้งหมด 7 ยมก

เล่มที่ 39 ยมก (ภาค 2) เป็นการถามตอบ อธิบายหลักธรรมเพิ่มเติมจากภาคแรก 3 เรื่อง คือ จิตตยมก ธรรมยมก และอินทริยยมก รวมเป็น 10 ยมก

เล่มที่ 40 ปฎิฐาน (ภาค 1) คัมภีร์นี้อธิบายปัจจัย 24 โดยพิสดาร เป็นการปูพื้นความเข้าใจก่อน จากนั้นจึงเข้าสู่เนื้อหาของเล่ม คือ อนุโลมติกปฎิฐาน

เล่มที่ 41 ปฎิฐาน (ภาค 2) อนุโลมติกปฎิฐาน ต่อ คือการอธิบายความเป็นปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลายในแม่บทชุด 3 ต่อจากเล่มที่ผ่านมา

เล่มที่ 42 ปฎิฐาน (ภาค 3) อนุโลมทุกปฎิฐาน อธิบายความเป็นปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลายในแม่บทชุด 2 เช่น โลเกียธรรมเป็นปัจจัยแก่โลเกียธรรม เป็นต้น

เล่มที่ 43 ปฎิฐาน (ภาค 4) อนุโลมทุกปฎิฐาน ต่อจากเล่มที่แล้ว โดยมีการอธิบายเนื้อหาเช่นเดียวกัน

เล่มที่ 44 ปฎิฐาน (ภาค 5) อนุโลมปฎิฐาน แต่เป็นการอธิบายความเป็นปัจจัยแก่กัน แห่งธรรมทั้งหลายในแม่บทต่าง ๆ ซ้ำมชุดกันไปมา ประกอบด้วย อนุโลมทุกติกปฎิฐาน อนุโลมติกทุกปฎิฐาน อนุโลมติกติกปฎิฐาน และอนุโลมทุกทุกปฎิฐาน

เล่มที่ 45 ปฎิฐาน (ภาค 6) เป็นปัจจนียปฎิฐาน คือ อธิบายความเป็นปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลายอย่างเล่มก่อน ๆ แต่อธิบายในแง่ปฏิเสธ แยกเป็น ปัจจนียปฎิฐาน คือ ปฏิเสธ+ปฏิเสธ เช่นว่า ธรรมที่ไม่ใช่กุศล อาศัยธรรม ธรรมบทที่ไม่ใช่กุศลเกิดขึ้นโดยเหตุปัจจัยเป็นอย่างไร เป็นต้น

พระไตรปิฎกและอรรถกถา (ตามลำดับคัมภีร์)

อรรถกถา คือ คำอธิบายและคำตอบที่สำคัญของพระพุทธองค์และคณาจารย์ ซึ่งสาวกรุ่นต่อมาได้ทรงจำ และถ่ายทอดคู่กับหลักธรรมวินัยที่เป็นแม่บท เมื่อสังคายนาพระไตรปิฎก คำอธิบายเหล่านั้นก็ต้องจัดตามลำดับพระไตรปิฎกด้วย เนื่องจากการทรงจำพระไตรปิฎกด้วยมุขปาฐะมาคู่กับการทรงจำอรรถกถา ซึ่งอรรถกถาได้รับมาในภาษาสิงหล ต่อมาพระพุทธโฆษาจารย์ได้เดินทางไปแปลเรียบเรียงกลับมาเป็นภาษามคธอย่างที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน

พระไตรปิฎก	อรรถกถา	พระอรรถกถาจารย์
พระวินัยปิฎก		
มหาวิภังค์-ปริวาร	สมันตปาสาทิกา	พระพุทโธโฆษาจารย์
พระสุตตันตปิฎก		
ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	พระพุทโธโฆษาจารย์
มัชฌิมนิกาย	ปัญจสุทนี	”
สังยุตตนิกาย	สารัตถปกาสินี	”
อังคุตตรนิกาย	มโนรตปุรณี	”
ขุททกนิกาย	-	-
ขุททกปาฐะ	ปรมัตถโชติกา	”
ธรรมบท	ธัมมปัทฏฐกถา	”
อุทาน	ปรมัตถทีปนี	พระธรรมปาละ
อิติวุตตกะ	”	”
สุตตนิบาต	ปรมัตถโชติกา	พระพุทโธโฆษาจารย์
วิมานวัตถุ	ปรมัตถทีปนี	พระธรรมปาละ
เปตวัตถุ	”	”
เถรคาถา	”	”
เถรีคาถา	”	”
ชาดก	ชาตกัฏฐกถา	พระพุทโธโฆษาจารย์
นิทเทส	สัทธัมมปัชโชติกา	พระอุปเสนะ
ปฎิสัมภิทามัคค์	สัทธัมมปกาสินี	พระมหานามะ
อปทาน	วิสุทธชนวิลาสินี	พระพุทโธโฆษาจารย์
พุทธวงศ์	มรุตตถวิลาสินี	พระพุทโธทัตตะ
จริยปิฎก	ปรมัตถทีปนี	พระธรรมปาละ
พระอภิธรรมปิฎก		
ธัมมสังคณี	อัญญาสาสินี	พระพุทโธโฆษาจารย์
วิภังค์	สัมโมหวิโนทนี	”
ธาตูกถา-ปัญจฐาน	ปัญจปกรณัณฐกถา	”

บรรณานุกรม

1) พระสูตรและอรรถกถาแปล

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. เล่ม 1-45. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2500.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. เล่ม 1-45 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎก : ประวัติและความสำคัญ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2536.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535.

2) ตำราทางพระพุทธศาสนาและอื่น ๆ

เฉลิมพล โสมนินทร์. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาและการปกครองคณะสงฆ์ไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุตรไพศาล, 2546.

ณรงค์ จิตตโสภโณ, พระมหา. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพระไตรปิฎก**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2527.

ณรงค์ศักดิ์ จิตติญาโณ, พระมหา. **วิชาพระอภิธรรมปิฎก 1,2**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546.

ทศพร ศรีคำ/กลมเกลียว. **วินัยฎีกา**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2547.

บุญมี แทนแก้ว. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพระไตรปิฎก**. อันดับที่ 21. กรุงเทพฯ, 2542.

กรมการศาสนา. **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชนตอนว่าด้วยพระสูตร**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), 2548.

ประสาร จิตธมฺโม, พระปลัด. **ประมวลพระพุทธบัญญัติอริยวินัยพระไตรปิฎก.** กรุงเทพฯ :
ธรรมรัศมีการพิมพ์, 2545.

ปัญญา ใช้บางยางและคณะ. **พระวินัย 227 พุทธบัญญัติจากพระไตรปิฎก.** พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2548.

พระธรรมธีรราชมหาวิทยาลัย. **พระอภิธรรม 7 คัมภีร์.** กรุงเทพฯ : สำนักงานกลางกองการวิปัสสนา
ธุระ วัดมหาธาตุ, 2537.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต); **พระไตรปิฎก สิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้.** พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ :
บริษัทเอส. อาร์. ฟรินดิง แมส โปรดักส์ จำกัด, 2547.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **สมันตาปาสาทิกะแปล เล่ม 1.** พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหา
มกุฏราชวิทยาลัย, 2535.

วิจิตรวาทการ, หลวง. **ศาสนาเปรียบเทียบ เล่ม 2-3.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ลูกศร.ธรรมภักดี, 2523.

สุชาติ หงษา. **เอกสารประกอบการศึกษาวิชาพระไตรปิฎกวิเคราะห์.** กรุงเทพฯ, 2549.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พระไตรปิฎกฉบับประชาชน.** พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏ
ราชวิทยาลัย, 2539.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **สารัตถะแห่งศาสนธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏ
ราชวิทยาลัย, 2543.

สุภาพรณ ณ บางช้าง. **ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. **คำบรรยายพระไตรปิฎก.** กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2543.

เสถียร โพธิ์นันทะ. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ ภาค 1.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535.

เสนาะ ผดุงฉัตร. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพระไตรปิฎก.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, 2532.

แสวง อุดมศรี. **พระวินัยปิฎก 1**. กรุงเทพฯ : บริษัทประยูรวงศ์พรินท์ติ้งจำกัด, 2546.

แสวง อุดมศรี. **พระวินัยปิฎก 2**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2542.

อมรมณี (จับ จตธมฺโม ป.ธ. 9), พระ. **นำเที่ยวในพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2539.

อมรเมธาจารย์ (นคร เขมจารี), พระและคณะ. **พระไตรปิฎกปริทัศน์**. พิมพ์ครั้งที่ 2 ในงานพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สุวรรณ สุวณฺณโชโต). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538.

Hermann Oldenberg. **Vinaya Pitakam Vol I**. London : The Pali Text Socceity.

K.R. Norman. **A History of Indian Literature**. Edited by Jan Gonda Wiesbaden : Harrassowitz Germany, 1983.

Lay, U Ko. **Essence of Tipitaka**. India : Vipassana Research Institute, 1995.

Lay, U Ko. **Guild to Tipitaka**. The Editorial Committee, 1990.